

Вісник ХНАУ

2017,
№ 2

Серія “Економічні науки”

Редакційна колегія

О.В. Олійник, д-р екон. наук, професор
О.В. Уляниченко, д-р екон. наук,
чл.-кор. НААН України, професор
М.С. Пономарьова, канд. екон. наук, доцент
Л.М. Анічин, д-р екон. наук, професор
О.І. Гуторов, д-р екон. наук, професор
М.К. Жудро, д-р екон. наук, професор
І.О. Іртищева, д-р екон. наук, професор
Л.І. Михайлова, д-р екон. наук, професор
Т.І. Олійник, д-р екон. наук, професор
Т.В. Калашнікова, д-р екон. наук, професор
І.В. Кошкалда, д-р екон. наук, доцент
Г.П. Пасемко, д-р держ. упр., доцент
О.В. Святова, д-р екон. наук, професор
Т.В. Стройко, д-р екон. наук, професор
В.К. Горкавий, канд. екон. наук, професор
А.В. Македонський, канд. екон. наук, професор
М.Ф. Огійчук, канд. екон. наук, професор
В.Й. Шиян, канд. екон. наук, професор
О.В. Князь, канд. екон. наук, доцент
В.М. Петров, канд. екон. наук, доцент
І.М. Сафронська, канд. екон. наук, доцент
Р.М. Шелудько, канд. екон. наук, доцент

Видається з 2010 р.
(матеріали друкуються мовами
оригіналів – українською,
російською та англійською)

головний редактор

*заступник головного
редактора*

відповідальний секретар

2017. – № 2

Видання фахове

**Збірник наукових праць
Харківського національного
аграрного університету**

Вісник ХНАУ

Серія “Економічні науки”

*Збірник заснований з 1997 р
З 1997-2010 р виходив під назвою
«Економіка АПК та
природокористування»*

*Збірник належить до переліку
наукових видань, в яких можуть
публікуватися основні
результати дисертаційних робіт
з економічних наук
(Наказ МОН України № 1528 від
29.12.2014 р.)*

*Друкується за рішенням вченої ради
Харківського національного
аграрного університету
ім. В.В. Докучаєва
(протокол № 4 від 15.05.2017 р.)*

Засновник –
Харківський національний
аграрний університет
ім. В.В. Докучаєва

Науковий редактор номера
О.В. Олійник

Повнотекстові електронні версії статей
розміщено на сайтах
Національної бібліотеки України
ім. В.І.Вернадського: www.nbuv.gov.ua
та Державної наукової
сільськогосподарської бібліотеки НААН
України: www.dnsgb.com.ua

Комп'ютерна верстка
та художнє оформлення
О.М. Сенічкіна

Статті друкуються
за редакцією авторів

Погляди редколегії не завжди збігаються з позицією авторів

Адреса редакційно-видавничого відділу:
62483, Харків, п/в “Докучаєвське-2”,
ХНАУ
Тел. 0 (572) 99-73-01
E-mail: visen@knau.kharkov.ua

Свідectво про державну реєстрацію
КВ № 15455-4027Р від 05.06.2009 р.

Підписано до друку 15.05.2017 р.
Формат 60х84/16.

Гарнітура Times New Roman
Друк офсетний.
Ум.-друк. арк. 18,4 Обл.-вид. арк. 20,4
Тираж 100. Замовлення .

Надруковано в друкарні ФО-П Дуюнова Т.В.
61023, м. Харків, вул. Весніна, 12.
тел. (057) 717-28-80, e-mail:
promart_order@ukr.net
ISBN 978-617-7064-53-3 © ХНАУ, 2017

Nitsenko Vitalii

Doctor of Science (Economics), Associate Professor
Odessa I.I.Mechnikov National University

Sharapa Olga

PhD in Economics, Senior Lecturer
Kiev National University of Trade and Economics,

Burdeina Nadiia

PhD in Economics, Associate Professor
Odessa State Agrarian University

Hanzhurenko Iryna

PhD in Economics, Senior Lecturer
International University of Business and Law

**ACCOUNTING AND ANALYTICAL INFORMATION IN
THE MANAGEMENT SYSTEM OF A TRADING ENTERPRISE
IN UKRAINE**

The article discusses approaches to interpretation of the meaning of economic and accounting information. It established and added to the existing requirements of accounting information of commercial enterprise and studied the classification of financial information and defines its functional tasks in the management of commercial enterprises. The problems of registration, storage, transmission, use and recovery of information.

The dependence of the specific information requirements on managing commercial enterprise proved that the quality of information provided by accounting improved management and competitiveness commercial role. It is found most important items of information for management positions with trade have now achieved the objectives of accounting.

Keywords: *information, accounting, administration, business enterprise, Ukraine.*

Introduction. Substantial stores took place in Ukrainian national economy. The level internal wholesale turnover in 2016 amounted to 1159,3 billion hryvnias [9; 14]. The country has also actively been participating in international economic activities. Exports of goods in 2016 recorded at the level of 36362,8 but import – 39248,6 million US dollars [9; 14].

Taking into account the above mentioned, the introduction of modern management systems for a trading enterprise is one of the most important factors for increasing its competitiveness in the market. In turn, the management of a

trading enterprise is based on a complex information system, which is determined by the multivariate nature of the types of information within the management system, as well as the need to exchange internal and external information flows.

The main role in this process belongs to the accounting system due to the formation of information necessary for accounting purposes and for managers of all levels in it. At the same time, the role of information support for the management process increases, which consists of obtaining and processing information.

The most important feature of the management process is its information nature. The control system is arranged in such a way that all the elements of the subsystems respond to internal and external information, built on the basis of feedback. This property determines the nature and principles of the construction and operation of control systems. The accounting system acts as a security link. Its main task is to streamline the input and output information in accordance with management needs. At the same time, the internal structure of the accounting system should change in the direction of timely provision and receipt in full of the initial information for management. The more diverse this information is, the more levels of management and users it provides and the more difficult is the internal structure of the accounting system.

Undoubtedly, economic development is associated with a consistent change in the predominant accounting system, which embodies the fundamental approach to the definition of accounting data, its functional and communication capabilities, as well as the principles of building and the conceptual and methodological foundations of the modern accounting and analytical system [6]. Systematic and prepared information is needed to manage economic objects. The variety of spheres of economic activity leads to the emergence of a large number of information systems of an economic nature, since they contain all the features of the management structure, the scheme of management objectives and subject technologies. Complication of the management system stimulates the development of information systems, including the enterprise's accounting system.

It should be noted that a decrease in the effectiveness of the management process may be due to the incompleteness and uncertainty of the initial information. In the process of management there are information flows between the object and the subject of management of the economic object, as well as between it and the external environment. For many years there was an acute information insufficiency at all levels of enterprise management. The accounting information necessary for management was "dissolved" in many synthetic accounts and was leveled in analytical accounting. With the purpose of building accounting in the direction of solving modern economic problems, it is

necessary to comprehend its place and importance in the management system, and, consequently, the role and value of accounting information. Simultaneously, it is necessary to determine the model for the formation of accounting information and its main characteristics. Such characteristics will allow to form requirements for accounting information in terms of information management needs.

In the management system, information processes occur. This is due to the lack of unambiguous determinism of the system. The accounting system, being an integral part of the management system, is directly related to these processes, accounting information is a component of management information. The accounting system provides information of the economic activities of the enterprise to the management apparatus. Thus, the decision-making process of the management system is closely related to the process of information processing and transmission. At the same time, accounting is not only an independent information system, but also an independent organizational system. However, it is quite often that the study of the needs of consumers of accounting information is neglected, which causes the inadequacy of the existing accounting system for the enterprise management system. In this regard, the rational use of accounting information can affect the solution of the problem of uncertainty.

Literature Review. The methodology of accounting was investigated by many native scientists. Among them are S. Legenchuk, N. Nakonechna-Lvivska, M. Pushkar, I. Sidorenko, O. Усатенко. Among foreign researchers I. Demko, S. Diatlov, E. Shuremov, A. Ježovita, M. Bebeșelea, L. Tyll, P. Pohl, C. Silviu-Virgil and the others paid attention to this question.

The Romanian scientist M. Bebeșelea is studying the supply and demand for accounting information. The researcher analyzes the offer of information by identifying its users. The analysis of the demand for accounting information is carried out with the help of its qualitative characteristics [1].

We support the opinion of A. Ježovita [4] that the adoption of business decisions requires the availability of adequate, timely and comprehensive information, especially in today's business environment, characterized by globalization and rapid market changes. The information used within the business decision process can be qualitative and quantitative. In addition, the source of quantitative information may be non-financial or financial reporting.

L. Tyll and P. Pohl highlighted that, while investors and regulatory agencies seek to improve the quality and reliability of accounting information, it seems that in today's dynamic global business environment, the usefulness of information derived from financial statements is limited. Today's accounting information is seen as not adequately reflecting the change of economic and operating conditions of companies [13].

The research purpose is the analysis of the information provision of the managing process of the economic activity of a trade enterprise.

Management decisions in the management of trade enterprise. For the purpose of building a system of accounting should be considered as relevant identification process of financial and non-financial information, its measurement and transmission to users, allowing them to produce reasoned judgments and make management decisions, rational in its construction.

The accounting system functions to provide users (entities requested) necessary information for decision-making. This statement mentioned in the study of accounting in business management requires an understanding of decision-making and identification of users of accounting information and their information requests.

Management decision – is constant and responsible work for the management of all parts management entity. The need for decision making inherent in all aspects to logs and a time of financial and economic activity of the enterprise.

Management decisions – a choice of one of the possible alternatives influence the controlled system, i.e. a model in which a certain number of options gets better. Under the management decision, also to be understood act aimed at solving the problem situation.

Thus, the administrative decision should be directed to ensure the implementation of the regulatory impact on the managed system that implements the resolution of administrative tasks to achieve the objectives of financial and business enterprises.

Process management decision – a set of operations management, quantity and content is determined by the complexity of solving managerial tasks, the need for efficiency and the adoption of important management decisions taken on the financial performance of business enterprises.

Decision-making depends on a number of characteristics that determine their division into species. Management solutions vary in complexity problems solved, thereby defining a set of specific action at every level of decision-making. (Table 1).

Strategic management decisions aimed at solving problems, describing the purpose of financial and business enterprises.

Tactical decision to enforce the current tasks of economic activity. However, there is a close relationship between these types of management decisions, due to the need to tactical decision-making for sustainable development entity as the final result and purpose of the process of making strategic management decisions.

1. Classification management solutions

Classifications	Types of management decisions
For the purpose of	Strategic, tactical
As the degree of repeatability	Traditional, atypical
By adopting entity	Individual, collective, collegial
In scale facility	Global, local
By way of fixing solution	Documentary, oral
By developing methods	Formal, mal
The number of selection criteria	The decision of the single criteria decision on many criteria
In the presence of information	Determined, probabilistic, uncertain
According dedication	Odnosilovi, multi
Over the period of implementation	Long, short
In content solutions	Organizational, economic, social, technical, environmental, etc.

Source: author's systematized

Decision-making is characterized by the traditional simplicity despite the fact that such decisions are taken in the past. For these decisions, as opposed to custom management solutions, eliminating the need to study the problem, possible solutions development management task and partly in shaping the information base and clarifying tasks.

Individual management decisions managers if such action by its functional responsibilities. Collective – a group of persons collegial management decisions – collective bodies (committees, council, board or commission). Definitions subject to some kind of decision management solutions basically based on the criteria of complexity management decision, or his significant importance for the further operation and development of the company, or due to legal requirements.

It should be noted that one and the same administrative decision may be taken individually or collectively. Individual way of a decision reducing the time spent on the process, however, collective decision enables increasingly take into account all the limitations, risks and uncertainties related to the subject of management solutions.

The result of management decisions can have an impact on one or more control objects, in this case the decision can be considered local. Administrative

decisions affecting a significant number of managed objects directly or indirectly, and this effect is significant should be considered global.

By way of fixing management decisions are divided into documentary and oral. The results documented decision-making at the company carried out execution orders, instructions, recommendations, etc. Oral management decisions characteristic weightless and / or ongoing administrative actions or for actions to be taken immediately, not allowing management decisions to acquire the documentary form.

The vast majority of administrative decisions that are developed and accepted at the plant are typical and are characterized by the formalization process. These solutions are inherently simple. In turn mal management decisions are complex and involve the use of additional procedures, the use of additional resources for their adoption and implementation. Informal managerial decisions relative management objects and tasks that were not identified in the business enterprise in the past. Their main difference from atypical management decisions – the possibility of further formalization.

Formal administrative decisions in most cases, characterized by one criterion (selection of the best alternatives is only one criterion). However, in the decision-making search options, choose one made in the analysis of many criteria, making management decisions multicriterion. When making management decisions, taking into account the large number of criteria can get the whole set of alternative outcomes, each of which meets the best solution management problem.

An important part in decision-making is to develop the information base for direct management object and related objects. Complete and accurate information enables rational way to investigate, substantiate performance criteria, develop possible solutions to management problems and so on. The complexity of decision-making is the partial or complete absence of data on facility management. In this case, management decisions can have a probabilistic nature and character of uncertainty.

The result of management decisions can take place immediately after its adoption and to bring the perpetrators or occur over time, allowing you to distinguish long-term and short-term management decisions. It should be noted that short-term solutions indirectly may affect the long-term management tasks, thereby partially characterized as long-term.

The essence of management decisions depend on facility management, which leads to their separation on functional grounds, organizational, economic, social, environmental, technical and others. Organizational solutions aimed at improving the organizational aspects of the company. Economic management solutions designed to ensure the efficiency of production, improvement in

financial and economic activities, compliance with strategic development goals and so on. Social solutions should provide better working conditions, increasing the motivation of employees, their material and spiritual wealth, forming the image of the enterprise as socially responsible business entity. Environmental management decisions aimed at ensuring environmental compliance program production company. Technical solutions - the improvement of logistics and production technology and management.

It should be noted that management decisions on their content can be identified within a species of several decisions. Administrative decision to raise the quality of products are simultaneously economic, social, environmental and technical. After all, improving quality as a result of management actions may be secured passages equipment modernization, and thus characterizes the entity incurring additional costs. In turn, modernization amends production technology, one of the results which will be adherence to the highest environmental standards. The very same products have high quality social effect - the result of the adoption of social management solutions.

Increasing complexity of the economic process in the enterprise makes appropriate diversity and multi-management process. Management is required to make a significant number of decisions to achieve the set objectives of financial and economic activities and performance management tasks. This situation requires managers of all levels of government ownership learn the true knowledge of the algorithm and the constituent elements of decision-making.

One performance management system is management's ability to make informed management decisions. Successful results from the implementation of management decisions largely depend on the phased action management personnel in their decision. Despite the views of management decisions managers must comply with all parts of the complex of actions aimed at a clear definition of the objectives decisions, the study investigated issues (problems) and approaches to its solution, effective implementation of management decisions.

Requirements for accounting information. The research of theoretical approaches to the concept of accounting as a process of providing information for further financial and managerial analysis offered by the scientists enables the definition of its general notion. Accounting is an important part of the system of management and can be referred to as the process of collection, preparation, registration and combination of information about operations of a company. It provides justification and effectiveness of managerial decisions aimed at defending financial interests of the owners from internal and external challenges and threats [5].

In order to highlight the accountancy's importance to an economical entity it is enough to mention that an economical entity cannot function without its own accounting system. It starts to operate at operational level (acquisition, production, sale) from where accountancy selects the data that is about to be processed to obtain information for the final recipients, and it goes up to the decisional levels [12].

The accounting system contains information that covers all activities of the enterprise and reflects the entire circulation of funds in the economic process. At different times, people interested in information changed, so the information provided to them was also subject to changes (Table 2).

2. Periods of development of accounting associated with the expansion of the composition of persons whose economic interests serve accounting

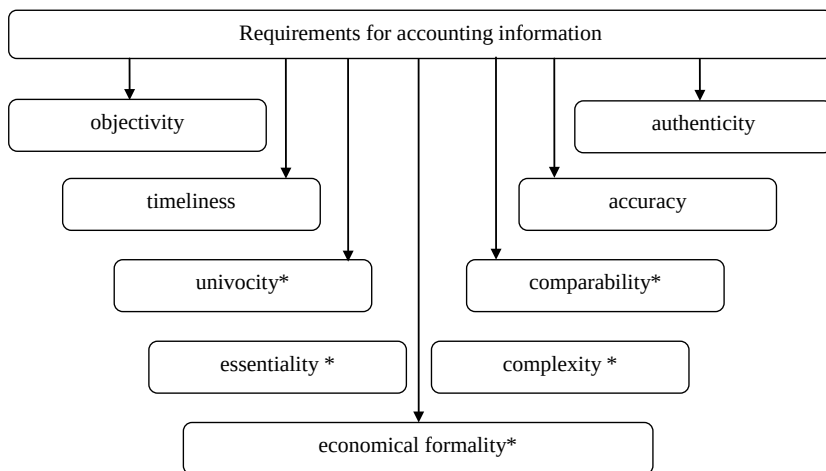
Period	Composition primary stakeholders
to the second century. B.C. (Subsistence)	OWNERS entity as an individual user accounting information; No social need for economic information
Second century. B.C. (Roman Empire)	owners and the STATE (the need to determine the amount of taxes in accordance with the size of the property or proceeds entity)
XI. (High Middle Ages)	owners, the state and BANKs that are customer accounts, representing their interests in exchange operations, carry out non-cash payments
XVI-XVII centuries. (Late Middle Ages)	owners, government, banks and other LENDERS, due to the need to attract additional capital
XVIII-XIX centuries. (From the beginning of the Industrial Revolution)	owners, government, banks, lenders and BUSINESS PARTNERS, information service which is informal
of XX century.	owners, government, banks, lenders and business partners, MANAGERS
since the 1970s.	The formalization and standardization of approaches to servicing EXTERNAL account (business community, media, research institutes etc.) and INTERNAL (employees) stakeholders
since the 1990s.	Taking into account the interests and demands of a RANGE OF STAKEHOLDERS

Source: compiled by the author's

Accounting information needed by the management bodies, can be eliminated by clearly articulating the requirements of the management apparatus and the use of information accounting technologies. The more accurate and

reliable the information that is at the disposal of the management system, the more fully it reflects the actual situation and interrelationships in the management object, the more justified are the goals and activities aimed at achieving them. This or that state, in which the enterprise passes, and which is a consequence of the influence of the external and internal environment of its functioning, puts the corresponding tasks to the manager and requires him to make adequate decisions. Thus, management can be viewed as an information process.

Accounting requirements are traditionally imposed on such requirements as objectivity, reliability, timeliness and accuracy. However, at the present stage of improving governance, the emergence of a market economy, the presentation of only these requirements is insufficient. In modern conditions, the information provided should contain the minimum number of indicators and, at the same time, satisfy the requirements of the maximum number of users at different levels of the management hierarchy. In addition, when receiving information, the principles of minimizing labor input and time, complexity, uniqueness, comparability, materiality (Picture. 1).

Picture. 1. Requirements to the information

Source: author's developments on the basis [11]

* author's proposal

Economic information is a reflection of socio-economic relations and processes with the help of figures, facts, information and other materials.

Accounting (accounting) information is information on the functioning of a subject of the economy, fixed in the media of accounting information.

Classification of accounting information. In decision-making, management accounting information needs characterized not only relevance but also a number of other characteristics. These include: the occurrence; mode of expression; impact on the management process; character processing; way of generalization; openness; phase formation and so on.

To determine the value of accounting information in decision-making account workers performing its training and management that provides data request should be aware that information on the content and format indicators supply needed to select the most appropriate set of possible alternatives. That data subjects must have sufficient knowledge of the accounting information classification, because classification allows a better understanding of the essence of an object or phenomenon.

There are different approaches of scientists regarding the system of classification of economic information and setting requirements for it [10]. Classification of accounting information in the enterprise information system can have the following form (Table 3).

At the time of occurrence of accounting information can be divided into a retrospective, and operational perspective. When making management decisions using the largest data set that is retrospective accounting information. In turn, the most relevant information to justify management decisions are promising and operational information. By retrospective credentials include data on business transactions in the past and implementation of the reporting date are summarized in the accounting records and financial statements. An array of intelligence data are the facts of economic life that occurred in the immediate past. Prospective accounting information – is planned (planning) indicators which allow to predict the trends of the object or phenomenon in the future. It was this information used by management to determine the objectives and preliminary results from the adoption of alternative management decisions.

Essential to the preparation process of rationalization of information data within their software management process is the separation of accounting information for primary and secondary. Primary accounting information - a set of data objects and processes provided by the management personnel and first characterize their study in the early stages of your process. Accounting information, systematized and generalized, partly already used in management decisions.

3. Classification of accounting information

Classification feature	Type of information
By the time and foundation of the formation (occurrence)	Primary, secondary
Stability	Variable, constant (conditionally-constant)
By the method of expression	Digital and Alphabetical
On economic content	With the display objects: non-current assets, current assets, future expenses, equity, ensuring subsequent costs and payments, long-term liabilities, current liabilities, deferred income. By type of activity: production, trade, services
By the nature of the treatment	Information systematized, unsystematized
By content and method of generalization	One-time, accumulative, summary
By the way of creation	Information that is formed manually; Which is generated in automated mode
On the purpose of creation, interrelations and sequence of formation	Primary, current, final and archival
By the nature of use and functions	Information for management (management), information for external users
Whenever possible, use	Public information; Confidential information that is of a trade secret nature
On the scale of the coverage of phenomena (spatial features)	Information of the individual subject of the economy, region, state

Source: author's developments on the basis [2]

By way of expressing account information can be identified in text, tabular, numerical, graphical or combined forms. The most common form of presentation of accounting information management personnel to adopt and justify management decisions are combined. An important aspect in choosing a method of expressing accounting information must be relevant approach (much useful information and a minimum of excess or fatal). These actions account management staff in the preparation of financial statements provide additional leveling time spent on processing accounting information managers. At the same time, credentials must be easy to read and seen, which requires the expression of a table-numerical and graphical form.

Accounting information is property of constancy and variability. It should be noted that the consistency of accounting data in most cases characterized by the convention, that consistency is stored for a certain period (the period). Management personnel should be considered when deciding your time characteristics of accounting information.

Also accounting information is divided into active and passive relative impact on process control. Active account information is characterized by the highest degree of relevance for those objects, phenomena and processes within a specified period of time are in the active phase of the management process. Passive accounting information – credentials at a time is not claimed as a source of information when making management decisions. This means that this kind of accounting information performs secondary (auxiliary) functions with respect to the active credential management processes.

Accounting information must satisfy the information needs of all users, without exception. Users with a direct financial interest required the largest range of credentials that characterize the financial and property status, the impact of economic activities and more. Users indirect financial interest rates are satisfied accounting information that summarizes the financial statements. For users without a financial interest is relevant information from financial statements and other array is not always financial information.

Accounting information meets the same requirements as the economic one. The peculiarity of accounting information is that the requirements for it are also reflected in the principles of accounting. Considering the management process as a communication process, the place of accounting in the management system as such is defined, which is the link between managers and executors, since it provides information of the whole of the enterprise's activity in general. Accounting performs a communicative function in the management process in full only if there is an existing need for managers in accounting information.

The organization of accounting information largely determines the procedure for its storage, registration, recovery, transfer and use. The clear organization of data banks allows more fully justified the directions of traffic, the intensity of information flows, the patterns of its transformation, the methodology for requesting and receiving. In the activities of large enterprises, the transfer of information is an indispensable paramount factor of the normal functioning of both the enterprise as a whole and of individual structural divisions. In this case, the importance of ensuring the efficiency and reliability of the information is obtained.

The analysis of the aggregate of accounting objects allows to reveal the degree of use of the existing information by the management system, as well as to determine the structure and volume of those data that are not included in the accounting system at the moment, but are necessary for management [3, pp. 125-136].

Information requirements directly depend on a specific level of management – strategic, tactical, operational in accordance with the functions of higher, secondary and operational personnel. Structured decisions are usually

made at the operational level, on the tactical – semi-structured, on the strategic – unstructured. The higher the level of management, the more unstructured decisions, therefore the means and methods of information generation are not the same for all levels.

At the strategic level, there is a need for final, unregulated reports, forecasts and external information for the development of a general strategy. At the operational level, regular internal reports are needed, with a detailed comparison of the baseline and current indicators that help monitor current operations. Thus, information systems must meet the requirements of the relevant levels and provide them with any necessary information [8, pp. 67-72].

It should also be noted that to understand and use specific information, the recipient must have a certain amount of knowledge. A set of knowledge that allows you to recognize a certain amount of information products is called the information potential of the manager. The information potential of the manager should ensure the perception of all types of information products so that his managerial decisions do not lead to negative consequences for the enterprise.

To improve management at the micro level and increase the competitiveness of business, the quality of the information provided by accounting is very important. An important factor in improving the quality of financial, management and other information is the improvement of the accounting process at the enterprise. To the most important objects of information support of enterprise management from the position of implementation of accounting tasks should be attributed [7]:

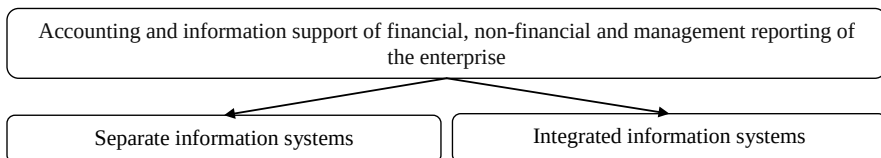
- regulatory framework of accounting;
- accounting policy of the enterprise;
- source documents;
- financial reporting;
- internal (management) reporting.

The specified objects should be put in a basis of formation of an information support of management of the enterprise.

Note that at present there are different approaches to the formation of an information system of accounting (Figure 2).

Existing paradigms of accounting (digraphic, unigraphic, cameral) in the context of accounting and information support for the management of a trading enterprise have both advantages and disadvantages. The digraphic paradigm is unable to cover all the facts of economic life, the influence of which on the activity of the enterprise is indisputable and essential for users. Unigrafic paradigm allows to reproduce facts of economic life in those units in which they arise. Also unigrafic paradigm to reproduce the facts of economic life that can not be a double record. Desk paradigm able to reflect the fact that only planned

(to be held), as well as to record expenditure of resources in fulfilling obligations. When used together these teaching methods paradigms of accounting weaknesses turn into advantages, which gives a synergistic effect as an opportunity to create a user adequate accounting and information systems.

Fig. 2. Approaches to the formation of an information system of accounting

Source: compiled by the author's

Conclusions. As a result of the study, it can be argued that the analysis of information support for the managerial process of the economic activity of a trading enterprise plays an important role in the formation of a management system for such an enterprise.

The place and value of accounting information in the enterprise management system is investigated. In this context, it should be noted its relationship with all the elements of management – planning, control, analysis, etc. It is the credentials that are the information base for the operation of these elements; they also provide information of the effectiveness of management in general. That is, accounting is a source of information about the state and directions of enterprise development, and therefore forms the basis of information management support.

It is proved that the accounting and control systems characterize the enterprise as an object of management with all its features, create an information basis for its activities. Accounting and control are identified with the system of the economic mechanism as component parts. At the same time, they are a part of the economic management system in the form of separate subsystems.

The need to separate the information resource and the information potential is primarily determined by the fact that the manager, when allocating funds and planning work, must clearly understand the procedure for increasing the total information potential of the enterprise. This remark is due to the fact that, along with the accumulation of information by the enterprise and the increase in its information resources, there is often a decrease in the overall level of the information potential of individual managers and the enterprise as a whole.

- References:** 1. Bebeșelea M. Accounting Information and its Users. / M. Bebeșelea // A Study of the Supply and Demand of Accounting Information in Romania. Economics, Management, and Financial Markets. – 2014. – № 9 (4). – pp. 150-157. 2. Демко И.И. Сущность и место управленческой информации в управлении субъектом хозяйствования / И.И. Демко // Консультант Плюс: Беларусь. – 2014. – Национальный центр правовой информации Республики Беларусь. – Минск, 2014. – С. 130 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rep.polessu.by/bitstream/112/9729/1/13.pdf>. 3. Дятлов С.А. Информационно-сетевая экономика: структура, динамика, регулирование : моногр. / С.А. Дятлов, В.П. Марьяненко, Т.А. Селищева. – СПб. : Астерион, 2008. – 416 с. 4. Ježovita A. Accounting Information in a Business Decision-Making Process – Evidence from Croatia. / A. Ježovita // Zagreb International Review of Economics & Business. – Vol. 18. – 2015. – № 1. – pp. 61-79. 5. Легенчук С.Ф. Напрями і проблеми розвитку обліково-аналітичного забезпечення венчурної діяльності / С.Ф. Легенчук, О.В. Усатенко // Економічний часопис – XXI. – 2014. – № 11–12. С. 131–134. 6. Наконечна-Львівська Н.В. Концептуалізація облікових систем / Н.В. Наконечна-Львівська // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – № 19. – С. 191-198. 7. Волот О.І. Облік як основа інформаційного забезпечення Управління підприємствами / О.І. Волот // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2012. – № 1 (13). – С. 214-217. 8. Пушкар М.С. Креативний облік (створення інформації для менеджерів): моногр. – Тернопіль: Карт-бланш, 2006. – 334 с. 9. Оборот роздрібної торгівлі у 2016 році. Експрес-випуск. 20.01.2017 № 18/0/08.1вн-17. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. 10. Шуремов Е. Информационные ресурсы: классификация, источники, поставщики. Коротко о главном / Е. Шуремов. – М.: Litres, 2017. – 150 с. 11. Сидоренко І.В. Трансформація обліку відповідно до вимог системи управління підприємством в умовах інформаційного суспільства / І.В. Сидоренко // Вісник Нац. техн. ун-ту "ХПІ" : зб. наук. пр. Темат. вип.: Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків: НТУ "ХПІ", 2010. – № 7. – С. 196-201. 12. Silviu-Virgil C. The importance of the accounting information for the decisional process / C. Silviu-Virgil // The Annals of the University of Oradea. Economic Sciences. – 2014. – Tom XXII. – pp. 591-602. 13. Tyll L. Diminishing Role of Accounting Information for Investment Decisions / L. Tyll, P. Pohl // International Journal of Engineering Business Management. – 2014. – № 6. – pp. 1-8. 14. Зовнішня торгівля України товарами у 2016 році. Експрес-випуск. 14.02.2017 № 48/0/08.2вн-17. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Ниценко В., Шарапа О., Бурдейна Н., Ганжуренко І. Обліково-аналітична інформація в системі управління торговим підприємством. У статті розглянуто підходи до тлумачення змісту економічної та облікової інформації. Встановлено та доповнено існуючі вимоги до облікової інформації торговельного підприємства. Досліджено класифікацію бухгалтерської інформації та визначено її функціональні завдання у процесі управління торговельним підприємством. Розглянуто питання реєстрації, зберігання, передавання, відновлення та використання інформації.

Визначено залежність інформаційних вимог від конкретного рівня управління торговельного підприємства. Доведено, що для удосконалення управління і підвищення конкурентоспроможності підприємств торгівлі важливу роль відіграє якість інформації, яку надає бухгалтерський облік. З'ясовано найважливіші об'єкти інформаційного забезпечення управління торговельним підприємством з позиції реалізації завдань бухгалтерського обліку.

Ключові слова: інформація, бухгалтерський облік, управління, торговельне підприємство.

Ниценко В., Шарапа О., Бурдейная Н., Ганжуренко И. Учетно-аналитическая информация в системе управления торговым предприятием. В статье рассмотрены подходы к толкованию содержания экономической и учетной информации. Установлены и дополнены существующие требования к учетной информации предприятия. Исследована классификация бухгалтерской информации и определены ее функциональные задачи в процессе управления торговым предприятием. Рассмотрены вопросы регистрации, хранения, передачи, восстановления и использования информации.

Определена зависимость информационных требований от конкретного уровня управления предприятия. Доказано, что для совершенствования управления и повышения конкурентоспособности предприятий торговли важную роль играет качество информации, предоставляемой бухгалтерский учет. Выяснено важнейшие объекты информационного обеспечения управления торговым предприятием с позиции реализации задач бухгалтерского учета.

Ключевые слова: информация, бухгалтерский учет, управление, торговое предприятие.

Стаття надійшла до редакції: 18.04.2017 р.

O.V. Svyatova, dr. ekon. science, professor
R.V. Soloshienko, dr. ekon. science, professor
O.N. Vydrina, graduate student
Kursk state university

**THE EXPANSION OF THE INTERNAL MARKET SUGAR
CONSUMPTION AND INCREASE SUGAR EXPORTS AS A PRIORITY
TO IMPROVE THE EFFICIENCY OF RUSSIA SUGAR
BEET SUBCOMPLEX***

*The publication is prepared as part of the scientific supported by Russian foundation
for humanities project number 15-32-01215

Розширення внутрішнього ринку споживання цукру і збільшення обсягів його експорту як при-пріоритетних напрямки підвищення ефективності бурякоцукрового підкомплексу апк рф. У статті розглянуто напрямки підвищення еф-ності функціонування бурякоцукрового підкомплексу апк росії. Виявлено, що в умовах забезпечення власних потреб в цукрі в більшості регіонів основним стратегічним завданням є ді-версифікація збуту цукру і цукровмісної продукції. В якості основного методу дослідження з причини відсутності кількістю-жвавної оцінки факторів шляхом використання матриці результатів аналізу стратегічних чинників (sfas), що включає в себе зовнішні (efas) і внутрішні чинники (ifas).

Ключові слова: бурякоцукровий підкомплекс апк, цукор, госу-дар-ного регулювання і фінансова підтримка, синергетичний ефект, стратегічний розвиток, ефективність.

Sugar beet farming is an important place in the system of agricultural production of the country, so improving the economic welfare in the agricultural sector allowed us to solve some of the problems of the sugar subcomplex, which increases its efficiency. At the same time, in the industry remains disorganization between all links of the production chain, not allowing to achieve system synergy potential from the consolidation of resources for specific manufacturing processes. The result is the generation of new problems while eliminating the current problems: the expansion of cultivated areas – the lack of quality of planting material; intensification increase - the difficulty of access and high cost of credit resources; diversification of production – lack of

new released varieties of seeds; high harvest of sugar beet – lack of capacity of its processing; the increase in sugar production - limiting its sales in view of undeveloped infrastructure and trade logistics. And this pattern continues to persist in years of successful harvests and will affect the sugar beet subcomplex in the future, if do not solve the problem comprehensively, taking into account the possibility of creating a synergistic effect on the entire chain of links, and not solving only local problems alone.

Ignoring in most cases of opportunities of a synergistic approach to the development of sugar beet subcomplex reduces the effectiveness of the implemented measures aimed at improving its effectiveness. Therefore, the achievement of their objectives depends on the ability of managerial decision-making, allowing to solve strategic tasks of the sugar beet subcomplex development. At this stage the priority purpose is to provide the diversification of sugar and sugar-containing products sales, the level of production which we have in most of the regions fully meet our needs. Overproduction and the difficulty of sugar sales is able to nullify all successes achieved in the development of certain elements of the sugar beet sector, whether the development of seed production, expanding acreage, increasing yields and sugar content of sugar beet, modernization and increase in production capacity. All these directions will be limited by the possibilities of sugar consumption in industry and households in the regions and underdeveloped logistics infrastructure, are not able to increase trade flows between regions and for export.

To expand and develop the existing infrastructure of the sugar beet processing factory and the use of sugar in industrial uses in logical areas to allow more competitive management of production, to reduce logistics costs. At this stage, the basis for the sugar beet cultivation re situated in the regions of Central Federal District (50-55%), Volga Federal District (20-22%) and Southern Federal District (18-20%). However, only in the best households are able to keep the level of yield on a comparable in comparison with European producer level of 60 tons/ha [3]. On average in Russia the level of yield of beet sugar is much lower for 3 years in a row, it is only 40-41 tons per ha. It turns out that the collected harvest is enough to ensure the production of sugar by 90%, virtually eliminating the need for a supply of sugarcane for processing. The level of sugar production was achieved due to good value of one parameter: in 2011-2012 is a planted area with a relatively good yield of sugar beet, in 2013 – a high yield, and in 2014-2015 - raising the level of sugar output - over 15% (table 1).

1. The main parameters of development of beet sugar subcomplex of A.I.C. in the Russian Federation in 2005-2015 years

Indicators	Years						Departure from 2015year
	2005	2011	2012	2013	2014	2015	
Gross yield of sugar beet, th. tonnes	21420	47643	45057	39321	33513	39031	17611
Beet sugar crops, th. ha	805	1292	1143	903,8	918,7	1022,2	217,2
Yield level of beet sugar, dt/ha	282	392	409	442	370	388	106
Sugar recovery, %	13,96	13,00	12,51	12,95	15,09	15,17	1,21
Produced sugar overall, th.tonnes	5600	7087	5308	4940	5269	5743	143
- from beet sugar, th. tonnes	2503	4722	4838	4428	4604	5133	2630
- share, %	44,7	66,6	91,2	89,6	87,4	89,4	44,7
-from sugar cane, th. tonnes	3097	2365	470	512	665	610	-2487
- share, %	55,3	33,4	8,9	10,4	12,6	10,6	-44,7

Source: calculated by the authors according to the statistics of «All-Union Association of Sugar Industry»

This shows that to increase the gross harvest of sugar beet is possible in the short period as due to extensive factors (the extension of the cultivated areas), and intensive (intensification of production, the development of beet root seed breeding, by which it is possible to increase the yield and sugar content of sugar beet). High harvest may be the result of a confluence of favorable factors, as evidenced by the high variation of harvest and yield of sugar beet. And in this case, to minimize losses possible by prolonging the period of juice extraction in sugar factories until winter, and then longer. However, we still run into the capacity limit of the sugar market, which will lead once again to a sharp decrease in the cost of sugar. As a result, lose income not only directly by the sugar producers, but also agricultural organizations, as the price of sugar beet depends on the final cost of sugar (in the domestic terms of its share in the cost of sugar in the regions varies from 6% to 8%). As a result, the low level of investment attractiveness of the beet sugar subcomplex, because of the profitability volatility as producers of sugar beet and sugar, despite the fact that

this industry is the most profitable per 1 ha of crops (along with potatoes) in the structure of agriculture. Thus, the opportunities for diversification and expansion of domestic consumption of sugar and its industrial use is a factor, the improvement of which forms a synergistic effect on all stages of the reproductive chain of the sugar beet subcomplex.

The direction of expansion of domestic market of sugar consumption depend on the government strategy of food industry development and possibilities of realization of the competitive advantages and the negative impacts of external factors and problems of sugar beet subcomplex. This assessment is usually carried out based on the SWOT matrix, but we proposed to eliminate the drawback of this method in the absence of quantitative estimates of the factors by using a results matrix analysis of strategic factors SFAS (table 4), which includes external (EFAS – table 3) and internal factors (IFAS - table 2). This approach has been successfully used by us in the systematization of the factors and directions of development of breeding and seed production - the basic elements of the sugar-beet subcomplex [2]. With its help conducts the systematization of the factors that enable or a the defining difficulties of the development of domestic market consumption of sugar and its export.

2. Results of the analysis of internal factors (IFAS) for sugar beet subcomplex of the Russian Federation

Internal factors	weighting coefficient	Rating	The rating is based on the weighting coefficient	Comments
<i>Strengths (S)</i>				
The ability to quickly increase harvest of sugar beets	0,10	4	0,40	The availability of own raw materials for the production of beet sugar in order to ensure food security
Modernization and growth of new sugar beet processing capacity, including in the framework of state development programs	0,15	5	0,75	The increase the production of sugar and demand for sugar beet
The presence of large agricultural holdings specialized in the sugar beet growing sugar beet and manufacturing beet sugar	0,15	4	0,60	The establishment of synergy effect in the production chain

Продовження табл. 2				
1	2	3	4	5
Large, steady demand (consumption) of sugar by the population for personal needs	0,05	3	0,15	Support of demand for sugar in the domestic market
The growth of sugar exports and sugar-containing products	0,05	3	0,15	Elimination of excess sugar from the domestic market, diversification of production and increased income of sugar beet subcomplex
Weaknesses (W)				
The increase in the consumption of sugar substitutes and sweeteners	0,05	3	0,15	Will lead to slower development of the sugar beet subcomplex and the reduction of domestic consumption of sugar; this trend threatens the quality of nutrition
Higher cost of production of domestic sugar from sugar beet in comparison with major exporters of sugar cane	0,15	5	0,75	The decline in investment attractiveness of the industry in the structure of the economy; limiting economic expansion of sugar exports
Unstable price situation on the domestic sugar market	0,15	4	0,60	Lack of financial resources for expanded reproduction of all the elements of the reproduction chain of the sugar beet subcomplex
The high volatility of sugar beet harvest	0,10	4	0,40	The instability of the resource base and high dependence on natural conditions; in case of excessive harvest leads to large losses of sugar beet
Undeveloped trade and transport infrastructure	0,05	3	0,15	The increase in transaction costs reduces the efficiency and competitiveness of domestic sugar on the world market; appreciation and complexity of inter-regional redistribution of raw materials and product of subcomplex of the country
Total	1,00		4,10	

3. Results of analysis of external factors (EFAS) for sugar beet subcomplex of the Russian Federation

External factors	Weighting coefficient	Rating	The rating is based on the weighting coefficient	Comments
1	2	3	4	5
Opportunities (O)				
Expansion of government programs of financial support for the development of sugar beet subcomplex	0,10	5	0,50	The development of the sugar beet subcomplex (seed production and sugar beet), the conservation threshold values of sugar production
Simplification of export procedure in the countries of «Customs Union»	0,05	3	0,15	The development of export potential of the country and the elimination of domestic consumption of sugar
The establishment of special protection measures for participants in the sugar beet subcomplex	0,15	4	0,40	The creation of favorable conditions for participants of the sugar market and providing cover sugar beet farms
The government program of development of the food industry, including preferential loans from the «Fund the development of the industry»	0,15	4	0,60	Increase the capacity of sugar beet processing factory and the growth of domestic demand for sugar and by-products of its production
The development of production directions of by-products	0,05	4	0,20	Diversification of production; maintenance and support of demand for sugar beet

Продовження табл. 3				
1	2	3	4	5
<i>Threats (I)</i>				
The steady increase in domestic logistic costs and tariffs	0,15	5	0,75	Growth production costs and transaction costs determines the loss of competitiveness of exports and the decrease in the efficiency and investment attractiveness of the industry
The decrease in the level of customs tariff protection of import of sugar beet seed from EU, raw sugar and beet sugar from Belarus	0,10	3	0,30	Threat to the food security of the country; the growth of imports in the domestic market will reduce revenues and business activity of domestic business
Active promotion of the market and increased competition of sugar substitutes, sweeteners	0,05	3	0,15	A threat to the health of the population, the decline in consumption of sugar, which reduces the domestic market consumption of sugar
The tight monetary policy of the government, manifested in the high key interest rate on loans	0,15	4	0,60	The reduced availability of investment and credit resources identifies the lack of finance and lower profitability of the business units of the sugar beet subcomplex
The structural crisis of the economy caused a reduction of investment attractiveness and profitability of the food industry	0,05	4	0,20	The collapse of domestic demand and sugar prices will lead to a slowdown in the development of sugar beet subcomplex Russia
Total	1,0		3,85	

4. Results matrix analysis of strategic factors (SFAS)

Strategic factors	Weighting coefficient	Rating	The rating is based on the weighting coefficient	Duration			Recommendations and direction of strategic development
				S	M	L	
1	2	3	4	5	6	7	8
The presence of large agricultural holdings specialized in the sugar beet growing sugar beet and manufacturing beet sugar (S)	0,05	3	0,15		X		The generation of synergies from the development of cooperation between all the links of the reproduction chain of the sugar beet subcomplex
Modernization and growth of new sugar beet processing capacity, including in the framework of state development programs (S)	0,15	4	0,60			X	The commissioning of modern sugar factories and the modernisation of functioning
Higher cost of production of domestic sugar from sugar beet in comparison with major exporters of sugar cane (W)	0,15	5	0,75		X		The reduction in cost for 1 centner due to the use of the factors of intensification, is able to provide the greatest return on 1 rouble of cost
Unstable price situation on the domestic sugar market (W)	0,15	3	0,45	X			Stabilization of production volumes of sugar to provide indicative values of food security and the rehabilitation of surplus through exports

Продовження табл. 4							
1	2	3	4	5	6	7	8
The government program of development of the food industry, including preferential loans from the «Fund the development of the industry» (O)	0,15	5	0,75			X	The expansion of volumes and directions of allocation of preferential loans to the food industry
Expansion of government programs of financial support for the development of sugar beet subcomplex (O)	0,05	4	0,20			X	The growth of state support for breeding and seed-growing farms through the tools of subsidies and compensation of costs
The steady increase in domestic logistic costs and tariffs (T)	0,15	4	0,60	X			Growth restriction or «freezing» of tariffs for energy and transportation
The tight monetary policy of the government, manifested in the high key interest rate on loans (T)	0,15	4	0,60	X			The reduction in the key interest rate and increase the availability of loans for industrialists and agrarians
Total	1,00		4,10				

In the resultative matrix of SFAS included major internal and external factors that are the basis for the establishment of directions for the further development and expansion of the capacity of the domestic market of sugar consumption and increase its exports. The necessity to use the possibilities of sugar beet subcomplex with the aim of reducing the impact of threats and weaknesses of its functioning is determined by the strategic importance of sugar to ensure food security of the population.

The proposed strategic development of sugar beet subcomplex are the components of national economic policy. This is determined by the destruction of the existing organizational-economic mechanism of relations between industries, which was based on the high role of the state in regulating the processes. The «invisible hand of the market» is not (as the example of

developed agricultural countries in the world where a high regulatory role of the state) to ensure a rational division of labour among industries and economic areas that contribute to fair and sufficient for the development of areas of agricultural production allocation of resources. Therefore, the government needs to have correct imbalances in the functioning of the sugar beet industry and sugar market based on instruments direct financial support of its members (expressed by subsidies or compensation of production costs of seed producers and beet growers and other participants in the sugar market), government regulation (represented in the form of implementation of programs of modernization and development of the farming and food industries, and control measures of interindustry relationships in the markets and limiting the influence of natural monopolies) and general economic policy that determines the investment climate in the industry.

At this stage reserves to increase direct budget support to enterprises of the sugar beet subcomplex and other participants of the sugar market in the context of structural crisis in the economy and the budget deficit virtually no. Therefore, the perspectives of increasing demand for sugar depends on government regulation, the effectiveness of which should be possible to provide the conditions for major investments. This requires a review of current monetary policy, which determined the high cost and low availability of credit resources. The development of the food industry and the sugar beet subcomplex is possible to achieve only with the guarantee that businesses can obtain the low-interest loans for the periods corresponding to the duration of the research and production cycle in the investment sector. With such a high rate (exceeding the profitability of many sectors of the food industry), in our opinion, implementation of any industrial projects depends on the activities of government institutions, the priority of which is allocated to «Fund the development of the industry» [3]. The selection of priority projects should be implemented with the possible generation of synergy effect from cooperation between all links in the chain of reproduction of the sugar beet subcomplex, which is currently achievable only in large specialized sugar beet farm. The rest of the business units can be maintained by creating a stable pricing environment on the domestic sugar market and freezing rates that determine the steady rise in the prices of production costs. In major sugar producing regions existing export opportunities as a method of rehabilitation of the surplus product of the internal market can be maintained (not to the detriment of the domestic economy and food security of the population) using the tools of subsidizing (only for direct exporters and not to companies of traders) and providing preferential tariffs for the transportation of sugar.

References: 1. The development strategy of food industry and food and pharmaceutical industries of the Russian Federation for the period until 2020 (as amended on June 30, 2016) (2016). [Electronic resource]. – Access mode: <http://docs.cntd.ru/document/902343994>. 2. Svyatova O.V., Soloshienko R.V., Dorogavtseva I.G. Balanced scorecard system is the instrument of management strategy implemetation in the development of beet sugar subcomplex // Экономика и предпринимательство. – 2015. – № 8-2 (61-2). – P. 1131-1135. 3. Zyukin D., Svyatova O., Soloshienko R. Conditions and perspectives of Russian sugar market development // Economic annals. – 2016. – 161 (9-10). – P. 47-50.

Svyatova O.V., Soloshienko R.V., Vydrina O.N. The expansion of the internal market sugar consumption and increase sugar exports as a priority to improve the efficiency of Russia sugar beet subcomplex*

*The publication is prepared as part of the scientific supported by Russian foundation for humanities project number 15-32-01215.

In the article considers the directions of increase of sugar beet subcomplex Russia efficiency functioning in the article. There has been revealed that in conditions of ensuring their own needs in sugar in most regions of primary strategic objective are to diversify sales market of sugar and sugar-containing products. It is proved by the authors that over-production and the difficulty of the sales of sugar under the current limited capacity of the domestic sugar market leads to a sharp decrease value on it, resulting in loss of income of sugar producers and beet growers, because the price of sugar beet depends on the final cost of sugar. The result is a loss of income of sugar producers and beet growers, because the price of sugar beet depends on the final cost of sugar. This eliminates the positive results that have been achieved at all stages of sugar beet production (seed production, extension of cultivated areas, higher yield and sugar content of sugar beet, modernization and increase in production capacity). Therefore, the diversification and expansion of domestic consumption of sugar and its industrial use by increasing the export potential of sugar-containing products creates a synergy effect on all stages of the reproductive chain of sugar beet subcomplex.

As the main research method in the absence of quantitative estimates of the factors are the results matrix analysis of strategic factors (SFAS), which includes external (EFAS) and internal factors (IFAS). In the productive matrix of SFAS included major internal and external factors that are the basis for the establishment of directions for the further development and expansion of the domestic market potential of sugar consumption and increase its exports. As a basis proposed a change in monetary policy, namely the reduction of interest

rates on long-term investments aimed at the modernization and development of the food industry and the sugar beet subcomplex. State investment it is advisable to invest in projects that can generate a synergistic effect on all stages of the reproductive chain of sugar beet subcomplex. Support of the sugar export is based on direct subsidies and provides preferential tariffs for the transportation of sugar.

Keywords: sugar beet subcomplex, sugar, government regulation and financial support, synergy effect, strategic development, efficiency.

О.В. Святлова, Д.А. Зюкин, О.Н. Выдрина **Расширение внутреннего рынка потребления сахара и увеличение объемов его экспорта как приоритетные направления повышения эффективности свеклосахарного подкомплекса АПК РФ.** В статье рассмотрены направления повышения эффективности функционирования свеклосахарного подкомплекса АПК России. Выявлено, что в условиях обеспечения собственных потребностей в сахаре в большинстве регионов основной стратегической задачей является диверсификация сбыта сахара и сахаросодержащей продукции. Это доказывается авторами тем, что перепроизводство и трудность сбыта сахара при существующей ограниченной емкости внутреннего российского рынка сахара приводит к резкому снижению стоимости на него, в результате чего происходит потеря доходов как сахаропроизводителей, так и свекловодов, потому что цена на приемку сахарной свеклы напрямую зависит от конечной стоимости сахара. Это в общем итоге нивелирует положительные результаты, которые удалось достигнуть на всех стадиях свеклосахарного производства (развитие семеноводства, расширение посевных площадей, повышение урожайности и сахаристости сахарной свеклы фабричной, модернизация и увеличение производственных мощностей). Поэтому диверсификация и расширение внутреннего рынка потребления сахара и его промышленного использования при увеличении экспортного потенциала сахаросодержащей продукции формирует синергетический эффект на всех этапах воспроизводственной цепочки свеклосахарного подкомплекса АПК.

В качестве основного метода исследования в виду отсутствия количественной оценки факторов путем использования матрицы результатов анализа стратегических факторов (SFAS), включающую в себя внешние (EFAS) и внутренние факторы (IFAS). В результативной матрице SFAS включены важные внутренние и внешние факторы, которые являются также основой для формирования направлений для дальнейшего

развития и расширения потенциала внутреннего рынка потребления сахара и увеличения его экспорта. В качестве основы предлагается смягчение монетарной политики, а именно в снижении процентной ставки на длинные инвестиции, направленные на модернизацию и развитие отраслей пищевой промышленности и самого свеклосахарного подкомплекса АПК. Государственные инвестиции целесообразно направлять в проекты, которые способны генерировать синергетический эффект на всех стадиях воспроизводственной цепочки свеклосахарного подкомплекса АПК. Поддержка экспорта базируется на инструментах прямого субсидирования и обеспечения льготных тарифов на транспортировку сахара.

Ключевые слова: свеклосахарный подкомплекс АПК, сахар, государственное регулирование и финансовая поддержка, синергетический эффект, стратегическое развитие, эффективность.

Стаття надійшла до редакції: 18.04.2017 р.

УДК 658.8.8003.13

**С.А. Нестеренко, д-р екон. наук, професор
Таврійський державний агротехнологічний університет**

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті висвітлено та проаналізовано підходи до оцінки ефективності маркетингової діяльності підприємств. Доведено, що аналіз маркетингової діяльності доцільно проводити з позиції системного підходу, основними принципами якого є комплексність, безперервність, цілеспрямованість, що дасть змогу найбільш повно й ефективно охарактеризувати її поточний стан та визначити напрями її подальшого розвитку.

Ключові слова: ефективність, маркетинг, методи, діяльність, підприємство.

Постановка проблеми. В сучасних ринкових умовах перед підприємствами постала необхідність формування цілісної, науково

обґрунтованої системи управління маркетинговою діяльністю. Особливо це проявляється в неоднозначності висвітлення науковцями методики побудови і функціонування системи маркетингового управління, а також формування комплексу взаємозалежних показників її результативності.

На сьогодні однією з основних проблем є система показників маркетингової діяльності. Складним завданням на підприємстві є оцінка ефективності маркетингу, оскільки, не завжди можна відобразити кількісний ефект у разі застосування маркетингових заходів. В умовах невизначеності та постійних змін у зовнішньому середовищі для підприємств актуальним залишається питання визначення ефективності маркетингової діяльності, як інструмента удосконалення і підвищення ефективності управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні та методичні проблеми функціонування різних секторів сучасної економіки досліджували вітчизняні та зарубіжні фахівці, а саме: І.А. Ажаман, Г. Ассель, Ф. Котлер, І.В. Артимова, О.Д. Гудзинський, В.П. Савчук, М.П. Сахацький, С.М. Судомир Н.Ю. Ширяєва та ін. Проте, незважаючи на наявність вагомій наукової бази стосовно розвитку економіки, проблема систематизації методів оцінки ефективності маркетингової діяльності підприємств ще мало досліджувана вітчизняною економічною наукою.

Постановка завдання. Проаналізувати та уточнити методику оцінки ефективності маркетингової діяльності будівельних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успішне функціонування підприємства в ринковому середовищі передбачає високу ефективність його діяльності та можливість пристосовуватись до зовнішніх умов, які змінюються [6]. Світовий досвід показує, що найбільш ефективно ці задачі вирішуються на основі використання концепції маркетингу.

У науковій літературі виділяють чотири відокремлені групи методів оцінки ефективності маркетингової діяльності: кількісні, соціологічні, експертні та якісні. Кількісні – передбачають порівняння результативних показників маркетингової діяльності з витратами на її здійснення. Соціологічні – спрямовані на використання інструментів прикладної соціології, а саме: на розробку соціологічних досліджень та проведення досліджень відповідно до цих програм. Експертні – передбачають використання спеціальних знань та практичного досвіду експертів для отримання загальних суджень про ефективність маркетингової діяльності підприємства переважно у вигляді оцінок (балів). Якісні методи засновані

на проведенні аудиту маркетингу – це всеосяжна, систематична, незалежна та періодична перевірка зовнішнього середовища маркетингу, цілей, стратегій та конкретних напрямків маркетингової діяльності для підприємства в цілому або для його окремих структурних підрозділів. Проводиться власними силами або незалежними експертами.

Результативність та ефективність управління маркетинговою діяльністю більшість науковців рекомендують оцінювати через аналіз маркетингового потенціалу підприємства; контроль та аудит маркетингової діяльності; ефективність маркетингу на основі вивчення проблем управління маркетингом підприємств.

Так, як система управління маркетинговою діяльністю являється найважливішою функціональною частиною загальної системи управління підприємством, яка спрямована на досягнення відповідності внутрішніх можливостей підприємства із вимогами зовнішнього середовища для досягнення кінцевих цілей розвитку підприємства [1] то за цим підходом управління маркетингом (УМ) – це управлінська підсистема підприємства, що функціонує на трьох рівнях: управління діяльністю (УД); управління функцією (УФ); управління попитом (УП).

Тому, ефективність управління маркетингом пропонується розглядати як ефективність трьох рівнів управління маркетингом [1]:

$$E(UM) = f[E(UD), E(UF), E(UP)]. \quad (1)$$

Отже, ефективність управління діяльністю структурно складається із оцінки факторів ринкової орієнтації вищого керівництва (Рв), ринкової орієнтації персоналу (Рп), взаємодії вищого керівництва та персоналу (В), рівня відкритості системи управління зовнішньому середовищу (Св) [1]:

$$E(UD) = f[E(R_v), E(R_p), E(V), E(S_v)]. \quad (2)$$

Ефективність управління функцією у цій моделі представлена як залежність від показників ефективності таких змінних, як планування (П), організація (О), мотивація (М) і контроль (К) [1]:

$$E(UF) = f[E(P), E(O), E(M), E(K)]. \quad (3)$$

Ефективність управління попитом представлена функцією від показників ефективності основних функцій маркетингу підприємства:

управління товаром (Ут), управління збутом (Узб), управління ціною (Уц), управління маркетинговими комунікаціями (Ук) [1]:

$$E(УП) = f [E(Ут), E(Узб), E(Уц), E(Ук)]. \quad (4)$$

Однак вважаємо, що дана методика не дає змогу оцінити структуру системи управління маркетингом та визначити її ефективності.

Розрахунок абсолютної ефективності маркетингу визначатиметься за такою формулою:

$$E\Phi_m = \Delta\Pi - B_m, \quad (5)$$

де B_m – витрати на маркетинг; $\Delta\Pi$ – приріст прибутку, одержаний у результаті проведення маркетингової діяльності, який визначається за формулою:

$$\Delta\Pi = (C_1 - C_0)P_1 - (C_0 - C_0)P_0, \quad (6)$$

де C_0, C_1 – ціна одиниці продукції до і після реалізації заходів маркетингу; C_0, C_1 – собівартість одиниці продукції до і після реалізації заходів маркетингу; P_0, P_1 – обсяг реалізації продукції до і після реалізації заходів маркетингу.

На рівні підприємства ефективність маркетингової діяльності забезпечується через використання інструментів маркетингу в сукупності з потенціалом й можливостями підприємства. Тому основними складовими оцінки ефективності маркетингу в підприємстві є: рівень використання (відносна характеристика потенціалу маркетингу, через який можна оцінити ефективність маркетингової діяльності підприємства); інструменти маркетингу (форми і методи маркетингової діяльності, що забезпечують підприємству позитивний ефект); ресурси (витрати підприємства на маркетингову діяльність); можливості, які визначаються сформованим маркетинговим потенціалом. Отже, ефективність маркетингу можна розглядати як інтегрально-функціональну характеристику маркетингової діяльності, яка оптимально характеризує функціональну залежність маркетингової системи та результативності її використання на підприємстві.

Узагальнюючи розроблені методичні підходи до оцінки ефективності маркетингової діяльності підприємства поділяємо думку, що аналіз та оцінку стану маркетингової діяльності на підприємстві доцільно здійснювати з позиції її активності та ефективності. У свою чергу, кожна з

цих позицій повинна оцінюватися за основними напрямками маркетингової діяльності підприємства: товарної, цінової, збутової і комунікаційної політики.

Активність маркетингової діяльності підприємства можна визначати за допомогою наступних показників: товарна політика – характеризує якість і безпечність продукції, ступінь і динаміку новизни продукції та її якостей; коефіцієнт, що характеризує своєчасність виконання зобов'язань перед споживачами, і т.д.

Ефективність маркетингової діяльності підприємства визначають показники, що характеризують співвідношення результату і витрат на заходи, які здійснюються в межах товарної, цінової, збутової та комунікаційної політики. Разом з тим для цілей оперативного аналізу, доцільно виділити два-три найбільш вагомих показники, які могли б найбільш вичерпно відображати кожен із напрямів маркетингової діяльності підприємства.

На думку Ф. Котлера, ефективними маркетинговими відділами, необхідно вважати такі, які розвивають та використовують систему оцінки й контролю маркетингових заходів [2, с. 239]. При цьому особливого значення набувають два чинники: оцінка та обробка поточних результатів і виправлення допущених помилок; перевірка ефективності діяльності відділу маркетингу та формування плану роботи над слабкими, але важливими компонентами.

При цьому автор пропонує підприємствам розглядати підсумки своєї діяльності за рік із залученням трьох напрямів оцінки – фінансовий, маркетинговий та дольовий.

Показниками діяльності за фінансовим напрямом можуть бути такі: дохід від продажів; обсяг капіталовкладень – це виробничі й адміністративні накладні витрати, витрати на збут, маркетинг, НДДКР; рентабельність продаж; величина активів, прибуток на активи. Маркетинговий напрям діяльності підприємства на ринку передбачає залучення наступних показників: ріст ринку у розрізі існуючих і потенційних клієнтів, незадоволені клієнти, відносна якість продукції, відносна якість обслуговування і т.д.

Безумовно, активність і ефективність різних напрямів маркетингової діяльності підприємства залежать від раціональної організації служби маркетингу й ефективності роботи його персоналу. Відомо, що досягнення комерційного успіху підприємством на ринку можливе за наявності двох умов: по-перше, високої професійної культури маркетологів, по-друге,

самоорганізації та самоуправління. Оцінка ефективності організаційних форм і умов праці визначається можливістю забезпечити економічне, оптимальне, надійне й оперативне реагування на попит і пропозицію на ринку, а також проводити оптимальну маркетингову політику. При цьому обов'язково вивчається досвід конкурентів і партнерів, оскільки необхідно забезпечити постійний процес удосконалення маркетингової діяльності підприємства.

Є.П. Голубков, при порівняльній оцінці ефективності маркетингової діяльності конкурентів, пропонує використовувати окремі критерії, які доцільно згрупувати за елементами комплексу маркетингу: товар, ціна, збут і заходи формування попиту та стимулювання збуту продукції [3, с. 183].

Натомість В. Савчук і О. Будаєва пропонують визначати економічну ефективність маркетингу підприємства за такими показниками: частка маркетингової діяльності на ринку; підтримання та задоволення споживчого попиту; залучення нових клієнтів; витратами на маркетинг; виручка за певний період часу [4].

М. Туган-Барановський, Л. В. Балабанова та ін. пропонують оцінювати ефективність маркетингу за такими напрямками: покупки, маркетингова інтеграція, адекватність інформації, стратегічна орієнтація, оперативна ефективність [5, с. 27].

Отже, ефективність маркетингу визначається порівнянням затрат (витрати в усьому ланцюгу проходження продукції) і результату (оцінки покупцями купленого товару) у вартісному виразі.

Найбільш поширеними є рекомендації щодо використання для оцінки ефективності маркетингу традиційного підходу, який ґрунтується на порівнянні ефекту і затрат на його одержання, але його практичне використання є проблематичними, оскільки важко визначити конкретний безпосередній ефект від маркетингу чи маркетингової діяльності.

При проведенні оцінки реалізації системи маркетингу аналізують організаційні форми інтеграції та спеціалізації маркетингових функцій у масштабі об'єднання. При оцінці організаційних засад системи маркетингу досліджуються можливості щодо інтеграції, кооперування, спеціалізації маркетингової діяльності як на рівні підприємства, об'єднання, так і в масштабах галузей, науки та бізнесу. Тоді ефективність системи маркетингу характеризуватиметься наступним співвідношенням:

$$E_k = \frac{P_o}{\Pi_k}, \quad (7)$$

де E_k – ефективність послуг маркетингового кооперативу, асоціації і т.д.;
 P_o – одержаний чистий результат від реалізації маркетингових заходів;
 Π_k – оплата послуг кооперативу.

Зазначимо, що при обґрунтуванні рішення про доцільність використання послуг кооперативу, асоціації та ін. необхідно порівняти витрати товаровиробника, у разі безпосереднього виконання цих функцій, з розміром оплати цих послуг.

Висновок. Отже, ефективність функціонування маркетингової діяльності підприємств доцільно оцінювати за показником, який характеризує повне задоволення потреб споживачів за умови раціонального використання потенціалу підприємства. З метою удосконалення системи управління та прийняття оперативних і стратегічних управлінських рішень, які реалізуються на практиці в умовах сьогодення, необхідно формувати методику оцінки ефективності маркетингової діяльності будівельних підприємств. Аналіз доцільно проводити з позиції системного підходу, основними принципами якого є комплексність, безперервність, цілеспрямованість, що дасть змогу найбільш повно й ефективно охарактеризувати поточний стан маркетингової діяльності та визначити напрями її подальшого розвитку.

Бібліографічний список: 1. Похабов В. Методика оценки эффективности системы управления маркетингом на предприятии / В. Похабов, И. Пономаренко // Маркетинг. – 2001. – № 5. – С. 102–121. 2. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент. Экспресс-курс / Ф. Котлер; пер. с англ. – СПб: Питер, 2001. – 496 с. 3. Голубков Е.П. Основы маркетинга: учебник / Е.П. Голубков. – М.: Финпресс, 1999. – 656 с. 4. Савчук В. Оцінка ефективності маркетингових програм / В. Савчук, О. Будаєва // Економіка України. – 2005. – № 1. – С. 47–52. 5. Маркетинг-менеджмент: научное издание [Текст] / под ред. Туган-Барановского М., Балабановой Л.В. – Донецк: ДонГУЭТ, 2001. – 594 с. – С. 27. 6. Гудзинський О.Д. Система менеджменту інституціональної трансформації економіки України (теоретико-методологічний аспект): колективна монографія / [О.Д. Гудзинський, С.М. Судомир, Ю.С. Гудзинська та ін.]; за заг. ред. О.Д. Гудзинського/ – К.: ТОВ «Аграр Медіа Груп», 2012. – 771 с.

С.А. Нестеренко. Методические подходы к оценке маркетинговой деятельности строительных организаций. В статье освещены и проанализированы подходы к оценке эффективности маркетинговой деятельности предприятий. Доказано, что анализ маркетинговой деятельности целесообразно проводить с позиции системного подхода, основными принципами которого являются комплексность, непрерывность, целенаправленность, что позволит наиболее полно и эффективно охарактеризовать ее текущее состояние и определить направления дальнейшего развития.

Ключевые слова: эффективность, маркетинг, методы, деятельность, предприятие.

Nesterenko S.A. Methodical approaches to the assessment of the effectiveness of marketing activities of construction enterprises. Under modern market conditions the enterprises have faced the necessity to form a holistic, scientifically based marketing management system. This is especially evident in the ambiguity of the interpretation by the scientists the methods of marketing management system building and functioning as well as the formation of a complex of interrelated indices of its effectiveness.

Today one of the main problems is the system of marketing activity indices. The complicated task at an enterprise is the evaluation of marketing effectiveness, since it is not always possible to represent the quantitative effect in the case of applying marketing measures. Under the conditions of uncertainty and constant changes in the external environment, the question concerning determining the effectiveness of marketing activity as an instrument for improving and increasing the managerial efficiency remains relevant for an enterprise.

The assessment of the effectiveness of organizational forms and labor conditions is determined by the opportunity to provide an economical, optimal, reliable and active response to the demand and supply at the market, as well as to pursue an optimal marketing policy. At the same time it is necessary to study the experience of the competitors and partners, as it is necessary to ensure a continuous process of improving the marketing activity of an enterprise.

Thus, the efficiency of an enterprise' marketing activity functioning should be evaluated by an indicator that characterizes the full satisfaction of the consumers' needs provided that the potential of the enterprise is used rationally. In order to improve the system of management and to accept the operational and strategic management decisions that are implemented in practice under current

conditions, it is necessary to formulate the methods for assessing the effectiveness of marketing activity of building enterprises. The analysis should be carried out from the position of the systematic approach, the main principles of which are complexity, continuity and firmness of purposes. This will enable to characterize the current condition of marketing activity the most fully and effectively and to define the directions of its further development.

Key words: effectiveness, marketing, methods, activity, enterprise.

Стаття надійшла до редакції: 19.05.2017 р.

УДК 631.16:658.14.012

О.В. Горох, канд. екон. наук, доцент

О.Ю. Скоромна, канд. екон. наук, ст. викладач

В.С. Міщенко, канд. екон. наук, ст. викладач

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ КРЕДИТУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто основні проблеми кредитування аграрних підприємств та розроблено методичні підходи і практичні рекомендації щодо удосконалення банківського кредитування в Україні.

Ключові слова: *аграрний сектор, сільськогосподарські підприємства, ризик, банки, кредит.*

Постановка проблеми. В умовах нестабільності економіки, кризи платежів, посилення інфляційних процесів значно зросло коло проблем у кредитуванні вітчизняних аграрних підприємств.

Тому, слід більшу увагу приділяти аналізу сучасного стану кредитування аграрних підприємств та проблемам, які існують, адже від цього залежить ефективність функціонування і фінансовий результат діяльності підприємств, їх рівень розвитку, а також рівень розвитку АПК та національної економіки країни загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам удосконаленню кредитування аграрних підприємств висвітлені у працях провідних українських вчених, серед яких варто виділити наукові праці В.М. Гомзи [1], О.П. Загнітко, О.К. Волинець, К.В. Островської [2], А.М. Ісаяна [3], О.В. Неізвєстної, О.В. Касьян [4] та інших. Проте окремі питання щодо подальшого вдосконалення кредитування аграрних підприємств у сучасних умовах недостатньо вивчені й вимагають ґрунтовного дослідження.

Формулювання цілей статті. Поглиблення теоретичних засад банківського кредитування аграрних підприємств в умовах невизначеності та розробка методичних підходів і практичних рекомендацій щодо його удосконалення в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільське господарство, на відміну від багатьох інших галузей, має ряд особливостей, адже предметами праці тут виступають живі організми – рослини та тварини, що значно підвищує рівень ризику. Тому банки, які надають кредити аграрному сектору, несуть значні інвестиційні та кредитні ризики. Дані ризики, насамперед, пов’язані з ризиком застави, виробничим ризиком.

Заставою в аграрному секторі може виступати майбутній урожай або матеріально-технічна база (основні засоби, які задіяні у виробничому процесі). Ризик даної застави пов’язаний з ризиком зниження ліквідності. Враховуючи сезонність виробництва та природно-кліматичні умови, реалізація майбутнього врожаю може не забезпечити необхідну суму для повернення позикових коштів, що може бути пов’язано з низькою закупівельною ціною продукції аграрного сектора [7, с. 3]. Виробничий ризик в аграрному секторі, в першу чергу, пов’язаний з вирощуванням аграрної продукції. У даному випадку ризик виникає з неотриманням тих обсягів врожаю, які були заплановані або обсягів вирощування ВРХ та інших видів тваринництва для реалізації на м’ясо і молочні продукти.

Загальні тенденції ринку банківського кредитування свідчать, що відбувається поступове зниження ставок за кредитами, тому варто очікувати, що з боку аграріїв послуги банків з кредитування будуть ще більш затребуваними.

АПК – міжгалузевий комплекс, якому притаманна висока ризиковість, тому питання невизначеності, як джерела ризику, для нього є дуже актуальним. Причин невизначеності кілька при кредитуванні підприємств АПК, але, перш за все – це неповнота, недостатність інформації про діяльність підприємства, стан ринку продовольства, попит

и пропозицію на культури чи товари, що виробляє позичальник-аграрій та ін.

Інша причина невизначеності при агрокредитуванні – це випадковість, те, що в подібних умовах відбувається неоднаково, що заздалегідь не можна передбачити. Спланувати кожний даний випадок неможливо. Наприклад, стихійне лихо, мінливість природно-кліматичних умов, захворювання рослин та тварин, і раптова зміна попиту на продукцію, несподіваний зрив поставки сировини – все це прояв випадковості.

Оскільки невизначеність є основною складовою ризику, вона може бути джерелом ризику. Отже, для зменшення ризику необхідно мінімізувати невизначеність, намагаючись шляхом вчасного отримання необхідної інформації її мінімізувати.

Світова спільнота все більше уваги приділяє інформації як інструменту ефективного економічного розвитку, що сприяє подоланню невизначеності.

Нажаль, в Україні на практиці не часто це застосовується. Адже при видачі кредитних коштів підприємствам АПК банки досить поверхово досліджують інформацію щодо продовольчого ринку, тенденцій у вирощуванні тих чи інших культур, що провокує зростання кредитних ризиків. Яскравим прикладом негативних наслідків через низьку поінформованість є ситуація з ринком картоплі. Банківські установи, не дослідивши кількість та розміри площ, засаджених картоплею, неконтрольовано видавали кредити для забезпечення процесу вирощування цієї культури. У зв'язку з масовим вирощуванням культури та високим врожаєм, ціна на картоплю була рекордно низькою. Відповідно, не отримавши запланованих доходів, у аграріїв виникли проблеми з виконанням зобов'язань перед кредиторами. Через виникнення простроченої заборгованості банки збільшували резерви, а, отже, втрачали прибуток.

Зі свого боку аграрії при виборі банку, з яким будуть співпрацювати, не завжди обирають його після ретельного аналізу тенденцій та стану фінансової системи загалом та банківської зокрема. Зазвичай, через труднощі у фінансовому забезпеченні, аграрії ідуть в банк, який погодився кредитувати їх, або керуються неформальною інформацією, отриманою від колег-фермерів, друзів, знайомих [5, с. 367].

Що стосується державних гарантій, то їх надання за кредитами суттєво зменшить невизначеність та сприятиме зниженню процентних ставок за банківськими кредитами. Але поряд з цим, механізм надання

державних гарантій має бути виваженим, оскільки неповернення позичальником позик призводить до витрачання коштів державного бюджету [2, с. 62].

Державна гарантія – це зобов'язання держави (в особі уряду) повністю або частково виконати платежі на користь кредитора у разі невиконання позичальником зобов'язань за одержаними позиками [2, с. 59].

Через притаманність АПК ряду специфічних ознак лише за сприяння держави можна покращити ситуацію з кредитуванням комплексу. Проте, існує ряд проблем, лише в разі вирішення яких можна на рівні держави сприяти банківському кредитуванню АПК. І, в першу чергу, це стосується заходів з вдосконалення, систематизації та спрощення механізму пільгового кредитування підприємств АПК, в другу – використання нематеріальних методів підтримки підприємств АПК.

Як вже зазначалося, основна причина обмеженого кредитування аграрної сфери полягала у високій вартості кредитів. Тому виникла необхідність пошуку напрямів здешевлення кредитів. Вихід було знайдено завдяки частковій компенсації процентних ставок за рахунок бюджетних коштів. Проте даний механізм постійно змінюється, є непрозорим та в скрутні економічні часи в першу чергу згортається або зводиться до мінімуму [6, с. 53].

Особливу увагу хотілося б надати процесу відбору потенційних суб'єктів, які можуть скористатися програмою.

Отже, оцінка можливості надання пільгового кредиту має проводитися індивідуально для кожного окремого підприємства. З цією ж метою деякі науковці пропонують диференціювати розмір відсоткової ставки, що компенсується, та обсяг ресурсів загального фонду для надання компенсації відсоткової ставки розділити на кошти для позичальників категорії «А» та кошти для позичальників категорії «Б» [3-4].

До позичальників категорії «А» відносимо розвинуті великі підприємства, з позитивними загально фінансовими показниками, високим рівнем рентабельності та прибутковості, наявністю у користуванні більше 1000 га землі, позитивною кредитною історією, наявністю у власності ліквідної застави, з досвідом ефективного використання попередньо отриманих пільгових кредитів і т.д.

До позичальників категорії «Б» пропонується відносити підприємства з терміном існування 3-5 років, що мають в своєму розпорядженні від 50 до 1000 га землі, незначний прибуток або беззбитковість (в перший рік допускається збитковість). У них відсутня

ліквідна застава та кредитна історія в банківських установах, але при всьому цьому прослідковується чітка тенденція зростання та розвитку господарства, поступове розширення діяльності.

Звичайно, зрозуміло, що клієнти категорії «Б» є менш привабливими для банківських установ, бо є більш ризиковими, і в цій ситуації має «зарадити» держава: банк для мінімізації ризиків встановлює вищу відсоткову ставку таким господарствам, а держава забезпечує більший процент компенсації. Реалізація даної схеми дозволить вирішити дилему «низька прибутковість – відсутність можливості отримання кредиту, відсутність можливості отримання кредиту – неможливість отримання високих прибутків» та забезпечить розвиток та розширення аграрної галузі.

Висновок щодо видачі компенсаційних коштів приймається на основі відповідності позичальника зазначеним критеріям.

Основними виділяють такі [3, с. 117]:

- прибутковість діяльності підприємства за останні 3 роки (винятком можуть бути вищезазначені позичальники категорії «Б», які через короткий строк існування не зможуть забезпечити 3 роки прибуткової діяльності – це є специфічною ознакою навіть великих успішних підприємств АПК, що пов'язано з ризиками галузі. Для підприємств категорії «Б» обов'язковим є 2 роки прибуткової діяльності за останні 3 роки);

- наявність ліквідної застави, поручителів (для позичальників категорії «А» пропонуємо брати в заставу майбутній урожай, для позичальників категорії «Б» рухоме та нерухоме майно, депозити, якщо вони ще не мають кредитної історії в банку, згодом і майбутній урожай, за умови позитивної тенденції розвитку, розширення виробництва та повного та своєчасного виконання боргових зобов'язань перед банком);

- врахування позичальником попиту на продовольчого ринку (дуже важливий критерій, який забезпечить всебічний розвиток галузі та попередить виникнення таких явищ як «криза гречки», «криза картоплі», «криза цукру» і т.д. В аграрній галузі часто трапляються випадки, коли більшість аграріїв масово вирощують картоплю чи іншу культуру, яка потім падає в ціні і виникає ситуація збитковості виробництва, недоотримання запланованих прибутків і, як наслідок, неможливість погашення банківських кредитів);

- соціальна спрямованість діяльності позичальника (позичальники категорії «Б» автоматично виконують дану умову, адже молоде чи новостворене підприємство сприяє вирішенню однієї з найголовніших

соціальних проблем – безробіття, для підприємств категорії «А» умова може виконуватися, наприклад, у разі розширення штату працівників. Також критерій виконуватиметься за сприяння підприємством розвитку села, покращення екологічної ситуації, підтримка існування і діяльності муніципальних організацій в районі розташування агрофірми і т.д. Інтенсивно впроваджуються іноземні «сучасні технології», засновані на хімії. Тому потрібно віддавати перевагу тим виробникам, які застосовують менше добрив і засобів захисту рослин, сприяють вирощуванню та реалізації екологічно корисних продуктів;

- результативність використання попередньо отриманого пільгового кредиту (дана умова буде виконуватися переважно підприємствами категорії «А», які на сьогодні мають можливість скористатися пільговим кредитуванням. Умова виконуватиметься у разі представлення позитивної динаміки в результатах діяльності підприємства через використання коштів, отриманих за схемою пільгового кредитування АПК.)

Критерії мають рекомендаційний характер, при доцільності та необхідності їх можна змінити.

Якщо підприємство відповідає трьом і менше критеріям, то щодо нього виноситься негативне рішення про кредитування, якщо більше трьох критеріїв – позитивне.

Якщо позитивне рішення отримають більше підприємств, ніж є можливість прокредитувати на пільгових умовах, за інших рівних умов, на нашу думку, необхідно враховувати історію попередніх кредитувань за покращеними умовами і перевагу надати підприємствам, які не мали можливості або мінімально раніше користувалися державною підтримкою.

Отже, запропонована схема дозволить покращити ситуацію з пільговим

кредитуванням аграрних підприємств в частині справедливого їх розподілення та використання.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що за роки незалежності у державі не було створено досконалого механізму кредитування аграрних підприємств. Ця проблема вирішується незначною мірою тільки за рахунок часткової компенсації з державного бюджету процентних ставок за кредитами комерційних банків, причому лише для великих сільгоспвиробників, і не розв’язує її в комплексі [1, с. 139].

Висновки. Отже, для забезпечення ефективного кредитування аграрних підприємств необхідно позбутися чинників, що гальмують даний процес, шляхом подолання невизначеності та мінімізації ризиків, вдосконалення існуючих та розробки нових банківських продуктів

кредитування аграрної сфери. Держава, яка на сьогодні самостійно не може фінансувати агропромисловий комплекс в тих обсягах, що потребується, має активно сприяти розвитку банківського кредитування. Це, в першу чергу, зумовлено тим, що аграрні підприємства забезпечують продовольчу безпеку країни, а в другу – формують майже третину ВВП країни, а, отже, є локомотивом економіки.

Бібліографічний список: 1. Гомза В.М. Сучасний стан кредитування аграрних підприємств: проблеми та шляхи їх вирішення / В.М. Гомза //Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 6. – С. 137-141. 2. Загнітко О.П. Державна гарантія забезпечення виконання зобов'язань / О.П. Загнітко, О.К. Волинець, К.В. Островська // Вестник ИЭПИ НАН Украины. – 2010. – № 1. – С. 58-64. 3. Ісаян А.М. Шляхи вдосконалення банківського кредитування аграрних підприємств / А.М. Ісаян // Фінансова система України: проблеми та перспективи розвитку в умовах трансформації соціально-економічних відносин: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. – Сімферополь : ТНУ ім. В.І. Вернадського, 2013. – С. 116-117. 4. Ісаян А.М. Напрямки вдосконалення процесу пільгового кредитування аграріїв / А.М. Ісаян // Аспект. – 2014. – №6(31). – С. 22-24. 5. Ісаян А.М. Роль інформації в підвищенні ефективності банківського кредитування аграрного сектора / А.М. Ісаян // ХІІІ тиждень науки СІБІПУ: матеріали науково-практичної конференції з міжнародним участю. Ч. VII. – СПб.: Изд-во Политехн. ун-та. – 2012. – С. 365-367. 6. Неізнана О.В. Адаптація міжнародного досвіду кредитування сільськогосподарських підприємств до умов України / О.В. Неізнана, О.В. Касьян // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2013. – № 6. – С. 51-55. 7. Сучасний стан та пріоритетні напрямки розвитку інвестиційної діяльності у сільському господарстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka>.

Горох А.В., Скоромна О.Ю., Мищенко В.С. Пути совершенствования кредитования аграрных предприятий. В статье рассмотрены основные проблемы кредитования аграрных предприятий и разработаны методические подходы и практические рекомендации по его совершенствованию в Украине.

Ключевые слова: аграрный сектор, сельскохозяйственные предприятия, риски, банки, кредит.

Gorokh A., Skoromna O., Mishenko V. Ways of improving crediting of agricultural enterprises.

In the conditions of economic instability, crisis of payments, strengthening of inflationary processes, the circle of problems in crediting to native agricultural enterprises has grown significantly.

Agriculture, unlike many other industries, has a number of features, because the objects of labor here are plants and animals, which greatly increases the level of risk. Therefore, banks that provide loans to the agricultural sector have significant investment and credit risks.

General trends in the market of bank crediting indicate that there is a gradual decrease in interest rates on loans, so it is to be expected that from the side of agrarians, the services of banks on crediting will be even more in demand.

Through the property of the agroindustrial complex of a number of specific features, it is only with the assistance of the state that the situation with crediting to the complex can be improved. However, there are a number of problems, only in case of solution of which it is possible at the level of the state to promote bank crediting of the agro-industrial complex. And, first of all, this concerns measures to improve, systematize and simplify the mechanism of concessional crediting to agribusiness enterprises, and secondly, to use intangible methods to support agro-industrial enterprises.

Particular attention is paid in the article to the selection of potential subjects who can use the program. Assessment of the possibility of granting a soft loan should be carried out individually for each individual enterprise. For the same purpose, some scholars suggest differentiating the interest rate, it is compensated, and the amount of general fund resources for granting interest rate compensation should be divided into funds for "A" category borrowers and funds for category "B" borrowers.

Thus, to ensure effective crediting to agricultural enterprises, it is necessary to get rid of the factors that hinder this process by overcoming uncertainty and minimizing risks, improving existing and developing new agricultural credit products for the agrarian sector. The state, today can not independently finance the agro-industrial complex in the amount required, should actively promote the development of bank lending. This is primarily due to the fact that agricultural enterprises provide food security for the country, and the second - form almost a third of the country's GDP, and, consequently, is the locomotive of the economy.

Key words: agrarian sector, agricultural enterprises, risk, banks, credit.

Стаття надійшла до редакції: 19.04.2017 р.

Ю.Г. Горященко, канд. екон. наук, доцент
Університет митної справи та фінансів
Т.С. Дронова, канд. екон. наук
Машинобудівний коледж Дніпропетровського
національного університету ім. О. Гончара

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджено фактори відтворення і ефективного використання інтелектуального капіталу сільськогосподарських підприємств, зокрема його основні складові – компетенції працівників, інтелектуальну власність та інфраструктурні засоби. Автори дійшли висновків щодо необхідності розробки і впровадження стратегій на підприємствах агросфери, застосування матричних методів аналізу та системи мотивації і стимулювання працівників. Проведений SWOT-аналіз використання трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств засвідчив необхідність запроваджувати інноваційні технології, удосконалювати матеріальну і нематеріальну мотивацію працівників сільського господарства. Результатом анкетного опитування з метою визначення доцільності використання «тактики доручень» стали дослідження можливостей та бажання працівників самостійно приймати рішення, проявляти ініціативу, самостійно керувати своїм часом, шукати вихід із складної ситуації, використовувати знання та навички.

Ключові слова: *інтелектуальний капітал, стратегія, сільськогосподарські підприємства, мотивація, матричні методи.*

Постановка проблеми. Інтелектуальний капітал є фундаментом стійкого розвитку будь-якого сучасного підприємства. По-перше, він є основою розробки та впровадження стратегій на підприємстві. По-друге, його унікальними складовими елементами є індивідуальні компетенції працівників (освіта, знання, досвід, мудрість, індивідуальні та трудові здібності), інтелектуальна власність, інфраструктурні засоби (філософія управління, організаційна культура) та зовнішня структура (від назви підприємства до його логотипу).

Посилення фінансово-економічної, а також продовольчо-енергетичної криз в Україні створює передумови пошуку напрямів розвитку інтелектуального капіталу сільськогосподарських підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку інтелектуального капіталу підприємств стало предметом дослідження багатьох закордонних і вітчизняних науковців і практиків починаючи з 90-х рр. 20 ст. Серед них – Т.Стюарт (досліджував інтелектуальний капітал як нове джерело багатства підприємства) [1], Р.С. Каплан і Д. Нортон (досліджували вплив стратегій на результат діяльності підприємств та інноваційні процеси) [2], І.Д. Падерін (у авторській дисертації, монографіях та численних публікаціях досліджував інтелектуальний бізнес як безпеку інноваційного розвитку України, чинники впливу на інноваційний розвиток підприємств, теоретичні та практичні аспекти функціонування підприємств інтелектуального бізнесу) [3], Ю.О. Нестерчук і Ю.В. Улянич (досліджували розвиток капіталізації саме сільськогосподарських підприємств) [4], О.М. Собко (у своїй монографії детально дослідила концептуальні засади, процес функціонування та розвитку інтелектуального капіталу підприємства) [5].

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є визначення факторів відтворення і ефективного використання інтелектуального капіталу сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу. Сільськогосподарським підприємствам незалежно від організаційно-правових форм доводиться, як правило, вирішувати, щодо використання людського капіталу, три групи задач. Перша – полягає в тому, щоб встановити що і якими трудовими ресурсами виробляти. Друга – коли і в якій послідовності використовувати тих чи інших працівників. Третя – полягає в установленні високоефективного новітнього механізму управління зайнятими, який забезпечує досягнення цілей і задач підприємства.

Очевидно, що забезпечення стійкого без кризового функціонування і розвитку сільськогосподарського підприємства в умовах відсутності або нестачі власних коштів, а також практична неможливість одержати позику змушує його удосконалювати внутрішні організаційно-економічні відносини, які здатні протистояти зростаючим чинникам зовнішнього середовища.

Одним із таких напрямів є стратегічне управління розвитком як підприємства в цілому так і його людським потенціалом – зокрема. Стереотипність мислення багатьох керівників сільськогосподарських підприємств, які відкидають навіть думки про стратегічне управління зводяться до того, що вони не можуть задумувати стратегічне управління і

планування їх трудових ресурсів на 5 – 7 років вперед, коли не знають що будуть робити на завтрашній день. Через те не дивно, що розуміти важливості ключового характеру і значимості ефективного управління, в тому числі і стратегічного відсувається на другий план. Ставка робиться головним чином на інвестиції і нові технології, які на думку керівників примусять працювати людський капітал.

Очевидно, що в рамках стратегічного управління по «цілях і результатах» з використанням методів ситуаційного менеджменту необхідно звернути особливу увагу на розвитку ефективних прийомів і методів організаційно-економічного обґрунтування і прийняття управлінських рішень направлених на формування достатнього трудового потенціалу – рушійної сили виробництва.

Модель стратегічного менеджменту як управління по досягненню відповідного способу майбутнього успіху підприємства розробляється не один десяток років. Різні концептуальні підходи до стратегічного управління подаються в багатьох наукових і навчальних роботах, що здавалось би змогло забезпечити і практичні досягнення у виробничій діяльності підприємств. Але стратегічне управління на теперішній час використовується в основному лише на великих підприємствах – агрохолдингах.

При цьому потрібно зазначити, що мова йде не за стратегію відтворення, а за ефективність використання трудових ресурсів. Тоді як ці процеси потрібно бачити в комплексі – відтворення і використання. Стратегічне ринкове управління попереджувальний, націлений на майбутнє характер. Стратегії не повинні підпорядковуватись середовищу, не повинні сприймати його як належне. Вони зобов'язані застерігати можливі зміни, впливати на внутрішні і зовнішні зміни, що проходять на підприємстві. Тобто за допомогою творчого стратегічного управління можливо впливати на державну політику відтворення і зайнятості трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств.

Стратегічний аналіз в наукових дослідженнях по стратегічному управлінню одержав широке використання через застосування методу SWOT-аналізу. Нами запропоновано використовувати SWOT-аналіз трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств для стратегічного бачення і моніторингу стратегії (табл. 1).

Наведені в таблиці такі сильні сторони як зростання рівня технічної оснащеності, енергетичних потужностей, питомої ваги працівників з вищою освітою, частки працівників, які підвищили кваліфікацію на виробництві, збільшення фінансування безумовно сприяють ефективному використанню трудових ресурсів у сільськогосподарських підприємствах.

1. SWOT-аналіз використання трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств (авторська розробка)

Сильні сторони	Можливості
- зростання продуктивності праці; - забезпечення підприємств матеріально-технічними засобами; - зростання енергетичних потужностей; - збільшення частки працівників, які підвищили кваліфікацію на виробництві; - збільшення питомої ваги працівників з вищою освітою; - використання «тактики доручень»	- зростання доходів громадян ; - зростання середньорічної оплати праці; - міграційний приріст; - збільшення витрат населення на охорону здоров'я; - зросли обсяги фінансування освіти, охорони здоров'я, соціального захисту
Слабкі сторони	Загрози
- низький рівень оплати праці; - зменшення чисельності працівників підприємств галузі сільського господарства; - неналежні умови праці; - висока плинність кадрів; - занепад тваринницької галузі; - зростання частки невідпрацьованого часу	- збільшення рівня безробіття; - несприятлива демографічна ситуація - зменшення інвестування в освітню та наукову сферу; - зростання індексу споживчих цін; - зменшення кількості економічно активного населення; - непрестижність сільськогосподарських професій; - збільшення демографічного навантаження

Разом з тим, слабкі сторони (низький рівень оплати праці, кваліфікації персоналу, демографічного навантаження тощо) матимуть негативний вплив на ефективне використання трудових ресурсів. До загроз слід віднести високу трудову мобільність, низьку ефективність використання основного капіталу, несприятливу демографічну ситуацію, несприятливі умови праці, зростання рівня безробіття, зростання частки невідпрацьованого часу тощо. Згадані загрози знизять ефективність використання трудових ресурсів.

Отже, із наведеного вище випливає необхідність запроваджувати інноваційні технології, удосконалювати матеріальну і нематеріальну мотивацію працівників сільського господарства, знизити трудову мобільність, збільшити рівень життя населення.

На жаль, традиційна матриця SWOT-аналізу в методичному плані дозволяє заповнювати її за чотирма квадратами, кожен із яких призначений відображати відповідно «сильні» і «слабкі» сторони використання трудових ресурсів підприємств, які раніше виникли перед ними, однак, «загрози» і «можливості» їх спростування. Визначати концептуальні засади стратегії управління трудовими ресурсами того чи іншого сільськогосподарського підприємства необхідно, виходячи з організаційно-економічних засад, які склались в аналізованому суб'єкті господарювання, та які відображають не тільки економічні потреби, але і втілюють соціальну справедливість.

Нами зроблена спроба через SWOT-аналіз виявити закономірності зв'язку управляючої системи із складними багатоопераційними змінними елементами і можливості вибору одного із шляхів вирішення тієї чи іншої проблеми. Згідно розширеної матриці SWOT-аналізу виявлено, що до безробіття в на сільськогосподарських підприємствах можуть призвести: непристизність сільськогосподарських професій, зменшення кількості економічно активного населення. Покращити стан господарств можливо за рахунок фінансування навчання, підготовки, перепідготовки, збільшення доходів громадян, використання комплексної концепції управління людьми – «тактики доручень».

Р. Акофф вважав, що для виділення проблеми необхідна відповідна схема, яка об'єднує три основні функції: розпізнавання і передбачення проблем; прийняття рішень по проблемі; управління реалізацією рішення [6, с. 210]. Тобто розпізнавати ту чи іншу проблемну ситуацію відносно відтворення і використання трудових ресурсів можливо шляхом використання розширеної матриці. А вирішення ситуації в науковій літературі пропонується через її моделювання.

З аналітичного боку точний підхід досить цікавий щодо використання трудових ресурсів, але досить громіздкий та недостатньо враховує їх відтворення. В практичному застосуванні ми вважаємо більш прийнятним є метод, що пропонує В.В. Глухов. Він розглядає ситуацію не управління в комплексі з кризами. Прояв кризи на підприємстві В.В. Глухов визначає «в зменшенні обсягів продукції, зростанні безробіття, скорочення інвестицій. Криза може мати локальний прояв, наприклад, затримка постачання комплектуючих матеріалів, відключення

електропостачання ті інше. Аварія в цехові або на дорозі – це також кризова ситуація [7, с. 545-546].

Кризову ситуацію автор поділяє на послідовні три деталізовані стадії: найбільш несприятливу (без запасу часу і фінансових резервів); найбільш сприятливу (є запас часу і фінансові резерви); проміжні між несприятливою і сприятливою.

За несприятливої ситуації необхідно використати радикальні заходи для сільськогосподарського підприємства і його трудового і кадрового потенціалу. Тут потрібні короткострокові управлінські дії при зовнішній фінансовій підтримці з метою компенсації затримки у виплаті зарплати. Ціна підприємства цій ситуації досить низька. Основною цінністю, яка при наявності відповідного законодавства, тут може бути приватна чи орендована земельна площа, яка може бути, яка може бути використана як застава під кредит. За сприятливої ситуації підприємство компенсує погіршення економічного стану розробкою перспективного бізнес-плану. В проміжному варіанті потрібно залучити короткострокові кредити, розробити середньострокову стратегію дій, заборгованість починати поступово погашати через реструктуризацію або продавати ноу-хау.

З огляду на те, що в середніх і великих сільськогосподарських підприємствах на кожного управлінця, як правило, кількість підзвітних на протязі робочого періоду змінюється, то стає необхідним перевести частину повноважень керівником нижньої ланки і персоналу, положення якого далеко від керівників-менеджерів. Тим більш, що переважна частина керівників, як правило, намагається приймати активну участь в справах підприємства одним із найважливіших показників якості концепції «тактики доручень» або делегування повноважень є кермом управління або контролю. Це показник, який визначає число співробітників, що безпосередньо підзвітні керівнику. Відповідно до традиційних способів подолання організаційної структури вважається, що пряма контролю не може перевищувати сім (t_2) осіб. Це найбільш оптимальна пряма управління і виступає не стільки показником потенційного делегування повноважень, скільки захисним бар'єром від бюрократичної рутини для топ-менеджерів. Норма контролю в наших умовах має визначатися за об'єктивними формами. Так, збільшення цього показника залежить від ступеню стабільності і стандартності задач, що виконують підопічні, види діяльності (виробництво в рослинництві, тваринництві, внутрішньогосподарській переробці, послугах та інше); налагодженості системи комунікацій і зворотного зв'язку, досвідченості підлеглих і стилю керування менеджера.

Делегуючи підлеглим нові повноваження, менеджер не зменшує свій вплив, а навпаки – він набуває додаткової влади, особливо, якщо підвищуються показники ефективності господарської діяльності підприємства. З цього приводу А. Бобич і Є. Сімутсько приводять вислів класика делегування повноважень («тактики доручень») Розабет М. Контера. «Делегування не тільки допомагає вирішити конкретну тактичну проблему. В стратегічних відносинах його ефективність оцінюється перш за все з позицій розвитку персоналу. Людина більше не відчуває «пішаком», «м'ячем у грі». Одержуючи владу і стратегічну ініціативу на своїй безпосередній ділянці роботи, він одержує можливість самостійно управляти ходом подій і вносити значний внесок в загальну справу» [8].

З метою визначення доцільності використання «тактики доручень», досліджено можливості та бажання працівників самостійно приймати рішення, проявляти ініціативу, самостійно керувати своїм часом, шукати вихід із складної ситуації, використовувати знання та навички тощо було проведено анкетне опитування. В анкетуванні прийняло участь 150 працівників сільськогосподарських підприємств СПТ «Краяни» Полтавського району та ПСП «Церера» Кобеляцького району. Опитування проводилось серед службовців, керівників: зоотехніки, інженери, бригадири, завідувачі тощо. Анкетування самоменеджменту працівників було проведено на кінець 2012 року (пора року не впливає на результати опитування) на підставі дозволу керівників досліджуваних господарств. Тривалість дослідження на підприємствах тривала із грудня 2012 року до травня 2015 року з метою отримати результати від використання «тактики доручень» (табл. 2).

Анкетування показало, що більшість респондентів здатні проаналізувати результати своєї роботи (94 %), хотіли б отримувати нагороду (підвищення) за досягнення результатів у самостійно запропонованому вирішенні ситуації (98 %), бажають управляти своїм часом та роботою (94,7 %) та мати більше відповідальності (68 %). Опитування показало, що керівники довіряють своїм підлеглим у виконанні роботи (100 %). Працівники також бажають проявляти ініціативу, мати свободу дій у виборі способів і шляхів виконання завдання, готові брати на себе ризики. Хотіли б стати менеджером у своїй роботі 38 % опитаних осіб. Це показує бажання працюючих підвищувати свій професійний рівень через навчання.

**2. Складові анкетного обстеження самоменеджменту працівників
(опитано 150 респондентів) (авторське дослідження)**

Перелік питань	Так		Ні	
	всього, осіб	у % до загальної кількості	всього, осіб	у % до загальної кількості
Чи задовольняє Вас спосіб надання доручень керівником?	16	10,7	134	89,3
Чи хотіли б Ви проявити власну ініціативу у виконанні поставлених завдань?	97	64,7	53	35,3
Чи здатні Ви самостійно проаналізувати результати своєї роботи?	141	94,0	9	6,0
Чи хотіли б Ви мати свободу дій у виборі способів і шляхів виконання завдання?	137	91,3	13	8,7
Чи довіряє Вам керівник у виконанні завдань?	150	100,0	0	0,0
Чи ділить Вам керівник виконання поставленого завдання на конкретні дії?	86	57,3	64	42,7
Хотіли б Ви отримувати нагороду (підвищення) за досягнення результатів у самостійно запропонованому вирішенні ситуації?	147	98,0	3	2,0
Хотіли б Ви у своїй роботі стати «частково менеджером»?	93	62,0	57	38,0
Вас задовольняє спокійна і розмірена робота?	84	56,0	66	44,0
Вас задовольняє рутинна і складна робота?	79	52,7	71	47,3
У Вас є бажання вступити у «контакт з проблемою»?	85	56,7	65	43,3
Ви готові брати на себе ризики?	97	64,7	53	35,3
Ви хотіли б мати більше відповідальності?	102	68,0	48	32,0
Для того, щоб стати менеджером своєї роботи, бажаєте стати висококваліфікованим працівником?	142	94,7	8	5,3

В умовах перебудови виробничих відносин, які вивчають впровадження сучасних конкурентних технологій виробництва продукції сільськогосподарських підприємств як в рослинництві, так і в тваринництві об’єктивно вимагатиме перепідготовки кадрів, здатних їх освоювати. Отже, потребує своєї ретельної підготовки сільське населення Полтавщини стосовно необхідності набуття ним знань по сучасному веденню сільськогосподарського виробництва.

Без виконання цієї роботи та розв’язання комплексу соціальних проблем 20 % працездатного населення можуть стати потенційними мігрантами.

Опитування респондентів виявило, що 56 % бажають вступити у «контакт з проблемою». Така перспектива, природно, внесе суттєві зміни в пріоритети бажань сільських трудівників до своєї самореалізації і самовиявлення. Відсутність в межах існуючих адміністративних утворень розвинутої і розгалуженої аграрної інфраструктури покладає відбиток і на трудову орієнтацію сільського населення.

Утвердження нових економічних відносин докорінна перебудова системи управління та розвиток виробничої і соціальної інфраструктури на селі поряд з впровадженням у сільськогосподарські підприємства досягнень науково-технічного прогресу покладає суттєві відбитки і на розв’язання проблеми висококваліфікованих працівників. Про це заявили 94,7 % опитаних.

Тож, запровадження в управлінні сільськогосподарським підприємством концепції «тактики доручень», як показало анкетне опитування є доцільним і може надати позитивні результати.

Експериментальне запровадження концепції «тактики доручень» здійснювалось на ДП «Експериментальна база «Надія». Результатом проведеного експерименту було відмічено приріст досліджуваних показників.

Так, спостерігається приріст (Пр) маси прибутку (пр) від 0,502 млн. грн. до 0,571 млн грн:

$$\text{Пр пр} = ((0,571 - 0,502) / 0,502) * 100 = 13,7 \% \quad (1)$$

Запровадження «тактики доручень» сприяло підвищенню рівня оплати праці (зп), що у розрахунку отримали такий результат:

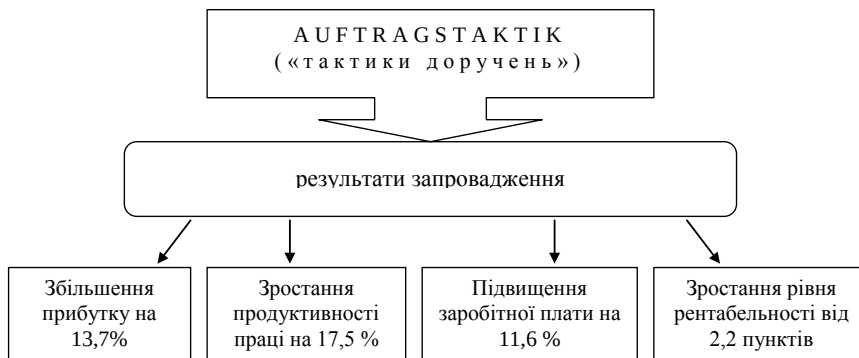
$$\text{Пр зп} = ((16,3 - 14,6) / 14,6) * 100 = 11,6 \% \quad (2)$$

Отримано зростання узагальнюючого показника – продуктивності праці (пп):

$$\text{Пр пп} = ((64,6 - 55) / 55) * 100 = 17,5 \% \quad (3)$$

Слід також відзначити зростання рівня рентабельності сільськогосподарської діяльності на 2,2 пункти.

На рис. 1 наведено результати від використання концепції – «тактики доручень». Це дало сприяло розвитку трудових ресурсів, що дозволило збільшити прибуток у підприємствах сільського господарства, рентабельність сільськогосподарської діяльності, зростання продуктивності праці та рівня оплати праці.

Рис. 1. Результати від використання концепції auftragstaktik («тактики доручень») на ДП «Експериментальна база «Надія»

Результати дослідження показали, що в підприємствах сільського господарства доцільно буде використати «тактику доручень» та інвестування для працівників керівної ланки на великих і середніх підприємствах різної форми власності. Інвестування – краще застосувати для підготовки (перепідготовки) фахівців (ветеринарів, машиністів, економістів, бухгалтерів тощо). Це дозволить підвищити розвиток трудових ресурсів в сільськогосподарських підприємствах.

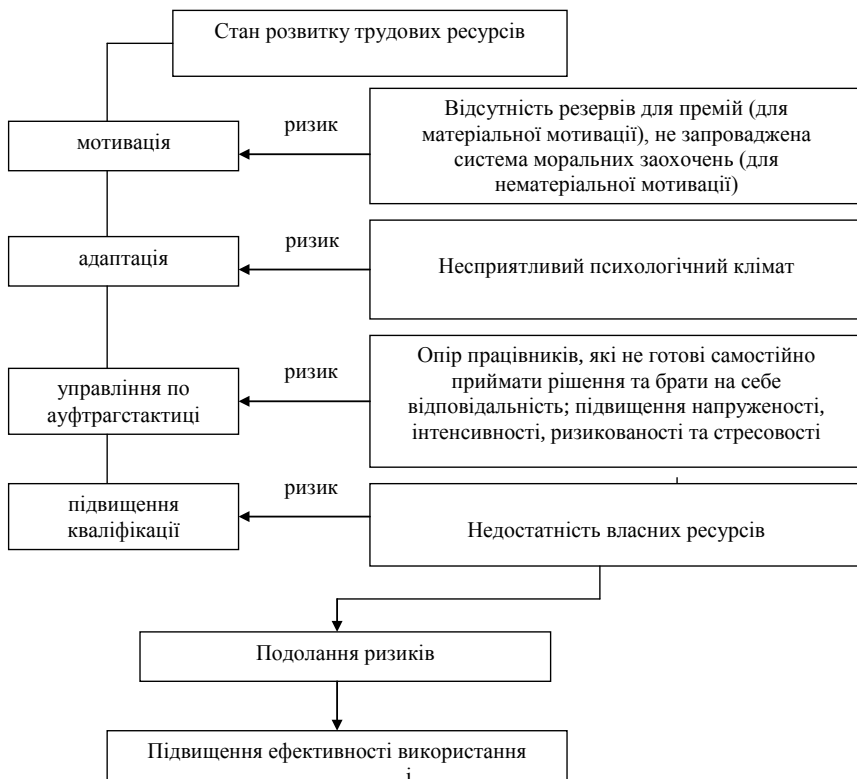
Не менш важливу роль у розвитку трудових ресурсів відіграє адаптація працівників до трудової діяльності (рис. 2).

Її використання мінімізують витрати підприємств на пристосування нових співробітників, дозволяє підвищити продуктивність праці, сприяє активній взаємодії між новачком та професіоналом, налагодженню відносин у колективі, знижує плинність трудових ресурсів, позитивно впливає на якість виготовленої продукції тощо.

Розвиток сучасної економіки вимагає високого рівня підготовки фахівців різних сфер діяльності. Особливо гостро стоїть проблема підвищення кваліфікації працівників сільського господарства, що впливає на конкурентоспроможність галузі, підвищення продуктивності праці, прибутку, рентабельності тощо. Саме через недостатній рівень освітньо-

кваліфікаційного рівня підприємства сільського господарства втрачає лідируючі позиції на ринку праці щодо престижності професії, оплати праці та інших соціально-економічних напрямів.

Рис. 2. Ризики використання трудових ресурсів (авторська розробка)

Використання нових більш прогресивних форм навчання сприятимуть покращенню розвитку трудових ресурсів. Зокрема, коучинг дасть можливість самостійно навчатись і розвиватись. Працівник зможе самостійно знайти рішення проблеми, яка виникла. Наставництво допоможе перейняти набуті знання та вміння від професіонала до новачка. Тренінги сформують належні компетентності для вирішення професійних завдань, оцінювати та аналізувати інформацію. Консультування надасть інформацію та рекомендації для подальшої роботи.

Значну роль у розвитку трудових ресурсів відіграє мотивація сільськогосподарської праці у вигляді винагороди – заробітної плати. Науковці рекомендують підвищувати грошову винагороду лише тим працівникам, які мають вищу освіту, оволоділи новими навичками. Проте слід зауважити, що необхідно також використовувати нематеріальну мотивацію працівників. Потрібно враховувати потреби працівника і використовувати відповідні засоби мотивації.

Система мотивації має бути достатньо гнучкою та враховувати ризики. Процес мотивації може бути успішним тільки тоді, коли підприємство і його трудові ресурси змогли відповідним чином адаптуватися до ринкових умов.

Враховуючи ризики психологічного клімату, опір працівників, які не готові приймати рішення та брати на себе відповідальність, недостатність власних фінансових резервів для підвищення кваліфікації необхідно на підприємстві продумати систему бонусів, привілеїв та пільг. Належить виявити можливість і необхідність підвищення кваліфікації менеджерів. При цьому не слід забувати і про гідну мотивацію других категорій працівників, в тому числі рядових виконавців.

Висновки. Для того, щоб досягти успіху відтворення і ефективного використання інтелектуального капіталу сільськогосподарських підприємств повинна бути розроблена чітка стратегія розвитку.

При розробці стратегічного плану сільськогосподарських підприємств важливо використовувати матричні методи аналізу, найбільш прийнятним з яких для галузі є SWOT-аналіз.

Механізм мотивації має бути направлений на досягнення кінцевої мети управління і не послаблюватись принаймні на роботу. Розробка стимулів і форм мотивації праці керівників та інших категорій працівників має базуватись на відносинах власності та розробці нових підходів до пріоритету цінностей. Мотиваційний механізм і стимули мають бути достатньо гнучким і направлені на кожного працівника, службовця, менеджера. Його гнучкість має забезпечуватись рядом способів:

- пошук перспективних студентів, починаючи з молодших курсів вищих навчальних закладів, яким надається можливість проходити практики на сільськогосподарських підприємствах працювати в період канікул, одержувати стипендію за рахунок його ресурсів;
- вести підготовку за рахунок господарства кадрів масових професій та приймати участь в їх перепідготовці;
- вести співробітництво з державною службою зайнятості;

– взаємодіяти з підприємствами, які можуть здійснювати лізинг, тобто тимчасово відряджених працівників «напрокат»;

– організовувати практичні дослідження з проблеми підготовки і перепідготовки кваліфікованих працівників.

Бібліографічний список: 1. Стюарт Т. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций / Томас А. Стюарт; [пер. с англ. В.А. Ноздриной]. – М.: Поколение, 2007. – 366 с. 2. Каплан Р.С. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию / Роберт С. Каплан, Дейвид П. Нортон; [пер. с англ. М. Павлова] – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2003. – 320 с. 3. Падерін І.Д. Интеллектуальний бізнес як безпека інноваційного розвитку України / І.Д. Падерін, Ю.Г. Горяченко / Сучасні механізми забезпечення соціально-економічної безпеки на макрота мікрорівнях: мат-ли Міжн.наук.-практ.конф. 19.05.17 р. – Дніпро: УМСФ, ННІ «Фінансова академія», 2017. – С. 172-173. 4. Собко О.М. Интеллектуальный капитал підприємства: концептуалізація–функціонування–розвиток [текст]: монографія / О.М. Собко. – Тернопіль: Крок, 2014. – 360 с. 5. Нестерчук Ю.О., Улянич Ю.В. Розвиток капіталізації сільськогосподарських підприємств: монографія / Ю.О. Нестерчук, Ю.В. Улянич. – Умань: видавець «Сочінський», 2013. – 204 с. 6. Акофф Р. Искусство решения проблем / Р. Акофф. – М.: Прогресс, 1985. – 325 с. 7. Глухов В.В. Менеджмент: учебник / В.В. Глухов. – СПб.: Специальная литература, 1999. – 700 с. 8. Бобич А., Симутсико Е. Делегирование полномочий: антикризисный аспект / А. Бобич, Е. Симутсико // Антикризисный менеджмент. – 2003. – № 3. – С. 17-24

Ю. Г. Горяченко, Т. С. Дронова Стратегические направления развития интеллектуального капитала сельскохозяйственных предприятий. В статье исследованы факторы воссоздания и эффективного использования интеллектуального капитала сельскохозяйственных предприятий, в частности его основные составляющие – компетенции работников, интеллектуальная собственность и инфраструктурные средства. Авторы пришли к выводам относительно необходимости разработки и внедрения стратегий на предприятиях агросферы, применения матричных методов анализа, а также системы мотивации и стимулирования работников. Проведен SWOT-анализ использования трудовых ресурсов сельскохозяйственных предприятий, который засвидетельствовал необходимость введения инновационных технологий, совершенствование материальной и нематериальной мотивации

работников сельского хозяйства. Результатом анкетного опроса с целью определения целесообразности использования «тактики поручений» стало исследование возможностей и желание работников самостоятельно принимать решения, проявлять инициативу, самостоятельно руководить своим временем, искать выход из сложной ситуации, использовать знание и навыки.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, стратегия, сельскохозяйственные предприятия, мотивация, матричные методы.

J.G.Horyaschenko, T.S. Dronova Strategic directions of development of intellectual capital of agricultural enterprises. The article is dedicated to the research of the factors of reproduction and effective use of the intellectual capital of agricultural enterprises, including its main components - the competence of employees, intellectual property and infrastructure assets. The authors concluded that there is a necessity of development and implementation of strategies in enterprises of agrosphere, application of matrix methods of analysis and motivation of employees. Conducted SWOT-analysis of labor resources farms showed the need to introduce innovative technologies to improve the material and immaterial motivation of agricultural workers. The strengths of agricultural enterprises included growth of level of technical equipment, energy facilities, the proportion of university graduates, the proportion of workers advanced training in manufacturing, increased funding certainly contribute to the efficient use of labor in agricultural enterprises. However, to the weaknesses attributed - low salaries, staff development, population pressure and so on. The threats included high labor mobility, low efficiency of capital, unfavorable demographic trends, unfavorable demographic conditions, rising unemployment, growing share of time not worked and more.

State of farms can be improved by funding education, training and retraining, increasing incomes, using the integrated concept of managing people - "tactics assignments". Thus, the result of a questionnaire in order to determine feasibility of using "tactics orders" were research capacity and willingness of employees to make decisions, take the initiative to manage their time, find a way out of the difficult situation, use knowledge and skills.

Keywords: intellectual capital, strategy, agricultural enterprises, motivation, matrix methods.

Стаття надійшла до редакції: 10.05.2017 р

**О.Б. Греськів, канд. екон. наук, доцент
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»**

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ

В статті обґрунтовано основні теоретико-методологічні засади організаційним розвитком підприємств в основу якого покладено вимоги: системності, комплексності, цільової спрямованості, функціональної цілісності, рольової приналежності в системі організаційного забезпечення реалізації стратегій та досягнення цілей, динамічності сутнісних характеристик понять. Розглянуті закони розвитку організації.

Ключові слова: організація, розвиток, підприємство, закон, принцип, культура, клімат.

Постановка проблеми. Успішна діяльність суб'єктів господарювання залежить від організаційного розвитку та його упереджувальної адаптивності до можливих змін у зовнішньому і внутрішньому середовищі. Тому, організаційному розвитку повинна надаватися пріоритетність, при цьому слід звертати увагу на те, що організаційний розвиток повинен охоплювати організацію не лише як процес, а як системну цілісність в єдності таких складових: організаційна взаємодія, організаційна поведінка, організаційна культура, організаційний клімат, організаційна структура та структура управління, тип управлінського профілю [1]. В наукових працях розкриті окремі складові організаційного розвитку підприємств. Однак, недостатня теоретична та методологічна опрацьованість проблеми обумовили вибір теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню окремих напрямів проблеми організаційним розвитком підприємств присвячені праці багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців. Серед них слід виділити: Ф. Бастіа, С. Белла, У. Бенніса, Н. Бренінга, Т. Бернса, Р. Вудмена та вітчизняних: А. Богданова, В. Герасимчука, О. Гудзинського, Г. Осовської, М. Сахацького, М. Судомир, С. Судомир, Е. Смірнова, М. Туленкова та інших вчених.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є обґрунтування основних теоретико-методологічних засад організаційного розвитку підприємств з акцентуванням застосування системного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах розвитку глобалізаційних та інтеграційних процесів однією із важливих проблем є забезпечення збалансованості соціальних, екологічних та економічних факторів в їх органічній єдності, спрямованих на підвищений рівень конкурентоспроможності держави як суб'єкта діяльності, галузей та окремих підприємницьких структур аграрного сектора економіки. Розв'язання названих комплексних завдань можливо здійснити лише в умовах сформованих динамічно розвиваючих організацій як систем з сукупністю та взаємодіючих елементів, які в своїй організаційній єдності забезпечують системну цілісність з властивостями по створенню передумов для прояву синергетичного ефекту. Це потребує використання системного підходу при змінні організаційних форм управління, укрупненні сільськогосподарських підприємств, розвитку горизонтальної і вертикальної інтеграції, впровадження моделі інноваційного розвитку та ін. [2].

Різде падіння виробництва сільськогосподарської продукції, зниження рівня конкурентоспроможності держави, галузей та безпосередньо підприємств, реальна ситуація і нові завдання потребують і нового підходу, щодо формувань організацій як цілісних систем [3]. Розв'язання цих завдань можливо лише в умовах сформованих динамічно розвиваючих організацій як систем, які слід удосконалювати на обґрунтованій теоретико-методологічній основі, базовими складовими яких повинні бути: закони організації; теорія розвитку соціально-економічних систем; принципи формування організацій та ін.

Аналітичне осмислення теоретичних положень щодо розкриття законів організації дає підставу стверджувати, що в економічній літературі існують неоднозначні підходи до вирішення класифікаційних ознак при формуванні системи законів організації. Більш в систематизованому виді загальні і специфічні закони організації виділені в працях Порохіної В.М. [4, с. 104-121]. До основних загальних законів організації вона відносить: закон синергії, закон самозбереження, закон розвитку, закон відповідності різноманітності керуючої системи, різноманітності керованого об'єкта, закон пріоритета цілого над частиною, закон врахування системи потреб.

Однак слід відмітити, що названі закони організації як системної цілісності не охоплюють повною мірою всю систему законів організації. Тому, слід підтримати автора Судомир М.Р., яка виділила такі закони організації як: цільової спрямованості; упереджувальної адаптивності до змін у зовнішньому середовищі; динамічної організованої стійкої рівноваги; виживання організації; динамічної збалансованості організації як цілісної системи [5]. Дотримання їх вимог, як вважає автор, сприятиме

забезпеченню динамічного розвитку організації як соціально-економічних систем згідно методології системного підходу [5].

В науковій літературі має місце досить широке і неоднозначне трактування поняття «розвиток». Його визначення найчастіше розглядаються авторами в тій площині, в якій вони працюють, а саме: як процес, як явище, як результат [6].

Дотримуючись позиції Судомир С. М., слід зазначити, що в основу змістовної інтерпретації категорії розвиток, як зазначає автор необхідно покладати вимоги таких основних принципів, як: сутнісної повноти, системності, синергетичності, гармонійної збалансованості напрямів розвитку та цільової спрямованості діяльності організацій, органічної єдності екологічних, соціальних та економічних складових як системної цілісності та ін [7].

Виходячи з таких вимог, автором Судомир С. М. дано визначення поняття „розвиток” в контексті соціально-економічних систем в такій інтерпретації: як якісно-динамічний, прогресивно-змінюючий процес в організації та менеджменту як системних цілісностей, спрямованих на підвищення рівня і якості життя людей, стратегічної конкурентоспроможності суб’єктів діяльності [8].

Рівень і якість життя людей, конкурентоспроможність та стратегічний розвиток підприємств органічно взаємопов’язані і взаємообумовлені. Пріоритети, зміна параметрів кожного із них потребує проведення адекватних змін в параметрах інших пріоритетів [7]. Паралельно-послідовна зміна в розвитку соціально-економічних систем повинна проводитися в названих трьох взаємозв’язаних напрямках. Лише при такому підході можливо забезпечити єдність інтересів. При цьому автор розширює розуміння рівня та якості життя людей, обмежуючи не лише межами підприємства і населеного пункту, а й розглядає його в розширеному варіанті: на рівні адміністративного району, на рівні обраного сегмента ринку певного продукту, товару чи послуги [7].

Зміна складових соціально-економічних формувань є системно-комплексним явищем. Це означає, що будь-яка зміна в одній із підсистем або елементів вимагає проведення змін в усіх інших складових системної цілісності. Така позиція прослідковується в працях багатьох науковців і, зокрема, в працях Гудзинського О.Д. [8, с.11-15]. Системні зміни повинні проводитися як в керуючій, так і в керованій підсистемах на принципах упереджувальної дії ще на стадії проектування стратегічних напрямів розвитку. В аграрному секторі економіки слід надавати пріоритетність біологічним активам підприємств як функціонально обґрунтованому головному критерію цільової спрямованості в проведенні системних змін в

усіх складових організації, а саме в підсистемах: технологічній, технічній, організаційній, інформаційній, мотиваційній, економічній, комунікаційній, в соціально-трудових відносинах, в системі управлінських відносин та ін. Лише при такому підході можливо повною мірою реалізувати біологічний потенціал сорту, породи і на цій основі створити передумови для формування конкурентоздатного потенціалу продукції, підприємства [8, с.11-15].

Організація нами розглядається в статичній як певна системна упорядкованість. При цьому, акцент ми робимо на динамічно-змінюючий характер упорядкованості організації як системної цілісності. Ми підтримуємо позицію Туленкова М.В., який стверджує, що "...організація є способом існування матерії як певної системи, що розвивається сама по собі і входить до нескінченності матеріального і духовного буття, а також виявляє свої можливості тільки через рух, через зміну форм самовираження..." [9, с. 33].

Слід відмітити, що проблемі організаційного розвитку в економічній літературі мало приділяли уваги. В основному наукові дослідження спрямовувалися на розкриття теоретико-методологічних та практичних аспектів соціально-економічного, інноваційного, стратегічного розвитку.

Проблемою "організаційний розвиток" займається Герасимчук В.Г. [10, с. 7-33]. Ним обґрунтована концепція організаційного розвитку. В основу обґрунтування концепції ним покладені підходи системного характеру, які охоплюють: теоретичні положення щодо розкриття підприємства як відкритої самоорганізаційної системи згідно теорії систем, організаційний розвиток з позицій біхевіорального підходу. Сутнісна характеристика організаційного розвитку базується на розкритті: раціональної, природної, соціальної моделей організації; поведінки організації через функціонування, вдосконалення, зміну і системний розвиток [10, с. 17]. Така спрямованість дослідження з наукової точки зору є обґрунтованим підходом, оскільки дозволяє виявити специфіку і напрями організаційного розвитку соціально-економічних систем. У. Бенніс під організаційним розвитком розуміє – спрямований на застосування комплексної створювальної стратегії з метою змінити надії, відношення, цінності та структуру організації таким чином, щоб вони могли краще адаптуватися до нових технологій, ринків та можливостей, а також відповідним чином змінити й себе [11, с. 322]. В основу сутності розкриття поняття «організаційний розвиток» покладено напрям розвитку в контексті проведення змін як основи адаптації до викликів ринкового середовища. Однак в цьому підтвердженні відсутній концептуально-системний підхід.

Аналітичне осмислення результатів теоретичного дослідження щодо розкриття сутності дифеніції ”організаційний розвиток” дає підставу зробити висновок, що в економічній літературі існують різні тлумачення названого поняття.

Для них характерні: сутність поняття як властивість явища не розкриває повноту його змістовності; «організаційний розвиток» як підсистема не розглядається в контексті цільової спрямованості організації як системної цілісності згідно обраних стратегій та концепцій розвитку; «організаційний розвиток» як самостійна локальна система не розглядається з позицій властивостей її складових, які утворюють цілісність даної системи; в загальному підході не чітко прослідковується системність в розкритті сутності названого поняття.

Висновки. Розглянувши різні позиції поняття «організаційний розвиток» ми прийшли до висновку, що найбільш обґрунтованим визначенням є визначення автора Судомир М.Р., яка розглядає «організаційний розвиток», як закономірну зміну організації як цілісної системи в органічній єдності таких її складових як: цінностей, організаційної культури, організаційної поведінки, організаційної взаємодії, процесів, організаційних структур, структур управління, системи документів-регламентів, організації праці та ін. [5].

Бібліографічний список: 1. Гудзинський О.Д. Система менеджменту інституціональної трансформації економіки України (теоретико-методологічний аспект): [колективна монографія] / [О.Д. Гудзинський, С.М. Судомир, Ю.С. Гудзинська та ін.]; за заг. ред. О.Д. Гудзинського – Київ: ТОВ «Аграр Медіа Груп», 2012. – 771 с. 2. Гудзинский А.Д. Развитие механизма управления сельскохозяйственным производством / А.Д. Гудзинский. – Киев: Изд-во ЦСХА, 1992. – с. 224. 3. Гудзинський О.Д. Управління формуванням конкурентоспроможного потенціалу підприємств (теоретико-методологічний аспект): монографія / О.Д. Гудзинський, С.М. Судомир, Т.О. Гуренко. – К.: ІПК ДСЗУ, 2010. – 212 с. 4. Порохина В.Н. Теория организации: учеб. пособие / В.Н. Порохина, Т.М. Федоренко. – [3-издание., стер.] – М.: КНОРУС, 2007. –296 с. 5. Судомир М.Р. Організаційний розвиток підприємств: теоретико – методологічні аспекти / М.Р. Судомир // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – Мелітополь. – 2013. – № 4 – С. 267–269. 6. Судомир М.Р. Управління розвитком підприємства / М.Р. Судомир // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2015. – № (29).–

С. 101–105. 7. Судомир С.М. Формування системи управління розвитком сільськогосподарських підприємств: теорія, методологія: [монографія] / С.М. Судомир. – К.: ЦП «Компринт», 2015. – 483 с. 8. Судомир С.М. Розвиток соціально-економічних систем конкурентоспроможного спрямування / С.М. Судомир // Економічний часопис-XXI. – № 9–10 (1)' 2013. – С. 57–60. 8. Гудзинський О.Д. Методологічні аспекти формування потенціалу адекватного стратегічному розвитку підприємств / О.Д. Гудзинський, С.М. Судомир // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – Миколаїв. – 2007. – Вип. 1139. – С. 11 – 15. 9. Туленков М.В. Теоретико – методологічні основи організаційної взаємодії в соціальному управлінні: монографія / М.В. Туленков. – Каравела, 2010. – 512 с. 20. Герасимчук В.Г. Розвиток підприємства: діагностика, стратегія, ефективність / В.Г. Герасимчук. – К.: Вища школа, 1995. – 267 с. 11. Герасимчук В.Г. Стратегічне управління підприємством. Графічне моделювання: навч. посібник / В.Г. Герасимчук. – К.: КНЕУ, 2000. – 360 с.

О.Б. Грес'ків. Теоретико-методологические основы организацион-ным развитием предприятий. В статье обоснованы основные теоретико-методологические основы организационным развитием предприятий в основу которого положены требования: системности, комплексности, целевой направленности, функциональной целостности, ролевой принадлежности в системе организационного обеспечения реализации стратегий и достижения целей, динамичности сущностных характеристик понятий. Рассмотренные законы развития организации.

Ключевые слова: организация, развитие, предприятие, закон, принцип, культура, климат

O.B Gres'kiv. The oretical and methodological principles of enterprises organizational development. Successful activity of business entities depends on organization development and its proactive adaptability to possible changes in the external and internal environment. Therefore, the priority should be given to the organizational development. It should be noticed that organizational development should include not only the organization as a process but as a system integrity uniting the following components: organizational interaction, organizational behavior, organizational culture, organizational climate, organizational structure.

The real situation and new tasks require a new approach to the formation of organization as integrated system. Solving these issues is only possible if the organization is the formed dynamically developing system that is necessary to be improving using grounded theoretical and methodological framework. The

basic elements of the framework are such concepts of organization as the target orientation; the proactive adaptability to changes in the external environment; the organized dynamic stability; survival of the organization; the dynamic balance of the organization as the integrated system. Compliance with the conceptual requirements will promote dynamic development of the organization as a socio-economic system in accordance with the methodology of systematic approach.

Examining the various approaches to the essence of the concept of "organizational development", we have concluded that this concept should be considered as the regular development of the organization as an integrated system in the natural unity of such components as values, organizational culture, organizational behavior, organizational collaboration, processes, organizational structures, management structures, systems of documents regulations, labor organization, etc.

Keywords: organization, development, enterprise, law, principles, culture and climate.

Стаття надійшла до редакції: 10.05.2017 р

УДК: 659.11:631.11:339.9

В.І. Даниленко, канд. екон. наук, доцент
Ю.П. Калюжна, канд. екон. наук, доцент кафедри
Л.М. Кошова, асистент
Полтавська державна аграрна академія

РЕКЛАМНА ДІЯЛЬНІСТЬ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

У статті проаналізовано сучасний рівень рекламної діяльності аграрних підприємств у контексті міжнародних економічних відносин. Визначено роль та основні функції рекламної діяльності в основі міжнародних економічних відносин. Виявлено взаємозв'язок реклами та міжнародних економічних відносин та його вплив на діяльність аграрних підприємств.

Ключові слова: міжнародні економічні відносини, реклама, рекламна діяльність, аграрні підприємства

Постановка проблеми. Зміна в пріоритетах виходу аграрних виробників України на світові ринки, формування та зміна конкурентного середовища зумовили актуальність маркетингової діяльності в АПК як комплексу заходів щодо узгодження виробничо-збутової діяльності згідно з вимогами сьогодення. Виникає необхідність у дослідженні ринку, прогнозуванні розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, аналізі маркетингової діяльності підприємств та формування ефективної політики просування продукції на зарубіжні ринки за допомогою реклами, освоєння вітчизняними підприємцями сучасних методів маркетингових комунікацій для забезпечення їхньої конкурентоспроможності. Саме, рекламна діяльність в умовах ринку розглядається як високоефективний засіб конкурентної боротьби аграрних підприємств. Нові вимоги щодо їх діяльності обумовлюють значні зміни механізму господарювання, форм власності, характеру відносин між виробниками та споживачами в організації рекламної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розгляду питань розвитку реклами та впливу її на підприємницьку діяльність та споживача присвячені дослідження вітчизняних та закордонних вчених, зокрема: С. Бака, М. Бакстера, Л. Баттерфілда, А. Біля, К. Бейкера, Д. Девіса, Ф. Джефкінса, Ф. Котлера, Л. Балабанової, Л. Капінуса, А. Мазаракі, А. Павленко, С. Скибінським, С. Хамінічем, Д. Яффе та ін. Окремі питання застосування рекламних заходів в діяльності сільськогосподарських підприємств висвітлені у працях таких вчених, як О. Єранкін, О. Красноруцький, В. Перебийніс, В. Писаренко, В. Рибінцев, І. Соловйов. Віддаючи належне науковим розробкам вказаних дослідників, варто зауважити, що на сьогодні існує багато питань відносно рекламної діяльності. Проте, недосліджене питання щодо рекламної діяльності аграрних підприємств в контексті міжнародних економічних відносин, а тому потребує подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є механізм формування рекламної діяльності аграрних підприємств в контексті міжнародних економічних відносин

Виклад основного матеріалу. Успішність аграрних підприємств як суб'єктів підприємницької діяльності передбачає застосування комплексу маркетингових інструментів, в тому числі й реклами.

В сучасній науковій літературі існує велика кількість підходів до визначання поняття реклами. В Законі України «Про рекламу» № 1121-IV від 11. 07. 2003 р. реклама – інформація про особу чи товар, поширена в будь-якій формі та будь-яким способом і призначена сформувати або

підтримати обізнаність споживачів реклами та їх інтерес до таких осіб чи товару [1].

Рекламна діяльність – це створення рекламного продукту, доведення його до потенційних покупців у такий спосіб, щоб вони зрозуміли, чим саме товар, послуга або ідея позитивно відрізняються від подібних до них, а виробник зміг перетворити цю новацію в капітал [2].

Аграрна галузь є, мабуть, однією з найбільш оптимістичних галузей української економіки за останній рік. Складнощі та випробування підштовхнули нас до важливих рішень, що започаткували новий етап розвитку агросектора України. Наші сільськогосподарські товаровиробники отримали можливість доступу на ринки Ізраїлю, Єгипту, Китаю, Індії, Саудівської Аравії. У нас чудові перспективи розвитку аграрного експорту до країн Азії, Північної Африки, Близького Сходу. Останні роки видалися нелегкими для українського експорту. Ми втратили деякі традиційні ринки збуту та виробничі потужності, а кон'юнктура світового ринку виявилася не досить сприятливою. За підсумками 6 місяців 2016 р. експорт товарів у порівнянні з аналогічним періодом 2015 р. скоротився на 10,7 % і склав 16,6 млрд доларів. У структурі експорту товарів найбільшу частку склала продукція АПК та харчової промисловості (40,8%), продукція металургії (23,2 %) та машинобудування (12,3 %) [3].

Станом на 1 березня 2017 р. Україна експортувала 29,43 млн т зернових, що на 2,42 млн т більше показника за аналогічний період минулого року. У 33 рази (до 344 тис. т) зріс експорт цукру в 2016-2017 МР. Загалом, до 4,12 млрд дол. (на 68,2 млн дол.) зріс експорт української аграрної продукції у ЄС, що становить 26,6 % від усього аграрного експорту країни. Якщо така тенденція буде зберігатися, а ціни на зовнішніх ринках будуть зростати, то існує можливість зростання обсягів експорту української продукції. Основним торговельним партнером України залишається Європейський Союз (39,2 %). Провідні економісти прогнозують, що 2017 р. для аграріїв виявиться не менш складним ніж минулий рік [4]. Тому, сьогодні найбільшу увагу слід звернути на економічні питання організації аграрного виробництва, враховуючи обов'язково при цьому світову кон'юнктуру та аналіз зовнішніх ринків збуту сільськогосподарської продукції. Однак проблемою українського агроекспорту є мала поінформованість виробників про ті можливості, які відкрилися останнім часом на ринках світу. Все залежить від бажання компаній розвивати свій експортний потенціал, логістику, технології, шукати більш ефективні методи

маркетингової комунікації. Український бізнес здатний швидко наростити експорт у всіх напрямках агропромислового сектору, але нам потрібна не тільки переорієнтація ринків, а й модернізація технологій, самоорганізація бізнесу.

Отже, реклама відіграє значну роль у міжнародних економічних відносинах і торгівлі, оскільки на світових товарних ринках зараз діє велика кількість різних підприємств, яким необхідно рекламувати свою продукцію. У той же час реклама з додатка до торгівлі перетворилася в самостійну, дуже прибуткову сферу бізнесу. Сьогодні для ринку реклами характерний процес концентрації рекламної діяльності, поглинання великими рекламними агентствами і засобами поширення реклами більш дрібних. Зростає вплив на рекламну сферу найбільших рекламодавців, вони все більше втручаються в ділову активність рекламних агенцій і засобів розповсюдження реклами, контролюючи їх діяльність або скуповуючи їх. Таким чином, щоб конкурувати з транснаціональними корпораціями, що сконцентрували у своїх руках величезні фінансові, виробничі і науково-технічні ресурси і близько половини світової торгівлі, підприємствам «другого ешелону» доводиться, зокрема, інтенсифікувати рекламу [5].

На загострення конкуренції впливає також різке розмежування світу на економічні зони. За ринки збуту змагаються між собою корпорації країн «великої трійки» – США, Японії і Західної Європи. У цю боротьбу все активніше включаються нові промислово розвинуті країни – Південна Корея, Тайвань, Сінгапур, Гонконг, Таїланд, Бразилія, Туреччина, Німеччина (таблиця).

Труднощів зі збутом додала науково-технічна революція. Підвищилися вимоги до якості й асортименту продукції. Внаслідок цього фірмам-виробникам доводиться шукати нові засоби модернізації виробництва.

В цих умовах боротьба за споживача з кожним днем стає витонченішою. Новизна і досконалість виробів для нього тепер найчастіше є важливішою, ніж ціна. Тому на сучасному ринку перемагає той, хто поряд із принципово новим виробом пропонує досконаліші послуги, форми і методи збуту. І реклама починає грати особливу роль. На світовому ринку на неї витрачаються астрономічні суми, що зростають із безпрецедентною гостротою, випереджаючи темпи збільшення випуску валового національного продукту й інфляції. Це – показник постійного розвитку, ефективності, прибутковості й актуальності рекламної діяльності.

**Середнє щорічне зростання рекламних ринків по регіонах,
2015–2018 рр., млн дол. США¹ [6]**

2015		Рекламні витрати	2018		Рекламні витрати
1	США	182615	1	США	201387
2	Китай	73601	2	Китай	92482
3	Японія	36590	3	Японія	38181
4	Великобританія	24901	4	Великобританія	28641
5	Німеччина	21412	5	Німеччина	23079
6	Південна Корея	11364	6	Південна Корея	12137
7	Франція	11278	7	Австралія	11553
8	Австралія	10634	8	Франція	11540
9	Бразилія	10146	9	Індонезія	10517
10	Канада	8782	10	Бразилія	10272

¹ Курс обміну – середній для 2015 р.

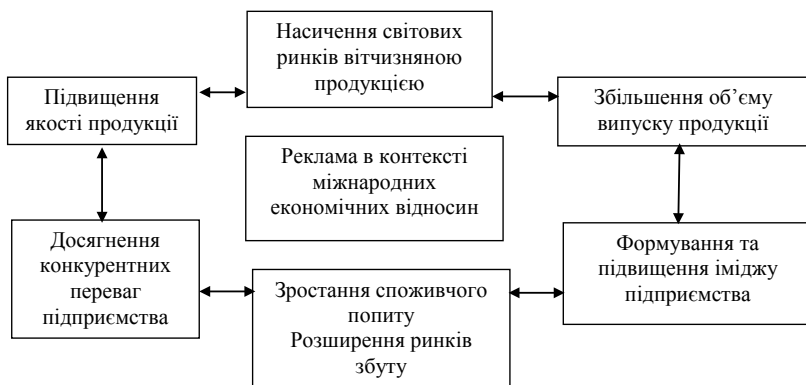
При розробці реклами для міжнародних ринків необхідно продумати декілька додаткових проблемних питань:

- до якого ступеня реклама на міжнародному рівні в основі міжнародних економічних відносин повинна адаптуватися до унікальних характеристик ринків різних країн (стандартизація або диференціація);
- наскільки централізованим чи децентралізованим має бути прийняття рішень стосовно організації реклами та її реалізації.

Отож, для кожного підприємства, рано чи пізно настає такий етап, коли доцільно шукати зовнішні ринки збуту. Причиною цього може бути – насиченість внутрішнього ринку, політичний клімат, або економічна нестабільність у державі. Для України це доволі актуально. Але велика кількість вітчизняних підприємств не готова для виходу на міжнародну арену. Причиною цього є і відносно низька якість продукції, і застарілі технології виробництва, нестача коштів, відсутність досвіду та недосконала організація бізнесу. Проте є в Україні підприємства – які успішно конкурують на внутрішньому ринку і продукція яких відповідає міжнародним стандартам та могла б бути конкурентною за кордоном. Значна кількість національних товарів і послуг успішно реалізуються на міжнародних ринках при достатньому рівні їх міжнародної конкурентоспроможності. Тому для збільшення обсягу продажу продукції та більш ефективного використання виробничих потужностей підприємствам необхідно шукати нові ринки.

Отже, рекламна діяльність в контексті міжнародних економічних відносин служить орієнтиром при виборі продукції для споживачів, стимулює споживчий попит, а підвищення попиту, в свою чергу, зумовлює збільшення випуску та здешевлення продукції, насичення ринку, максимізацію прибутку підприємств, збільшення відрахувань до державного бюджету, підвищення оплати праці, створення нових робочих місць, зміцнення соціально-економічної ситуації в державі. Крім того, реклама стимулює задоволення нових потреб покупців, що дає новий імпульс виробництву, визначає напрями і темпи його розвитку (рисунок).

Саме, світовий ринок реклами є середовищем, в якому в умовах реальної конкуренції транснаціональні компанії здійснюють рекламні заходи, які сприяють просуванню вітчизняної продукції на міжнародні ринки. Тому знання особливостей, стану й тенденцій розвитку світового ринку реклами необхідні насамперед для того, щоб у міжнародних економічних відносинах проводити адекватні маркетинговому оточенню рекламні кампанії.

Вплив рекламної діяльності в контексті міжнародних економічних відносин на ефективність діяльності аграрних підприємств [7]

Висновки із цього дослідження. Розвиток зовнішнього ринку збуту сільськогосподарської продукції України обмежений наступними причинами: не достатньо розвинута система дистрибуції продовольчих товарів, недосконалий маркетинг зовнішньоекономічної діяльності підприємств, відсутність адекватної до сучасних умов господарювання інфраструктури товарного ринку. Таким чином, основними умовами для розвитку рекламної діяльності аграрних підприємств в контексті міжнародних економічних відносин є реалізація широкої експортної

політики, належне інвестування (як внутрішнє, так і зовнішнє), і підвищення комунікативного і інформаційно-реklamного рівня роботи вітчизняних підприємств. Маркетинг в сьогоденні здійснюється в умовах більш жорсткої конкуренції ніж в минулому. До того ж змінюються не лише економічні фактори, що зумовлені інтернаціоналізацією світового господарства та зростанням кількості фірм-конкурентів. Насамперед змінюються споживачі. Вони стають на багато більш вибагливими та висувають нові й нові вимоги до продуктів та послуг, які мають задовольняти їх потреби. Тому, тільки глобальна орієнтація маркетингу дозволить сучасним українським компаніям виживати та конкурувати в жорстких умовах міжнародного ринку.

Бібліографічний список: 1. Закон України «Про рекламу» від 3 липня 1996 №270-96 – ВР: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua. 2. Луцянець Т.І. Рекламний менеджмент: [навчальний посібник] / Т.І. Луцянець. – К., 1998. – с. 16. 3. Кернасюк Ю. Зовнішньоекономічний орієнтир для українського агроекспорту / Ю. Кернасюк // Агробізнес Сьогодні. – 2016. – № 4 (323). – С. 15–18. 4. Офіційний сайт міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/16017> 5. Амеліна І.В. Міжнародні економічні відносини: [навчальний посібник] / І.В. Амеліна, Т.Л. Попова, С.В. Владимиров. – К.: «Центр навчальної літератури», 2013. – 256 с. 6. Прогнози для світового рекламного ринку: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://newspaperclub.org.ua>. 7. Добрянська О.А. Управління рекламною діяльністю як фактор підвищення ефективності господарювання: дис. канд. екон. наук: 08.06.01 / О.А. Добрянська; НАН України, ін-т регіон. Досліджень. – Львів, 2004. – 240 с. 8. Ігнатюк А.І. Формування конкурентного середовища та механізм протидії монополізму в економіці України / А.І. Ігнатюк // Держава та регіони. – 2008. – № 5. – С. 208–212.

Даниленко В.И., Калюжная Ю.П., Кошечая Л.М. Рекламная деятельность в контексте международных экономических отношений. В статье проанализирован современный уровень рекламной деятельности аграрных предприятий в контексте международных экономических отношений. Определены роль и основные функции рекламной деятельности в основе международных экономических отношений. Выявлена взаимосвязь рекламы и международных экономических отношений и его влияние на деятельность аграрных предприятий.

Ключевые слова: международные экономические отношения, реклама, рекламная деятельность, аграрные предприятия

Danylenko V.I., KaliuzhnaYu.P., Koshova L.V. Advertising activity of agrarian enterprises in the context of international economic relations.

The article deals with the analysis of the modern level of the advertising activity of agrarian enterprises in the context of international economic relations. The role and main functions of the advertising activity based on international economic relations have been identified. The interconnection of advertising and international economic relations and its impact on the activity of agrarian enterprises have been found out.

A need arises for a market research, forecasting of foreign economic relations development, an analysis of marketing activity of enterprises and formation of an effective policy of promotion with the help of advertising, an application of modern methods of marketing communication by national entrepreneurs for their competitiveness support. The advertising activity in the market conditions is considered as a highly-effective way of a competitive struggle of agrarian enterprises. New requirements as to their activity determine considerable changes of the economic management mechanism, proprietorship forms, the type of relationship between producers and consumers in advertising organization.

The role of advertising in international economic relations and trade has been identified. The present for the advertising market, which is characterized by the process of advertising activity concentration, an acquisition of smaller advertising agencies by larger ones and advertising media, has been studied. The impact of the biggest advertisers on an advertising sphere is rising. They interfere in a business activity of advertising agencies and advertising media controlling their activity and buying them up.

The world advertising market is a sphere in which under the conditions of real competitiveness transnational companies hold promotional events, that encourage promotion of national products to international markets. That's why knowledge of the peculiarities, condition and tendencies of the development of the advertising world market is necessary particularly for conducting a promotional campaign, that is adequate to marketing environment in international economic relations.

Thus, the advertising activity in the context of international economic relations serves as a focus in choosing products for consumers, stimulates consumer demand, and an increase in demand, in its turn, determines an increase in output and cheapening of products, market saturation, maximization of enterprise profit, an increase of deductions to the national budget, a rise of labour payment, job creation, strengthening of social and economic situation in the state.

Key words: international economic relations, advertising, advertising activity, agrarian enterprises.

Стаття надійшла до редакції: 04.05.2017 р

В.А. Єфанов, канд. екон. наук, доцент
Сумський національний аграрний університет

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЛОГІСТИКИ НА УКРАЇНСЬКОМУ РИНКУ ЗЕРНА

Розглянуто специфіку процесів логістики на національному зерновому ринку в відповідності до реалій розвитку економіки України в сучасних умовах. Оцінено роль логістики в забезпеченні ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств на ринку зерна. Визначено основні проблемні моменти формування логістики при зберіганні та перевезенні продукції в умовах української транспортної системи. Оцінено основні особливості використання різних видів транспортування зерна. Визначено можливі варіанти формування логістичних ланцюгів з позиції можливостей перевезення.

Ключові слова: *сільське господарство, логістика, збут, постачання, транспорт, перевалка, тариф, сезонність, виробництво, ефективність, прибуток.*

Постановка проблеми. Реалії розвитку національної економіки вимагають від аграрних виробників постійних змін в стратегії взаємодії з зовнішнім середовищем господарської діяльності. Важливим фактором розвитку для сільськогосподарського виробництва є постійне запровадження змін в організації та формуванні стратегії взаємодії внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства. До інноваційних факторів розвитку в сучасних умовах можна віднести такий специфічний інструментарій стратегічного планування як логістика. Розглядаючи логістику, як систему оптимізації постачання та збуту, аграрні підприємства отримують можливість оптимізувати вхідні та вихідні товарні потоки, підвищуючи свою прибутковість в відповідності до змінюваних зовнішніх і внутрішніх умов ринку.

З вступом України до СОТ роль аграрного сектору, як експортної галузі економіки, значно зросла[3,5]. Відповідно до даних Держкомстату України експорт товарів галузі сільського господарства в 2016 р. збільшився на 1,47 млрд долл., досягнувши рівня 15,2 млрд долл. Загальна частка аграрної продукції в експорті країни склала 42 %. Зернові культури основним елементом експорту сільськогосподарської продукції, за статистичними даними в 2016 р. саме вони забезпечили виручку в 6 млрд

долл [4]. За умов постійного зростання виробництва та збуту сільськогосподарськими підприємствами зернових, формування умов її виробництва, та продажу на основі використання логістичного інструментарію стає одним з важливих елементів реалізації принципів ефективного господарського механізму роботи аграрних підприємств, що вимагає значного обсягу наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку логістики в тесті сучасної системи економічної діяльності в теоретичному та практичному аспекті приділяли багато зарубіжних та вітчизняних вчених, найвідоміші з-поміж яких: Анікін Б., Божидарнік Т., Вордлоу Д., Вуд Д., Даниленко А., Косарева Т., Кравцов А., Міротін Л., Москвітін Т., Орліскі Дж., В. Сергеев, Уайт, А. та ін.. [1-11]. В дослідженнях більшості вчених увага концентрується на реалізацію логістичних принципів в контексті функціонуванні різних типів підприємств ринкового типу. Специфіка формування логістики відповідно до окремих груп аграрних товарів в сільському господарстві секторі за динамічних змін економіки потребують додаткового розширеного дослідження, що й зумовило наш вибір напрямку наукового дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є оцінка та систематизація специфіки використання логістики в на українському ринку зерна за сучасних реалій економіки України.

Виклад основного матеріалу досліджень. Розвиток відносин національної економіки з світовим ринком ставить перед аграрним сектором особливі завдання не лише з виробництва продукції галузі, але й з питань її збуту, ключове місце в якому починає відігравати постачання продукції покупцеві. За розвитку інтеграції національного виробництва в світову економіку, українські товаровиробники все більше орієнтуються на вирощування зерна як важливої категорії експортних товарів. За сучасних умов виробництва зернова галузь в Україні знаходиться в стадії інтенсивного росту, протягом останніх 12 років урожайність зернових зростає щорічно в середньому на 18 %, що може забезпечити (за умови зберігання умов зростання) до 2022 р. збільшення урожайності до рівня 4 тон з гектара [3].

На 2016-2017 маркетинговий рік внутрішнє споживання зерна складає 23,5 млн тон, тоді як обсяги зерна на експорт оцінюються на рівні 39,8 млн. тон. За 2015-2016 маркетинговий рік обсяги експорту зернових зросли в порівнянні з 2014-2015 маркетинговим роком на 13,5 %. З зернових найбільше реалізується експорт кукурудзи – 17,412 млн тон, пшениці – 17,4 млн тон та ячменю – 4,41 млн тон [3]. За таких умов логістика переміщення зернових культур від виробника до кінцевого

споживача починає відігравати ключову роль в зовнішніх зв'язках підприємства.

Оцінюючи розподіл вироблюваної зернової продукції, відмітимо, що основна його частина все більше орієнтована на експорт, що до 2022 року експерти прогнозують збільшення виробництва зерна до 91,7 млн тон, та зростання обсягів експорту до 60,5 млн тон за самих песимістичних варіантів розвитку галузі [6,8,11].

Основними факторами нарощування виробництва і збуту зернових виступають постійне збільшення світового попиту та зростаючі світові ціни на зерно та зернову продукцію. В основному, експорт зернових зорієнтовано на ринок ЄС, але важливими покупцями є країни інших регіонів, такі як Єгипет, Бангладеш, Індонезія, Індія, Ізраїль [3,10]. В останні роки все більше уваги зміщується по рівневі споживання на постійно зростаючий азіатський ринок, де для українських зернових розкриваються значні перспективи збуту.

Перевезення зерна займає значні обсяги в транспортуванні вантажів, як в внутрішніх, так і в зовнішніх перевезеннях. Відмітимо, що основна частка перевезень зерна припадає на автомобільний та залізничний, відповідно 14 % та 22 % від всіх перевезень даними видами транспорту. У 2016 р. залізничним транспортом перевезення зерна та продуктів перемелу у внутрішньому сполученні та на експорт збільшилось – на 10,8 %. В порівнянні з 2015 р. обсяги закордонних перевезень вантажів збільшилися на 2,1 % [9]. Характерним є те, що значна частка перевезень зерна припадає на міжнародні перевезення - 18,8%, тобто, логістичну діяльність потрібно орієнтувати не лише на організацію внутрішньої, аде й на створення ефективного міжнародного логістичного інструментарію.

Розглядаючи логістику зернових, як важливу складову як розвитку транспортної системи України, так і як фактор забезпечення зростання прибутковості аграрного сектору, відзначимо, що вона потребує значного удосконалення як в організаційному аспекті, так і в аспектах ефективності та конкурентоздатності. Специфікою для експорту зернових є значний ступінь монополізації цього ринку, п'ять найбільших експортерів (ГПЗКУ, Кернел, Нибулон, Каргилл, Укрлендфармінг) реалізують більше 50 % зерна, практично визначаючи логістичну культуру, способи вивезення зерна та їх основні умови [1, 9].

За нинішньої не простої ситуації в українській економіці логістика, як інструментарій розвитку ринку зернових, натикається на цілий ряд проблем формування логістичних ланцюжків при реалізації товару від виробника до споживача.

Логістичні проблеми для сільськогосподарських виробників зерна починаються з самого вивозу виробленого зерна з поля. Зберігання зерна, його якісні сушіння та очистка натикаються на брак елеваторних потужностей. Всього в країні працює близько 790 елеваторів, якість роботи яких відповідає сертифікаційним вимогам, але їх місткість складає близько 33,5 млн т. за потреби в 60 млн т. при прогнозованих темпах росту виробництва[6]. Наявні і інші підприємства з доробки та зберігання продукції рослинництва, але вони або не надають необхідного пакету послуг, або надають їх з низькими якістю та оперативністю. Як результат-замість рівномірного розподілу виробленої продукції по різних місяцях для збуту, значна кількість виробників зерна змушена продавати врожай з поля, не зважаючи на цінову кон'юнктуру, що веде до значного недоотримання прибутків.

Специфічним фактором формування логістичного інструментарію є й постійна потреба враховувати не відповідність між обсягами виробництва та пропускнуою здатністю транспортних комунікацій.

Процес транспортування товару до споживача в українському варіанті набуває особливих рис, що впливають національну логістику ринку зернових. Враховуючи, що ринок підпадає під вплив сезонності, питання розміщення вирощеного зерна та розподіл часу його збуту на пряму формує прибутки агропідприємств. При цьому обмежені можливості транспортної логістики, вже на 2017 рік призводять до виникнення ряду проблем збуту продукції. Так, на 2016-2017 маркетинговий рік виникли перепони з вивозом на експорт близько 7 млн тон зерна в результаті через наявність логістичних проблем, а першу чергу - в сфері забезпечення транспортом та складнощі автодорожнього перевезення [7].

Перевезення автомобільним транспортом стикається з значними проблемами в якості доріг та відсутності їх розділення на пасажирські та вантажні. Формально існує заборона на рух автомобільними дорогами загального використання державного значення для вантажівок вагою понад 40 тон, та на дорогах місцевого значення на - для транспорту з масою понад 24 тони. Фактично практично по всій країні відсутні спеціалізовані дороги для перевезення крупногабаритним транспортом вантажів, в результаті чого вантажні потоки формуються з орієнтацією лише на якість доріг, котра все більше погіршується.

Перевезення залізничним транспортом в умовах низької якості автомобільних доріг стало основним способом транспортування, останні 5 років питома вага даного виду перевезень складає близько 65 % в загальній масі переміщення зерна, котре відправляють на експорт.

Зростання врожаїв та сезонність надходження зерна без наявності достатніх потужностей для його виробництва призводять до переповнення вантажного потоку та значного дефіциту вагонів для перевезення при використанні даного виду транспортування. Аналітики прогнозують, що за росту обсягу виробництва зерна до 60 млн. т., потреба в вагонах складе 19,7 тис. вагонів за умови що автотранспорт буде перевозити близько 13 млн. т. зерна (на нинішньому рівні)[2]. На даний момент, за офіційними даними, їх в Україні близько 13 тисяч, при цьому на ходу знаходяться не більше 8-9 тисяч, тобто дефіцит вагонів досягає 5,5 тис. одиниць як мінімум. За таких умов транспортування або розтягується в часі через зростання витрат на зберігання або підпадає під підвищений ризик втрат зерна при перевезення в не відповідних вантажних вагонах-зерновозах[4].

Перевезення зерна водним транспортом (морським та річковим), також натикається як на проблему сезонності, так і на проблему застарілості інфраструктури портів. Всього і Україні працює 33 зернових термінали, їх максимальна потужність перевалки близько 50 млн т. зерна в рік (тобто, при прогнозованому зростанні урожаю до 60 млн т. недостача в потужності складає 10 млн т.) На період 2015-2016 маркетингового року порти України експортували 39 млн т. зерна та його переробки, що свідчить про те, що на даний момент вони досить якісно справляються з проблемами перевезення[11]. Однак, в майбутньому, необхідне розширення потужностей, їх модернізація. Окрім того, з втратою кримських портів потужності з перевалки зернових в Україні скоротилися приблизно на 10 %. За наявного зростання експорту зерна збільшення завантаження потужностей зернових терміналів в портах є об'єктивною причиною розтягнення строків постачання продукції покупцеві. Не значна кількість перевезення зерна річковим транспортом, що є результатом ним низького розвитку галузі.

В процесі формування логістики транспортування та зберігання болючим питанням для аграріїв залишається вартість перевезень. Орієнтуючись на крупних реалізаторів зерна з значним рівнем платоспроможності, фірми, що надають послуги транспортування, формують тарифи за принципом максимальної віддачі. Як результат - вартість перевезень є досить високою в порівнянні з показниками інших країн. Ціна перевезення автомобілями внутрішніх вантажів складає 14,77-25,74 грн за тонно-кілометр, тоді як на зовнішні транспортні коливається від 0,70 до 11,39 євро за тонно-кілометр. В українських портах вартість перевалки складає 15 доларів за тону, тоді як 10 років назад вона складала 10 доларів, при цьому величина логістичних витрат приблизно на 40 %

вища в порівнянні з їх вартістю в Німеччині та на 30 % вища даного показника в США.

Для вирішення проблем розвитку всіх видів транспортної інфраструктури необхідні значні інвестиції з чималим терміном окупності. Великі корпорації не поспішають їх здійснювати, а держава не має ресурсу через кризу національної економіки. Більше всього, що з метою реалізації інфраструктурних проектів необхідно об'єднувати інтереси великих сільгоспвиробників та трейдерів, які так зможуть залучити в проекти міжнародні фінансові організації, такі як Європейський банк реконструкції і розвитку, Світовий банк, Міжнародна фінансова корпорація та інші.

Висновки. В процесі збуту постійно відчувається проблема якості транспортних магістралей, нестача вагонів-зерновозів, низька якість та не достатність площ елеваторних потужностей та складів, постійні проблеми виникають в процесі перевалки в портах, що негативно формує імідж українських продавців-експортерів на світовому ринку. Отже, логістична діяльність на українському ринку зернових стикається з низкою проблем від зберігання виробленої продукції, до якості його транспортування, але, навіть з врахуванням даних проблем експорт зростає, прибутковість реалізації зерна залишається стабільно високою. На перспективу зернова логістика вимагає нових підходів в реалізації продукції на зовнішньому та внутрішньому ринках, спираючись на потребу в оновленні транспортної інфраструктури та колективну взаємодію виробників та продавців зерна.

Бібліографічний список: 1. Бага Л.Г., Кондратюк Н.В. Глобалізаційні виклики управління агрохолдингами в Україні / Л.Г. Бага, Н.В. Кондратюк / «Глобальні та національні проблеми економіки» – електронне наукове фахове видання, Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського Випуску № 14. Грудень 2016 р / - С. 130-141. 2. Баженов М. Логістика експорту зерна України: взгляд Soufflet Group / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ports.com.ua/articles/logistika-eksporta-zerna-ukrainy-vzglyad-soufflet-group>. 3. Божидарнік Т.В. Основні шляхи застосування логістики в агропромисловому комплексі України / Т.В. Божидарнік, Н.В. Божидарнік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/soc_gum/ekfor/2011_1/5.pdf; 4. Державний комітет статистики України. Офіційний сайт / [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. 5. Кравцов А.Г. Аналіз перспектив впровадження логістичних підходів у сфері АПК / А.Г. Кравцов// Вісн. Харк. нац. ун-ту сільського господарства ім. Петра Василенка «Системотехніка і технології лісового комплексу. Транспортні технології». –Вип. 136. –Х.: ХНТУСГ ім.

Петра Василенка, 2013. – С. 272–278. 6. Брензей Я. Экспорт зерна: логистика требует модернизации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://economics.unian.net/agro/907705-eksport-zerna-logistika-trebuuet-modernizatsii.html>; 7. Из-за логистических проблем Украина может не вывезти пятую часть экспортного зерна [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://delo.ua/business/iz-za-logisticheskikh-problem-ukraina-mozhet-ne-vyvezti-pjatuju-c-324793>; 8. Маслак О., Логистика экспорта зерна в Украине// Пропозиція [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://propozitsiya.com/logistika-eksporta-zerna-v-ukraine>; 9. Підсумки роботи транспорту в 2016 році. Державна служба статистики України. Експрес випуск 20.01.2017 № 31/0/05.2вн-17. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.ukrstat.gov.ua; 10. Рясна Т. Авторы рекорда. Топ-10 крупнейших экспортеров зерна из Украины по итогам сезона / Дело / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://delo.ua/business/avtory-rekorda-top-10-krupnejshih-eksporterov-zerna-iz-ukrainy-319734>; 11. ТОП 5 фактов о логистике украинского зерна [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://agroportal.ua/news/rastenievodstvo/top-5-faktov-o-logistike-ukrainskogo-zerna>.

Ефанов В.А. Проблемы и перспективы логистики на украинском рынке зерна. Рассмотрена специфика процессов логистики на национальном зерновом рынке в соответствии с реалиями развития экономики Украины в современных условиях. Оценена роль логистики в обеспечении эффективности деятельности сельскохозяйственных предприятий на рынке зерна. Определены основные проблемные моменты формирования логистики при хранении и перевозке продукции в условиях украинской транспортной системы. Оценены основные особенности использования различных видов транспортировки зерна. Определены возможные варианты формирования логистических цепей с позиции возможностей перевозки.

Ключевые слова: сельское хозяйство, логистика, сбыт, снабжение, транспорт, перевалка, тариф, сезонность, производство, эффективность, прибыль.

Yefanov V.A. Problems and prospects of logistics Ukrainian grain market. The specificity of logistics processes at the national grain market in accordance with the realities of the economic development of Ukraine in modern conditions. Considering the logistics of grain, as an important component of transport system of Ukraine, as well as a Factor of growth of profitability of the agricultural sector, we note that it requires a significant

improvement in the organizational aspect and in the aspects of efficiency and competitiveness. The specificity for grain exports is a significant degree of monopolization of the market, five major exporters (HPZKU, Kernel, Nybulon, Kargill, Ukrlendfarmynh) realize more than 50% of grain, almost defining logistics culture, how to export grain and basic conditions. With the current situation is not easy in the Ukrainian economy logistics, as instruments of the grain market, encounters a number of problems with the formation of logistics chains selling goods from producer to consumer.

Logistical problems for grain farmers begin from the export of grain produced from the field. Storage of grain, its quality and dry cleaning stumble upon the lack of elevator capacity. In total the country has about 790 elevators, the quality of which meets the certification requirements, but their capacity is about 33.5 million tons. Needed 60 mln. T. As Result- instead of a uniform distribution of products in different months for sales, a significant number of grain producers forced to sell the crop from the field, despite the pricing environment, leading to a significant shortfall in revenue.

A specific factor in the formation of logistics and equipment is a continuing need to consider not correspondence between production volume and capacity of transport communications. The process of transporting goods to the consumer in the Ukrainian version acquires special features that affect the national logistics market grain. Given that the market is influenced by seasonality, the placement and distribution of grain grown since its direct sales to profits ahropidpryyemtsiv forms. This limited offer trasportnoyi logistics already in 2017 led to a number of problems marketing. Thus, in the 2016-2017 marketing year arising from export barriers for export of about 7 mln. Tons of grain as a result because of logistical problems, and first of all - in the area of road transport and transport difficulties.

During sales continue to have a problem as highways, lack of grain wagons, low quality and not the sufficiency of space elevator and storage capacity, persistent problems arising during the port that creates a negative image Ukrainian sellers exporters in the world market. So logistics activities on Ukrainian grain market faces a number of problems of storage of products, the quality of transportation, but even taking into account these problems exports growing grain sales profitability remains high. In the future logistics Grain requires new approaches in sales on the foreign and domestic markets, based on the need to upgrade transport infrastructure and collective cooperation of manufacturers and sellers of grain.

Keywords: agriculture, logistics, sales, delivery, transport, handling, tariff seasonality, production, efficiency, profit.

Стаття надійшла до редакції: 07.05.2017 р

О.В. Макушок, С.М. Приліпко, кандидати екон. наук, доценти
Уманський національний університет садівництва

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ОБСЛУГОВУЮЧОЇ КООПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано сучасний стан розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні. Досліджено та виявлено основні причини, що стримують розвиток обслуговуючої кооперації серед сільськогосподарських товаровиробників. Доведено, що розбудові активного кооперативного руху на селі сприятиме реалізація грантових проектів міжнародної технічної допомоги. Досліджено, що за умови саморозвитку обслуговуючих кооперативів при існуючій ситуації, на початок 2022 р. їх кількість зросте до 1317 одиниць.

Ключові слова: *сільськогосподарська кооперація, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, державна підтримка, сільськогосподарський товаровиробник, проект міжнародної технічної допомоги.*

Постановка проблеми. В системі трансформаційних аграрних перетворень важливе місце належить становленню та розвитку обслуговуючих кооперативів як важливої складової розбудови кооперативного руху на селі. Об'єднання значної кількості незалежних приватних товаровиробників-власників, які мають спільні економічні інтереси у здійсненні ринкової діяльності є нагальною логічною стадією подальших аграрних реформ в Україні. Це відкриває можливості утворення нової організаційної структури сільського господарства, побудованої «знизу до верху» на таких фундаментальних засадах ринкової економічної системи і демократичного суспільства, як визнання виключної важливості інституту приватної власності, провідна роль індивідуального матеріального інтересу, реалізація можливості економічного вибору, розвиток здорової конкуренції, обмеження державного втручання та адміністративного регулювання в агропромисловому комплексі.

Останнім часом процес створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів помітно активізувався, що пояснюється як початком процесу розбудови кооперативних форм господарювання, так і усвідомленням об'єктивної необхідності об'єднання дрібних сільськогосподарських товаровиробників в умовах зростаючої конкуренції

на ринку. Тому, на даному етапі принципово важливо використати переваги кооперативів такого типу, які мають унікальні можливості для соціального відродження та розвитку сільської громади. Однак розвиток кооперації на селі йде повільно, що пов'язано з низкою як об'єктивних, так і суб'єктивних причин. Саме тому науковий пошук проблем розвитку кооперативних формувань в Україні, а також розробка та реалізація заходів щодо їх подолання обумовили дане дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання становлення і розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації є предметом дослідження відомих науковців. Особливо, у сучасних економічних умовах досить гостро стоїть питання щодо відродження сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Зокрема, цій темі присвятили свої праці такі вчені як К. Blokland and J. Schuurman [1], Ф.В. Горбонос [2], О.О. Клокар [3], М.О. Кравець [4], V. Kumar, K.G. Wankhede and H.C. Gena [5], М.Й. Малік [6], L. Melese [7], Л.В. Молдаван [8], Ю.В. Ушкаренко та А. Соловйов [9], В.К. Збарський [10], В.В. Зіновчук [11] та ін. В своїх дослідженнях науковці аналізують причини, що стримують становлення і розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні та обґрунтовують способи їх подолання, враховуючи досвід розвинених країн світу.

В. Зіновчук [11, с. 19] зазначає, що розвиток сільськогосподарської кооперації не може розглядатись поза контекстом глибинних трансформацій, що відбуваються в аграрному секторі. З одного боку, сприятливою передумовою можна вважати наявність так званої «критичної маси» незалежних сільськогосподарських товаровиробників, потенційно здатних розраховувати на отримання синергетичного ефекту групової взаємодії. На його думку, до кооперативних дій аграріїв підштовхує необхідність протистоянь неконтрольованої експансії посередницького(спекулятивного) бізнесу, а також зростаюча агресивність конкуренції з боку агрохолдингів.

М. Малік [6, с. 78] підкреслює, що створення кооперативів можливе за наявності у суспільстві відповідних передумов суспільного, юридичного, економічного та психологічного характеру. Відсутність хоча б однієї з цих передумов може стати значною перешкодою у створенні кооперативів, або й призупинити цей процес. І навпаки, чим реальніші передумови, тим швидше відбувається їхнє становлення, подальше об'єднання й формування цілісної кооперативної системи у національному масштабі.

Ю. Ушкаренко та А. Соловйов [9, с. 102-105] вказують на те, що найбільш ефективний розвиток сільськогосподарської кооперації полягає у

визначенні механізму державної підтримки кооперативних підприємств. В свою чергу, М. Кравець [4, с. 69] стверджує, що одним із перспективних факторів розвитку кооперації є інформаційна підтримка через механізм наповнення Web-сайту.

Незважаючи на велику кількість і різноплановість досліджень, деякі проблеми та перспективи розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в умовах кризових явищ, ще залишаються невирішеними та потребують подальшого дослідження, як у теоретичному аспекті, так і на практиці.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є аналіз сучасного стану обслуговуючої кооперації в Україні та обґрунтування перспектив її розвитку з урахуванням підтримки проектів міжнародної технічної допомоги.

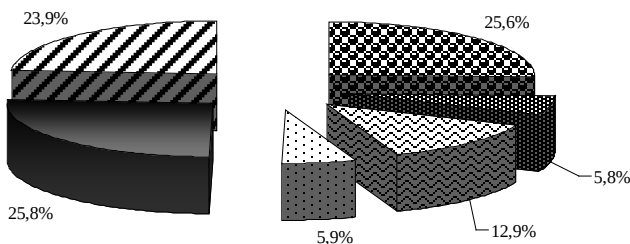
Виклад основного матеріалу досліджень. Розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації є одним із пріоритетів аграрної політики та інструментом досягнення економічного зростання в аграрному секторі, становлення сільського розвитку та зміцнення дрібних товаровиробників, їх конкурентоспроможності на продовольчому ринку, більш надійний захист від впливу монополізованих структур в агробізнесі.

Незважаючи на всі переваги кооперування дрібних товаровиробників, що підтверджується успішним зарубіжним досвідом, процес становлення кооперативного руху триває уже понад 20 років. На нашу думку, небажання селян вступати до кооперативів пов'язують з рядом проблем, основними з яких є:

- відсутність належної державної підтримки;
- недосконалість структури аграрного ринку, його монополізація та олігархізація;
- обмежений доступ до кредитних ресурсів;
- недостатнє розуміння особливої неприбуткової природи кооперативів;
- відсутність структур вертикальної кооперації, кооперативних оптових ринків тощо;
- низький рівень знань або брак інформації про переваги кооперації;
- відсутність лідерства, брак кваліфікованих працівників.

Проте, незважаючи на ряд існуючих проблем, інформація Міністерства аграрної політики та продовольства України, на перший погляд, дає підстави для твердження про позитивну динаміку розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК). Так, на початок 2017 р. в Україні зареєстровано 1097 СОКів, з яких 589 одиниць або 53,7 % є діючими. Їх кількість за напрямками та видами діяльності зображено на рис. 1, 2.

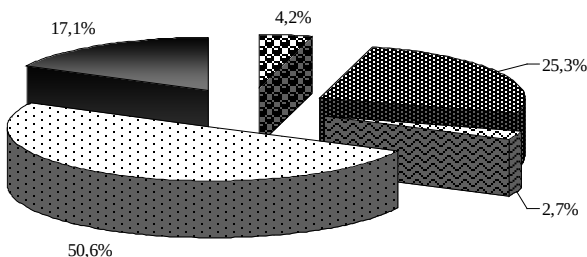
■ Молочарські ■ М'ясні ☒ Плодоовочеві □ Зернові ■ З обробітку землі та збирання врожаю ■ Інші

Рис. 1. Структура сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів за напрямками діяльності у 2017 р. (на початок року), %

Джерело: побудовано авторами за даними [12]

☒ Переробні ☒ Заготівельно-збутові ☒ Постачальницькі □ Багатофункціональні ■ Інші

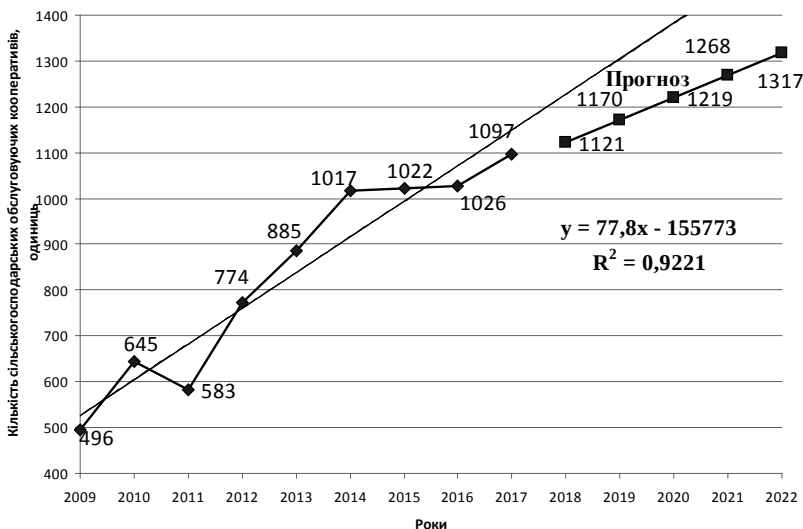

Рис. 2. Структура сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів за видами діяльності у 2017 р. (на початок року), %

Джерело: побудовано авторами за даними [12]

Найбільшу питому вагу у структурі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів мають багатофункціональні кооперативи 50,6 % (298) та СОКи з обробітку землі та збирання врожаю – 25,8 % (152) і молочарські – 25,6 (151). Це насамперед пов'язано з невизначеністю більшості дрібних товаровиробників з напрямками їх діяльності через

відсутність оптимальної кількості господарських суб’єктів, необхідних для створення кооперативів одного профілю Але, роль СОКів на аграрному ринку є вкрай незначною. Станом на 01.01.2017 року кількість членів СОКів складала 24,8 тис. осіб – лише 0,2% сільського населення України. Проте, цими кооперативами станом на об’єднано, створено на селі 1636 постійних робочих місць, які утримують 21758 голів ВРХ, з яких: 16953 голови корів та 4188 – голів свиней, реалізовано 48,7 тис. тонн молока, 2,8 тис. тонн зерна, 0,2 тис. тонн м’яса, 3,2 тис. тонн плодоовочевої продукції, сплачено податків та зборів на суму 13981,6 тис. гривень [12].

Рис. 3. Динаміка та прогноз кількості сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні до 2022 р. (на початок року)

Джерело: розраховано авторами за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України

Протягом 2009-2016 рр. кількість сільськогосподарських обслуговуючих в Україні зросла майже вдвічі (рис. 3). Проте, із загальної кількості зареєстрованих СОК реально здійснюють господарську діяльність, тобто «діючих», лише половина. Більшість з них, створена за підтримки діючих в Україні програмам міжнародної технічної допомоги. На рис. 3 зображено прогноз кількості СОКів в Україні на початок 2022 р. Нами встановлено, що за умови саморозвитку обслуговуючих

кооперативів при існуючій ситуації, на початок 2022 р. їх кількість зросте до 1317 одиниць за рахунок проектів, які реалізовуватимуться за допомогою грантів від країн-донорів міжнародної технічної допомоги.

Як приклад, у Черкаській області реалізовується проект «Створення регіонального навчально-практичного центру розвитку багатофункціональних кооперативів», який впроваджує Управління агропромислового розвитку Черкаської обласної державної адміністрації упроваджує у рамках програми Європейського Союзу «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні». Вартість проекту – 617 137,30 євро. Внесок ЄС – 79,97% від загальної вартості проекту складає 491 925,30 євро. Співфінансування від Черкаської обласної ради – близько 20 % та складає 123 212,0 євро. На сьогодні завдяки даному проекту вже створено 51 кооператив: 7 – із сушіння фруктів, 3 – із вирощування плодово-ягідних культур, решта вирішила зайнятися кролівництвом [13].

Висновки. Проведене дослідження показало, що процес становлення та подальшого розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів відбувається із певними труднощами, що пояснюється різними причинами, найважливішими серед яких є відсутність належної державної підтримки, законодавча неврегульованість питання неприбуткової діяльності та системи оподаткування, що призводять до зменшення чисельності реально «діючих» кооперативів.

Аналіз діяльності різних видів обслуговуючих кооперативів у державі показав, що, не зважаючи на вжиті заходи, розбудова сільськогосподарської обслуговуючої кооперації на місцях ще не стала загальнодержавною справою. Цією проблемою ще не перейнялися місцеві органи влади, органи місцевого самоврядування, громадські професійні організації аграрного сектора, які мають до кооперативного руху безпосереднє відношення, просвітяти і громадськість на загал.

Важливу роль у розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів відіграють фінансові ресурси, залучені від міжнародних проектів технічної допомоги. Тому, реалізація таких проектів сприятиме розвитку кооперації та одержати гарантовані матеріально-технічні ресурси для подальшого розвитку суб'єкта господарювання.

Бібліографічний список: 1. Blokland K., Schuurman J. 11. Growth, democracy and income equality: cooperatives – the development impact beyond membership benefits // Cooperatives, Economic Democratization and Rural Development. Edward Elgar Publishing, Cheltenham. – 2016. – С. 255-275.

2. Горбонос Ф.В. Кооперація в агробізнесі: підручник / Ф.В. Горбонос, Л.А. Янковська, А.О. Павленчик, Н.Ф. Павленчик, Ж.В. Семчук, С.Ф. Яців. – Львів: Львів. ун-т бізнесу та права, 2011. – 360 с. 3. Клокар О.О. Сільськогосподарська кооперація в Україні: ретроспективний та перспективний аналіз ефективного розвитку [Електронний ресурс] / О.О. Клокар. – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/simpoz3/48.pdf>.
4. Кравець М.О. Інформаційна підтримка обслуговуючої кооперації / М.О. Кравець // Молодий вчений. – 2016. – № 5(32). – С. 68–73.
5. Kumar V., Wankhede K. G., Gena H. C. Role of cooperatives in improving livelihood of farmers on sustainable basis // American Journal of Educational Research. – 2015. – Т. 3. – №. 10. – С. 1258-1266.
6. Малік, М.Й. Формування та розвиток кооперативних відносин в аграрній сфері економіки України / М.Й. Малік // Економіка АПК. – 2014. – №7. С.76-82.
7. Melece Ligita. Agricultural cooperatives for social capital development in Latvia // Organizacijų Vadyba: Sistem in iai Tyrimai. – 2013. – №. 66. – С. 53-67.
8. Молдаван Л.В. Роль кооперативів у подоланні сільської бідності / Л.В. Молдаван, Д.Ф. Крисанов, Л.О. Удова // Економіка АПК. – 2010. – № 11. – С. 121-129.
9. Ушкаренко Ю. В., Соловійов А. І. Державне регулювання розвитку кооперації в Україні / Ю.В. Ушкаренко, А.І. Соловійов // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології: зб. наук. праць. – 2011. – №1(4). С.100-107.
10. Збарський В.К. Кооперація – один із перспективних напрямів розвитку особистих селянських господарств / В.К. Збарський. – Кооперативні читання: 2013 р.: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, 4–6 квітня 2013 р.). – Житомир: видавництво ЖНАЕУ, 2013. – С. 23-29.
11. Зіновчук В.В. Сільськогосподарська кооперація в Україні: quo vadis? / В.В. Зіновчук // Кооперативний маркетинг в агробізнесі: проблеми і перспективи розвитку в Україні: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. Міжнар. року кооперативів, 5–7 квіт. 2012 р. – Житомир: ЖНАЕУ, 2012. – С. 17–28.
12. Правове поле розвитку сільськогосподарської кооперації потребує змін [Електронний ресурс] / О. Ковальова – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/uk/node/23256>.
13. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи. Регіональний навчально-практичний центр розвитку багатofункціональних кооперативів в Черкасах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://coopcenter.org.ua/pronas/>

О.В. Макушок, С.М. Приліпко Проблеми становлення та розвитку обслуговуючої кооперації в Україні. В статтю

проанализировано современное состояние развития сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов в Украине. Исследованы и выявлены основные причины, сдерживающие развитие обслуживающей кооперации среди сельскохозяйственных товаропроизводителей. Доказано, что развитию активного кооперативного движения на селе будет способствовать реализация грантовых проектов международной технической помощи. Исследовано, что при условии саморазвития обслуживающих кооперативов при существующей ситуации, на начало 2021 г. их количество возрастет до 1317 единиц.

Ключевые слова: сельскохозяйственная кооперация, сельскохозяйственный обслуживающий кооператив, государственная поддержка, сельскохозяйственный товаропроизводитель, проект международной технической помощи.

O.V. Makushok, S.M. Prylipko Problems of formation and development of the service cooperatives in Ukraine. The aim of the study is the analysis of the current state supports the cooperatives in Ukraine and justification of prospects of its development with the support of international technical assistance projects. In the article the modern state of development of agricultural service cooperatives in Ukraine are analyzed. The main reasons hindering the development supports the cooperation among agricultural producers is researched and identified. Provided self-service cooperatives in the current situation, at the beginning of 2022, the number will increase to 1317 units is investigated. It is established that an important role in the development of agricultural service cooperatives are financial resources attracted from international technical assistance projects. Therefore, the implementation of such projects will contribute to the development of societies and to the guaranteed material and technical resources for the further development of the entity. Conclusion has been made about the necessity of combining government support and implementation of grant projects of international technical assistance for the further development and establishment of agricultural service cooperatives.

Key words: agricultural cooperation, agricultural service cooperatives, government support, agricultural producers, international technical assistance project.

Стаття надійшла до редакції: 07.05.2017 р

Т.Г. Мисник, канд. екон. наук, доцент
Полтавська державна аграрна академія
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ
ПІДПРИЄМСТВ

У статті узагальнено підходи до трактування сутності поняття «фінансова безпека підприємства». Проаналізовано підходи до оцінки рівня фінансової безпеки підприємства та запропоновано напрями вдосконалення бальної оцінки рівня фінансової безпеки шляхом розширення кола показників.

***Ключові слова:** фінансова безпека підприємства, індикаторний підхід, інтегральна оцінка, ресурсно-функціональний підхід, експрес-аналіз рівня фінансової безпеки.*

Постановка проблеми. Підприємство – основна організаційна одиниця господарювання і основна ланка всієї економіки. На рівні підприємства відбувається створення необхідних людству продуктів, створюються робочі місця, вирішуються питання раціонального використання ресурсів, застосування техніки і технологій, зменшення витрат, розробляється бізнес план, реалізується маркетингова політика. Саме тому доцільно забезпечувати не лише ефективне функціонування підприємства, а і створити механізми для ідентифікації можливих загроз і забезпечення належного рівня фінансової безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання фінансової безпеки підприємства досліджували ряд науковців: І.О. Бланк, О.Д. Василик, П.А. Степанюк, Т.Г. Васильців, Р.С. Пепакіна, І.Д. Анікіна, А.В. Гукова, Ю.В. Лаврова, І.В. Колос, Л.Г. Шемаєв, О.В. Приказюк, І.В. Чібісова та ін.

Формування цілей статті. Метою статті є узагальнення підходів до визначення поняття «фінансова безпека підприємства», визначення основних методів оцінки рівня фінансової безпеки.

Виклад основного матеріалу. Підприємство можна вважати відкритою системою, яка в процесі господарської діяльності (отримання ресурсів, виробництва продукції або надання послуг, реалізації виробленої продукції та ін.) активно взаємодіє із зовнішнім середовищем. Внутрішнє середовище підприємства тісно пов'язана з його зовнішнім середовищем і в значній мірі залежить від нього, а також від цілей і завдань підприємства. Виходячи з цього, можна стверджувати, що успішна діяльність

підприємств вимагає постійного моніторингу внутрішнього і зовнішнього середовища та виявлення можливих загроз, що можуть вплинути на діяльність суб'єкта господарювання. Основним чинником, що безпосередньо визначає ефективність діяльності підприємства є його фінансова безпека. Існує безліч підходів до трактування даного поняття.

Виходячи з аналізу існуючих підходів до визначення поняття «фінансова безпека підприємства» можна сказати, що фінансова безпека є категорією, яка відображає захищеність суб'єктів господарювання на всіх рівнях. Тобто, це захищеність діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього середовища, а також здатність швидко усунути різноманітні загрози або пристосуватися до існуючих умов, що не позначаються негативно на його діяльності та виявлення загроз і небезпек, що несе в собі внутрішнє середовище суб'єкта господарювання. В цьому випадку фінансова безпека розглядається як міра гармонізації у часі і просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів зовнішнього середовища. Підприємство буде знаходитись у фінансовій безпеці, якщо його фінансово-економічні інтереси гармонізовані з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища – покупців, постачальників, інвесторів, конкурентів, держави і суспільства загалом.

Тобто, фінансова безпека – це такий фінансовий стан, який характеризується збалансованістю фінансових інтересів, достатньою ліквідністю активів, задоволеністю потреб у фінансових ресурсах, високим рівнем фінансової незалежності, ефективним використанням корпоративних ресурсів, захищеністю від внутрішніх і зовнішніх загроз.

1. Визначення поняття «фінансова безпека» в науковій літературі

Автор	Поняття «Фінансова безпека»
1	2
Васильців Т.Г. [8]	Динамічна ознака фінансового стану підприємства, яка відображає його стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність до сталого і збалансованого розвитку та захисту своїх фінансових інтересів.
Пєпахін Р.С. [6]	Певний стан фінансової стабільності, в якому повинно знаходитися підприємство для реалізації своєї стратегії, характеризується можливістю підприємства протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам.
Анікіна І.Д., Гукова А.В. [4]	здатність підприємства самостійно розробляти й проводити фінансову стратегію, відповідно до цілей корпоративної стратегії, в умовах невизначеного й конкурентного середовища.

<i>Продовження табл. 1</i>	
1	2
Бланк І.О. [3]	кількісно і якісно детермінований рівень фінансового стану підприємства, який забезпечує стабільну захищеність його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних і потенціальних загроз внутрішнього і зовнішнього характеру, параметри якого визначаються на основі фінансової філософії і створюють необхідні передумови для фінансової підтримки його стійкого зростання в поточному і перспективному періоді.
Лаврова Ю.В. [9]	система, що забезпечує стабільність важливих фінансових пропорцій розвитку підприємства, які формують захищеність його фінансових інтересів у балансі з фінансовими інтересами його економічних агентів.
Давидюк Т.В. [5]	такий стан, за якого підприємство знаходиться у фінансовій рівновазі, забезпечується стійкість, платоспроможність і його ліквідність в довгостроковому періоді; задовольняє потреби у фінансових ресурсах для стійкого розширеного відтворення; забезпечує достатню фінансову незалежність та захищеність фінансових інтересів власників підприємства; здатне протистояти наявним небезпекам і загрозам та таким, що виникають, які призводять до фінансового збитку.
Колос І.В. [7]	визначає певний стан фінансової стабільності, в якому повинно знаходитись підприємство для реалізації своєї стратегії, характеризується можливістю підприємства протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам.
Приказюк О.В. [10]	фінансовий стан, який характеризується стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатністю забезпечувати реалізацію власних фінансових інтересів та сталий розвиток всієї фінансової системи.
Чібісова І.В. [12]	складова економічної безпеки підприємства, яка полягає у наявності такого його фінансового стану, який характеризується збалансованістю і якістю фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до загроз.
Шемаєв Л.Г. [13]	Характеристика суб'єкта господарювання, яка відображає його здатність реалізувати власні стратегічні економічні інтереси при певних зовнішніх умовах завдяки захисту від існуючих і потенційних загроз та використанню можливостей, що надає зовнішнє середовище

Існує безліч підходів до оцінки рівня фінансової безпеки підприємства, які різняться між собою набором індикаторів, що використовуються. Набір індикаторів визначається пріоритетністю фінансових інтересів конкретного суб'єкта господарювання та конкретним змістом, що вкладається автором в поняття «фінансова безпека».

Взагалі всі підходи до оцінки рівня фінансової безпеки можна поділити на:

- індикаторний – він передбачає визначення рівня фінансової безпеки на основі розрахунку показників, що характеризують фінансовий стан підприємства, а саме, оцінку ліквідності та платоспроможності; фінансової стійкості; ділової активності та рентабельності, рівня кредитоспроможності підприємства. Отримані фактичні значення показників порівнюються із встановленими нормативними значеннями та проводять ідентифікацію фінансового стану підприємства. Однак не завжди даний підхід характеризує реальний стан суб'єкта, оскільки не враховується вплив зовнішнього середовища і дані показники доцільно аналізувати в динаміці, що ускладнює процес ідентифікації фінансового стану;

- інтегральна оцінка фінансового стану з використанням моделей оцінки схильності підприємства до банкрутства (модель Альтмана, модель Ліса, метод Таффлера, метод Спрингейта та ін.) та моделей безпосередньої оцінки фінансової безпеки (рейтингова модель, експрес оцінки фінансової безпеки, метод Депаляна та ін.). Даний підхід має ряд переваг до яких відносять: незначна кількість показників, що забезпечує низьку трудомісткість та точність отриманих розрахунків, інформація для розрахунку є доступною. Проте в більшості цих моделей основна увага концентрується на певному факторі, що викликає певні суперечності;

- ресурсно-функціональний – оцінка стану фінансової безпеки проводиться на основі оцінки рівня використання фінансових ресурсів, а також оцінку рівня виконання функцій забезпечення фінансової ефективності діяльності підприємства, його фінансової усталеності і незалежності. Такий підхід є найбільш вживаним, адже фінансова безпека оцінюється на базі сукупного критерію, що визначається з урахуванням усієї діяльності підприємства;

- експрес-аналіз рівня фінансової безпеки підприємства використовують бальну оцінку або метод балів. В основі визначення класу (рівня) безпеки лежать граничні значення показників та їхній рейтинг. Якщо показник має значення вище нормального, то йому присвоюють I клас, нижче нормального, але вище критичного – II клас, нижче

критичного – III клас. Загальна оцінка рівня фінансової безпеки подано у балах. Бали становлять суму добутків рейтингу кожного показника на клас. За даної методики враховуються такі показники: коефіцієнт покриття, коефіцієнт автономії, коефіцієнт забезпечення матеріальних запасів, коефіцієнт оборотності активів, коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості. Даний метод є зручним оскільки передбачає розрахунок незначної кількості показників, кожен показник має певні межі при визначенні класу. Однак виходячи з визначення поняття фінансова безпека підприємства необхідно розширити набір показників щоб врахувати всі сторони діяльності підприємства.

Виходячи з встановлених меж для кожного показника доцільно визначити їх рейтингові значення. Показники, що характеризують фінанси суб'єкта господарювання є основними. Тому для даних показників доцільно встановити рейтингове значення на рівні 20; показникам ділової активності – 10; показникам виробництва, управління та економіки доцільно встановити рейтингове значення в 5.

2. Граничні значення показників фінансового стану підприємства для визначення рівня фінансової безпеки

Найменування показника	I клас	II клас	III клас
Фінанси			
Коефіцієнт покриття	більше 2	1-2	менше 1
Коефіцієнт автономії	більше 0,7	0,5-0,7	менше 0,5
Коефіцієнт забезпечення матеріальних запасів	більше 0,8	0,5-0,8	менше 0,5
Ділова активність			
Коефіцієнт оборотності активів	більше 0,95	0,5-0,95	менше 0,5
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	більше 5,2	2,5-5,2	менше 2,5
Виробництво			
Фондовіддача	більше 1,5	1,0-1,5	менше 1,0
Коефіцієнт зносу основних засобів	менше 0,3	0,3-0,5	більше 0,5
Управління			
Плинність кадрів	до 0,05	0,05-0,1	більше 0,1
Економіка			
Коефіцієнт рентабельності активів	Більше 2,0	1,5-2,0	менше 1,5

Виходячи з встановлених меж для кожного показника доцільно визначити їх рейтингові значення. Показники, що характеризують фінанси суб'єкта господарювання є основними. Тому для даних показників доцільно встановити рейтингове значення на рівні 20; показникам ділової активності – 10; показникам виробництва, управління та економіки доцільно встановити рейтингове значення в 5. Перший клас присвоюється показникам, що мають значення вище нормативного, а третій клас із значенням менше критичного, то може бути розглянута така градація:

перший клас – високий рівень безпеки (100-150 балів);

другий клас – нормальний рівень безпеки (151-200 балів);

третій клас – критичний рівень безпеки (251-300).

Висновок. Таким чином, запропонована методика експрес-оцінки рівня фінансової безпеки дасть змогу врахувати всі сторони діяльності підприємства та спростить практичне застосування. Однак необхідно звернути увагу, що формування повної картини про рівень фінансової безпеки підприємства не можливо не враховувати ті дані, які можна отримати використовуючи ресурсно-функціональний підхід. Тому для об'єктивного аналізу дані методи доцільно поєднувати.

Бібліографічний список: 1. Ареф'єва О.В. Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки / О.В. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко // Актуальні проблеми економіки. – №1 (91). – 2009. – С. 98 – 103. 2. Барановський О.І. Фінансова безпека держави / О.І. Барановський // Фінанси України. – 2006. – № 11. – С. 19–34. 3. Бланк. І.О. Управління фінансовою безпекою підприємств / І.О. Бланк. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2004. – 784 с. 4. Гукова А.В. Роль финансовой безопасности предприятия в системе его экономической безопасности [Текст] / А.В. Гукова, И.Д. Аникина // Образование и общество. – 2006. – № 3. – С. 98–102. 5. Давидюк Т.В. Фінансово-економічна безпека або фінансова складова економічної безпеки: епістемологічний підхід / Т.В. Давидюк // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Сер.: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. – 2013. Вип. 1. – С. 39-52. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/jpdf/ptmbo_1_6.pdf. 6. Каргузов Є.П. Визначення фінансової безпеки підприємства: поняття, зміст, значення і функціональні аспекти / Є.П. Каргузов // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 8(134) – С. 172–181. 7. Колос І.В. Звітність як елемент системи управління підприємством // Економічна наука. – 2006. – № 1. – С. 26-31.

8. Кругляк С.О. Фінансова стійкість в системі фінансової безпеки підприємства / С.О. Кругляк, О.А. Сметанюк // Економічний простір. – 2014. – № 85. – С. 187–196. 9. Лаврова Ю.В. Фінансова безпека підприємства: класифікація загроз / Ю.В. Лаврова: Економічний аналіз. – 2011. – № 9, Ч 2. – С. 274–277. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http : // archive.nbuv.gov.ua/portal](http://archive.nbuv.gov.ua/portal) 10. Приказюк О.В. Прибуток у формуванні фінансової безпеки аграрного підприємства: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук / О.В. Приказюк. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2009. – 20 с. 11. Стріжко К.В. Сучасні підходи до оцінки рівня фінансової безпеки підприємства / К.В. Стріжко, А.М. Вергун // Ефективна економіка. – 2015. – № 6. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4142> 12. Чібісова І.В. Механізм забезпечення фінансової безпеки підприємства / І.В. Чібісова, Я.М. Івашена // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppei/2011_31/Chibis.pdf. 13. Шемаєва Л.Г. Економічна безпека підприємств у стратегічній взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. економ. наук: спец. 21.04.02 «Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності» / Л.Г.Шемаєва. – Київ, 2010. – 44 с.

Т.Г. Мыслик Теоретико-методические основы экономической безопасности предприятия. В статье обобщены подходы к трактовке сущности понятия «финансовая безопасность предприятия». Проанализированы подходы к оценке уровня финансовой безопасности предприятия и предложены направления совершенствования балльной оценки уровня финансовой безопасности путем расширения круга показателей.

Ключевые слова: финансовая безопасность предприятия, индикаторный подход, интегральная оценка, ресурсно-функциональный подход, экспресс-анализ уровня финансовой безопасности.

T.G. Mysnik Teoretiko-methodical bases of economic safety of the enterprise. The concept of “financial safety of an enterprise” is relatively new. Taking this fact into consideration, there is no unique approach to the interpretation of this concept. Different scientists consider this concept from different points of view. This is due to the fact that for each industry and each entity there are different parameters that are the key positions to their economic activity. Besides, each farming entity in the process of its activity is faced with

different dangers and threats, and for each of them they are different and have different degrees of influence and different consequences. However, it is common for all interpretations that financial security of an enterprise should determine the company's security against environmental influences as well as the ability to quickly resolve various threats or adapt to existing conditions that do not negatively affect its activity and identify and eliminate the weaknesses that exist in the internal environment of the organization.

Many scientists were occupied with the problem of assessing the level of financial security. Based on the content of the concept “financial security of an enterprise” various assessments of the level of financial security are carried out and, accordingly, different approaches have their own set of indices. By grouping all approaches it can be determined that an assessment of financial security level is carried out using the indicator approach, integral assessment, resource and functional approach and express analysis of financial security level. All approaches have their own advantages and disadvantages. Therefore, there was a need for their study and development of directions for improving one of the approaches. For rapid diagnosis of financial security level the express analysis by mark method is most commonly used. Therefore, it is proposed to expand the list of indicators used in this method with a number of indicators in order to take into account all aspects of the enterprise' activity more fully. However, in order to conduct deeper analyses it is advisable to combine different techniques that will take into account the external factors and show the state of the internal environment of the entity.

Key words: financial security of the enterprise, indicator approach, integral evaluation, resource-functional approach, express analysis of the level of financial security.

Стаття надійшла до редакції: 09.05.2017 р

М.С. Пономарьова, канд. екон. наук, доцент

А.С. Фесенко, магістр

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучасва

УДОСКОНАЛЕННЯ ОПЕРАЦІЙНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПІДПРИЄМСТВІ В УМОВАХ ЗРОСТАННЯ ЙОГО КОНКУРЕНТОСТІЙКОСТІ

У статті викладені результати дослідження удосконалення операційного менеджменту в приватному підприємстві «Богуслав-СВ» Борівського району Харківської області. Розкрито теоретичні, методичні та практичні аспекти удосконалення операційного менеджменту в сільськогосподарському підприємстві. Надаються конкретні пропозиції щодо шляхів удосконалення операційного менеджменту в сільськогосподарському підприємстві в даному сільськогосподарському підприємстві, що в свою чергу може бути використана для різних форм власності, з метою досягнення головної задачі господарювання – зростання економічної ефективності.

Ключові слова: операція, операційна система, операційний менеджмент, виробничий процес, економічний ефект.

Постановка проблеми. Операційна діяльність виступає центральною ланкою у процесі основної діяльності підприємства, оскільки саме від ефективності виробництва залежить ціна та якість готової продукції (товарів, робіт), а й відповідно перехід до наступного циклу в комплексі операцій зі створення і реалізації готової продукції кінцевим споживачам. Поняття "операція" передбачає виробництво предметів особистого або виробничого споживання, виконання підрядних робіт і надання послуг [1,2]. Тому термін «операції» набагато ширший за термін «виробництво», оскільки перший з них означає не тільки виробництво товарів, але й надання послуг. Виходячи з цього, під операціями як видами діяльності слід розуміти виробництво, постачання, транспортування, сервіс.

Однією з причин, що гальмує підвищення ефективності систем оперативного управління виробництвом, є універсальний характер наявного математичного забезпечення управління, орієнтованого на широке коло задач без урахування специфічних особливостей виробництва і прояву зовнішнього середовища. Такий підхід призводить до некоректної

постановки задач, побудови неадекватних математичних моделей і одержанню неефективних планових і управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням теоретичних і практичних аспектів операційного менеджменту в сільськогосподарському підприємстві займаються багато науковців, зокрема відомі вітчизняні вчені-економісти: В.Д. Савченко, О.В. Михайлівська, Т.В. Омеляненко, Г.В. Осовська. Разом з тим, проблеми формування та удосконалення операційного менеджменту в сільськогосподарському підприємстві в трансформаційний період, створення збалансованого розвитку всіх ланок виробничого процесу, на основі інновацій, енергозберігаючих технологій, інтенсифікації досліджені не достатньо глибоко. Сільське господарство має великий економічний потенціал, насамперед значний обсяг діючих виробничих фондів. Тому поліпшення використання їх є одним з найважливіших завдань, розв'язання якого сприятиме удосконаленню операційного менеджменту в сільськогосподарському підприємстві [3] Руїнівна економічна політика, незбалансованість комплексу суспільних чинників (соціальних, політичних, психологічних), відсутність пріоритетів сфер виробництва призвели до майже повного знищення тваринництва України, на довгі роки зупинили розвиток рослинницьких галузей. Основу сільськогосподарського виробництва та аграрного ринку в Україні складають зернове виробництво і зерновий ринок. Нестабільність зернового виробництва і зернового ринку призводять не тільки до послаблення аграрного виробництва в цілому, а й до підвищення соціальної напруги у суспільстві, як це мало місце у другій половині 2003 року. Виробництва зерна та розвиток його ринку віддзеркалюють стан економіки всього аграрного сектора. У ньому відбивається вся сукупність нерозв'язаних проблем.

На ринку продукції рослинництва спостерігається незбалансованість попиту і пропозиції, дається взнаки недостатня розвиненість інфраструктури. Товарообмін здійснюється переважно з допомогою посередників, а товаро-виробники не стали його реальними учасниками [4].

Метою статті. Удосконалення системи операційного менеджменту на рівні операційної діяльності передбачає визначення та обґрунтування заходів з оптимізації виробничого процесу, зміни виробничої структури, технології та методики виробництва.

Виклад основного матеріалу. З позицій продовольчої безпеки успішний розвиток цієї галузі має велике народногосподарське значення. Як традиційно прибуткова галузь, зерновиробництво є одним із основних джерел грошових надходжень для сільськогосподарських товаровиробників.

Проте, як свідчить аналітичний огляд, загальний стан зернового господарства ще далекий від оптимального рівня виробництва зерна. Нестабільність виробництва продовольчого зерна в східному регіоні України значною мірою пов'язана з коливаннями посівних і зібраних площ озимої пшениці [2].

Підвищення ефективності виробництва і досягнення більш високих кінцевих результатів нерозривно пов'язані з проблемою якості, розв'язання якої вимагає вдосконалення технології виробництва сільськогосподарської продукції і збільшення потужностей для її переробки і зберігання. Актуальність дослідження концепцій технологій, ефективності їх використання значно підвищуються з розвитком ринку, лібералізацією торговельних відносин і входження України до ЄС. В останні роки виробництво зернових та зернобобових культур є головним джерелом доходів не лише господарства сільськогосподарських підприємств в Україні, і площі під цією культурою неухильно розширювались.

Підвищення ролі менеджменту у розв'язанні народногосподарських завдань зумовлене курсом на широке використання інтенсивних факторів розвитку економіки, поглибленням поділу праці і внаслідок цього помітним ускладненням зв'язків між окремими елементами суспільного виробництва, глибокими якісними перетвореннями і радикальними змінами у виробничих відносинах [5].

Використання і розробка концепцій технологій вирощування сільськогосподарських культур базуються на особливостях дії основних агрономічних, екологічних і економічних теорій. Аналізуючи та обґрунтовуючи концепції рослинницьких технологій, неможливо обминути увагою фактор винятковості, нестандартності об'єкта їх застосування. Таким об'єктом є екоценоз посіву на конкретному полі. На відміну від промисловості та інших галузей, агроценоз даного поля, як об'єкт використання технології виробництва продукції землеробства, характеризується рядом притаманних йому властивостей та ознак, які суттєво відрізняють його від агроценозів інших полів (конфігурація, місце розташування, забур'яненість, фітосанітарний стан, структура і кислотність ґрунту, запаси в ньому гумусу і доступних рослинні мінеральних речовин, вологи тощо)/

Найбільш повний і комплексний методологічний інструментарій розв'язання цих проблем дає теорія систем, що ефективно і всебічно описує закономірності утворення, розвитку та згасання складних суспільних і природних об'єктів. Таким об'єктом є агроценоз посіву сільськогосподарської культури на конкретному полі, що є агроекологічною виробничою системою відкритого типу. У свою чергу,

даний посів є підсистемою сівозміни, галузі рослинництва і в цілому виробничо-комерційної системи господарюючого суб'єкта. Система ценозу посіву функціонує в просторі (в межах поля) і в часі (період виробництва).

Відповідно, організацію вирощування сільськогосподарських культур, що виступить механізмом реалізації концепції технології, можна трактувати як функціонально цілеспрямований та найефективніший для даного господарюючого суб'єкта спосіб введення в рослинницьку систему ресурсів і виведення із системи результатів її функціонування.

Основою будь-якого операційного процесу виробництва продукції є технологія, тобто регламентація й послідовність виконання сільськогосподарських робіт з метою підвищення ефективності використання машин, матеріально-технічних засобів, енергетичних ресурсів і коштів для збільшення обсягу продукції з виробничої площі.

Ресурсозберігаючий варіант інтенсивної технології забезпечує високий рівень економічної ефективності виробництва продукції. Практично при однаковій урожайності він дає можливість суттєво знизити собівартість продукції, підвищити окупність витрат і продуктивність праці порівняно з високозатратною технологією. За даними літературних джерел, трудомісткість виробництва пшениці при ресурсозберігаючій технології нижча на 20, а собівартість - на 17 % по відношенню до високозатратної технології.

Застосування прогресивних технологій у кожному підприємстві дасть можливість зберегти десятки, сотні, мільйони гривень, знаючи заздалегідь, які результати можна одержати при використанні наявних матеріально-технічних та енергетичних ресурсів. При застосуванні прогресивних технологій є певні вигоди. Із впровадженням ринкових відносин суттєвого значення набуває своєчасне надходження інформації до керівників і спеціалістів сільськогосподарських підприємств. Спеціалісти, маючи інформацію про рівень витрат на ресурси, які використовуються підприємством на вирощування культур, та відповідні показники експлуатаційних витрат на утримання технічних засобів, можуть вжити заходів, які забезпечать ефективність виробництва.

При складанні відповідної технології завжди враховують умови та вимоги до вирощування тієї чи іншої культури. Передусім необхідно обґрунтувати агрофізичні процеси вирощування, а також засоби, за допомогою яких виконуватимуть операції технологічного процесу (захист рослин, технологічні швидкості обробки ґрунту, при сівбі та збиранні культур, агротехнічні строки збирання та інші). Якщо не виконати перший укіс конюшини червоної на початку бутонізації, то це зменшить насінневу продуктивність її у 2 - 3 рази. Якщо за традиційними методами на

розробку технологічної карти й обчислення показників необхідно затратити понад 20 год, то при наявності техніко-технологічних параметрів розрахунки можна зробити за 20 хв, тобто в 60 разів швидше. Аналіз продуктивності основних засобів по виробництву продукції рослинництва показав, що домінує значення в її собівартості мають технічні засоби, а тому використання їхніх оптимальних параметрів є дієвим заходом зменшення затрат часу і коштів (табл. 1.).

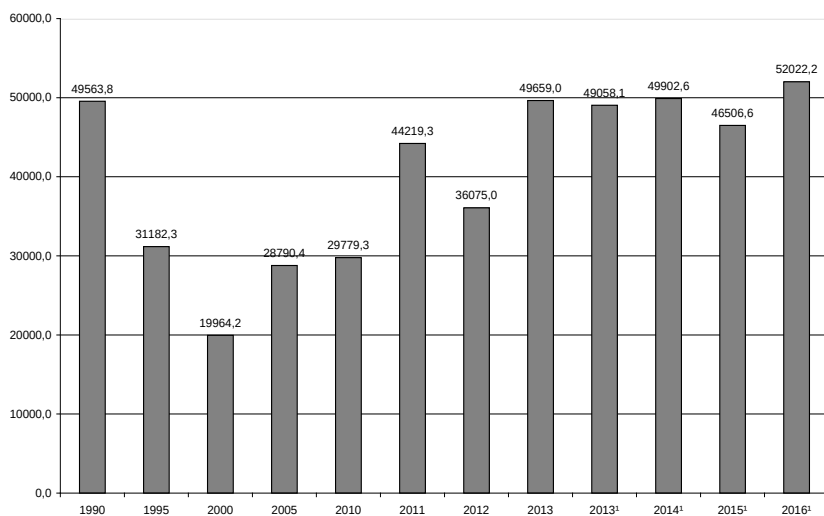
1. Проект зростання ефективності виробництва пшениці озимої при плановій врожайності 45 ц/га

Площа, га	Собівартість 1т зерна, грн.		Витрати пального, л/га	Собівартість зерна з 1 га, грн.	Рентабельність,%
	усього	в т.ч. пального			
510	1201,5	310,5	57,72	2820	115,60
251	1341,2	420,5	78,55	3182	97,96
214	1459,8	470,0	88,1	3289	86,44
98	1552,2	520,0	97,5	3316	76,69
45	1729,0	581,2	109,1	3450	70,75

Враховуючи нестабільність цінкових показників на ринку товарів і послуг, застосування нормативних методів малоефективне. Тому розроблювана аналітично-інформаційно-довідкова система, яка базується на сучасних методах обчислення економічних параметрів і використанні ПК дає можливість оперативно визначати затрати праці, витрати коштів та енергоресурсів на виробництво продукції рослинництва. Використання такої системи у виробництві дуже зручне й досить просте, що не потребує спеціальної підготовки виробників.

Дані з обчислення собівартості виробництва пшениці озимої наведені в таблиці 1., з якої видно, що показники ефективності змінюються не пропорційно, а відповідно до залежностей, які обумовлені виробничими факторами: довжина гону зменшилася в 3,5 раза, а оброблювана площа - в 15,6; собівартість продукції зросла в 1,44 раза, а витрата пального збільшилася в 1,9 раза; коефіцієнт використання технічних засобів знизився майже в 2,3 раза, а рентабельність взагалі стала мінусовою. Тобто, при врожайності навіть 45 ц/га на малих площах недоцільно виробляти продукцію. Крім того, необхідно ретельно виконувати строки

технологічних операцій, тому що від них залежить ефективність виробництва. Встановлені агротехнічні терміни з виробничо-технологічних причин не виконуються. Так, збирання зернових за агротехнічними вимогами має бути проведено не більше ніж 7 днів. Через збільшення терміну збирання зернових сільськогосподарське виробництво України щорічно недобирає 4-5 млн т зерна. Обґрунтована потреба в технічних засобах сприятиме підвищенню ефективності їх використання та зменшенню енергетичних, матеріальних, трудових ресурсів і коштів на виробництво продукції в будь-якому підприємстві, селянському господарстві незалежно від форм власності та напрямку виробництва сільськогосподарської продукції. Після визначення нормативу врожайності пшениці розраховують норматив виробничих витрат на проведення мінімального комплексу операцій.

Виробництво зернових та зернобобових культур у сільськогосподарських підприємствах в Україні, тис.

Виручку від реалізації врожаю визначали використовуючи рівень прогнозованої ціни, встановленої на основі даних по сільськогосподарських підприємствах держави збільшену на 10 %. Для господарства він одержаний на основі відповідної технологічної карти і дорівнює 1001 грн/га (табл. 2). Матеріальні витрати визначали згідно з існуючими нормами і цінами на матеріали. Витрати на паливе збільшені на 15 % проти норми через значне зношення техніки. Всі інші статті витрат

розраховували згідно з існуючими методиками. Повну собівартість урожаю визначали на основі виробничої собівартості, збільшеної на 15 %. Розрахунок окупності поточних виробничих витрат на проведення мінімального комплексу агроприймів показує їх досить високу економічну ефективність не тільки при рівні базового нормативу 30 ц/га, але й при 25 ц/га і навіть при 20 ц/га (рентабельність становила відповідно – 178,1; 151,1, і 123,2 %).

Звичайно, такий рівень фінансового забезпечення виробництва зерна нині доступний лише поодиноким сільськогосподарським підприємствам, тому для нашого господарства цілком сприйнятливий. Водночас подальша інтенсифікація галузі - одне із стратегічних завдань розвитку сільського господарства.

2. Економічна ефективність вирощування пшениці за мінімального використання ресурсів

Показник	Рівень базового нормативу врожайності, ц/га		
	2101,9	2627,4	3152,8
Виручка від реалізації, грн/га	2101,9	2627,4	3152,8
Виробнича собівартість, грн/га	964,6	982,8	1001,0
Повна собівартість, грн./га	1706,0	1738,0	1770,0
Прибуток, грн/га	395,88	889,35	1382,82
Рентабельність, %	123,2	151,2	178,1

Суттєвого росту врожайності з одночасним підвищенням прибутковості виробництва можна досягти лише на основі достатнього ресурсного забезпечення. При цьому сучасні технології постіндустріального типу повинні відповідати, насамперед, критерію ресурсозбереження у широкому розумінні цієї категорії. Лише на основі підвищення економічної ефективності використання виробничих витрат можна забезпечити достатній операційний процес. Для забезпечення оптимальних умов росту та розвитку культурних рослин основний обробіток ґрунту має вирішувати такі завдання: забезпечення сприятливих водного, повітряного, теплового та поживного режимів ґрунту; надання ґрунту на тій чи іншій глибині дрібногрудкуватого стану зі сприятливою будовою; посилення кругообігу поживних речовин завдяки залученню їх із глибших шарів ґрунту в орний шар; активізація корисних мікробіологічних

процесів у ґрунті; знищення бур'янів, збудників хвороби і шкідників; загортання на потрібну глибину добрив, рослинних решток або залишення стерні на поверхні ґунту; запобігання ерозійним процесам і пов'язаним із цим втратам води та поживних речовин; надання потрібних властивостей і стану верхньому шару ґрунту для загортання висіяного насіння на задану глибину.

Сучасний розвиток сільськогосподарського виробництва потребує широкого впровадження нових енергоощадних технологій обробітку. У землеробстві основою енергоощадження є мінімізація обробітку ґрунту, яка дає можливість збільшити ширину захвату ґрунтообробних машин і завдяки цьому зменшити витрати пального. Напрямки поліпшення використання тракторного парку для аграрних підприємств заключаються в наступному: створення раціональної структури тракторного парку; забезпечення тракторів необхідним шлейфом робочих машин та знарядь; раціональне комплектування тракторних агрегатів; підвищення кваліфікації механізаторів; вдосконалення їх матеріального стимулювання за кращі результати роботи; поліпшення технічного обслуговування і проведення своєчасних і якісних ремонтів; удосконалення організації виробничих процесів. Важливим також має бути розвиток машино – тракторних станцій, кооперативів щодо матеріально – технічного забезпечення с.-г. товаровиробників, пунктів з прокату техніки, механізованих загонів, які забезпечують ефективне використання транспортних засобів. До того ж, використання послуг таких формувань сприятиме своєчасному виконанню перевезень с.-г. продукції.

Удосконалення операційного менеджменту в сільськогосподарському підприємстві має відбуватися за такими основними напрямками: удосконалення організаційної системи управління підприємством; оптимізація організації менеджменту і бізнес-процесів через поліпшення системи планування, обліку і контролю за основними показниками діяльності підприємством; удосконалення управління якості ресурсами і запасами; підвищення ефективності управління інноваційними процесами на підприємстві, поліпшення якості вироблюваної продукції.

Порівняльний аналіз типових технологічних карт приватного підприємства «Богуслав-СВ» Борівського району Харківської області з ресурсозберігальною технологією вирощування озимої пшениці; аналіз трудомісткості технічних та технологічних операцій. За типовими технологічними картами систематизовано та згруповано витрати праці на виробництво. Найбільша питома вага в структурі витрат праці на

виращування озимої пшениці у ПП «Богуслав-СВ» Борівського району Харківської області належить процесу збирання врожаю – 64 %. Високий рівень цього показника обумовлено використанням існуючої недосконалої та високозатратної техніки й технології. Щоб зупинити збільшення затрат праці та підвищити продуктивність праці, необхідне впровадження в дію інтенсивної технології вирощування. Застосуємо норми продуктивності даних технічних засобів та поєднаємо їх з технологічними операціями, склавши проект використання ресурсозберігальної технології порівняно з діючою технологією збирання у ПП «Богуслав-СВ» Борівського району Харківської області при площі посіву – 1118 га. Найістотнішим є зменшення витрат праці на збиранні зернових культур з 52,8 до 6,4 %. Насамперед цьому сприяє відсутність витрат на перевезення та скиртування соломи, оскільки технологія передбачає подрібнення соломи та розкидання її по полю одночасно з обмолотом зерна. Використання більш продуктивного вантажного автотранспорту забезпечує скорочення витрат під час перевезення зерна на тік. У загальному підсумку витрати згідно з проектною технологічною картою становлять 21,1 % загальних витрат праці відповідно до типової технологічної карти підприємства. Отже, для зменшення затрат ручної праці на вирощування озимої пшениці у сільськогосподарських підприємствах доцільне впровадження ресурсозберігальної технології, яка спроможна підвищити продуктивність праці на вирощування пшениці. При цьому на 90 % скорочується парк техніки і амортизація; на 50 % – під час обробітку посівної площі; на 30 % – витрати мінеральних добрив; у три рази зменшується трудомісткість продукції.

Висновки та пропозиції. Удосконалення операційної системи у сільськогосподарських підприємствах передбачає систему заходів, спрямованих на забезпечення виконання договірних зобов'язань по реалізації продукції, а також створення необхідних фондів для внутрішньогосподарського використання (продаж працівникам підприємства, насіннєвий і фуражний основний та страховий фонди, громадське харчування, фонди допомоги, тощо).

Бібліографічний список: 1. Тарасюк Г.М. Управління якістю продукції як одна зі складових управління операційною системою / Г.М. Тарасюк // Вісник ЖДТУ. – 2016. – № 3 (77). – С. 87-91. 2. Савченко В.Д. Операційний менеджмент: навч. посібник / В.Д. Савченко. – Харк. Нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. – Х., 2006. –

275 с. 3. Фесенко А.С. Удосконалення операційного менеджменту в сільськогосподарському підприємстві (на прикладі приватного підприємства «Богуслав-СВ» Борівського району Харківської області) / А.С. Фесенко // матеріали студентської науково-практичної конференції «Формування ефективної системи управління розвитком сільськогосподарських підприємств». 9-10 лютого 2017 р. – ХНАУ. – Харків. 4. Фесенко А.С. Роль та значення операційного менеджменту в сільськогосподарському підприємстві / А.С. Фесенко // тези доповідей VII Міжнародної науково-теоретичної інтернет-конференції молодих учених, аспірантів, студентів „Творчий пошук молоді – курс на ефективність» 25 лютого 2016 р. – Хмельницький: ХКТЕІ, 2016. – 446 с., С 358-360. 5. Пономарьова М.С. Особливості менеджменту в сільськогосподарських підприємствах / М.С. Пономарьова // Вісник ХНАУ. Сер. “Економічні науки». – 2012. – № 10. – С. 133-139. – 234 с.

Пономарёва М.С., Фесенко А.С. Усовершенствование менеджмента в сельскохозяйственных предприятиях в условиях роста ЕГО конкурентоустойчивости. В работе представлены конкретные предложения по повышению операционного менеджмента в данном сельскохозяйственном предприятии. Раскрыты теоретические, методические и практические аспекты повышения операционного менеджмента в данном сельскохозяйственном предприятии. Даются конкретные предложения относительно повышения операционного менеджмента в сельскохозяйственном предприятии, что в свою очередь может быть использована: для различных форм собственности, с целью достижения главной задачи хозяйствования - рост экономической эффективности.

Ключевые слова: операция, операционная система, операционный менеджмент, производственный процесс, экономический эффект.

Ponomarova M.S. Fessenko A.S. Improving of operational management at an agricultural enterprise under the conditions of its competitiveness raising. The results of the researches concerning the improving of operational management at the private enterprise “Bohuslav-SV” in Borivskyi district of Kharkiv region have been presented in the article. Theoretical, methodical and practical aspects of improving of operational management at the agricultural enterprise have been given.

Each enterprise performs its operational functions, which are carries out the activities of goods production or providing the services that the consumers

need. The main activity of the enterprise is the operational system which requires the corresponding management of managers whose predominant competences are based on the analytical thoughts and abilities, capabilities and skills to perceive and evaluate the advantages of new technologies, to apply a wide range of knowledge in the field of analysis, organization of production and technologies. If the operational function is not performed effectively, then the entire enterprise as a whole could not succeed. The improvement of operational management at the agricultural enterprise should take place in the following main directions: the improvement of organizational system of the enterprise management; the optimization of management organization and business processes through the improvement of planning system and the systems of accounting and control over the main indices of the enterprise activities; improving the management of the resources and stocks quality; increasing the efficiency of the innovative processes management at the enterprise and the improving of the quality of the goods produced.

The aim of the diploma paper is to improve the operational management at the agricultural enterprise. In accordance with the research objectives, such methods as monographic, abstract and logical, statistical analysis, method of comparisons and others were used.

The concrete propositions as for the ways of improvement of operational management at an agricultural enterprise in the given agricultural enterprise are given. This, in its turn, can be used for different forms of ownership in order to reach the main task of farming that is the increasing of economic efficiency. Operational activity acts as a central link in the process of the enterprise main activity under the conditions of its competitiveness increasing, since the price and quality of the finished commodities (goods and labor) depend on the effectiveness of production and, accordingly, the transition to the next cycle in the complex of operations for the creation and sale of the finished goods to the final consumers.

Key words: operation, competitiveness, operational management, production process, economic efficiency.

Стаття надійшла до редакції: 13.04.2017 р

А.С. Торосов, канд. екон. наук, старш. наук. співробітник
С.С. Зусь, Ю.В. Харченко, наукові співробітники
Український науково-дослідний інститут лісового господарства та
агролісомеліорації ім. Г.М. Висоцького

УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ ЛІСОВОЇ ГАЛУЗІ

У статті розглянуто питання фінансування лісового господарства в сучасних умовах функціонування галузі. Дефіцит бюджетного фінансування лісової галузі (майже до його припинення) обумовлює необхідність максимального використання власних резервів для покриття витрат на лісогосподарські роботи та заходи, забезпечуючи при цьому розширене відтворення лісових ресурсів. При цьому, підприємства лісоресурсних регіонів країни мають можливості щодо самофінансування господарської діяльності. До того ж, частка коштів лісгоспів зазначених регіонів може спрямовуватися на фінансування поточної діяльності лісодефіцитних підприємств та інших установ і організацій галузі. Проте, така важлива проблема повинна вирішуватися системно на державному рівні шляхом внесення змін до чинного законодавства.

Ключові слова: лісове господарство, фінансування, доходи, видатки, лісокористування, фонд фінансування, норматив відрахувань, законодавство.

Постановка проблеми. Стратегічна переорієнтація принципів життєдіяльності в країні на європейські стандарти та підходи обумовлює необхідність суттєвої перебудови лісової політики, законодавства та управління лісової галузі України.

Найбільш складною залишається проблема фінансування лісової галузі. Фінансова система лісового господарства в сучасних умовах є недосконалою. Бюджетне фінансування лісогосподарської діяльності є недостатнім, його частка в загальних витратах протягом десятиріччя знаходилося на рівні 20-30%, а в останні роки було майже призупинено. Тому питання удосконалення механізму фінансування лісової галузі країни є вкрай актуальним і потребує негайного вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стратегічні напрями розвитку лісового господарства України, у т. ч. його фінансової системи, розглянуто у наукових працях таких науковців як Р.Г. Дубаса [1],

Я.В. Ковалю [2], Є.В. Мішеніна [3], І.М. Синякевича [4], В.П. Ткача [5], М.Х Шершуна [6] та ін.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є обґрунтування науково-прикладних аспектів формування механізму фінансування лісового господарства в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу досліджень. Однією із основних цілей удосконалення фінансової системи лісової галузі є задоволення потреб підприємств лісового господарства у власних грошових ресурсах. Останнє безперечно стосується, в першу чергу, підприємств лісозабезпечених регіонів, зокрема, зони Полісся. На сьогоднішній день двоканальне фінансування лісового господарства за рахунок бюджетних асигнувань та власних коштів підприємств в зазначених регіонах в своїй більшості перетворюється на одноканальне – за рахунок власної діяльності. Тому, збільшення доходності таких державних підприємств забезпечить своєчасне та якісне виконання необхідних лісгосподарських робіт та заходів виключно за рахунок власних коштів і дозволить органам державного управління лісової галузі спрямувати бюджетні кошти в регіони з низьким рівнем лісистості.

Для реалізації зазначеного необхідно формування спеціального фонду фінансування лісгосподарської діяльності на центральному рівні управління лісової галузі шляхом внесення змін до чинного законодавства. Створення «Фонду фінансування лісового господарства України» та його використання на принципах програмно-цільового бюджетного фінансування дозволить забезпечити виконання Державних програм розвитку лісового господарства за регіонами згідно матеріалів лісовпорядкування та наукових рекомендацій.

Зміни до чинного законодавства, в першу чергу, стосуються Бюджетного кодексу України. Необхідно доповнити його окремою статтею наступного змісту:

1. «Фонд фінансування лісового господарства України» створюється у складі спеціального фонду Державного бюджету України.

2. Джерелами формування «Фонду фінансування лісового господарства України» є:

- нормативні відрахування від реалізації лісгосподарської продукції підприємств лісоресурсних регіонів України;

- стягнення за порушення у галузі охорони, захисту, використання та відтворення лісів;

- інші надходження, передбачені Державним бюджетом України, в обсягах, що визначаються законом про Державний бюджет України на поточний рік».

Фінансово-економічний аналіз діяльності лісогосподарських підприємств усіх регіонів країни дав змогу обґрунтовано визначити варіант фінансування лісової галузі через створення «Фонду фінансування лісового господарства України». Розрахунки (таблиця) переконливо свідчать про можливість самофінансування витрат на здійснення лісогосподарських робіт та заходів у галузі за дотримання таких умов: підприємства лісоресурсних регіонів країни (Полісся, Лісостеп, Карпати) здійснюють ведення лісового господарства за рахунок власних коштів; у зазначених підприємствах запроваджується норматив відрахувань до «Фонду фінансування лісового господарства України» у розмірі до 10 % коштів, що отримуються лісгоспами від реалізації лісогосподарської продукції. Такий норматив відрахувань не є обтяжливим для лісгоспів згаданих регіонів, а питома частка загальних витрат на ведення лісового господарства в сумі коштів від реалізації продукції за розрахунками становить 40 % (фактичний показник сягає рівня 34 %).

Створення «Фонду фінансування лісового господарства України» дасть можливість впроваджувати принципи самофінансування галузі при виконанні лісогосподарських робіт, залишаючи за державним бюджетом (як у розвинутих країнах) фінансування виключно суспільно значущих заходів (охорони лісу від пожеж і захисту від шкідників та хвороб; боротьби з ерозією ґрунтів; управління природно-заповідним фондом; будівництва лісових доріг; лісовпорядкування, обліку, інвентаризації та моніторингу лісів; освіти і науки).

Висновки. Система фінансування і фіскальна політика в лісовому господарстві України повинні стимулювати господарську діяльність державних підприємств. Основу фінансової системи, яка забезпечує відтворення лісових ресурсів, повинні складати платежі за лісові ресурси, що утворюють лісовий дохід. Діючий Лісовий кодекс України передбачає платний характер користування лісовими ресурсами і ділянками лісового фонду.

На законодавчому рівні необхідно розглянути комплекс заходів щодо акумулювання фінансових ресурсів і створення умов для формування спеціального фонду фінансування лісового господарства. Це дасть змогу ефективно планувати доходи та видатки господарської діяльності, визначати обсяги фінансових дотацій підприємствам, в першу чергу, малолісних (степових) регіонів.

Схема формування спеціального фонду (СФ) фінансування лісгосподарської діяльності (2015 р.)

Підприємства л/г за регіонами	Реалізація продукції	Кошти на ведення лісового господарства			Норматив відрахування в СФ від реалізації продукції		Фінансування л/г до рівня фактичних витрат, млн. грн.		Загальна сума коштів на ведення л/г від реалізації (кол. 7+кол.8)	
		Всього	Власні кошти	Бюджетні кошти	%	млн. грн.	за рахунок реалізації продукції	за рахунок СФ		
										млн. грн./ % від реалізації
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Полісся	4146	1011	1006	5	10	415	1011	-	1426	34
		24	24							
Лісостеп	3408	1187	1135	48	5	171	1187	-	1358	40
		34	33							
Карпати	2394	862	847	14	10	239	862	-	1101	46
		36	35							
Всього по лісоресурсних регіонах	9948	3060	2988	67	-	825	3060	-	3885	39
		31	30							
Степ	347	417	233	184	-	-	233	184	233*	67
		120	67							
Держлісагентство	10295	3477	3221	251	-	825	3293	184	4118	40
		34	31							

* - фактичні показники від реалізації продукції

Бібліографічний список: 1. Дубас Р.Г. Регіональні проблеми екологічно збалансованого лісокористування: методологія, перспективи вирішення / Р.Г. Дубас. – К.: Вид-во «Фенікс», 2011. – 304 с. 2. Коваль Я.В. Економічна оцінка лісових ресурсів: методологія, методика, практика. – К.: РВПС України НАН України, 1998. – 39 с. 3. Мішенін Є.В. Еколого-економічні проблеми природокористування у лісовому комплексі: монографія [Електронний ресурс] / Є. В. Мішенін. - Суми : ВВП «Мрія-1» ЛТД, 1998. – 272 с. 4. Синякевич І.М. Лісова політика: теорія і практика у контексті економічних, екологічних та соціальних проблем лісокористування: монографія / І.М. Синякевич, І.П. Соловей, О.В. Врублевська, А.М. Дейнека, А.М. Польовський, О.П. Павлішук; Нац. лісотехн. ун-т України. - Л.: Піраміда, 2008. – 611 с. 5. Ткач В.П. Удосконалення лісових відносин та лісоуправління в Україні / В.П. Ткач, А.С. Торосов // Наукові праці Лісівничої академії наук України: збірник наукових праць. – 2015. – Вип. 13. – С. 25-32. 6. Шершун М.Х. Реформування системи лісового господарства України у контексті європейської перспективи розвитку: монографія / М.Х. Шершун. – К.: ДІА, 2012. – 336 с.

Торосов А.С., Зуев Е.С., Харченко Ю.В. Совершенствование финансовой системы лесной отрасли. В статье рассмотрены вопросы финансирования лесного хозяйства в современных условиях функционирования отрасли. Дефицит бюджетного финансирования лесной отрасли (практически отсутствует) обуславливает необходимость максимального использования собственных резервов для покрытия затрат на лесохозяйственные работы, обеспечивая при этом расширенное воспроизводство лесных ресурсов. При этом, предприятия лесоресурсных регионов страны имеют возможности самофинансирования хозяйственной деятельности. К тому же, часть средств лесхозов этих регионов может направляться на финансирование текущей деятельности лесодефицитных предприятий, а так же других учреждений и организаций отрасли. Поэтому, такая важная проблема должна решаться системно на государственном уровне путем внесения изменений в действующее законодательство.

Ключевые слова: лесное хозяйство, финансирование, доходы, затраты, лесопользование, фонд финансирования, норматив отчислений, законодательство.

A.S. Torosov, E.S. Zuev, Y.V. Kharchenko. The improvement of the financial system of forestry. The strategic reorientation of the life principles in the country to European standards and approaches determines substantial

restructuring of forest policy, legislation and management of the forest industry in Ukraine. The financial system of forest management in modern conditions is imperfect. Therefore, the improvement of the financial mechanism of forest industry in the country is extremely urgent and requires immediate action. The aim of the research is to substantiate the scientific and applied aspects of the formation of financing mechanism of forestry in modern terms. The financial system and fiscal policy in forestry should stimulate economic activity of public enterprises in Ukraine. The payments for forest resources forming a forest income must make the basis of the financial system which ensures the reproduction of forest resources. The current Forest Code of Ukraine covers paid patterns of forest resources and land use. The financial and economic analysis of forestry enterprises in all regions over the country made it possible to determine reasonably the financing options of forestry through the creation of special forestry budget. The legislation must consider complex measures for accumulating financial resources and create conditions for the formation of a special fund for financing forest management. This will help to effectively manage revenues and expenditures of economic activity, to determine the amounts of financial subsidies to enterprises (primarily in sparsely steppe regions).

Keywords: forestry, financing, revenues, expenditures, forest use, financing fund, deductibles rate, legislation.

Стаття надійшла до редакції: 11.05.2017 р

УДК 316.42

Т.В. Устік, канд. екон. наук, доцент

Сумський національний аграрний університет, м. Суми, Україна

**ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЦІЛЕЙ РОЗВИТКУ
ТИСЯЧОЛІТТЯ (2000-2015) ТА ПОРЯДКУ ДЕННОГО В СФЕРІ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ НА ПЕРІОД ДО 2030 РОКУ (2016-2030)**

У статті проведено порівняння Цілей розвитку тисячоліття та Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 за широким колом ознак, з метою визначення відмінностей між ними і окреслення динаміку

змін цілей сталого розвитку. В результаті дослідження виявлено кілька основних відмінностей між двома наборами цілей: 1) ПДСР передбачає не скорочення бідності, а її викорінення (встановлення нульових цілей), 2) цілі ПДСР (на відміну від ЦРТ) є універсальними і будуть застосовуватися як розвиненими країнами, так і тими, що розвиваються; 3) багато сфер, що їх оминули увагою у ЦРТ знайшли своє місце в ПДСР (наприклад надійна і стала енергія); 4) у ПДСР наголос зміщується у бік інклюзивності: вираз «для всіх», відсутній у ЦРТ, з'являється в шести нових цілях; 5) ПДСР розроблялися відразу кількома робочими групами і на кількох рівнях із консультаціями у більш ніж 100 країнах світу, на відміну від ЦРТ були розроблені технократам, які здійснювали дуже обмежені консультації з іншими зацікавленими сторонами.

Ключові слова: сталий розвиток, програма сталого розвитку, цілі розвитку тисячоліття, глобальне партнерство, сталий розвиток довкілля.

Постановка проблеми. Ухвалення цілей сталого розвитку (ЦСР) у вересні 2015 р. на Генеральній асамблеї Організації об'єднаних націй стало новою точкою відліку у сфері сталого розвитку, оскільки змінилася база порівняння і цілі до яких слід прагнути. Цілі розвитку тисячоліття (далі ЦРТ) (2000-2015) було змінено на Порядок денних у сфері сталого розвитку на період до 2030 р. (далі ПДСР) (2016-2030). Зміна ЦРТ на ПДСР не є лише поверховою, як це може видатися на перший погляд, адже згадані два набори цілей сталого розвитку відрізняються не тільки широтою цілей, але й порядком підготовки, метою і політичним процесом, що спричинив до їх ухвалення. Незначна кількість часу, що минула з моменту ухвалення ПДСР на Генеральній асамблеї ООН спричинила до того, що питання порівняння ЦРТ та ПДСР не достатньо розглянуті. Це в свою чергу вказує на актуальність даного питання.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Дослідження з цього питання можна умовно поділити на три групи: 1) аналізуються ЦРТ [6, 10, 15]; 2) аналізують ПДСР [4, 7, 11]; 3) компаративні дослідження, які аналізують відмінності між двома переліками цілей сталого розвитку [1, 3, 9, 16].

В дослідженнях першої групи вказуються недоліки ЦРТ до яких відносять: 1) кулуарний характер ухвалення [6, 10, 15], 2) упущення деяких цілей сталого розвитку [6, 15], 3) не універсальність, тобто такі, що можуть бути застосовані тільки до країн, що розвиваються, але не до розвинутих [6, 10, 15]. Водночас підкреслюється, що ЦРТ «сформували

глобальний дискурс сталого розвитку» [6, с. 370] і були «набагато більш ефективні, ніж від них будь-хто міг очікувати» [9, с. 9].

У дослідженнях другої групи аналізується ПДСР. Підкреслюється, що ПДСР «значно відрізняються від ЦРТ, як за концепції, так і за метою і навіть на політичними подіями, що за ними стоять» [9, с. 2]. ПДСР описуються як такі, що «мають справу із практикою несталого розвитку капіталізму, що має місце в сучасній економічній глобалізації» [4, с. 264]. Одним із небагатьох недоліків ПДСР, на який звертається увага у літературних джерелах, називають «подальше сприйняття економічного розвитку як мети» [11, с. 292].

Висвітлення ПДСР ще знаходиться на початковій стадії через кілька причин. По-перше, через невеликий проміжок часу, що минув із часу їх ухвалення. По-друге, неможливо судити про успішність досягнення цілей без аналізу того, як вони сприймають і впроваджуються в життя, що наразі неможливо. Саме недостатній аналіз ПДСР з точки зору того, наскільки вони відійшли від ЦРТ зумовлює необхідність дослідження цих питань.

Мета статті. Метою дослідження є порівняння ЦРТ та ПДСР за широким колом ознак, з метою визначення відмінностей між ними і окреслити динаміку змін цілей сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єктами нашого дослідження є дві амбіційні програми сталого розвитку ухваленні ООН у 21 сторіччі (табл. 1).

Ухваленні у 2001 р. ЦРТ стали фактично першою всеосяжною програмою сталого розвитку в історії, яку підтримали 189 країн світу [6]. Самі ЦРТ були ухвалені ООН фактично як додаток до Декларації тисячоліття [14]. Сама Декларація тисячоліття була створена протягом короткого часу у 1999-2000 рр. в основному Джоном Руггі (*John Ruggie*), професором міжнародних відносин, спеціальним радником на той час Генерального секретаря ООН Кофі Аннана [15, с. 115]. Декларація є об'ємним документом, що закликає до глобальної та соціальної справедливості та сталого розвитку у 21 сторіччі. Однак цілі розвитку були, здебільшого, переписані із цілей Комітету сприяння розвитку ОЕСР [15, с. 115]. Після прийняття Декларації тисячоліття, було скликано робочу групу експертів із ООН, Світового банку, Міжнародного валютного фонду, ОЕСР з метою визначення глобальних цілей в сфері сталого розвитку. ЦРТ були ухваленні у 2001 р. і в цілому вважаються такими, що принесли більше користі. ЦРТ були важливим кроком на шляху до мобілізації глобальної підтримки сталого розвитку.

1. Загальна інформація про ЦРТ та ПДСР *

Показник	Цілі розвитку тисячоліття	Порядок денних у сфері сталого розвитку на період до 2030 р.
рік ухвалення	2001	2015
період дії	2000-2015	2016-2030
кількість цілей	8	17
Результативні показники	21	169
процес встановлення	розроблені технократами з обмеженими консультаціями	участь усіх зацікавлених сторін, всеосяжні консультації

* - складено автором на основі [12]

ПДСР було ухвалено 25 вересня на четвертому пленарному засіданні 70-ї сесії Генеральної асамблеї ООН. Консультації та обговорення при ухваленні ПДСР були набагато ширші, ніж при ЦРТ, адже ПДСР розроблялися відразу кількома робочими групами і на кількох рівнях із консультаціями у більш ніж 100 країнах світу [9, с. 45-46]. ПДСР є значним кроком вперед, адже 1) ПДСР передбачає не скорочення бідності, а її викорінення, 2) важливість скорочення нерівності як між окремими особами, так і між групами; 3) цілі є універсальними і будуть застосовуватися як розвиненими країнами, так і тими, що розвиваються; 4) багато сфер, що їх оминули увагою у ЦРТ знайшли своє місце в ПДСР (наприклад надійна і стала енергія). Розглянемо цілі ЦРТ та ПДСР (табл. 2)

Відразу, що впадає у вічі при аналізі ЦРТ і ПДСР відчувається зміна мовних акцентів, відчувається, що наголос зміщується у бік інклюзивності. Для прикладу, вираз «для всіх», відсутній у ЦРТ, з'являється в шести нових цілях. Найбільшою зміною у цілях є розподіл однієї ЦРТ 7, що стосується сталого розвитку довкілля на напрямки: в області енергетики, економічного зростання, індустріалізації, використання морських ресурсів, сільського господарства, виробництва, споживання, водних ресурсів і санітарії.

ЦРТ відрізняються від ПДСР не тільки кількістю цілей і завдань, але і своєю метою, концепцією, політичними процесами, що призвели до їх появи.

2. Цілі ЦРТ та ПДСР [12]

Цілі розвитку тисячоліття (2000-2015)	Порядок денний у сфері сталого розвитку та період до 2030 року
ЦРТ 1. Подолати бідність і голод; ЦРТ 2. Забезпечення якісної освіти впродовж життя; ЦРТ 3. Забезпечення гендерної рівності; ЦРТ 4. Зменшення дитячої смертності; ЦРТ 5. Поліпшення здоров'я матерів; ЦРТ 6. Обмеження поширення Віл-інфекції / СНІДу та туберкульозу і започаткування тенденції до скорочення їх масштабів; ЦРТ 7. Сталий розвиток довкілля; ЦРТ 8. Глобальне партнерство для розвитку.	ПДСР 1. Подолання бідності у всіх її формах та усюди ПДСР 2. Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства ПДСР 3. Забезпечення здорового способу життя і сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці ПДСР 4. Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх ПДСР 5. Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок і дівчаток ПДСР 6. Забезпечення наявності та раціонального використання водних ресурсів і санітарії для всіх ПДСР 7. Забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх ПДСР 8. Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх ПДСР 9. Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціями ПДСР 10. Скорочення нерівності всередині країн і між ними ПДСР 11. Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічній стійкості міст і населених пунктів ПДСР 12. Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва ПДСР 13. Вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та його наслідками ПДСР 14. Збереження та раціональне використання океанів, морів, морських ресурсів в інтересах сталого розвитку ПДСР 15. Захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та повернення втрат біорізноманіття ПДСР 16. Сприяння побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях ПДСР 17. Зміцнення засобів здійснення й активізації роботи в рамках Глобального партнерства в інтересах сталого розвитку.

ЦРТ фактично були повісткою дня допомоги глобального Півдня глобальному Півдню. Цілі завдання ЦРТ, наприклад такі як забезпечення загальної початкової освіти були, в основному, актуальні для країн, що розвиваються і позначили мінімальний стандарт розвитку. Деякими авторами [10] стверджується, що ЦРТ були ініційовані міністрами з питань розвитку заможних країн і керівниками установ із розвитку, які шукали нове обґрунтування допомоги в контексті закінчення холодної війти, нової геополітичної ситуації і поширення неоліберальної глобалізації. ЦРТ були буже корисними у комунікації чіткої мети допомоги з метою мобілізації громадської підтримки. На противагу цьому, ПДСР є глобальним порядком денних у сфері сталого розвитку. ПДСР встановлює універсальну ціль, яка встановлюється для всіх країн, а не тільки для тих, що розвиваються, іншими словами ПДСР є актуальними як для США, так і для Анголи.

По-друге, ЦРТ зосереджені на бідності, що розуміється як задоволення базових потреб. Вісім ЦРТ та 21 ціль були спрямовані на викорінення крайньої бідності. Однак з часом концепція розвитку, закладена в ЦРТ змінювалася. На противагу цьому, ПДСР, передбачає ліквідацію бідності, як основної мети, 17 ПДСР та 169 цілей встановлюють ширше коло завдань, що включають екологічні, соціальні, економічні.

По-третє, ЦРТ були розроблені технократам, які здійснювали дуже обмежені консультації з іншими зацікавленими сторонами, що було визнано серйозним недоліком. По суті це означало, що формулювання ЦРТ були не прив'язані, як це повинно було б бути, і не спиралися на міжнародні програми дій. ЦРТ у значній мірі були підготовлені Офісом Генерального секретаря ООН за участі іншого персоналу ООН за зачиненими дверима. Процес ухвалення ЦРТ був недосконалий у зв'язку з кількома аспектами. По-перше, не було прозорості у процесі встановлення цілей, індикаторів та цілей. Звісно відсутність прозорості не можна пов'язувати із зловживаннями з боку укладачів ЦРТ, це, скоріше, було відображенням політичних процесів на той час. Іншими словами, укладачі намагалися знайти спосіб зберегти ідеї Декларації тисячоліття за обмеженої політичної підтримки. По-друге, не було жодної можливості зворотного зв'язку у процесі встановлення цілей і показників. По-третє, процес вибору цілей, завдань і індикаторів ЦРТ був не достатньо дорадчим. Ухвалення рішення у дорадчому процесі вимагав пояснення причин за якими було обрано той чи інший варіант, наводячи доводи, можливі варіанти і обґрунтовуючи обраний варіант. Вислуховувати і враховувати думки інших експертів та зацікавлених сторін також є ознакою дорадчого процесу. Оскільки ЦРТ розглядалися як можливість

порятунку і надання нового життя Декларації тисячоліття, завданням укладачів ЦРТ, як виглядає, було застосування своїх глибоких спеціалізованих знань, а не публічне обговорення і дискусія.

Цілком очевидно, що ЦРТ сформували дискурс глобального розвитку. Уряди країн і міжнародні інституції узгоджували свої програми за ЦРТ. ЦРТ збільшив розмір міжнародної допомоги і спрямував цей потік у бідні країни, акцентував увагу на деяких темах, яким не приділялося достатньої уваги, наприклад материнська смертність [16, с. 281]. Однак дуже важко встановити причинно-наслідковий зв'язок між ЦРТ і зміною показників деяких головних їх індикаторів.

Щоб краще орієнтуватися у викладенні нашого подальшого матеріалу поставимо таке питання: а для чого взагалі потрібне цілі сталого розвитку?

Є кілька варіантів відповіді на це питання. Цілі розвитку можуть бути використані урядами для звіту щодо досягнення прогресу, для координації прогресу в галузі розвитку серед широкого кола зацікавлених сторін, які часто мають взаємовиключні цілі, направляти розподіл обмежених ресурсів в області сталого розвитку, хвалити або звинувачувати конкретних дійових осіб за їх успіхи або невдачі в забезпеченні глобального розвитку, розподіл обов'язків у сфері сталого розвитку, встановити загальні норми, які згодом можуть формувати практику сталого розвитку. Таким чином, оптимальна структура цілей в області сталого розвитку буде залежати від припущення, в чому полягає мета таких цілей. Якщо цілі повинні служити реальним дороговказом для розподілу обмежених ресурсів і координації політики, тоді вони повинні бути структуровані таким чином, що може забезпечити наявність обґрунтованих і виважених стандартів, за якими можна оцінювати дії. Якщо ж вони просто є спробою встановлення того як би мав виглядати ідеальний справедливий світ, тоді важко зрозуміти чому так багато зусиль повинні йти на встановлення цілей, індикаторів і темпів прогресу.

Ми вважаємо, що цілі повинні бути значимими і спрямовувати політику сталого розвитку, а не бути ідеалізованими нормами, майже недосяжними на Землі. Багато інших міжнародних угод уже встановлюють бажані норми, в тому числі і Права людини.

У ЦРТ, так і у ПДСР є багато «нульових цілей» і занадто амбіційних цілей, на що ми б хотіли звернути увагу. Ми називаємо «нульовими цілями» цілі в яких конкретний, визначений ціллю, недолік повинен бути повністю ліквідований протягом встановленого періоду. Уточнимо, що це аж ніяк не означає, що ніхто не зіткнеться із цим недоліком, але те, що всі люди, що б хотіли уникнути цього недоліку, мали б змогу це зробити.

Наприклад, якщо людина вирішила за власним бажанням кинути школу і не навчатися далі це буде результатом її рішення, а не результатом відсутності можливості отримати освіту. У ЦРТ багато «нульових цілей», серед них слід назвати і досягнення повної зайнятості для всіх, загальна початкова освіта та ін.. Деякі цілі були закладено із скороченням, наприклад, показник материнської смертності мав бути скорочений на три четвертих, а дитячої смертності – на дві третини, бідність – у два рази. Для багатьох інших цілей, не було вказано чіткого вимірника прогресу: втрата біорізноманіття повинна була бути просто «зменшена», а рівень захворюваності на малярію повинен був бути «зупинений і повернутий назад».

Різні теми прогресу ЦРТ можуть вказувати на те, що цілі можуть бути внутрішньо суперечливими. Наприклад, країна, що досягла повної і продуктивної зайнятості для всіх свої громадян, з більшою ймовірністю усуне також багато із деяких проблем, що відслідковуються в різних інших ЦРТ. З іншого боку, країна яка досягає скорочення масштабів бідності тільки на 50% навряд чи забезпечить повний доступ до лікування усіх осіб, що страждають від Віл/СНІДу. «Нульові цілі» можна захищати аргументуючи це тим, що всі «потерпілі» особи будуть відчувати, що про них турбуються, а не залишаються поза увагою. Часто на підтримку «нульових цілей» наводять аргумент про те, що вони малюють ідеальну картину того, як би ми хотіли, щоб світ виглядав. Однак, дуже важко уявити собі світ у 2030 р. без війн і бідності, як би ми того не хотіли.

Інший момент, на який ми б хотіли звернути увагу стосується надзвичайно амбітних цілей. Наприклад, розглянемо ПДСР 8 передбачає сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх. ПДСР 8 включає показник для моніторингу 8.1, який містить заклик до країн «підтримувати економічне зростання на одну особу населення відповідно до національних умов і, зокрема, зростання валового внутрішнього продукту на рівні не менше 7 відсотків на рік у найменш розвинених країнах» [12]. Це означає, що країни, які наразі переживають не найкращі часи через громадянські війни або авторитарне правління, повинні раптом почати зростати темпами небаченими до цього протягом 15 років? Ймовірність такого варіанту розвитку подій дуже мало ймовірно, адже окрім бажань, є ще й така об'єктивна річ як економіка. Більше того, знову повертаємося до питання поєднання цілей, ПДСР 8 стає ще більш складною для реалізації, якщо врахувати критерії ПДСР 10.1 в якому йдеться про те, що до 2030 року слід «поступово досягти й підтримувати

зростання доходів найменш забезпечених 40 відсотків населення на рівні, що перевищує середній по країні» [12].

Тобто, починаючи із 2016 року, якщо дотримувати букви ПДСР Сирія, Зімбабве, Судан, Ангола повинні зростати безпрецедентними для них темпами і значна частка цього зростання повинна йти найбільш бідним 40% населення. Ми ведемо до того, що здійснити це у такому обмеженому часовому просторі при таких значних і реальних перешкодах практично неможливо. Така картина світу є бажаною, але важко досяжною. Надзвичайно амбітні цілі і амбітні показники моніторингу, що до них прикладаються не спрямовують дії, не беруть до уваги серйозні компроміси, на які слід йти у визначенні пріоритетів сталого розвитку.

Розглянемо інформацію про зростання ВВП 23 найбільш бідних країн світу за версією журналу «Глобальні фінанси» наведену Світовим банком (табл. 3).

Тільки три з них мають середнє зростання ВВП більше, ніж 7 % за період спостереження, однак жодна із них не мало зростання 15 років поспіль. Дуже мало ймовірно є те, що навіть більшість із цих країн зростатимуть на рівні 7 % у рік.

ПДСР безперечно є більш всеосяжними, ніж ЦРТ і охоплюють питання, що не згадувалися у останніх. Безперечно, це робить мобілізацію навколо цілей ПДСР більш складним процесом, але всі науковці погоджуються із тим фактом, що складність сталого глобального розвитку не у повній мірі була представлена у ЦРТ.

Важливим аспектом порівняння, на наш погляд, є розподіл боротьби з голодом і бідністю по різних цілях. У ЦРТ вони були сконцентровані у одній цілі ЦРТ 1, натомість ПДСР підходить до цих питань окремо.

У питаннях фінансування ЦРТ і ПДСР також відрізняються. ЦРТ в основному передбачалося, що фінансування здійснюватиметься за рахунок потоків допомоги. ПДСР, натомість, ставить в основу стратегії стійкий, інклюзивний економічний розвиток, здатність країн вирішувати соціальні проблеми за рахунок поліпшення своїх можливостей генерування доходів.

ПДСР підкреслюється, що миролюбні, добре керовані країни процвітають і ПДСР робить наголос на тому, що побудова мирного світу має вирішальне значення для успіху у боротьбі із голодом і бідністю. Хоча це питання ігнорувалося у ЦРТ, воно посідає чільне місце у ПДСР 16.

Також можна підкреслити, що в той час, як ЦРТ роблять наголос більше на кількості, у ПДСР більше увагу уже приділяється і питанням якості.

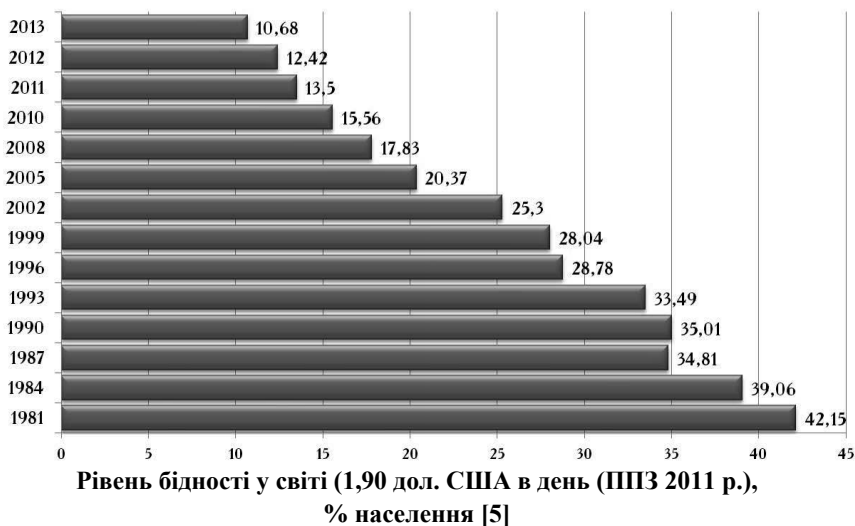
3. Зростання ВВП найбідніших країн світу, % [2]

Країна	Роки													В середньому, %
	1986	1995	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Афганістан			11,2	5,6	13,7	3,6	21,0	8,4	6,1	14,4	2,0	1,3	1,5	8,1
Бурунді	3,3	-7,9	0,9	5,4	4,8	5,0	3,5	3,8	4,2	4,0	4,6	4,7	-2,5	2,6
Буркіна-Фасо	8,0	5,7	8,7	6,3	5,7	7,3	3,0	8,4	6,5	6,5	3,6	4,0	4,0	6,0
Центральна африканська Республіка	3,6	7,2	0,9	3,6	4,6	2,1	1,7	3,0	3,3	2,9	-37,0	-1,3	5,5	0,0
Конго	-6,9	4,0	7,8	6,2	-1,6	5,6	7,5	8,8	3,4	3,8	3,4	6,8	2,6	4,0
Комори	1,9	3,6	2,8	2,6	0,8	0,4	1,9	2,2	2,6	3,0	3,5	2,1		2,3
Еритрея		2,9	2,6	-1,0	1,4	-9,8	3,9	2,2	8,7					1,4
Ефіопія	9,7	6,1	11,8	10,8	11,5	10,8	8,8	12,6	11,2	8,6	10,6	10,3	9,6	10,2
Гвінея		4,6	3,0	2,5	1,8	4,9	-0,3	1,9	3,9	3,9	2,3	0,4	0,1	2,4
Гвінея-Бісау	-0,8	4,4	4,3	2,3	3,2	3,2	3,3	4,4	9,3	-1,8	0,8	2,5	4,8	3,1
Гаїті			1,8	2,3	3,3	0,8	3,1	-5,5	5,5	2,9	4,2	2,8	1,7	2,1
Ліберія	-1,7	-4,3	5,3	8,0	9,5	7,1	5,3	6,1	8,2	8,0	8,7	0,7	0,3	4,7
Мадагаскар	2,0	1,7	4,6	5,0	6,2	7,1	-4,0	0,3	1,5	3,0	2,3	3,1	3,0	2,8
Малі	2,7	0,9	10,4	12,5	8,3	9,5	11,7	10,9	7,7	11,2	7,0	7,8	7,6	8,3
М'янма	-1,1	6,9									8,5	8,5	7,0	6,0
Мозамбік	-2,3	2,2	8,7	9,9	7,4	6,9	6,4	6,7	7,1	7,2	7,1	7,4	6,3	6,2
Малаві	-0,2	16,7	3,3	4,7	9,6	7,6	8,3	6,9	4,9	1,9	5,2	5,7	3,0	6,0
Нігер	6,4	2,6	4,5	5,8	3,1	9,6	-0,7	8,4	2,3	11,8	5,3	7,0	3,6	5,4
Непал	4,6	3,5	3,5	3,4	3,4	6,1	4,5	4,8	3,4	4,8	4,1	5,4	3,4	4,2
Південний Судан							5,0	5,5	-4,6	-46,1	13,1	3,4	-6,3	-4,3
Того	1,6	7,8	1,2	4,1	2,3	2,2	3,5	4,0	4,9	4,8	4,0	5,9	5,5	4,0
Уганда	0,4	11,5	6,3	10,8	8,4	8,7	7,3	5,2	9,7	4,4	3,3	4,8	5,0	6,6
Зімбабве	2,1	0,2	-5,7	-3,5	-3,7	-17,7	6,0	11,4	11,9	10,6	4,5	3,8	1,1	1,6

Як ми уже зазначали, визначити настільки як ЦРТ, так і ПДСР вплинули на сталий розвиток складно через те, що це дуже багатогранний і складний процес. Однак, якщо проаналізувати офіційну статистику Світового банку, що стосується бідності у світі, то можна стверджувати, що прогрес у питаннях боротьби із бідністю у світі очевидний (рисунк).

Так, якщо у 1981 р. рівень бідності був на рівні 42,15 %, то у 2013 р. він скоротився до 10,68 %. З рис. 1 також можна зробити висновок, що було тільки два часові відрізки, коли рівень бідності залишався відносно

сталим, або навіть збільшувався, порівняно із попереднім періодом: 1) 1996-1999 рр. і 2) 1987-1990 рр.

Якщо аналізувати темпи скорочення бідності у світі за період дії ЦРТ, то можна зробити висновок, що відбулося скорочення рівня бідності із 28 % до 10 %. Підкреслимо, що на сьогодні статистика щодо рівня бідності у Світовому банку наявна тільки за період до 2013 року, а, отже, два роки дії ЦРТ не враховано у статистику.

Однак, якщо розглянути статистику рівня бідності за групами країн залежно від їхнього рівня розвитку (табл. 4), то можна сказати, що проблеми боротьби із бідністю все ще дуже актуальна у країнах з низьким рівнем доходів. У країнах з низьким рівнем доходу рівень бідності хоч і зменшився за аналізований період із піку у 70 % до 46,2 % у 2013 р., однак все ще залишається на достатньо високому рівневі.

Коли половина населення знаходиться на межі бідності, не може йтися про сталий розвиток і у інших аспектах, зокрема екологічних, оскільки на першому місці виживання. Саме тому у цілях розвитку боротьба із бідністю і голодом займають перші позиції. У країнах із доходом нижче середнього рівень бідності також скоротився із 50,7 % до 16,4 %. Втім, навіть у розвинутих країнах бідністю іще не повністю подолана, тому ПДСР 1 актуальна і в них.

4. Рівень бідності в деяких географічних регіонах світу,%* [5]

Регіон	Роки													
	1981	1984	1987	1990	1993	1996	1999	2002	2005	2008	2010	2011	2012	2013
Східна Азія та Тихоокеанський регіон	80,5	69,9	58,3	60,2	52,4	39,4	37,2	29	18,4	14,9	11,1	8,44	7,12	3,54
Європа і Центральна Азія	-	-	2,95	4,04	6,92	7,77	8,1	6,28	5,11	3,3	3,03	2,73	2,53	2,25
Південна Америка і країни Карибського басейну	16,2	19	14,7	15,8	14,4	14,2	13,9	13	9,85	7,13	6,46	5,98	5,55	5,4
Країни з низьким доходом	65,1	66,3	65,9	66,9	70,5	68,3	66,6	64,1	58,4	54,5	52,1	50,1	48,1	46,2
Країни з доходом нижче середнього	50,7	48,7	46,4	42,3	43,1	39	37,6	35,6	30,9	27,5	23,5	20,1	18,3	16,4
Близький схід і Північна Африка	-	8,34	8,45	6,03	5,6	4,82	3,82	-	3,02	2,08	-	-	-	-
Світ	42,2	39,1	34,8	35	33,5	28,8	28	25,3	20,4	17,8	15,6	13,5	12,4	10,7

* - бідність = 1,90 дол. США на день за рівнем ППЗ 2011 р., %

Висновки. Ухвалення у 2015 на Генеральній асамблеї ООН ПДСР стало важливим кроком у глобальному русі за сталий розвиток. Аналіз ПДСР на основі порівняння із попередніми цілями ЦРТ дав нам підставу стверджувати, що ПДСР є значним кроком вперед, адже 1) ПДСР передбачає не скорочення бідності, а її викорінення (встановлення нульових цілей), 2) важливість скорочення нерівності як між окремими особами, так і між групами; 3) цілі ПДСР (на відміну від ЦРТ) є універсальними і будуть застосовуватися як розвиненими країнами, так і тими, що розвиваються; 4) багато сфер, що їх оминули увагою у ЦРТ знайшли своє місце в ПДСР (наприклад надійна і стала енергія); 5) відчувається зміна мовних акцентів, наголос зміщується у бік інклюзивності: вираз «для всіх», відсутній у ЦРТ, з'являється в шести

нових цілях; 6) ПДСР розроблялися відразу кількома робочими групами і на кількох рівнях із консультаціями у більш ніж 100 країнах світу, на відміну від ЦРТ були розроблені технократам, які здійснювали дуже обмежені консультації з іншими зацікавленими сторонами. ЦРТ зосереджені на бідності, що розуміється як задоволення базових потреб. Вісім ЦРТ та 21 ціль були спрямовані на викорінювання крайньої бідності. Однак з часом концепція розвитку, закладена в ЦРТ змінювалася. На противагу цьому, ПДСР, передбачає ліквідацію бідності, як основної мети, 17 ПДСР та 169 цілей встановлюють ширше коло завдань, що включають екологічні, соціальні, економічні. ЦРТ фактично були повісткою дня допомоги глобального Півдня глобальному Півдню. На противагу цьому, ПДСР є глобальним порядком денних у сфері сталого розвитку. ПДСР встановлює універсальну ціль, яка встановлюється для всіх країн, а не тільки для тих, що розвиваються, іншими словами ПДСР є актуальними як для США, так і для Анголи. ЦРТ були розроблені технократам, які здійснювали дуже обмежені консультації з іншими зацікавленими сторонами, що було визнано серйозним недоліком. Консультації та обговорення при ухваленні ПДСР були набагато ширші, ніж при ЦРТ, адже ПДСР розроблялися відразу кількома робочими групами і на кількох рівнях із консультаціями у більш ніж 100 країнах світу.

У ЦРТ, так і у ПДСР є багато «нульових цілей» і занадто амбіційних цілей, на що ми б хотіли звернути увагу. Ми наводимо приклад ПДСР 8, який включає показник для моніторингу 8.1, що містить заклик до країн «підтримувати економічне зростання на одну особу населення відповідно до національних умов і, зокрема, зростання валового внутрішнього продукту на рівні не менше 7 відсотків на рік у найменш розвинених країнах». Натомість проведений нами аналіз зростання ВВП 23 найбільш бідніших країн світу показало, що тільки 3 із них, мали середній рівень зростання ВВП вище 7%. Ми вважаємо, що надзвичайно амбітні цілі і амбітні показники моніторингу, що до них прикладаються не спрямовують дії, вони не беруть до уваги серйозні компроміси, на які слід йти у визначенні пріоритетів сталого розвитку.

Ми стверджуємо, що визначити настільки як ЦРТ, так і ПДСР вплинули на сталий розвиток складно через те, що це дуже багатогранний і складний процес. Однак, якщо проаналізувати офіційну статистику Світового банку, що стосується бідності у світі, то можна стверджувати, що прогрес у питаннях боротьби із бідністю у світі очевидний: якщо у 1981 р. рівень бідності був на рівні 42,15 %, то у 2013 р. він скоротився до 10,68 %.

ПДСР, які побудовані на надійній основі глобального консультування, в багатьох аспектах, розглянутих нами, перевернули сторінку у питаннях встановлення цілей сталого розвитку, обернуло помилкову віру у простоту встановлення цілей сталого розвитку, однак, вони знаходяться на початковій стадії своєї імплементації.

Бібліографічний список: 1. reasons the SDGs will be better than the MDGs [Electronic resource] // theguardian. – Mode of access: <https://www.theguardian.com/global-development-professionals-network/2015/sep/26/7-reasons-sdgs-will-be-better-than-the-mdgs>. Last access: 2016. – Title from the screen. 2. GDP growth (annual %) [Electronic resource] // The World Bank. - Mode of access: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG>. Last access: 2016. – Title from the screen. 3. MDGs to SDGs: Top 10 Differences [Electronic resource] // The Hunger Project. - Mode of access: <https://advocacy.thp.org/2014/08/08/mdgs-to-sdgs/>. Last access: 2016. – Title from the screen. 4. Palmer E. (2015) Introduction: The 2030 Agenda, *Journal of Global Ethics* Volume 11, 2015 - Issue 3, 262-269 C:\Oleg\YandexDisk\Green backs\The 2030 Agenda\Palmer E. (2015) Introduction The 2030 Agenda.pdf 5. Poverty headcount ratio at \$1.90 a day (2011 PPP) (% of population) [Electronic resource] // The World Bank. - Mode of access: <http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.DDAY?locations=1W&start=1981&end=2013&view=chart>. Last access: 2016. – Title from the screen. 6. Pronk J. (2015) From post 1945 to post 2015, *Journal of Global Ethics*, Volume 11, 2015 - Issue 3, 366-380 C:\Oleg\YandexDisk\Green backs\The 2030 Agenda\Pronk J. (2015) From post 1945 to post 2015.pdf 7. Razav S. (2016) The 2030 Agenda: challenges of implementation to attain gender equality and women's rights, *Gender & Development*, Volume 24, 2016 - Issue 1: Sustainable Development Goals, 25-41 C:\Oleg\YandexDisk\Green backs\The 2030 Agenda\Razav S. (2016) The 2030 Agenda gender equality and women's rights.pdf 8. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015 [Electronic resource] // The United Nations. - Mode of access: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&referer=http://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/&Lang=E. Last access: 2016. – Title from the screen. 9. Sakiko F.-P. (2016) From the Millennium Development Goals to the Sustainable Development Goals: shifts in purpose, concept, and politics of global goal setting for development, *Gender & Development*, Volume 24, 2016 - Issue 1: Sustainable Development Goals, 43-52 C:\Oleg\YandexDisk\Green backs\The 2030 Agenda\Fukuda-Parr S. (2016) From the Millennium Development Goals to the Sustainable Development Goals.pdf 10. Sakiko F.-P., Hulme D. (2011) International norm dynamics and

the ‘end of poverty’: understanding the millennium development goals’, *Global Governance* 17(1): 17–36 .11. Stewart F. (2015) The Sustainable Development Goals: a comment, *Journal of Global Ethics*, Volume 11, 2015 - Issue 3, 288-293 C:\Oleg\YandexDisk\Green backs\The 2030 Agenda\Stewart F. (2015) The Sustainable Development Goals a comment.pdf 12. Sustainable Development Agenda [Electronic resource] // The United Nations. - Mode of access: <http://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals>. Last access: 2016. – Title from the screen. 13. Tasch B. (2015) The 23 poorest countries in the world [Electronic resource] // The World Bank. - Mode of access: <http://www.businessinsider.com/the-23-poorest-countries-in-the-world-2015-7>. Last access: 2016. – Title from the screen. 14. United Nations Millennium Declaration [Electronic resource] // United Nations. - Mode of access: <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm>. Last access: 2016. – Title from the screen. 15. Wisor S. (2012) After the MDGs: Citizen Deliberation and the Post-2015 Development Framework, *Ethics and International Affairs*, 26 (1): 113–133 C:\Oleg\YandexDisk\Green backs\The 2030 Agenda\Wisor S. (2012) After the MDGs.pdf 16. Wisor S. (2015) On the structure of global development goals, *Journal of Global Ethics*, Volume 11, 2015 - Issue 3, 280-287 C:\Oleg\YandexDisk\Green backs\The 2030 Agenda\Wisor S. (2015) On the structure of global development goals,.pdf

Устик Т.В. Сравнительная характеристика Целей развития тысячелетия (2000-2015) и повестки дня в области устойчивого развития на период до 2030 года (2016-2030). В статье проведено сравнение Целей развития тысячелетия и Повестки дня в области устойчивого развития до 2030 по широкому кругу признаков, с целью определения различий между ними и определения динамики изменений целей устойчивого развития. В результате исследования выявлено несколько основных различий между двумя наборами целей: 1) ПДUR предполагает не сокращение бедности, а ее искоренение (установление нулевых целей), 2) цели ПДUR (в отличие от ЦРТ) являются универсальными и могут применяться как развитыми странами, так и развивающимися; 3) многие сферы, которые обошли вниманием ЦРТ нашли свое место в ПДUR (например надежная и устойчивая энергия) 4) в ПДUR упор смещается в сторону инклюзивности: выражение «для всех», отсутствующее в ЦРТ, появляется в шести новых целях; 5) ПДUR разрабатывались сразу несколькими рабочими группами и на нескольких уровнях с консультациями в более чем 100 странах мира, в отличие от ЦРТ , разработанными технократам с проведением ограниченных консультаций с другими заинтересованными сторонами. Мы утверждаем, что определить

влияние как ЦРТ, так и ПДСР на устойчивое развитие сложно из-за того, что это очень многогранный и сложный процесс. Однако, если проанализировать официальную статистику Всемирного банка, касающуюся бедности в мире, то можно утверждать, что прогресс в вопросах борьбы с бедностью в мире очевиден: если в 1981 году уровень бедности был на уровне 42,15%, то в 2013 году он сократился до 10,68%.

Ключевые слова: устойчивое развитие, программа устойчивого развития, цели развития тысячелетия, глобальное партнерство, устойчивое развитие окружающей среды

Ustik T.V. Comparative analysis of Millennium Development Goals (2000-2015) and Sustainable Development Goals (SDGs) (2016-2030). The article compares the Millennium Development Goals (MDGs) to the Sustainable Development Goals (SDGs) outlined in The 2030 Agenda for Sustainable Development in a wide range of areas, in order to determine the differences between them and gauge the dynamics of change in global sustainable development goals' setting. The study found several key differences between the two sets of goals: 1) SDGs aim not reduce poverty but at its eradication, 2) SDGs (unlike MDGs) are universal and might be applied to both developed and developing countries; 3) many areas neglected in MDGs have been added to SDGs (like reliable and clean energy); 4) SDGs emphasizes shifts toward inclusiveness: the phrase "for all" not to be found in the MDGs, appears in six new goals; 5) SDGs have been developed by several working groups and at several levels with consultations in more than 100 countries, unlike the MDGs produced by technocrats who performed very few limited consultation with other stakeholders. We argue that to establish impact of MDGs and SDGs on sustainable development is difficult undertaking if any due to its multifaceted environment and complex process. However, based on the official statistics of the World Bank concerning the poverty in the world, it can be argued that progress in the fight against poverty in the world is clear: from 1981 the poverty rate fallen from 42.15 % to 10.68 % in 2013.

Keywords: sustainable development, sustainable development program, Millennium Development Goals, global partnership, environmental sustainability.

Стаття надійшла до редакції: 6.05.2017 р

**Р.М. Шелудько, Л.В. Шелудько, канд. екон. наук, доценти
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучасьва**

ЦІНОВА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ У АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

У статті запропоновано методичні підходи до цінової політики держави в аграрному секторі економіки. Питання цінової політики розглянуто в ракурсі ринкової економіки з невеликим втручанням держави. Зроблено висновки щодо підвищення ефективності виробництва продукції сільського господарства і впливу на цей процес цінової політики держави.

Ключові слова: ціна, ринкові відносини, цінова політика, диспаритет цін.

Постановка проблеми. Неодмінною умовою успішного розвитку агропромислового виробництва в умовах формування ринкової економіки є вдосконалення цінової, податкової і кредитної політики по відношенню до аграрного сектору.

В умовах становлення ринкових відносин економічними важелями державного регулювання є:

ціни - цільові, гарантовані (захисні), заставні;

податки - пільгові, диференційовані;

кредит - пільговий, товарний, підтримка відсотка за позиками когось комерційних банків;

бюджет - позика, компенсації, дотації, лізинг, фінансування деяких заходів;

інтервенції сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства - закупівельні і товарні;

страхування - часткова сплата страхових внесків;

мита при експорті та імпорті сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства;

аграрне законодавство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основоположником і фундатором вивчення ціноутворення саме у сільському господарстві був і залишається І.І. Лукінов – саме він розглянув теоретичні і практичні питання ціноутворення в аграрній сфері. Його наступниками були Б.І. Пасхавер [1], П.Т. Саблук [2], О.Г. Шпикуляк [3], О.М. Шпичак [4] та ін.

Ціль статті полягає у розгляді питання цінової політики держави та вплив її на ефективність виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах ринку висока ефективність сільськогосподарського виробництва можлива лише при наявності економічно обґрунтованої системи цін і ціноутворення, оскільки ціна встановлюється у відповідності не тільки з ринковою рівновагою між витратами на виробництво сільськогосподарської продукції та економічними можливостями кожного товаровиробника.

Для товаровиробника важливо, щоб ціни реалізації дозволяли отримувати прибуток і вести розширене відтворення. Однак нині на багато видів сільськогосподарської продукції діють ціни, які не завжди забезпечують належний рівень рентабельності аграрного виробництва, а нерідко, особливо в тваринництві, не дозволяють оплатити вкладену працю та відшкодувати матеріальні витрати.

В останні роки вкрай несприятливо складалося співвідношення цін на сільськогосподарську продукцію і цін засобів виробництва. Таким чином, утворився і заглубився так званий диспаритет цін, внаслідок якого виробництво майже всіх видів продукції стало низькорентабельним або збитковим. Причинами цього є :

1. Лібералізація цін на матеріально-технічні ресурси і послуги без ув'язки з динамікою цін на сільськогосподарську продукцію. Хоча вже з 1992 р. уряд зробив спроби регулювання за допомогою дотацій і інших адміністративних заходів, очікуваного ефекту ці заходи не принесли. Фінансування витрат на виплату дотацій здійснюється з бюджетів областей, які не могли і не можуть винайти кошти для беззбитковості сільськогосподарського виробництва. В особливо скрутному становищі опинилися регіони з дефіцитним бюджетом.

2. Обмеженість у формуванні цін на сільськогосподарську продукцію через монополізм переробних підприємств, заготівельних торгових структур. Закупівельна ціна диктується переробними підприємствами в середньому в 1,5 рази нижче фактичної собівартості 1ц молока. Якщо ціни на готову молочну продукцію в роздрібній торгівлі області за останні вісім років збільшилися в 6 разів, то ціна реалізації молока в господарствах лише в 2 рази. Аналогічна ситуація склалася і в інших підкомплексах АПК. Альтернативні канали збуту продукції існують (оптові ринки, підприємці) проте їх ємність невелика.

3. Зниження платоспроможного попиту населення. Якщо ціна на продукцію виробничого призначення - техніку, добрива, пально-мастильні матеріали - встановлюються монополістами, то підвищити в тій же пропорції ціни на кінцеву продукцію не є можливим. При зростанні цін на

засоби виробництва в 4,4 рази, ціна на цукор, яйця, яловичину, хліб та іншу продукцію в роздрібній торгівлі зросли лише в 2,6 рази. Інфляція виявилася в два рази вище зростання купівельної спроможності населення.

4. Вплив на ринок відносно низьких цін на імпортоване продовольство, рівень яких у багатьох випадках визначається демпінговою політикою. Наприклад, труднощі зі збутом вершкового масла і соняшникової олії, цукру та ін. продукції в 2017 р. були обумовлені наявністю на ринку аналогічної продукції з Республіки Білорусь та інших країн СНД, Європи, яка реалізується за демпінговою ціною (в 1,3-1,8 рази дешевше).

Найбільш яскраво цінової диспаритет був виражений в галузях, що забезпечують сільське господарство енергоресурсами, мінеральними добривами і виробничими послугами. Якщо в 1991 р. ціна 1т дизельного палива була еквівалентна 0,4 т зерна, то в 2000 р. - 3,6 т, 2016 р. 8 т. Одночасно відбулося зниження частки сільськогосподарських товаровиробників в кінцевій ціні на хліб - в 2,5 рази, молоко - в 2,2, м'ясо великої рогатої худоби - в 1,5 рази.

Таким чином диспаритет цін прийняв такі розміри, при яких відновлення раніше сформованих співвідношень цін на сільськогосподарську і промислову продукцію представляється важкодосяжним навіть протягом досить тривалого терміну. Диспаритет перестав заглиблюватися, проте тривалість періоду, протягом якого він може бути усунутий багато в чому залежить від цінової політики держави.

В даний час основою економічних відносин на ринку сільськогосподарської продукції сировини і продовольства є ринкові (договірні) ціни, що складаються під впливом попиту та пропозиції. Розглянемо механізм їх формування на прикладі зернових культур. До посіву виробники і заготівельники прогнозують рівень попиту на зерно, тобто оцінюють, скільки продукції може надійти на ринок із запасів минулих років і нового врожаю, яка може бути потреба в зерні для тваринництва, переробки та експорту.

Далі виробники планують валові збори, а споживачі визначають скільки зерна закупити. Обсяги можливого пропозиції зіставляються з прогнозованим рівнем попиту, і в результаті формується очікувана ціна на зерно. Очікувана ціна використовується в якості основи для переговорів, вона закладається в контракти на майбутню поставку зерна на елеватори. В період сезону вирощування можуть виникнути інші фактори, що впливають на попит і пропозиції, а значить, і на ринкову ціну. Так, нестача вологи в ґрунті викличе зниження урожайності і, тим самим, підвищення

ринкової ціни на зерно. Скорочення поголів'я худоби призведе до зниження потреби в кормах, тобто падіння ринкової ціни зерна.

В даний час ринкові (договірні) ціни склалися на рівні, при якому виробництво практично всієї продукції тваринництва і окремих видів рослинницької збитково, тобто ринкова ціна нижча за собівартість. Звідси виникає необхідність застосування гарантованих цін, які встановлюються органами державної влади на рівні, що забезпечує хоча б мінімально допустиму рентабельність виробництва. Гарантовані ціни доцільно використовувати в разі, якщо середні ринкові ціни нижчі гарантованих, а також при реалізації продукції безпосередньо державі в державний фонд. Крім того, гарантовані ціни можуть застосовуватися в якості розрахункових величин для визначення розмірів доплат товаровиробникам, якщо ринкова ціна нижче. Гарантована ціна повинна забезпечувати сільськогосподарським товаровиробникам з урахуванням інших форм державної підтримки отримання доходів, достатніх для розширеного відтворення.

На основі цільової ціни визначаються не тільки гарантовані ціни, але і так звані заставні ставки, які є фіксованими і встановлюються державою.

Предметом застави може бути як вже вироблена сільськогосподарська продукція, так і продукція майбутнього врожаю. Під заставу продукції сільськогосподарське підприємство може отримати бюджетні ресурси і кредити. Прийнята в заставу продукція оплачується за залоговими ставками протягом не більше 10 днів з моменту прийому. За закінчення терміну застави заставодавець приймає одне з двох можливих рішень. По-перше, він може викупити закладену продукцію, тобто повернути кредити з відсотками, що встановлюються, як правило, за пільговою ставкою. По-друге, сповістити заставодержателя про неповернення отриманого кредиту. В цьому випадку у власності заставодержателя залишається закладена продукція.

Застосування застави дозволяє вирішити наступні питання:

забезпечити своєчасне отримання виробниками необхідних кредитних ресурсів для організації виробництва;

гарантувати збут продукції за заздалегідь оголошеними цінами (заставним ставками);

послабити тиск монополістів на сільськогосподарських товаровиробників;

накопичити державні запаси для здійснення товарних інтервенцій на ринку в разі диспаритету.

Використання гарантованих цін і заставних операцій дозволяє сформулювати державні виробничі ресурси, здійснити підтримку доходів

товаровиробників регулювання ринкової кон'юнктури по основним видам продукції (зерно, насіння олійних культур, вовна, продукція переробки).

Якщо ринкові (договірні) ціни на сільськогосподарську продукцію, сировину і продовольство опускаються нижче мінімального рівня або в разі, коли товаровиробники в сфері агропромислового виробництва не в змозі реалізувати товари з-за скорочення попиту на них, то держава повинна здійснювати закупівельні інтервенції. Закупівельні інтервенції за гарантованими цінами проводять у формі організації закупівель та проведення заставних операцій. В результаті, пропозиція на ринку скорочується і ринкова ціна стабілізується.

Якщо рівень ринкових (договірних) цін підвищується в умовах дефіциту продукції понад максимального рівня їх коливань на ринку, то держава повинна здійснювати товарні інтервенції у формі розпродажу з державних продовольчих фондів.

За продукцію тваринництва гарантовану ціну доцільно встановлювати в якості розрахункової величини для визначення доплати виробнику до ринкової ціни, яка не забезпечує беззбитковості виробництва. Щоб не допустити змови господарства з переробним підприємством про навмисне заниження договірної ціни доцільно при відхиленні фактичної ціни від середньоринкової в розмірі 5-10 % доплачувати різницю повністю, при більшому відхиленні – компенсувати тільки 50 % різниці.

В умовах обмеження монопольного становища переробних підприємств, організацій виробничо-технічного обслуговування і матеріально-технічного забезпечення АПК доцільно застосовувати регулювання цін. Зокрема, регулювання рівня доходів переробних підприємств можна здійснювати наступним чином:

встановити тверді коефіцієнти, співвідношення цін на сільськогосподарську сировину та кінцеву продукцію переробки.

На продукцію обслуговуючих підприємств і виробників засобів виробництва для АПК доцільно встановлювати так звані лімітні ціни, які визначаються виходячи з принципу еквівалентності міжгалузевого обміну. Темпи зростання цін на засоби виробництва не повинні перевищувати темпів зростання цін на сільськогосподарську продукцію. З розвитком конкурентного середовища в цій сфері необхідність в лімітних цінах і твердих коефіцієнтах зникне.

В умовах насичення вітчизняного ринку імпортними харчами доцільно мати гнучку систему регулювання імпорту, спрямовану на створення рівних умов для конкуренції. Якщо ціни внутрішні і світові знаходяться на приблизно одному рівні необхідності в регулюванні немає,

оскільки вітчизняний споживач при рівних умовах завжди вибере вітчизняну ж продукцію. Якщо ж внутрішні ціни вищі за ціни за якими продається імпортна продукція, а збут вітчизняного продовольства утруднений, доцільно встановлення так званих порогових (захисних) цін, що використовуються при встановленні митних зборів. Так, якщо імпортна продукція до перетину кордону України мала меншу ціну, ніж порогова, необхідне застосування відповідних митних зборів або податку на імпорт даного товару. Якщо стоїть завдання стимулювати зростання виробництва всередині країни, мита підвищуються (наприклад на 5-10 %). Якщо необхідно стимулювати зниження витрат на виробництво вітчизняної продукції і уникнути зростання цін, мита доцільно знизити на ті ж 5-10 %. Це змусить вітчизняних товаровиробників підвищувати економічну ефективність виробництва.

Цінова політика – дуже тонка справа, і вимагає зваженого наукового підходу. Державне регулювання цін на продукцію АПК має забезпечувати кожному нормально працюючому підприємству, розташованому в зоні масового товарного виробництва дохід, достатній для ведення розширеного відтворення, тобто у міру стабілізації економіки питома вага продукції, що реалізовується за регулюючими цінами повинна неухильно скорочуватися.

Так, наприклад, в умовах забезпечення нормального функціонування механізму ринкового ціноутворення на один із найприбутковіших видів продукції - зерно- доцільно в державні фонди закуповувати не більше 40-50 % товарної продукції, і здійснювати, при необхідності закупівельні і товарні інтервенції.

Висновки. В умовах зрілого ринку функцію регулювання цін виконує не тільки і не стільки держава, але і біржа, вся торгівля ф'ючерсними контрактами, що забезпечує додаткові гарантії збуту за цінами що влаштовують товаровиробника. Основний же акцент повинен бути зроблений на регулювання цін на збиткову продукцію (тваринництво) з використанням всіх вище перерахованих методичних підходів.

Бібліографічний список: 1. Пасхавер Б.Й. Платоспроможний продовольчий попит / Б.Й. Пасхавер // Економіка АПК. – 2016. – № 9. – С. 51-61. 2. Саблук П.Т. Ціновий паритет а АПК як економічна основа техніко-технологічного переоснащення сільськогосподарського виробництва / П.Т Саблук, М.М. Моголова // Техніко-технологічні аспекти розвитку та випробування нової техніки і технологій для сільського господарства України. – 2014. – Вип. 18 (1). – С. 29-38. 3. Шпичак О.М.

Теоретико-методологічні аспекти ціноутворення на сільськогосподарську продукцію / О.М. Шпичак // Економіка АПК. – 2012. – № 8. – С. 3-10. 4. Шпичак О.М. Проблеми ціноутворення в контексті купівельної спроможності населення та інфляційних процесів / О.М. Шпичак // Економіка АПК. – 2016. – № 6. – С. 59-70. 5. Шпикуляк О.Г. Ціновий моніторинг у регулюванні аграрного ринку [Електронний ресурс] / О.Г. Шпикуляк, Ю.П. Воскобійник // Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. – 2009. – Вип. 6 (1). – С. 354-363.

Шелудько Р.Н., Шелудько Л.В. Ценовая политика государства в аграрном секторе экономики. В статье предложены методические подходы к ценовой политике государства в аграрном секторе экономики. В условиях рынка высокая эффективность сельскохозяйственного производства возможна только при наличии экономически обоснованной системы цен и ценообразования, поскольку цена устанавливается не только с рыночным равновесием между затратами на производство сельскохозяйственной продукции и экономическими возможностями каждого товаропроизводителя. В последние годы крайне неблагоприятно складывалось соотношение цен на сельскохозяйственную продукцию и цен средств производства. Таким образом, образовался и углубился так называемый диспаритет цен, в результате которого производство почти всех видов $\neg$ продукции стало низкорентабельным или убыточным.

В настоящее время рыночные (договорные) цены сложились на уровне, при котором производство практически всей продукции животноводства и отдельных видов растениеводческой убыточно, то есть рыночная цена ниже себестоимости. Отсюда возникает необходимость применения гарантированных цен, которые устанавливаются органами государственной власти на уровне, обеспечивающем хотя бы минимально допустимую рентабельность производства.

Если рыночные (договорные) цены на сельскохозяйственную продукцию, сырье и продовольствие опускаются ниже минимального уровня или в случае, когда товаропроизводители в сфере агропромышленного производства не в состоянии реализовать товары из-за сокращения спроса на них, то государство должно осуществлять закупочные интервенции. Закупочные интервенции по гарантированным ценам проводятся в форме организации закупок и проведения залоговых операций. В результате, предложение на рынке сокращается и рыночная цена стабилизируется.

За продукцию животноводства гарантированную цену целесообразно устанавливать в качестве расчетной величины для определения доплаты производителю к рыночной цене, которая не обеспечивает безубыточности производства. Чтобы не допустить сговора хозяйства с перерабатывающим предприятием о намеренном занижении договорной цены целесообразно при отклонении фактической цены от среднерыночной в размер 5-10 % доплачивать разницу полностью, при большем отклонении – компенсировать только 50 % разницы.

Ценовая политика – очень тонкое дело и требует взвешенного научного подхода. Государственное регулирование цен на продукцию АПК должно обеспечивать каждому нормально работающему предприятию, расположенному в зоне массового товарного производства доход, достаточный для ведения расширенного воспроизводства, то есть по мере стабилизации экономики удельный вес продукции, реализуемой регулирующими ценам должна неуклонно сокращаться.

Ключевые слова: цена, рыночные отношения, ценовая политика, диспаритет цен.

Sheludko R.M., Sheludko L.V. Price policy of the state in the agricultural sector of economy. The article proposes methodological approaches to the state price policy in the agrarian sector of the economy. Under market conditions, the high efficiency of agricultural production is possible only when economically grounded price system and pricing exist, since the price is established not only with the market equilibrium between the expenditures on agricultural production and the economic possibilities of each commodity producer.

In recent years, the ratio of prices on agricultural products and prices of means of production has been extremely unfavorable. Thus, the so-called disparity of prices was formed and deepened as a result of which the production of almost all kinds of goods became low-profitable or unprofitable.

Currently, the market (contract) prices have been developed at the level under which the production of virtually all products of livestock breeding and certain types of crop production is unprofitable, that is, the market price is lower than the prime cost. Hence the need for the use of guaranteed prices, which are set by the state authorities at the level ensuring at least the minimum allowable profitability of production arises.

If market (contract) prices for agricultural products, raw materials and foodstuffs fall below the minimum level, or when producers in the field of agro-industrial production are not able to sell goods because of the reduction of demand on them, then the state must make purchasing interventions. Purchase

interventions at guaranteed prices are carried out in the form of purchases and mortgage transactions. As a result, the proposal of the market is reduced and the market price is stabilized.

The livestock production should cost according to the quality of calculated value to determine surplus payments of a producer over market price which doesn't ensure production nonprofit ability. In order not to allow the agreement of a farm with the processing enterprise concerning the deliberate reduction of the contract price, it is expedient to pay completely difference under the deviation of actual price from the average market in the amount of 5-10% under a larger deviation - to compensate only 50% of the difference.

The Pricing policy is a very delicate matter, and it requires a well-considered scientific approach. The State regulation of prices on agricultural products should ensure income at every well-functioning enterprise located in the mass production area sufficient for expanded reproduction, that is, with the stabilization of the economy, the specific share of production sold at regulatory prices should steadily decrease.

Key words: price, market relations, price policy, price disparity.

Стаття надійшла до редакції: 15.05.2017 р

УДК 631.152 : [631.12: 658.27.003.13]

Л.В. Шовкун, канд. екон. наук, доцент
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучасьва

ВПЛИВ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Проаналізовано результати оцінки ефективності управління в сільськогосподарських підприємствах Харківської області, що визначають підвищення продуктивності управлінської праці та економічності апарату управління: зростання питомої ваги адміністративного персоналу у загальній чисельності працюючих вказує на делегування їм частини функціональних обов'язків керівників.

Ключові слова: економіка, ефективність, результативність, рентабельність, прибуток, стратегічне управління, сільськогосподарські підприємства.

Постановка проблеми. Проблема підвищення ефективності агропромислового виробництва – визначальний фактор економічного і соціального розвитку суспільства. Ефективність виробництва як економічна категорія відображує дію об’єктивних економічних законів, яка виявляється в результативності виробництва.

Сільське господарство має великий економічний потенціал, насамперед значний обсяг діючих фондів. Тому поліпшення використання їх є одним з найважливіших завдань, розв’язання якого сприяє підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва. Управлінська праця, хоч і безпосередньо і виступає творцем матеріальних благ, є невід’ємною частиною праці сукупного робочого, у цій частини є працею продуктивною. Поняття управлінської праці певною мірою пов’язано з поняттям управління, як об’єкта чи сфери його докладання. Якщо вважати, що праця проявляється у двох формах – фізична і розумова, то однією з різновидів розумової праці є управлінська [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах ринкового господарювання виробнича діяльність аграрних підприємств і фермерських господарств все більше набуває форму підприємницького бізнесу [2]. Питанням впливу системи управління на ефективність використання ресурсного потенціалу в сільськогосподарських підприємствах приділяли велику увагу багато вітчизняних науковців, серед яких слід відзначити: В.Я. Амбросова, В.Г. Андрійчука, С.С. Бакая, М.О. Бесєдіна, Й.С. Завадського, В.Л. Валентинова, Л.І. Михайлову, В.Я. Месель-Веселяка, О.О. Мороз, А.Т. Опрі, В.І. Перебийноса, П.Т. Саблука, А.В. Світличну, М.М. Турченка, О.В. Ульяновченка, Р.М. Шелудька, О.О. Школьного, В.В. Юрчишина та ін. Поряд із цим процеси управління розвитком сільськогосподарських підприємств, його впливу на результати господарської діяльності підприємства потребують подальшого ґрунтовного дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження впливу системи управління на ефективність використання ресурсного потенціалу в сільськогосподарських підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сільському господарстві земля – головний засіб виробництва. Земля як основний ресурс сільського господарства характеризується особливостями, які

зумовлюють необхідність її раціонального використання, а саме: практичною незамінністю; обмеженою площею; і мобільністю, тобто стабільністю розташування; родючістю ґрунту; здатністю відновлюватись.

Існуюча в Україні система господарювання на землі, ще не в повній мірі забезпечує ефективне використання ресурсного потенціалу й охорони природних ресурсів. З переходом до ринкових відносин держава втратила своє монопольне становище щодо володіння земельними ресурсами та вирішальну роль у господарському управлінні ними [2].

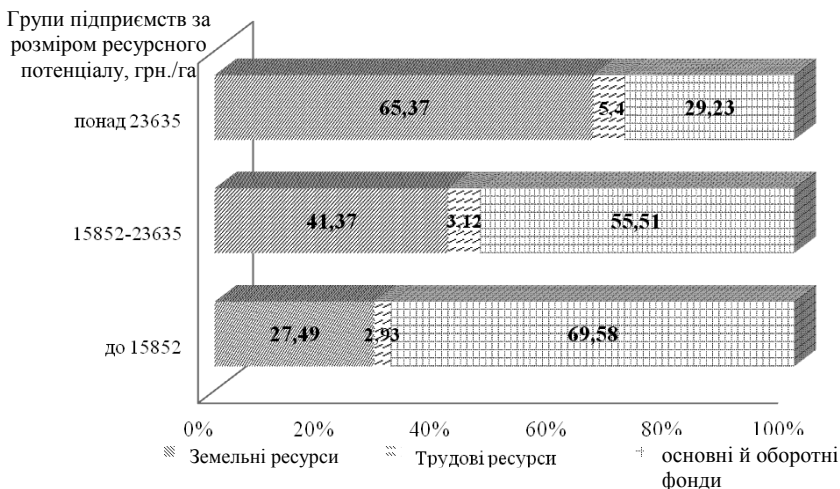
Основними чинниками негативних змін стану земельних ресурсів є неефективність системи управління на що вказує: значна розораність земель; порушення і недотримання сівозмін; недостатнє внесення, перш за все, органічних добрив, так й мінеральних добрив; нераціональний розподіл та використання посівних площ, значна перевага у структурі посівів технічних культур, застосування важкої техніки; зменшення площ рекультивованих земель під час одночасного збільшення площ порушених земель [3].

Ефективність використання землі суттєво зменшилася через спад виробництва у тваринництві. В галузях рослинництва також є проблеми, що особливо стосується виробництва цукрових буряків. Судячи з аналізу, рішення проблеми підвищення ефективності землекористування полягає у підвищенні врожайності сільськогосподарських культур.

Для розрахунку ресурсного потенціалу використано методику грошової оцінки ресурсного потенціалу, яка полягає у вираженні відтворюваних та не відтворюваних ресурсів єдиним показником. Тобто земельні ресурси було оцінено в грошовому еквіваленті грн., на підставі грошової оцінки землі, оцінку трудових ресурсів підприємства проводили за методикою, яка запропонована Б.Пасхавером відношення річного фонду оплати праці робітників підприємства, тис. грн.; до нормативного коефіцієнту ефективності капіталовкладень. Важливою складовою ресурсного потенціалу підприємства є матеріально-технічні ресурси. Вартісна оцінка основних виробничих засобів проводиться у розмірі середньорічної їх вартості в цінах поточного року; оборотних – у розмірі фактичних затрат матеріальних ресурсів.

Структуру ресурсного потенціалу по групах розглянемо на рисунку. Аналізуючи приведену структуру можна відмітити, що в структурі ресурсного потенціалу по групах спостерігаються наступні зміни: в III групі сільськогосподарських підприємств порівняно з I групою питома вага основних і оборотних фондів вища на 67,1 відсоткових пункти, трудових ресурсів – на 52,0 відсоткових пункти, а земельних ресурсів на

18,6 %. Що є цілком закономірним. Отже відбувається закономірне збільшення ресурсів.

Структура ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств Харківської області (2015 р.)

Джерело: сформовано автором за даними статистичної звітності підприємств

За методикою, наведеною А.Т. Опрєю [5] розраховано загальну, факторну та залишкові дисперсії. Проведені розрахунки свідчать, що ступінь впливу ресурсного потенціалу на площу землекористування складає 20,1%, міра впливу інших неврахованих факторів – 79,9%. На вірогідність результатів аналізу вказує високий ступінь ймовірності – 0,99. У розглянутій нами сукупності сільськогосподарських підприємств площа сільськогосподарських угідь визначає 9,5% загальної варіації ресурсного потенціалу. Вплив площі землекористування на величину ресурсного потенціалу виявився досить слабким.

Розрахунок двофакторного дисперсійного комплексу залежності площі сільськогосподарських угідь від вартості трудових ресурсів і вартості основних та оборотних фондів показав, що ступінь впливу факторних ознак (вартості трудових ресурсів, основних та оборотних фондів) на результативну ознаку (площу сільськогосподарських угідь)

становить 0,321 (32,1%), ступінь впливу інших неврахованих факторів (серед яких передусім варто виділити строк дії договорів оренди, розмір та форму виплати орендної плати за землю) складає 0,678 (67,8%).

Середня арифметична (загальна) за градаціями факторів: $M_{\text{заг}} = 4315$.

Ступінь різноманітності середніх арифметичних для всіх градацій:

$$C'_x = 1153558425;$$

для градації А: $C'_A = 304500$; для градації В: $C'_B = 10419578$; для сполучення факторів А і В: $C'_{AB} = 811506$.

Поправочний коефіцієнт: $K = 15,881$.

Дисперсії, зумовлені дією досліджуваних факторів і їх сполучення, становить: $C_A = 4835712$; $C_B = 165471407$; $C_{AB} = 12887383$.

Кінцева дисперсійна структура двофакторного дисперсійного комплексу:

$$C_y = 285992025.$$

Ступінь впливу факторів на формування змінюваності результативної ознаки становить: $\eta^2_A = 0,0169$; $\eta^2_B = 0,5786$; $\eta^2_{AB} = 0,0451$.

Число ступенів вільної варіації:

$$v_A = 1; v_B = 1; v_{AB} = 1; v_x = 3; v_z = 44.$$

Коригована дисперсія – дев'ята:

$$\sigma^2_A = 48335712; \sigma^2_B = 165471407; \sigma^2_{AB} = 12887383; \\ \sigma^2_x = 61064834; \sigma^2_z = 2336307.$$

Критерієм вірогідності впливу факторної ознаки на результативну:

$$F_A = 2,1; F_B = 70,8; \\ F_{AB} = 5,5; F_x = 26,1.$$

Отже, виходячи з даних розрахунків можна зробити висновок, що вартість трудових ресурсів визначає варіацію площі сільськогосподарських угідь на 0,016 (1,6 %), вартість основних і оборотних фондів – на 0,045 (4,5 %), а їх взаємодія впливає на змінюваність площі землекористування на 0,578 (57,8 %). Це є закономірним, адже ведення сільськогосподарського виробництва можливе лише при взаємодії таких факторів виробництва як праця, земля і капітал.

Кожне підприємство як товаровиробник має певну виробничу потужність, під якою розуміють «максимально можливий випуск продукції (переробки сировини) за рік (добу, зміну) в натуральних показниках за заданого асортименту й якості та раціонального використання землі, техніки, обладнання, виробничої площі» [0].

Оскільки в умовах ринкової економіки важливо не тільки виробити продукцію, а й вигідно її реалізувати, то за результативний показник при визначенні виробничої потужності сільськогосподарських підприємств доцільно використати чистий дохід (виручку) від реалізації продукції. Головну закономірність зв'язку між результативними показниками і факторами-ресурсами математично виразимо як пропонує В. Г. Андрійчук [7] рівнянням прямої лінії:

$$y = a_0 + a_1 x_1 + a_2 x_2 + a_3 x_3 + a_4 x_4,$$

де y – чистий дохід (виручка) від реалізації продукції відповідним підприємством, тис. грн.;

x_1 – капіталізований фонд оплати праці тис. грн на 100 га, сільськогосподарських угідь;

x_2 – грошова оцінка сільськогосподарських угідь, тис. грн на 100 га сільськогосподарських угідь;

x_3 – середньорічна вартість основних виробничих фондів, тис. грн на 100 га сільськогосподарських угідь;

x_4 – середньорічна вартість оборотного капіталу, тис. грн на 100 га сільськогосподарських угідь;

a_0, a_1, a_2, a_3, a_4 – параметри рівняння.

Для досліджених 50 сільськогосподарських підприємств Харківської області проведений з допомогою Microsoft Excel розрахунок рівняння множинної кореляції набуває вигляду:

$$y = 349,343 + 0,043 x_1 - 0,0002 x_2 + 0,670 x_3 - 0,282 x_4.$$

Отже, зростання середньорічної вартості основних виробничих фондів на 1 тис. грн. при середній вартості решти ресурсів забезпечує зростання чистого доходу (виручки) від реалізації продукції на 670 грн. Зменшення середньорічної вартості оборотного капіталу на 1 тис. грн. при середній вартості решти ресурсів зумовлює зменшення чистого доходу на 282 грн. Аналогічні умови зростання вартості трудових (капіталізований фонд оплати праці) зумовлюють зростання чистого доходу на 43 грн, а

зменшення вартості земельних ресурсів зумовлює зростання чистого доходу на 0,2 грн.

Якщо в дане рівняння підставити фактичний обсяг ресурсів по певному підприємству області, то після нескладних підрахунків одержимо його чистий дохід від реалізації продукції сільськогосподарства і послуг. Аналіз парних коефіцієнтів кореляції свідчить, що середньорічна вартість оборотного капіталу (x_4) і середньорічна вартість основних виробничих фондів (x_3) мають суттєвий вплив на рівень результативної ознаки ($r_{yx_4} = 0,974$, $r_{yx_1} = 0,988$), капіталізований фонд оплати праці (x_1) та грошова оцінка сільськогосподарських угідь (x_2) – мають незначний вплив ($r_{yx_1} = 0,225$, $r_{yx_2} = 0,163$). Загальний коефіцієнт кореляції ($r = 0,990$) вказує на те, що між досліджуваними факторними та результативною ознакою існує тісний взаємозв'язок. Одержаний критерій вірогідності впливу факторних ознак на результативну ($F_p = 582$) порівняний з табличним його значенням при двох порогах ймовірності: 0,95 і 0,99 [8], – вказує на високу достовірність проведених розрахунків.

Висновки. Для підвищення економічної ефективності використання виробничого потенціалу сільськогосподарські підприємства мають збільшувати виробництво продукції та знижувати її собівартість, покращувати якість продукції. Сільське господарство сьогодні потребує значного вкладення капіталу та інновацій, оновлення основних засобів, впровадження ефективних технологій і поліпшення організації виробництва і управління, переходу до європейської моделі забезпечення якості продукції. Модернізація системи економічних відносин у країні відповідно до умов сучасної економіки – це, по-суті, перехід до нової культури господарювання, який вимагає підвищення кваліфікації кадрів та збільшення долі вартості трудових ресурсів у структурі ресурсного потенціалу. Отже, механізм управління розвитком сільськогосподарських підприємств має бути націлений, зокрема, на ефективне використання їх ресурсного потенціалу. Основними напрямками цього процесу мають стати оптимізація структури ресурсного потенціалу та підвищення ефективності управління використанням земельних, матеріально-технічних, трудових ресурсів на основі впровадження інноваційних енерго- та ресурсозберігаючих технологій.

Бібліографічний список: 1. Шовкун Л.В. Особливості організації праці апарату управління сільськогосподарських підприємств / Л.В. Шовкун, О.М. Савельєва // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Сер.: Економічні науки. – 2014. – № 4. –

- С. 211-220. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnaeu_ekon_2014_4_30 2. Пономарьова М.С. Економічні та правові важелі підприємництва як складника ефективного розвитку агробізнесу / М.С. Пономарьова, Л.В. Шовкун, О.М. Савельєва // Вісн. Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Сер.: Економічні науки. – 2015. – № 1. – С. 228-236. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnaeu_ekon_2015_1_35 3. Бражник М.А. Содержание и направленность основных управленческих функций в теории управления / М.А. Бражник // Проблемы теории и практики управления. – 2008. – № 10. – С. 88-91. 4. Валентинов В.Л. Регулювання міжгалузевих відносин в системі аграрної політики: монографія / В.Л. Валентинов – К.: ІАЕ, 2003. – 332 с. 5. Опря А.Т. Особливості економічного аналізу динаміки виробничо-комерційної діяльності підприємств / А.Т. Опря, В.І. Перебийніс // Економіка АПК. – 2005. – № 5. – С. 63-67. 6. Панорама аграрного сектора України за 2009 рік / М-во аграр. політики України / за ред. М. Присяжнюка. – К., 2010. – 80 с. 7. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підручник / В.Г. Андрійчук. – 2-ге вид. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с. 8. Опря А.Т. Статистика (з програмованою формою контролю знань). Математична статистика. Теорія статистики: навч. посібник / А.Т. Опря. – К.: Центр навч. л-ри, 2005. – 472 с. 9. Харківська область у 2016 році: стат. щорічник / Головне управління статистики у Харківській області/ за ред. О.Г. Мамонтової. – Х.: ГУС Харківська обл., 2017. – 536 с.

Шовкун Л.В. Влияние системы управления на эффективность использования ресурсного потенциала сельскохозяйственных предприятий. Проанализированы результаты оценки эффективности управления в сельскохозяйственных предприятиях Харьковской области, которые определяют повышение производительности управленческого труда и экономичности аппарата управления: рост удельного веса административного персонала в общей численности работающих указывает на делегирование им части функциональных обязанностей руководителей.

Ключевые слова: экономика, эффективность, результативность, рентабельность, прибыль, стратегическое управление, сельскохозяйственные предприятия.

Shovkun L.V. The influence of managerial system on the effectiveness of agricultural enterprises' resource potential usage. The results of managerial effectiveness evaluation at agricultural enterprises in Kharkiv region

that determine the increasing of managerial labor productiveness and profitability of executive staff have been analyzed. An increase in the proportion of administrative staff in the total number of employees indicates the delegation of the part of manager's functional duties to the executive staff. It is due to the increase of profitable enterprises number and the effective development of strategic management on the farms and also to the adoption of targeted management decisions in the manufacturing sector. Based on the methodical approach to the estimation of the influence of resource potential components (labor resources, main production assets and land resources) on the agricultural enterprises' resource potential using the two-factor dispersion complex, the degree of influence of the above mentioned factors has been established. The obtained criteria of the probability of the influence of factor features on the result indicate the reliability of the carried out calculations. The dependence of economic activity on the management structure has been investigated. In general, the result of the employee' of the management apparatus work is characterized by the level or degree of achievement of the management goal with minimal expenses. In this case the correct determination of the quantitative and qualitative indicators that reflect the goals of the enterprise or the division becomes important. The problem of resources supply of agricultural enterprises has been investigated. This problem becomes complicated because of the fact that due to several reasons including the economic crisis in the agro industrial complex, the instability of the price mechanism and the financial policy of the state, the agrarian sector is not an investment attractive area. The updating of the material and technical base takes place unsatisfactory.

Key words: economy, effectiveness, result, profitability, income, strategic management, agricultural enterprises.

Стаття надійшла до редакції: 12.05.2017 р

П.П. Богачик, аспірант

Уманський національний університет садівництва

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗБУТУ ЕКСПОРТООРІЄНТОВАНОЇ ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті проаналізовано найбільш привабливі ринки зернових культур (пшениця, кукурудза) та соняшникової олії за рівнем цін та обсягами імпорту продукції. Автором запропоновано використовувати стратегію інтегрованої диверсифікації, що дозволить об'єднувати агропідприємства, які займаються аналогічними видами діяльності (виробництво та реалізація пшениці, кукурудзи та ін.) з метою здійснення спільної переробки продукції та просування її на зовнішні ринки.

Ключові слова: стратегія інтегрованої диверсифікації, конкуренція, ринок, експорт, ринкове середовище.

Постановка проблеми. Нарощування аграрного виробництва потребує підвищення ефективності каналів реалізації продукції. Українські сільськогосподарські підприємства при здійсненні експортної діяльності спеціалізуються переважно на виробництві та реалізації зернових та олійних культур, що дозволяє підвищувати ринкову частку пшениці, кукурудзи та соняшникової олії на зовнішньому ринку. В умовах високого рівня концентрації виробництва, зниження купівельної спроможності населення країн, які раніше були надійними імпортерами української продукції, введення захисних заходів з боку ряду країн спостерігається зниження цін, за якими експортується сільськогосподарська продукція. Зважаючи на те, що українська продукція рослинництва забезпечує левову частку експортних надходжень за окремим видами продукції (пшениця, кукурудза та олія соняшникова), для українських сільськогосподарських підприємств-експортерів важливим завданням є пошук більш ефективних експортних ринків рослинницької продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ряд теоретико-практичних напрацювань щодо формування конкурентних стратегій у збутовій діяльності представлено в працях відомих вітчизняних та зарубіжних вчених таких як: Г. Азосв [1], І. Ансофф [2], Х. Бойд [3], Ф. Вірсем [3], О. Драган [4], П. Друкер [3], Т. Левіт [5], А. Літл [3], Ж. Лярош [3], Р. Майлз [3], А. Стрікланд, А. Томпсон [6], М. Тресі [3] та ін. Поряд з цим, недостатньо висвітлені шляхи підвищення ефективності

збуту експортноорієнтованої продукції сільськогосподарських підприємств та етапи групового проникнення на іноземні ринки.

Формулювання цілей статті. В статті представлені результати дослідження найбільш привабливих ринків для експорту зернових культур та олії соняшникової. Основним завданням статті є формування стратегії групового впливу для спільного просування продукції з метою підвищення економічної ефективності підприємств АПК України.

Виклад основного матеріалу. Зростання світового виробництва основних зернових культур (пшениця, кукурудза) призводить до загострення конкуренції між підприємствами АПК. Поряд з цим, зниження рівня попиту на вітчизняну продукцію та купівельної спроможності населення на внутрішньому ринку змушує сільськогосподарські підприємства виходити за межі національного ринку і продавати свою продукцію на зовнішньому ринку за низькою ціною. Саме тому вітчизняним підприємствам АПК необхідно переорієнтовуватись на ринки з високим рівнем попиту на продукцію рослинництва та цін. Адже за результатами 2015 р. українські сільськогосподарські підприємства-експортери та інші підприємства АПК продавали пшеницю на зовнішньому ринку за середньою ціною, яка була найнижчою у світі після Південної Кореї, Нікарагуа, Кот-д'Івуару, Белізу та Білорусі. Середня експортна ціна вітчизняної пшениці була на 26,6 % нижчою, ніж середня світова ціна. Україна займає шосте місце за рівнем експорту пшениці і шосте місце за ціною. В 2015 р. обсяг українського експорту пшениці досягнув рівня 13,5 млн т. Використовуючи стратегію лідерства за витратами, вітчизняні підприємства впевнено лідирують на даному ринку, проте втрачають лівову частку прибутків. Також негативними факторами є втрата ринків країн, що входять до СНД. З огляду на дану ситуацію, розглянемо найбільші країни-імпортери за обсягом та найбільш привабливі ринки за ціною поставок у 2015 р. (табл. 1).

Серед двадцяти найбільших споживчих ринків у світі привабливими є Туніс, Японія та Китай. Слід вказати на те, що японський ринок є не лише одним із найбільш привабливих за ціною, але й одним із найбільш емних, та перспективних. Найнижча імпортна ціна серед 20 найбільших імпортерів ринків пшениці зафіксована на ринках Нідерландів, Бельгії та Іспанії.

За показниками найвищої імпоротної ціни на пшеницю у 2015 р. найбільш привабливими країнами є Італія, Австралія та Сербія. Проте, останні 2 країни є споживчими ринками з низькою ємністю. Серед 20 країн-імпортерів з привабливим рівнем цін найбільш ємним ринком є Ефіопія, яка імпортувала 1259 тис. т пшениці за середньою ціною 343,98 дол. США/т у 2015 р. Світовий ринок пшениці з кожним роком

стрімко зростає. До прикладу, в 2014 р. було імпортовано 101,0 млн т пшениці, а в 2015 р. 135,1 млн т, що на 33,8 % більше.

1. Найбільші країни-імпортери пшениці за обсягом та найбільш привабливі ринки за ціною поставок у 2015 р. [4]

Найбільші країни-імпортери пшениці за обсягом			Найбільш привабливі країни-імпортери за ціною пшениці		
Назва країни	Ціна, дол. США/т	Обсяг, тис. т	Назва країни	Ціна, дол. США/т	Обсяг, тис. т
Алжир	282,23	8504,8	Італія	2841,76	714,8
Нідерланди	195,36	5928,1	Австралія	606,98	1,2
Японія	298,79	5530,7	Сербія	598,02	1,0
Іспанія	219,03	5486,6	Республіка Молдова	596,44	1,0
Бразилія	235,27	5170,4	Уругвай	586,80	1,3
Таїланд	248,54	4556,1	Гонконг (Китай)	503,06	5,7
Німеччина	219,94	4474,7	Фінляндія	442,32	9,6
Туреччина	253,67	4349,8	Малаві	434,44	107,1
Мексика	245,76	4182,9	Зімбабве	432,50	231,3
Бельгія	217,48	3968,1	Нігер	379,54	11,7
Філіппіни	290,17	3384,6	Мозамбік	371,93	383,2
Марокко	272,64	3214,5	Канада	361,99	97,0
Китай	298,19	2972,7	Сент-Вінсент і Гренадін	350,36	32,1
США	294,31	2481,8	Ботсвана	348,24	101,9
Туніс	312,57	1953,9	Ефіопія	343,98	1259,0
Перу	284,67	1875,6	Нікарагуа	332,21	134,9
Колумбія	259,54	1704,7	Швейцарія	329,43	396,6
Великобританія	255,15	1652,6	Мадагаскар	316,70	25,5
Ізраїль	232,79	1455,7	Болгарія	315,81	21,4
Саудівська Аравія	265,94	1404,0	Барбадос	314,86	17,7

Другою за важливістю експортною культурою є кукурудза на зерно, яка користується значним попитом на зовнішньому ринку. Українські сільськогосподарські підприємства-експортери та підприємства АПК здійснюють збут продукції за цінами, що є найнижчими на світовому ринку після агропідприємств Данії, Мадагаскару, Парагваю, Букіно Фасо за умов, що рівень експорту дозволяє займати нашій країні третє місце у світі. Враховуючи вище вказане, українські підприємства АПК, маючи значну ринкову частку, неспроможні зумовлювати вплив на формування

вищого рівня цін на вітчизняну продукцію. Саме тому вітчизняним підприємствам необхідно здійснювати пошук імпортерів ринків, які мають високий рівень цін та зростаючий попит на продукцію. Розглянемо найбільші країни-імпортери кукурудзи за обсягом та найбільш привабливі ринки за ціною поставок у 2015 р. (табл. 2).

На основі даних таблиці 2 можна зазначити, що серед країн-імпортерів кукурудзи з найвищим рівнем цін найбільшими ринками є Болгарія, Хорватія, Еквадор та Російська Федерація. А серед 20 країн-імпортерів, які мають найбільш ємкий ринок кукурудзи, найвищий рівень цін зафіксований у США, Німеччині, Канаді та Китаї.

2. Найбільші країни-імпортери кукурудзи за обсягом та найбільш привабливі ринки за ціною поставок у 2015 р. [4]

Найбільші країни-імпортери кукурудзи за обсягом			Найбільш привабливі країни-імпортери за ціною кукурудзи		
Назва країни	Ціна, дол. США/т	Обсяг, тис. т	Назва країни	Ціна, дол. США/т	Обсяг, тис. т
Японія	220,05	14708,2	Сербія	3971,84	4,9
Мексика	202,45	12145,3	Парагвай	3741,37	11,6
Іспанія	207,07	6960,4	Республіка Молдова	3573,86	2,2
Нідерланди	209,21	5010,0	РФ	3278,41	43,8
Китай	234,21	4730,0	Аргентина	2973,63	2,6
Колумбія	202,60	4717,6	Болівія	2899,90	4,6
Алжир	197,86	4417,6	Судан	2270,49	0,6
Італія	197,57	4211,0	Пакистан	2232,49	23,8
Малайзія	215,88	3743,4	Ефіопія	1675,67	4,3
Перу	214,58	3577,7	Танзанія	1350,82	22,2
Німеччина	283,52	2684,2	Австралія	1164,79	1,0
Саудівська Аравія	229,82	2483,2	Угорщина	1089,34	117,1
Марокко	205,54	2318,3	Білорусь	1081,68	47,2
Великобританія	218,36	2081,3	Еквадор	909,70	46,3
Португалія	198,07	1987,2	Бенін	799,98	1,0
Румунія	200,23	1807,4	Болгарія	757,97	60,6
Туреччина	231,56	1622,2	Люксембург	713,15	7,2
Канада	252,64	1487,0	Хорватія	601,66	59,1
США	446,99	1147,2	Індія	575,54	28,5
Туніс	188,19	1110,0	Букіна Фасо	569,91	1,2

Ще однією важливою експортною культурою є насіння соняшнику. Українські сільськогосподарські підприємства-експортери та підприємства АПК в переважній мірі продають отриману від переробки насіння олію соняшникову. За рівнем експорту олії соняшnikової українські підприємства АПК займають лідируючі позиції в світі. Проте негативним явищем є низький рівень експортної ціни на олію вітчизняного виробництва. Українські агропідприємства експортують свою продукцію за найнижчою ціною у світі після підприємств-експортерів Ефіопії, Бахрейну, Бурунді, Катару, Киргизстану, Ботсвани, Кот-д'Івуару та Молдови. Країна посідає дев'яте місце у світі за найнижчим рівнем експортних цін. Варто зазначити, що середня експортна ціна українських агропідприємств становила 767,68 дол. США/тис. л за умов, що середня світова імпортна ціна становила у 2015 р. 1020,58 дол. США/тис. л. З огляду на те, що середня експортна ціна українських підприємств АПК на 24,8 % нижча, ніж середньосвітова, українська аграрна економіка втратила щонайменше 996,1 млн дол. США експортної виручки у 2015 р. Саме тому в даних умовах перед українськими підприємствами АПК стоїть важливе завдання, що полягає у пошуку найбільш ефективних імпортних ринків, що дозволить підвищити середню експортну ціну на вказаний вид продукції і збільшити валютні надходження. Розглянемо найбільші країни-імпортери олії соняшnikової за обсягом та найбільш привабливі ринки за ціною поставок у 2015 р. (табл. 3).

Аналізуючи дані таблиці 3, можна відзначити, що найвища імпортна ціна на олію соняшnikову була зафіксована в Ефіопії на рівні 2056,51 дол. США/тис. л. Серед найбільших країн-імпортерів олії соняшnikової з обсягами поставки більше 100 тис. л. найвищий рівень цін був зафіксований в США, Туреччині та Франції.

Перенаправлення експортних потоків зернових, які забезпечують високу питому вагу загального експорту України, дозволить збільшити валютну виручку підприємств та підвищити рівень рентабельності продукції.

Для забезпечення активного просування продукції на зовнішні ринки агропідприємствам необхідно об'єднуватись та формувати спільні канали реалізації на внутрішніх та зовнішніх ринках. В даних умовах, на наш погляд, перспективною є стратегія інтегрованої диверсифікації, яка є стратегією групового впливу. Розглянемо етапи формування спільних каналів реалізації продукції в умовах використання стратегії інтегрованої диверсифікації (рис. 1).

Перенаправлення експортних потоків на перспективні та привабливі ринки дозволить аграрним підприємствам постачати свою продукцію за

вищими цінами, таким чином отримуючи вищий рівень доходів. Збільшення доходів може створити сприятливі умови для вітчизняного інвестування у розвиток не лише виробництва зернових та олійних культур, а й інших перспективних напрямів виробництва продукції рослинництва із коротким та середнім періодом окупності.

3. Найбільші країни-імпортери олії соняшникової за обсягом та найбільш привабливі ринки за ціною поставок у 2015 р. [4]

Місце країни в світі	Найбільші країни-імпортери насіння соняшника за обсягом			Найбільш привабливі країни-імпортери за ціною насіння соняшника		
	Назва країни	Ціна, дол. США/т	Обсяг, тис. т	Назва країни	Ціна, дол. США/т	Обсяг, тис. т
1	Індія	1511,51	869,07	Ефіопія	16,69	2056,51
2	Туреччина	798,18	1379,75	Філіппіни	1,41	1705,94
3	Нідерланди	501,33	944,50	Мозамбік	6,17	1700,96
4	Італія	369,43	838,51	Нова Каледонія	2,17	1670,70
5	Іспанія	360,64	910,44	Люксембург	1,50	1664,44
6	Бельгія	333,35	1063,90	Китай, Гонконг	1,47	1610,40
7	Німеччина	312,62	1026,78	Швейцарія	49,85	1570,73
8	Великобританія	283,44	1036,09	Японія	33,42	1556,25
9	Франція	200,41	1125,57	Канада	31,69	1437,60
10	Судан	130,79	949,59	Ірландія	10,77	1431,04
11	США	111,00	1412,48	США	111,00	1412,48
12	Саудівська Аравія	98,94	931,20	Сінгапур	23,74	1391,82
13	Греція	97,53	957,90	Туреччина	798,18	1379,75
14	Білорусь	92,24	925,43	Катар	1,63	1365,61
15	ПАР	79,31	938,87	Парагвай	4,91	1354,75
16	Австралія	73,26	1046,52	Норвегія	8,07	1316,47
17	Боснія і Герцеговина	69,02	905,15	Малаві	2,18	1310,37
18	Малайзія	66,78	1001,84	Нова Зеландія	15,30	1304,39
19	Алжир	66,13	854,74	Шрі-Ланка	1,34	1265,98
20	Мексика	59,51	1033,23	Мадагаскар	1,83	1258,42

Також підвищення прибутковості реалізації продукції дозволить реінвестувати прибутки в розвиток виробництва готової продукції закордоном та її просування. Таким чином вітчизняні підприємства

зможуть підвищувати рівень доданої вартості та нарощувати внутрішнє виробництво та експорт продукції.

Рис. 1. Етапи формування спільних каналів реалізації продукції в умовах використання стратегії інтегрованої диверсифікації

Висновки із цього дослідження. Використання стратегії інтегрованої диверсифікації для аграрних підприємств, які займаються вирощуванням та реалізацією зернових та олійних культур, дозволить підвищити рівень конкурентоспроможності на зовнішньому ринку та стати вагомим «гравцем» у міжнародному ринковому просторі. Спільне залучення коштів у налагодження власної переробки закордоном дозволить сформувати вищий рівень доданої вартості і, як наслідок, підвищити прибутковість реалізації вітчизняної продукції. Отримані прибутки підприємства зможуть

реінвестувати в розвиток українського виробництва й аграрної інфраструктури та підвищення заробітної плати працівникам, що дозволить сформувати споживчий ринок з вищим рівнем купівельної спроможності. Також створення переробних дочірніх підприємств закордоном дозволить переробляти не лише пшеницю та кукурудзу, а також інші зернові в майбутньому. Таким чином, контролюючи весь економічний цикл «виробництво-переробка-реалізація», українські об'єднання зможуть підвищити рівень валютних надходжень до країни і зумовити позитивний вплив на кон'юнктуру в Україні. В майбутньому планується проведення досліджень щодо підвищення економічної ефективності агропідприємств за рахунок формування великих інтеграційних об'єднань та переорієнтацію експортних потоків продукції рослинництва на виробництво продукції тваринництва з метою формування оптимальних цін на сільськогосподарську продукцію. Створення потужної збутової мережі на території інших країн дозволить контролювати рівень переробки продукції та впливати на ринкову кон'юнктуру цих країн, таким чином отримуючи додаткові конкурентні переваги.

Бібліографічний список: 1. Азоев Г.Л. Конкурентные преимущества фирмы / Г.Л. Азоев, А.П. Челенков. – Москва: ОАО «Типография «НОВОСТИ», 2000. 2. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф. – СПб.: Питер, 1999. – 416 с. 3. Фіщук Б.П. Конкурентні стратегії підприємства в умовах мінливого ринкового середовища / Б.П. Фіщук, В.П. Жевега, О.І. Войтенко. // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. – 2012. – № 4 (70). – Т. 2. – С. 206-211. 4. Драган О.І. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теоретичні аспекти: монографія. – К.: ДАКККиМ, 2006. – 160 с. 5. Levitt T. Marketing Myopia / Theodore Levitt. // Harvard Business Review. – 1975. – С. 2–14. 6. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент / А.А. Томпсон, А.Д. Стрикленд. – Москва-Санкт-Петербург-Киев: Издательский дом "Вильямс", 2006. – 925 с. 7. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]: офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. 8. UN Comtrade / International Trade in Goods based on UN Comtrade data [Електронний ресурс]: офіційний сайт. – Режим доступу: <http://comtrade.un.org>.

П.П. Богачик Пути повышения эффективности сбыта экспортно-ориентированной продукции растениеводства в сельскохозяйственных предприятиях. В статье проанализированы наиболее перспективные рынки зерновых культур (пшеница, кукуруза) и

подсолнечного масла по уровню цен и объемам импорта продукции. Автором предложено использовать стратегию интегрированной диверсификации, что позволит объединять агропредприятия, которые занимаются аналогичными видами деятельности (производство и реализация пшеницы, кукурузы и др.) с целью совместной переработки продукции и продвижения ее на внешних рынках.

Ключевые слова: стратегия интегрированной диверсификации, конкурентная стратегия в сфере сбыта, рынок, экспорт, рыночная среда.

P.P. Bohachyk. Ways to increase marketing efficiency of export-oriented crop production in agricultural enterprises. The article analyzes the most promising markets of grain crops (wheat, corn) and sunflower oil in terms of prices and volumes of imports. The author proposed to use the strategy of integrated diversification. This will allow uniting agricultural enterprises that are engaged in similar activities (production and sale of wheat, corn, etc.) with the purpose of joint processing of products and promotion on foreign markets. Also, the article proposes three main stages in the formation of joint channels for the sale of products under conditions of using the strategy of integrated diversification. This will increase the level of competitiveness and profitability of agricultural activities of agricultural enterprises. The identification of markets at attractive price criteria and high absorption capacity relative to imported products is a prerequisite for business decisions regarding the diversion of export flows of products to the most efficient markets and leaving less profitable markets. Thus, it is possible to raise the level of export prices for agricultural products and, as a consequence, the revenue level. The received additional funds can be redirected to reinvest the Ukrainian agrarian production, processing and promotion of Ukrainian products on foreign markets. The increase in the volume of currency earnings will increase the inflow of funds to the country which will help to strengthen the national currency and ensure macroeconomic stability. The increase in cash inflows will help to raise wages for employees of agricultural enterprises that are oriented to exporting products. This will increase the purchasing power of the population and increase the volume of the consumer market. In turn, an increase in export earnings will provide additional tax revenues to state and local budgets. This is a prerequisite for the development of infrastructure in rural areas. Improving the mechanisms for selling crop products used by agricultural enterprises is a prerequisite for progressive changes at the level of both the enterprises themselves and at the national and regional levels.

Keywords: strategy of integrated diversification, competitive marketing strategy, market, export, market environment

Стаття надійшла до редакції: 28.05.2017 р.

С.І. Нетяга, аспірант

Поільський державний аграрно-технічний університет

СУЧАСНИЙ ПІДХІД ДО ПЛАНУВАННЯ У ПТАХІВНИЦТВІ. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

У статті розглядаються питання планування птахівництва, підвищення ефективності функціонування птахівничих підприємств України шляхом порівняння досягнень зарубіжної науки та практики ведення птахівничого бізнесу до умов української економіки. Проаналізовано основні світові тенденції розвитку виробництва та реалізації продукції птахівництва та його перспективи на найближчі роки. Особливу увагу приділено аналізу досвіду США у веденні птахівничого бізнесу за останні десятиліття та можливостей перенесення цього досвіду на економіку України. Особливо це стосується поширення вертикально-інтеграційних процесів від вирощування птиці і до її глибокої переробки, тобто виробництва напівфабрикатів та іншої продукції птахівництва, що значно підвищить рентабельність вітчизняних підприємств-виробників вищезазначеної продукції.

Ключові слова: птахівництво, птахівничий бізнес, ефективність птахівничої галузі, вертикально-інтеграційний процес, виробництво напівфабрикатів, рентабельність підприємства..

Постановка проблеми. Для подальшого розвитку вітчизняної галузі птахівництва, а також для розробки довготривалої стратегії розвитку промислового птахівництва нам необхідно враховувати досвід організації птахівничого бізнесу провідних країн світу. Промислове птахівництво – одна з найбільш динамічних галузей як вітчизняного, так і світового агропромислового комплексу. Починаючи із 1961 р., упродовж 50 років збільшення виробництва куриного м'яса було характерним для всіх країн-виробників, при цьому найбільших темпів досягли Південна Америка і Азія, які наростили обсяги у 31,6 і 15,5 разу відповідно. У цілому, світове виробництво м'яса курей зросло у 7,8 разу, і за цим показником Азія із третього місця перемістилася на перше

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням теоретичних питань процесу виробництва м'яса бройлерів, розрахунку показників, що його відображають, займалася низка вчених: В.Г. Андрійчук, П.С. Березівський, Н.І. Волкова, В.К. Горкавий, М.П. Журавель,

А.Т. Мармоза, М.К. Пархомець та ін. Проте постає проблема адаптації зарубіжного досвіду виробництва курячого м'яса до вітчизняних умов.

Формулювання цілей статті. Оцінка сучасного стану виробництва м'яса бройлерів у провідних країнах світу і розробка практичних рекомендацій щодо адаптації його на птахівничих підприємствах України.

Виклад основного матеріалу досліджень. Птахівництво є самою скоростиглою і економічно вигідною галуззю тваринництва. Воно забезпечує населення високопоживними дієтичними продуктами харчування, а промисловість сировиною і має ряд істотних переваг перед іншими галузями скотарства: високу оплату корму приростом живої маси птиці, швидкою енергією росту, скоростиглістю, відносно дешевою і доступнішою для населення продукцією.

Яйця, м'ясо молодяку і дорослої птиці курей, качок, гусей, індиків, а також такі продукти переробки, як яєчний порошок, меланж, паштет із печінки, супові набори, субпродукти, консерви — ось далеко неповний перелік продукції, яку дає птахівництво.

Яйце містить всі необхідні для організму поживні речовини: повноцінні білки, які мають всі незамінні амінокислоти. Вітаміни, сполуки заліза, фосфору, кальцію та ін. Яєчний порошок і меланж широко використовується в хлібопекарній, кондитерській, виноробній, а також в текстильній і інших галузях промисловості.

М'ясо індиків по вмісту білка (24,7 %) перевищує всі види м'яса тварин і птиці, а м'ясо курей по цьому показнику (18,5 %) займає третє місце після м'яса індиків та яловичини. М'ясо качок і гусей містить великий процент жиру і калорійніше м'яса всіх видів сільськогосподарських тварин і птиці.

Цінними дієтичними якістьми володіє м'ясо молодяку бройлерів, багате на легкозасвоювані білки, вітаміни та мікроелементи.

Вихід м'яса від живої маси птиці складає 80% і більше, їстівних частин – 70 %, а у свиней, великої рогатої худоби і овець відповідно 60, 44 і 40 %.

Важливе народногосподарське значення має побічна продукція птахівництва - перо, пух, послід.

Перо і пух застосовуються для виготовлення подушок, ковдр, галантерейних виробів. Пташиний послід - цінне добриво і сировина для виготовлення сечової кислоти. Відходи птахівництва, які отримують про забої птиці, відходи інкубації падіж птиці переробляють в цінне кормове борошно, яке додають в комбікорми.

Птиця має добру відтворювальну здатність, характеризується високою продуктивністю і скоро сплістю. Від однієї курки м'ясних видів

птиці при круглорічному комплектуванні стада в середньому за рік можна отримати 140-159,9 кг м'яса.

Біологічні особливості птиці дозволяють при інтенсивних методах вирощування і утримання організувати виробництво продукції на крупних спеціалізованих підприємствах і в об'єднаннях рівномірно на протязі року. Завдяки інтенсивному росту, високій продуктивності затрати кормів на одиницю приросту живої маси птиці, особливо бройлерів, у 2-3 рази менші, чим при виробництві свинини і яловичини.

Короткий період виробництва забезпечує швидку оборотність оборотних засобів і підвищення рентабельності птахівничих підприємств. Високий рівень механізації і автоматизації виробничих процесів сприяє неухильному росту продуктивності праці.

У країнах Європи, США, Канади птахівництво розвивається у складі птахопромислових комплексів, на яких виробляють бройлерне м'ясо. Найбільшими виробниками птахів та продуктів птахівництва – м'яса та яєць – є США (18 %), Китай (16%), ЄС (12 %), Бразилія (12 %). Разом вони забезпечують майже **60 %** відсотків світового виробництва. Частка України – всього **1,1 %**. Основні експортери бройлерів: США, Нідерланди, Бельгія, Данія, Франція, а яєць – США, Бельгія, Нідерланди.

Найбільшим виробником м'яса птиці є США, де було вироблено 16358 т. м'яса птиці, або іншими словами, на кожного американця по 58,8 кг – це поки найвищий результат у світі. Зазначимо, що у США ця галузь представлена трьома секторами: виробництвом яєць, курей та індиків. При цьому в загальному обсязі реалізації птиці у фермерських господарствах 62 % становлять кури, 21 % – яйця, 14 % – індики. Останніми роками спостерігається збільшення обсягів реалізації качок і гусей. У цілому птахівництво є однією з найбільш розвинених галузей, яке представлено великими спеціалізованими і високоорганізованими фірмами. Рівень використання у вітчизняній практиці зарубіжного досвіду провідних країн залишається низьким, можна навіть сказати, що питання про використання його в Україні не до кінця вивчені. Це пояснюється рядом чинників і, перш за все, відмінностями соціально-економічного середовища України і країн Заходу. У більшості з них сільське господарство перестало бути основним і єдиним джерелом існування для значної маси населення і визначати його спосіб життя, відмінний від міського. На відміну від яловичини і свинини, виробництво бройлерів сконцентровано більшою мірою.

Зазначимо, що період першої фази фінансово-економічної кризи для вітчизняних птахівників став шансом для нарощування обсягів виробництва м'яса птиці та його експорту. Так, за 2010 р. тільки

промислове виробництво курятини зросло на 13 %, експорт – у 2,3 рази. Загальносвітові обсяги виробництва м'яса птиці у 2015 р. складають 73,7 млн тонн. Частка України у світовому виробництві м'яса птиці у 2010 – 1,2 %, а на 2015 р. була на рівні 1,4 %. У загальносвітовому експорті частка України за 2015 р. зросла із 0,1 % до 0,23 %, у імпорті зменшилась із 3,3 % до 2,6 %. Порівнянно з іншими країнами світу (Китай – 3,3 %, ЄС 27 – 0,3 %, Бразилія – 4 %), незважаючи на відсутність державної підтримки, Україна демонструє найшвидші темпи розвитку птахівництва, і найголовніше те, що вона ще далеко не вичерпала резерв подальшого розвитку.

Набутий досвід розвитку птахівництва в США представляє певний практичний інтерес для України. Воно характеризується високорозвиненою вертикальною інтеграцією, яка є, за рядом оцінок, найбільш досконалою формою організації. Вона передбачає наявність власного комбікормового заводу, репродуктора другого порядку. Комбікормові заводи виробляють корми для батьківського стада і для бройлерів. Вертикально інтегрована компанія має інкубатор, ферми вирощування, забійні і переробні підприємства, цех утилізації відходів, потужну систему маркетингу продукції. Дуже часто вирощування бройлерів проводиться індивідуальними фермами, які не входять до складу компанії. Забита птиця або у вигляді цілої тушки, або в обробленому вигляді надходить до мережі оптової торгівлі. Також у багатьох компаніях проводиться глибока переробка і приготування продуктів, готових до використання [1].

Перевага інтегрованого виробництва полягає в тому, що всі стадії виробництва зосереджені в одних руках. В інтегрованій компанії простіше налагодити санітарний контроль і запобігати спалахам захворювань, а також здійснювати контроль якості продукції. Зазначимо, що вертикальна інтеграція зазвичай буває у двох формах: виробничій контрактації та інтеграції власності. За виробничої контрактації фірма-інтегратор укладає довгострокові контракти з виробниками або первинними дилерами, які закупають сільськогосподарську продукцію безпосередньо у фермерів. Контракти укладають до початку виробничого циклу, чітко фіксують параметри законтрактованої продукції, технологію її виробництва, терміни постачання і ціни [2]. У результаті фермер втрачає контроль над власною продукцією: над процесом її виробництва і збуту. Він не має права змінити технологію, джерела закупівлі засобів виробництва, покупця. Виробнича контрактація найбільш поширена у виробництві м'яса птиці.

Порушення встановлених контрактом параметрів технології може призвести до розриву контракту, при цьому інші фірми-інтегратори, що діють у цьому регіоні, можуть не виявити бажання укласти контракт із фермером, який працює за іншою технологією. Отже, фермер формально є самостійним, але фактично працює за програмами фірми-контрактора.

Із практичного погляду цікавий досвід європейських країн, де розвивається контрактація по реалізації продукції, на відміну від виробничої контрактації в США. Із країн ЄС виробництво яєць і м'яса за системою контрактів найбільш розвинене у Нідерландах (50 %) і Франції (55 %). До функцій фірм-інтеграторів входять: матеріально-технічне забезпечення усіх ланок агропромислового формування, фінансування, контроль за виконанням фермерами, що працюють за контрактом, встановленої технології виробництва, надання їм різних послуг. Так, для Нідерландів характерним є укладання трьохсторонніх контрактів – між фермерами, комерційними підприємствами і пакувальними центрами. Фермер отримує гарантовано плату за яйця або певну суму в розрахунок на курку-несучку. У Німеччині значна частка бройлерів вирощується на основі усних і короткострокових договорів на постачання і приймання птиці між фермерами або об'єднаннями виробників і бійнями [3]. Зазначимо, що розподіл часток ринку, що належить країнам ЄС, істотно відрізняється. Наприклад, такі чотири країни-виробники, як Великобританія, Франція, Іспанія та Італія, забезпечують 63,7 % усіх поставок. У Франції інтеграційний процес охоплює в першу чергу галузі, що належать до продовольчої системи, тобто сільське господарство, харчову промисловість і сферу реалізації продовольства. Характерною особливістю розвитку інтеграційних процесів у Франції є значний вплив на їх розвиток інструментів державного регулювання. Основними ініціаторами інтеграції сільського господарства і виробництва продовольчих товарів є великі несільськогосподарські фірми, які виробляють більше половини усієї продовольчої продукції країни. Упродовж останніх десятиліть набуто значний досвід щодо організації птахівничого бізнесу окремими країнами, що розвиваються, а також країнами із перехідною економікою.

Заслугує на увагу досвід державних програм сприяння ринковим реформам у Бразилії та Аргентині. За останні роки ці країни досягли значних успіхів у трансформації сільського господарства і нарощуванні експортного потенціалу. Зазначимо, що підйом галузі цими країнами було забезпечено через залучення великого кредиту від міжнародних фінансових організацій на розвиток ринкової інфраструктури. Нині

птахівництво в Аргентині характеризується високим рівнем інтеграції. Забій птиці сконцентровано на бійнях птиці 25 компаній, які на контрактній основі поставляють на птахоферми корми, одностадковий курчат, ветеринарні препарати та інші матеріали. У свою чергу, вони купують усю продукцію, що виробляється на цих птахофермах. Споживчий ринок м'яса птиці в Аргентині також має ряд особливостей. Кліматичні умови та традиції, що склалися, приводять до того, що майже 70 % м'яса птиці продається у вигляді цілих тушок. При цьому споживачі віддають перевагу великим тушкам вагою в 2,7 кг. Крім того, покупці віддають перевагу птиці із жовтуватим відтінком, що сприяло виведенню спеціальних порід, призначених спеціально для аргентинського ринку [4]. Зазначимо, що аргентинським виробникам м'яса птиці на внутрішньому ринку серйозну конкуренцію складають бразильські постачальники, які є одними з найбільших в світі виробників дешевого м'яса птиці. У 2013 р. 10 провідних бразильських компаній виробили 70 % від загального обсягу експорту м'яса птиці. Дві найбільші фірми SADIA і PERDIGAO мають 50 % від вищезгаданого показника. Вони організували об'єднану компанію, щоб збільшити експортні можливості і завоювати нові ринки. Багато бразильських компаній, які раніше займалися лише продажем на локальному ринку, переорієнтовувалися на експорт.

Одним із визначальних чинників стрімкого розвитку галузі є створення потужної комбікормової промисловості, яка виробляє збалансовані за білком та іншими поживними для птиці компонентами комбікорми. Так, у США окремі фірми купують до 50 % потреби кукурудзи у момент збирання урожаю, оскільки ціна на кукурудзу найнижча у цей період, а в структурі собівартості продукції від 60 % до 75 % займають корми, і чим нижче ціна на них, тим вищою є рентабельність виробництва яєць і м'яса птиці. Усі комбікормові заводи в США контролюються державним комітетом із контролю якості продуктів харчування, ліків і косметичних засобів. Більше того, у провідних країнах велику увагу приділяють тому, щоб у партії зерна або шроту, що поставляється, не було пестицидів і афлотоксинів. Великі компанії, які утримують 15–16 млн несучок, не мають своїх лабораторій, зразки сировини направляються у профільні відповідно обладнані лабораторії, де проводиться оцінка контролю якості. Якщо сировина не відповідає вимогам і містить домішки, то її не можна використовувати за призначенням. Якість продукції – важливий чинник підвищення ефективності виробництва, оскільки залежно від рівня якості змінюється ціна. У зарубіжних країнах приділяють велику увагу контролю якості

птахівничої продукції. Контроль якості продукції – це підтвердження відповідності спеціальному стандарту якості. Наприклад, у США була розроблена в 1996 р. система виробничої безпеки харчової продукції – НАССР 2 (аналіз небезпечних чинників і контрольних критичних точок). Ця система передбачає виявлення небажаних чинників і «критичних точок» технологічного процесу – параметрів, від яких залежить безпека виробленої продукції. У США керівництво з контролю якості має декілька розділів. Перший – це визначення контролю якості. Другий – якість інгредієнтів, що надходять у виробничий процес, де працівник, що відповідає за прийом сировини, має знати вимоги, що пред'являються до нього, а також проводити оперативний аналіз. Високі вимоги до якості продукції змушують фермерів дотримуватися жорстких рамок продажу птиці певної маси, якості і віку, що можливо лише за оптимізації виробництва. Встановлено, що поліпшення умов утримання птиці значною мірою сприяє підвищенню ефективності виробництва. Фахівці вважають, що реально продуктивність збільшується залежно від умов утримання на 10–20 % [5]. За останні 30 років у птахівництві повністю перейшли до використання закритих приміщень із регульованим мікрокліматом, що призвело до широкого поширення системи «все – порожньо, все – зайнято» (одночасна постановка на відгодівлю і одночасне зняття по закінченні за періодом), що дозволяє ефективно використовувати виробничі площі й успішно вирішувати проблеми ветеринарно-санітарної профілактики. Слід зазначити, що у провідних країнах розвинуеного птахівництва вирощування бройлерів у кліткових батареях наприкінці минулого століття набуло досить значного розвитку. Однак уже в другій половині 80-х рр. цю технологію практично перестали використовувати через ряд причин. По-перше, перехід на більш важкі кроси бройлерів: за вирощування цієї породи в клітках спостерігалася значна кількість дефектів тушок (намулів і гематом, травм крил, ніг), що погіршувало їх товарний вигляд. По-друге, істотне удосконалення підлогової технології. І, по- третє, надмірна увага громадських організацій, які вважали утримання птиці в кліткових батареях антигуманним. Організація глибокої промислової переробки м'яса птиці істотно вплинула на ефективність бройлерного виробництва, дозволила раціонально використовувати наявні ресурси, створити безвідходне виробництво і, що особливо важливе, повністю пристосувати його до смаків споживача. До початку 1990-х років лише 10 % м'яса курчат-бройлерів надходили на ринок у вигляді патраних тушок, 40 % – у вигляді оброблених тушок, 50 % – у вигляді продуктів глибокої переробки. Практика доводить, що глибока переробка значно збільшує доходи

порівняно з реалізацією у традиційному свіжому вигляді. Дослідженням встановлено, що розміщення птахівницьких підприємств у США має свої особливості, що дозволяє використовувати переваги регіональної спеціалізації. На початкових стадіях розвитку галузі переважало розміщення основної маси переробних підприємств поблизу споживачів – великих міст. У міру становлення сучасного великомасштабного кормовиробництва почалася концентрація цих підприємств на головних напрямках вантажопотоку зерна в країні: поблизу перевалочних баз, великих зерносховищ, річкових і морських портів. До середини 1990-х років бройлерна промисловість опинилася на 80 % зосередженою на півдні країни. Розглянемо особливості організації виробництва мяса птиці на провідних вітчизняних птахопідприємствах. ТОВ «Комплекс Агромарс» (торговельна марка «Гаврилівські курчата») є одним із найбільших птахівничих підприємств України та одним із визнаних лідерів у Економіка та управління АПК, № 2'2015 140 птахівничій галузі Європи. Створене у 1998 р. підприємство володіє потужною виробничою базою, що забезпечує на сьогодні виконання програми з виробництва більше 160 тис. тонн м'яса бройлерів і м'ясних продуктів. До групи компаній торговельної марки «Гаврилівські курчата» входить також ТОВ «Курганський бройлер» та ПАТ «Бориспільський експериментальний комбікормовий завод». Для забезпечення птахівництва кормами підприємство орендує у центральній частині України понад 12 тис. га землі, на якій за високими технологіями та із застосуванням сучасної техніки вирощує зернові культури. Зберігається зерно на двох елеваторах, на яких одночасно можна розмістити понад 150 тис. тонн, а виготовлення комбікормів проводиться на двох комбікормових заводах, потужністю близько 2 тис. тонн кормів у день. Підприємство повністю забезпечує себе інкубаційними яйцями, для чого на 10 фермах батьківського стада одночасно може утримуватися до 650 тис. голів племінних курей-несучок. Інкубація яєць проводиться на 4 інкубаторах, побудованих із використанням устаткування компанії «Petersime» (Бельгія), що дозволяє інкубувати до 110 млн шт. яєць в рік. Бройлери вирощуються на 40 фермах із використанням устаткування компанії «Big Dutchman International GmbH» (Німеччина), що забезпечує досягнення технологічних показників на рівні кращих птахівничих господарств Європи. Підприємство має 2 забійних цехи, оснащені новітнім устаткуванням відомих компаній «Мейн» і «Сторк» (Голландія), забезпечують забій 15 тис. бройлерів за годину. Нині ТОВ «Комплекс Агромарс» за підтримки всесвітньо відомої компанії «Авіаген», світового лідера племінного птахівництва та власника кросу племінної птиці «Росс»

створює спільне підприємство з утримання чистих ліній та прабатьківських порід птиці, що дасть змогу щорічно виробляти до 3 млн голів бройлерів батьківського стада. Із них 1 млн голів планується продавати в Україні, а 2 млн голів будуть експортуватися до країн Євросоюзу. У 2003 р. підприємство, одне з перших у птахівничій галузі України, впровадило інтегровану систему управління якістю і було сертифіковане за міжнародним стандартом ISO 9001:2001. Компанія проводить активну інвестиційну діяльність в першу чергу в сфері капітального будівництва. Нині споруджуються додатково 4 ферми батьківського поголів'я, 10 бройлерних ферм, інкубаторій, потужністю 64 млн шт. яєць в рік, забійний цех на 2 лінії забою з відповідною інфраструктурою, цех глибокої переробки м'яса птиці та інше. Розглядаючи технологічні виробничі підрозділи, вважаємо за доцільне дослідити технологічний процес вирощування бройлерів на прикладі ДП «Перемога Нова», який входить до ПАТ «Миронівський хлібопродукт». Зазначимо, що нині структуру цього підприємства формують дев'ять виробничих підрозділів, шість із яких утворюють єдиний вертикально інтегрований комплекс, що об'єднує виробничі потужності всього технологічного ланцюга бройлерного птахівництва: від виробництва інкубаційних яєць і кормів до переробки і реалізації готової продукції. Нині птахофабрика «Перемога Нова» налічує 9 потужностей для вирощування бройлерів (загальна місткість яких дозволяє одночасно утримувати до 2 млн голів птиці), сучасний інкубаторій та цех із забою і переробки птиці. Потужності підприємства дозволяють виробляти понад 26000 т. м'яса курчат-бройлерів на рік, що становить близько 14 % від загального обсягу виробництва курячого м'яса «Миронівським хлібопродуктом» у 2007 р. Зазначимо, що нині в господарстві працює близько 750 працівників. Сьогодні ПАТ «Миронівський хлібопродукт» — це вертикально інтегрований комплекс із 20 підприємств, який об'єднує потужності всього технологічного ланцюга виробництва м'яса птиці, займається виробництвом соняшникової олії, яловичини, свинини, готових м'ясних страв, ковбас, гусячого м'яса та печінки, вирощуванням фруктів і картоплі. Компанія є виробником курятини під ТМ «Наша Ряба», делікатесної яловичини під ТМ «Сертифікований Ангус», делікатесної гусячої печінки під ТМ «Фуа Гра» та готових м'ясних страв під ТМ «Легко!».

Є й не великі вітчизняні господарства, які досить швидко розвиваються та працюють ефективно. До них належить і ТОВ «Подільський бройлер» – господарство, розташоване в селі Маків

Хмельницької області. Перший забій вирощеної курятини «Подільський бройлер» зробив на початку грудня 2005 року. На сьогодні досить швидко розвивається у своєму регіоні та повністю забезпечує його якісною куратиною. Так, тричі на тиждень у господарстві забивають по 10–15 тис. голів бройлерів і одразу відправляють їх на переробку й реалізацію. Продукція компанії продається під торгівельною маркою «Ситний двір». Приблизно 50% вирощеної курятини «Подільський бройлер» реалізує в Хмельницькій та Вінницькій області. Решта 50% іде на переробку.

Як відомо, вітчизняні птахопідприємства, забезпечуючи високу ефективність виробничої діяльності,кладають власний капітал у іноземні підприємства з виробництва продукції птахівництва. Так, вітчизняний агрохолдинг «Авангард» із виробництва яєць і яєчних продуктів, придбав близько 50 % активів провідної компанії США з переробки свійської птиці Townsends. Зазначимо, що Townsends – один зі старих виробників м'яса в США. Це перша вертикально-інтегрована компанія на ринку м'яса птиці США, яка за результатами 2010 р. займає близько 2,8 % ринку м'яса бройлерів у США. Компанія переробляє 320 тис. тонн м'яса птиці на рік, у 2010 р. виручка склала 500 млн. Як зазначають фахівці, ця операція дозволить більш раціонально використовувати експортні можливості компанії на ринках Близького Сходу. Очевидно, що придбання американської компанії виводить агрохолдинг «Авангард» на лідируючі позиції в Україні [6].

Висновки. Отже, сучасні птахівничі підприємства в Україні та за кордоном характеризуються комплексним виробництвом із закінченим технологічним циклом. Процес комплексного виробництва складається із сільськогосподарського виробництва і промислового виробництва, включаючи переробку м'яса. Сільськогосподарське виробництво передбачає процес вирощування кормів для годівлювання птиці. Процес виробництва напівфабрикатів і глибокої переробки належить до промислового виробництва. Процес вирощування птиці знаходиться на межі між сільським господарством і промисловістю. Сучасних параметрів виробництва продукції птахівництва досягнуто на основі освоєння ресурсозберігаючих технологій, науково обґрунтованої системи годівлі птиці, повнішого використання генетичного потенціалу кросів і порід птиці, раціональної організації праці та виробництва, розробки і впровадження сучасних інформаційних технологій, нагромадження, обробки та використання даних племінного обліку із застосуванням сучасної комп'ютерної техніки, матеріальної заінтересованості власників

птиці та майна в раціональному використанні виробничого потенціалу галузі й підвищенні якості виробленої продукції.

Бібліографічний список: 1. Галанець В. Державне регулювання розвитку птахівництва з метою прискореного забезпечення населення м'ясом / В. Галанець // Ефективність державного управління: зб. наук. пр. Львівського регіонального інституту державного управління. – 2009. – Вип. 18–19. – С. 452–458. 2. Ільїн В.Ю. Сучасні процеси інтеграційних трансформацій в аграрному секторі економіки України / В.Ю. Ільїн // Науковий вісник ЛНАУ. – 2009. – № 5. – С. 150–161. 3. Отраслевые союзы АПК / А.Н. Семин, Г.В. Тверитинов и др. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ГСХА, 2007. – 288 с. 4. Червен І.І. Удосконалення організації виробництва продукції птахівництва на основі запровадження економічних та технологічних заходів / І.І. Червен, М.В. Яценко // Вісник аграрної науки Причорномор'я Миколаївського державного аграрного університету. — Миколаїв. – 2010. – Вип. 2 (53). – С. 3–12. 5. ФАО: світовий ринок м'яса птиці [Електронний ресурс] // Агрофакт. – Режим доступу: <http://avisagro.com.ua/news/84>. 6. Іванцюра О.В. Організаційно-технологічні засади підвищення ефективності функціонування птахопродуктового підкомплексу / О. В. Іванцюра // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. 2008. – Вип. 18.8. – С. 27–30.

С.И. Нетяга. Современный подход к планированию в птицеводстве. Международный опыт. В статье рассматриваются вопросы планирования птицеводства, повышения эффективности функционирования птицеводческих предприятий Украины путем сравнения достижений зарубежной науки и практики ведения птицеводческого бизнеса к условиям украинской экономики. Проанализированы основные мировые тенденции развития производства и реализации продукции птицеводства и его перспективы на ближайшие годы. Особое внимание уделено анализу опыта США в ведении птицеводческого бизнеса за последние десятилетия и возможностей переноса этого опыта на экономику Украины. Особенно это касается распространения вертикально-интеграционных процессов от выращивания птицы и к ее глубокой переработки, то есть производства полуфабрикатов и другой продукции птицеводства, значительно повысит рентабельность отечественных предприятий-производителей вышеупомянутой продукции.

Ключевые слова: птицеводство, птицеводческий бизнес, эффективность птицеводческой отрасли, вертикально-интеграционный процесс, производство полуфабрикатов, рентабельность предприятия .

Netiaha S.I. Modern approach to planning in the poultry farming. International experience. The article deals with the issues of the poultry farming planning, improving the efficiency of the poultry industry in Ukraine by comparing the achievements of foreign science and poultry business practices to the conditions of the Ukrainian economy. The basic world tendencies of the development of the production and sale of poultry products and its perspectives for the coming years have been analyzed. The experience in poultry farming business in the USA during recent decades and the possibilities of transferring this experience to the Ukrainian economy is of particular analysis here. This is especially true for the expansion of vertical integration processes from poultry breeding to its deep processing, that is, for the production of semi-finished products and other poultry products, which will significantly increase the profitability of the domestic enterprises which produce the above mentioned products. *The purpose of the work.* To analyze the main world tendencies in the development of the production and implementation of the poultry products and its prospects for the coming years. *The methodology of the work's carrying out.* Theoretical, methodological and practical principles of the formation and evaluation of the competitiveness of the poultry production of domestic producers have been applied and the international experience has been analyzed. *The results of the work.* It has been proved that modern poultry enterprises in Ukraine and abroad are characterized by integrated production with the complete technological cycle. The complex production process consists of agricultural production and industrial production, including meat processing. Modern parameters of the poultry production have been achieved through the development of resource-saving technologies, scientifically substantiated feeding systems, the full use of the genetic potential of cross-breeds and poultry breeds, rational organization of labour and production, the development and implementation of modern information technologies, the accumulation, processing and use of the breeding data with the help of modern computer technology, material interest of the poultry and property owners in the rational use of the productive potential of the industry and improving the quality of the manufactured products. *The sphere of the results application.* Poultry industry.

Key words: poultry farming, poultry industry, poultry industry efficiency, vertical integration process, semi-finished production, profitability of the enterprise.

Стаття надійшла до редакції: 28.05.2017 р.

С.І. Павлюк, аспірант

Миколаївський національний аграрний університет

ДОХОДИ ТА ВИТРАТИ НАСЕЛЕННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розглянуто сучасні тенденції змін соціальної та економічної складових рівня життя сільського населення. Висвітлено стан зайнятості та безробіття населення сільських територій Миколаївської області. Проаналізовано рівень сукупних доходів та сукупних грошових витрат сільських домогосподарств регіону, їх структуру в контексті стану та перспектив розвитку сільських територій. Розкрито основні причини виникнення та поширення безробіття сільського населення. За результатами проведеного дослідження окреслено напрями підвищення життєвого рівня населення в сільській місцевості Миколаївської області.

Ключові слова: *зайнятість, безробіття, сільські території, сільське населення, господарства населення, сукупні ресурси, сукупні витрати.*

Постановка проблеми. У сільській місцевості проживає сьогодні близько третини населення, яке переважно зайняте в агропромисловому виробництві, де створюється третина внутрішнього валового продукту. Але однією з реалій сьогодення залишається низький рівень життя сільського населення. Наразі сільські території характеризуються багатьма негативними чинниками: погіршення демографічної ситуації, високий рівень безробіття, нераціональне використання природних ресурсів, що в кінцевому випадку негативно позначається на їх сталому розвитку. З кожним роком скорочується життєвий, демографічний та трудовий потенціал сільських територій. Кількість економічно активного населення у віці 15-70 років в 2016 році становила близько 18,0 млн. осіб, з них 5,7 млн. осіб становили мешканці сільської місцевості; чисельність зайнятого населення становила відповідно 16,3 млн. осіб (5,1 млн. осіб сільського населення); рівень зайнятості сільського населення у 2016 році становив 54,9%. Доступність населення, що проживають на сільських територіях до соціально-побутових послуг знижується, скорочується їх якість та перелік.

З огляду на це виникла необхідність поглиблення наукового дослідження соціально-економічного розвитку сільських територій, в

частині доходів та витрат, аналізу їх структури сільського населення Миколаївської області.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню різних аспектів соціально-економічного розвитку сільських територій, присвячені напрацювання багатьох вітчизняних вчених, передусім О. Бородіної, А.В.Лісового, О. Павлова, І. Прокопи, Ю. Юрчишина. Водночас через наявність широкого кола проблемних питань, пов'язаних із цією тематикою, багато з них потребують подальшого вивчення, особливо на регіональному рівні.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення рівня та структури доходів і витрат сільського населення Миколаївської області, а також визначення напрямів підвищення життєвого рівня населення.

Виклад основного матеріалу досліджень. Поняття рівня та якості життя населення належить до синтетичних, комплексних понять, які охоплюють широкий спектр соціально-економічних явищ (масштаби, характер зайнятості та умови праці; рівень освіти і професійно-кваліфікаційної підготовки; розмір і структуру доходів і витрат; споживання продовольчих та непродовольчих товарів, їхню якість і обсяг; структуру та якість платних і безплатних послуг; забезпеченість житлом і його благоустрій; обсяги домашнього майна та особистих заощаджень; масштаби залучення до культурного життя; системи соціального забезпечення та соціального страхування; економічні умови життєдіяльності; стан генофонду населення). Вони з одного боку, є об'єктами соціального регулювання, а з іншого – його специфічними напрямками [5, с.188].

Бідність населення – соціальне положення, що характеризується наявністю незначних доходів, низькою якістю раціону харчування, обмеженим забезпеченням товарами довгострокового використання, низькою комфортністю житла, а також недостатнім доступом до об'єктів соціальної інфраструктури. Бідність притаманна будь-якій економічній системі, її прояви помітні в усіх без винятку країнах. Різниця полягає в масштабах бідності, її глибині і динаміці поширення [6].

За даними Державної служби статистики, у 2016 р. чисельність безробітних у віці 15-70 років та економічно неактивного населення проживають у сільській місцевості, склала відповідно 550,3 тис. осіб і 3,6 млн осіб, що становить 33,0 % та 32,8 % від загальної чисельності. Рівень безробіття у сільській місцевості становив 9,7 %, що на 0,3 % більше рівня 2015 р. та на 0,5 % більше показника міських поселень.

1. Сукупні місячні грошові доходи сільських домогосподарств Миколаївської області, грн

Джерела доходів	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Грошові доходи	2658,95	2830,72	3514,87	3498,37	3887,39	4523,26
Оплата праці	956,14	1069,88	1622,99	1305,41	1515,52	1570,07
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	193,29	263,91	195,12	205,18	313,22	789,15
Доходи від продажу сільськогосподарської продукції	486,74	395,45	458,26	364,44	599,80	585,77
Доходи від власності	84,73	128,11	170,64	158,92	198,28	260,01
Пенсії	683,76	701,17	782,08	1000,06	948,17	975,36
Стипендії	10,40	30,61	16,01	9,55	13,55	0,35
Допомоги, пільги, субсидії та компенсаційні виплати, надані готівкою	90,35	106,83	137,13	269,34	134,99	162,67
Грошова допомога від родичів та інших осіб	99,94	108,82	61,35	118,20	110,41	129,23
Аліменти	4,26	0,88	2,14	25,05	3,72	3,62
Інші грошові доходи	24,64	25,06	26,80	38,54	49,73	47,03
Негрошові доходи	379,65	434,40	437,28	323,27	558,43	667,10
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	318,17	346,05	349,42	255,16	468,70	566,52
Пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива	6,60	6,52	7,86	6,41	6,19	18,30
Пільги безготівкові на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо, на оплату послуг транспорту, зв'язку	1,55	5,71	10,58	5,59	13,53	0,84
Грошова оцінка допомоги від родичів та інших осіб продовольчими товарами	53,33	76,12	69,42	56,11	70,01	81,44

Джерело: побудовано за даними [7]

Основні причинами незайнятості сільського населення – це непрацевлаштовані після закінчення загальноосвітніх і вищих навчальних закладів – майже 19 % та звільнення за власним бажанням (за угодою сторін) – 24 %. Половина економічно неактивного населення на сільських територіях – пенсіонери, кожен четвертий – особа, що виконує домашні (сімейні) обов’язки, перебуває на утриманні та кожен п’ятий – учень, студент.

Важливе значення для аналізу соціально-економічного стану розвитку сільських територій Миколаївської області має питання доходів та витрат населення. Доходи господарств населення включають як грошові, так і не грошові доходи: оплату праці; доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості, продажу сільськогосподарської продукції, особистого і домашнього майна, продажу нерухомості, від власності; пенсії; стипендії; допомоги, пільги, субсидії та компенсаційні виплати, надані готівкою та інші грошові доходи. Витрати у свою чергу включають наступні складові: продукти харчування; безалкогольні та алкогольні напої; тютюнові вироби; одяг і взуття; житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива; охорона здоров’я; транспорт; зв’язок; відпочинок і культура; освіта та різні товари та послуги.

До основних джерел грошових доходів сільських домогосподарств Миколаївської області належать заробітна плата, пенсії, дохід від підприємницької діяльності та від продажу сільгосппродукції. У структурі негрошових доходів суттєвою часткою є вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства.

Структура грошових доходів сільських домогосподарств у відносних вимірниках дає змогу як найкраще зрозуміти відмінності в статті доходів (табл. 2). Аналіз структури доходів господарств населення Миколаївської області свідчить, що протягом 2010-2015 рр. основним джерелом доходів є оплата праці, яка склала 86,6 % у 2015 р., зменшення даного показника проти 2010 р. склало 0,4 рази. Доходи від підприємницької діяльності становлять 15,1 % (на 8,8 більше рівня 2010 р.), а від продажу сільськогосподарської діяльності відповідно 11,2 % (на 4,7 менше 2010 р.). Частка доходів від отримання пенсій у 2015 р. зменшилася на 3,7 та склала 18,7 %. Що стосується частки вартості спожитої продукції, отриманої від особистого підсобного господарства, то вона коливалася від 6,6% до 10,8% та була найвищою у 2015 р.

**2. Структура сукупних грошових доходів
сільських домогосподарств
Миколаївської області, %**

Джерела доходів	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Грошові доходи	87,0	85,1	87,6	90,6	86,3	86,6
Оплата праці	31,3	32,2	40,4	33,8	33,6	30,0
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	6,3	7,9	4,8	5,3	6,9	15,1
Доходи від продажу сільськогосподарської продукції	15,9	11,9	11,4	9,4	13,3	11,2
Доходи від власності	2,8	3,8	4,3	4,1	4,4	5,0
Пенсії	22,4	21,1	19,5	25,9	21,0	18,7
Стипендії	0,3	0,9	0,4	0,2	0,3	0,0
Допомоги, пільги, субсидії та компенсаційні виплати, надані готівкою	3,0	3,2	3,4	7,1	3,1	3,1
Грошова допомога від родичів та інших осіб	3,3	3,3	1,5	3,1	2,5	2,5
Аліменти	0,1	0,0	0,1	0,6	0,1	0,1
Інші грошові доходи	0,8	0,8	0,7	1,0	1,1	0,9
Негрошові доходи	12,4	13,0	10,9	8,4	12,4	12,8
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	10,5	10,4	8,8	6,6	10,4	10,8
Пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,4
Пільги безготівкові на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо, на оплату послуг транспорту, зв'язку	0,0	0,1	0,2	0,1	0,3	0,0
Грошова оцінка допомоги від родичів та інших осіб продовольчими товарами	1,7	2,3	1,7	1,5	1,6	1,6

Джерело: побудовано за даними [7]

Витрати населення дуже тісно пов'язані з рівнем доходів. Проведений аналіз свідчить, що наявні доходи сільських домогосподарств у певній мірі покривають понесені ними витрати, але це, на жаль, не є свідченням зростання рівня доходів сільського населення.

У структурі грошових витрат сільських домогосподарств Миколаївської області найбільшу частку становлять споживчі витрати (табл. 3).

3. Грошові місячні витрати сільських домогосподарств Миколаївської області, грн

Статті витрат	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Споживчі грошові витрати	2015,41	2237,58	2792,87	2662,40	2894,45	3634,00
Продукти харчування та безалкогольні напої	1089,34	1247,18	1367,98	1436,53	1486,22	1868,42
Алкогільні напої	26,66	24,90	35,03	33,26	36,00	47,38
Тютюнові вироби	65,19	70,74	79,49	94,10	93,93	137,20
Одяг і взуття	225,51	192,27	298,17	233,91	268,70	278,56
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	198,66	228,41	256,58	251,69	306,15	539,98
Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	87,61	85,11	133,74	110,70	119,45	127,58
Охорона здоров'я	72,64	96,19	137,09	137,41	143,79	172,43
Транспорт	81,33	81,86	169,99	93,93	115,18	146,10
Зв'язок	46,76	61,32	80,33	82,65	86,49	98,13
Відпочинок і культура	21,58	17,98	77,61	42,68	55,58	36,40
Освіта	15,32	22,83	22,78	5,51	42,78	8,87
Ресторани та готелі	17,61	32,17	43,84	28,11	29,98	39,24
Різні товари та послуги	67,20	76,62	90,24	111,92	110,20	133,71
Неспоживчі грошові витрати	359,82	343,31	500,53	416,76	602,27	615,01

Джерело: побудовано за даними [7]

Найбільшу частку у складі статей витрат у домогосподарствах займають видатки на харчування, які протягом 2010-2015 рр. мали тенденцію до зростання, найменшу частку – видатки на освіту. Структура

грошових витрат сільських домогосподарств у відносних вимірниках свідчить про незначні їх зміни протягом досліджуваного періоду (табл. 4).

У структурі грошових витрат господарств населення найбільша частка витрат приходить на продовольчі товари – 48,3 % (2015 р.), проти 49,8 % у 2010 р. Частка непродовольчих витрат та послуг в загальній сумі витрат у 2015 р. у порівнянні з 2010 р. дещо зросла та відповідно склали 28,5 % та 8,7 %. Неспоживчі витрати протягом досліджуваного періоду зменшилися на 0,6 та у 2015 р. склали відповідно 14,5 % від загальної суми грошових витрат господарств населення.

4. Структура грошових витрат сільських домогосподарств Миколаївської області, %

Статті витрат	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Споживчі грошові витрати	84,9	86,7	84,8	86,5	82,8	85,5
Продукти харчування та безалкогольні напої	45,9	48,4	41,7	46,7	42,5	44,0
Алкогольні напої	1,2	1,0	1,0	1,1	1,0	1,1
Тютюнові вироби	2,7	2,7	2,4	3,1	2,7	3,2
Одяг і взуття	9,5	7,4	9,0	7,5	7,6	6,6
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	8,4	8,8	7,7	8,1	8,8	12,7
Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	3,7	3,3	4,1	3,6	3,4	3,0
Охорона здоров'я	3,1	3,7	4,2	4,5	4,1	4,1
Транспорт	3,4	3,2	5,2	3,1	3,3	3,4
Зв'язок	2,0	2,4	2,4	2,7	2,5	2,3
Відпочинок і культура	0,9	0,7	2,4	1,4	1,6	0,9
Освіта	0,6	0,9	0,7	0,2	1,2	0,2
Ресторани та готелі	0,7	1,2	1,3	0,9	0,9	0,9
Різні товари та послуги	2,8	3,0	2,7	3,6	3,2	3,1
Неспоживчі грошові витрати	15,1	13,3	15,2	13,5	17,2	14,5

Джерело: побудовано за даними [7]

У складі споживчих витрат домінуючими є витрати на продукти харчування та безалкогольні напої, що в 2015 р. зменшилися на 1,9 % та склали 44,0 %. Питома вага витрат на оплату житлово-комунальних послуг

господарств населення збільшилася та у 2015 р. склала 12,7 %, проти 8,4 % у 2010 р. Це збільшення, насамперед, пов'язане із зростанням тарифів на комунальні послуги. Питома вага витрат на одяг та взуття склала 6,6 % (9,5 %), охорону здоров'я – 4,1 % (3,1 %) та транспорт – 3,4 %. Зменшення суми коштів, що витрачаються населенням на купівлю готового одягу та взуття, пояснюється зростанням цін на них та тим, що більшість населення купує товари низької якості (рисунок).

Частка споживчих витрат населення сільських територій Миколаївської області за 2000 р. та 2015 р., %

Джерело: побудовано за даними [7]

Висновки і перспективи подальших досліджень. Одним з найбільш важливих чинників, що визначає спроможність господарств населення задовольняти власні потреби у товарах і послугах, є дохід. Власне обмеженість у доходах змушує сільське населення відмовлятися від придбання непродовольчих товарів (одягу, взуття, предметів домашнього вжитку, побутової техніки) та послуг (охорона здоров'я, транспорт, відпочинок та дозвілля) саме на користь продуктів харчування. Найбільше занепокоєння викликає те, що найменша питома вага в структурі грошових витрат господарств населення належить витратам на освіту, а саме 0,2 % (рівень 2015 р.).

Узагальнюючи вищевикладене, можемо зробити висновок, що внаслідок неспроможності забезпечення збільшення розміру доходів господарства населення змушені контролювати власне споживання завдяки виробництву продукції сільського господарства для особистого споживання, придбання більш дешевих продуктів та товарів широкого

вжитку та забезпечення побутових потреб власними силами. Питання, що пов'язані з доходами та витратами сільського населення вимагають вирішення цілого комплексу питань, нового підходу до політики соціально-економічного розвитку села, посилення ролі громадянського суспільства та місцевих ініціатив.

Бібліографічний список: 1. Соціоекономічний розвиток сільського господарства і села: сучасний вимір / [О.М. Бородіна, І.В. Прокопа, В.В. Юрчишин та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор НАН України О.М. Бородіної; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – 320 с. 2. Прокопа І.В. Життєзабезпечення сільського населення: наслідки старих та орієнтири нових реформ / І.В. Прокопа // Економіка і прогнозування – № 1. – 2015. – С. 121-130. 3. Лісовий А.В. Державне регулювання розвитку сільських територій: [монографія] / А.В. Лісовий. – К.: Дія, 2007. – 400 с. 4. Павлов О.І. Сільський розвиток як результуюча функціонування сільських територій та аграрної сфери / О.І. Павлов // Економіка АПК. – 2013. – № 1. – С. 77-82. 5. Головніна О.Г. *Основи соціальної економіки* [текст]: підручник / Г 61 О.Г. Головніна. – 2-е вид., перероб. та доп. – К.: Центр учбової літератури, 2013. 6. Когатько Ю.Л. Бідність сільського населення України / Ю.Л. Когатько [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dse.org.ua/arhcrive/23/3.pdf>. 7. Статистичний збірник «Витрати і доходи домогосподарств Миколаївської області у 2015 році» / за ред. З.А. Лук'яненко. – М.: Головне управління статистики у Миколаївській області, 2017. – С. 151

Павлюк С.И. Доходи та витрати населення сільських територій Миколаївської області. В статье рассмотрены современные тенденции изменений социальной и экономической составляющих уровня жизни сельского населения. Отражено состояние занятости и безработицы населения сельских территорий Николаевской области. Проанализирован уровень совокупных доходов и совокупных денежных расходов сельских домохозяйств региона, их структуру в контексте состояния и перспектив развития сельских территорий. Раскрыты основные причины возникновения и распространения безработицы сельского населения. По результатам проведенного исследования обозначены направления повышения жизненного уровня населения в сельской местности Николаевской области.

Ключевые слова: занятость, безработица, сельские территории, сельское население, хозяйства населения, совокупные ресурсы, совокупные расходы.

Pavliuk S.I. Incomes and expenditures of rural population in Mykolayiv region.

Subject. In the article the current trends of changes in social and economic standards of living of rural population were considered. The condition of employment and unemployment in rural areas of Mykolayiv region was discussed. It was analyzed the level of aggregate income and aggregate expenditure of rural households of the region, their structure in the context of conditions and prospects of rural territories development. The basic causes of unemployment and its rate among rural population were cleared up.

Purpose. The aim of the article is to define the structure of income and expenses of rural population in Mykolayiv region and to study improvement of living standards of rural population.

Research methods. In the research process the author used methods of economic researches assisting to the achievement of the most systematic and truthful results. The system approach and summing up were used in the research of theoretical basis of aggregate income and aggregate expenditure of rural population. The statistic analysis was applied for determination of levels of total revenues and expenditures and their structures.

Research results. It was determined that because of impossibility of improving of rural households' level income, population needs to control own consumption by producing agricultural products for personal consumption, and purchases cheaper products and consumer goods, and also provides of amenities by its own efforts.

Results application sphere. In the article the conclusions and proposals of research have practical meaning and can be used as a base for solution of important social problems of rural communities in Mykolayiv region.

Keywords: employment, unemployment, rural territory, rural population, households, aggregate income, aggregate expenditures

Стаття надійшла до редакції: 13.05.2017 р.

В.В. Карпенко, канд. екон. наук, доцент
Харківський національний університет будівництва і архітектури

**ПОТЕНЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ
БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ
В АСПЕКТІ УДОСКОНАЛЕННЯ
СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО АДМІНІСТРУВАННЯ
З ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ**

У статті висвітлено шляхи стабілізації банківської сфери України. Розкрито механізм функціонування системи електронного адміністрування щодо нарахування та стягнення податку на додану вартість. Визначено недоліки впровадження СЕА з ПДВ. Внесено пропозиції щодо вдосконалення етапів стягнення та сплати основного податку для ефективної взаємодії державного та підприємницького сектору. Обґрунтовано необхідність розвитку української сфери фінансових послуг, шляхи розвитку вітчизняної економіки через залучення до системи електронного адміністрування податку на додану вартість банківських установ.

Ключові слова: податок на додану вартість, система електронного адміністрування, банківська сфера, фіскальна служба, рахунки, депозитна та кредитна політика, комерційний сектор.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку держави, враховуючи політику проведення реформ та військові дії, в банківській сфері спостерігаються складні процеси – ліквідація значної кількості фінансових установ або згортання обсягів їх діяльності. Зважаючи на це, будь-які пропозиції щодо шляхів стабілізації банківської системи України заслуговують на розгляд та подальші наукові і практичні дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність обраної теми статті не викликає сумнівів. Дослідження проводяться на законодавчому рівні, науковцями та практиками. Проблема розвитку банківського сектору спостерігається не тільки в Україні. Так, Богдан Т.П. у своїй роботі зазначає, що «запровадження нових стандартів банківського нагляду після глобальної кризи, поширене використання політики нульових і від’ємних процентних ставок центральними банками

провідних країн, накопичення «поганих» активів на банківських балансах – усе це породжує масу проблем і викликів для глобальних банків» [1, с.61]. Міжнародні та вітчизняні виклики створюють необхідність пошуку шляхів розвитку фінансового сектору, зокрема банківської системи України. Нами досліджено можливість впливу вдосконалення процесів адміністрування податку на додану вартість на економічний стан країни.

З 1 січня 2015 р. в Україні введено систему електронного адміністрування з ПДВ, введено поетапно: до 1 липня 2015 р. – у тестовому режимі, з 1 липня 2015 р. – на постійній основі. Податкові декларації з податку на додану вартість згідно українського законодавства складаються та подаються до Державної фіскальної служби України лише в електронній формі [2]. ДФСУ було започатковано Єдиний реєстр податкових накладних. Усі податкові накладні складаються підприємствами лише в електронній формі та обов’язково реєструються в електронному режимі в Єдиному реєстрі податкових накладних. Одночасно з 1 січня 2015 р. сплата ПДВ здійснюється не напряму з поточного банківського рахунку підприємства, а через спеціальний електронний рахунок в системі електронного адміністрування – в СЕА. Це рахунок з особливим режимом використання. Суми для сплати ПДВ – зобов’язань підприємство перераховує зі свого поточного рахунку на електронний рахунок в СЕА, а до бюджету з цього електронного рахунку суми податку на додану вартість зараховуються органами ДФСУ без участі підприємств.

Рахунок в системі електронного адміністрування ПДВ (електронний рахунок) – це рахунок, відкритий підприємству - платнику ПДВ у Казначействі, на який таким підприємством зараховуються грошові кошти в сумі, необхідній для досягнення розміру суми ПДВ, на яку підприємство має право зареєструвати податкові накладні в Єдиному реєстрі податкових накладних (ЄРПН), а також в сумі, необхідній для сплати узгоджених податкових зобов’язань з ПДВ на певну дату. Сума, на яку підприємство має право зареєструвати вихідні податкові накладні в Єдиному реєстрі податкових накладних – це так званий реєстраційний ліміт з ПДВ (або ліміт реєстрації), встановлюваний для кожного підприємства окремо. ДФСУ автоматично розраховує суму реєстраційного ліміту для кожного платника ПДВ в системі електронного адміністрування з ПДВ (рисунок).

$$\sum \text{НАКЛАДНИХ} = \sum \text{накладних отриманих} + \sum \text{митного ПДВ} + \sum \text{поповнення рахунку} + \sum \text{овердрафт} - \sum \text{накладних виданих} - \sum \text{відшкодування} - \sum \text{перевищення}$$

де $\sum \text{НАКЛАДНИХ}$ - ліміт реєстрації

$\sum \text{накладних отриманих}$ – загальна сума ПДВ за отриманими платником податковими накладними, зареєстрованими в Єдиному реєстрі податкових накладних (ЄРПН)

$\sum \text{митного ПДВ}$ – загальна сума ПДВ, сплаченого платником при ввезенні товарів на митну територію України

$\sum \text{поповнення рахунку}$ – загальна сума поповнення електронного рахунку в системі електронного адміністрування ПДВ з поточного рахунку платника

$\sum \text{овердрафт}$ – сума середньомісячного розміру сум ПДВ, задекларованих платником до сплати до бюджету за останні 12 звітних місяців та погашених

$\sum \text{накладних виданих}$ – загальна сума ПДВ за виданими платником податковими накладними, зареєстрованими в ЄРПН та розрахунками коригування до таких податкових накладних, зареєстрованими в ЄРПН

$\sum \text{відшкодування}$ – загальна сума ПДВ, заявлена підприємством до бюджетного відшкодування з урахуванням сум коригувань, проведених за результатами перевірок

$\sum \text{перевищення}$ – загальна сума перевищення податкових зобов'язань, зазначених платником у поданих податкових деклараціях з урахуванням поданих уточнюючих розрахунків до них, над сумою ПДВ, що міститься в складених таким платником податкових накладних, зареєстрованих в ЄРПН

Реєстраційний ліміт з ПДВ Державної фіскальної служби (Розрахунок суми ПДВ, на яку підприємство – платник податку на додану вартість має право зареєструвати податкові накладні в Єдиному реєстрі податкових накладних)

Джерело: офіційна формула [4].

У випадку, якщо підприємство не згодне з розміром ліміту реєстрації податкових накладних, вказаним у Витягу з СЕА, отриманому від ДФСУ, підприємство - платник ПДВ має право оскаржити рішення ДФСУ. З цією метою підприємство має звернутися до суду та:

1. оскаржити показники формули для збільшення ліміту реєстрації; або
2. оскаржити відмову в реєстрації податкових накладних, причиною якої стало заниження ліміту реєстрації.

Отже, сутність функціонування Системи електронного адміністрування з ПДВ в наступному: підприємство – платник ПДВ направляє в системі електронного адміністрування ПДВ запит щодо реєстраційного ліміту, а ДФСУ у відповідь формує та направляє в електронному режимі «Витяг з системи електронного адміністрування

ПДВ щодо суми ПДВ, на яку підприємство - платник податку на додану вартість має право зареєструвати податкові накладні в ЄРПН». Іншими словами – платника ПДВ було змушено на окремому спеціальному казначейському рахунку створити так зване грошове покриття, що розраховане в режимі реального часу (забезпечення) різниці між отримуваними у вигляді податкового кредиту та сплачуваними у вигляді податкового зобов'язання сумами ПДВ.

Необхідно зауважити, що створення системи електронного адміністрування з ПДВ в Україні направлене на запобігання злочинних дій щодо відшкодування ПДВ з бюджету, виключення можливості існування фіктивних податкових накладних. Завдання СЕА з ПДВ наступне – змусити платника ПДВ створювати такий резерв, аби на кожен момент часу він міг сплатити (або з його електронного рахунку мали можливість списати) поточну суму його податкового зобов'язання з ПДВ перед бюджетом. Якщо сума реєстраційного ліміту, розрахована ДФСУ та доведена до відома підприємства – платника ПДВ, менша, ніж сума ПДВ у податковій накладній, яку платник податку намагається зареєструвати у ЄРПН, підприємство повинне перерахувати необхідну суму грошових коштів зі свого поточного банківського рахунку на електронний казначейський рахунок. Отже, відтепер діє заборона на реєстрацію в ЄРПН такої податкової накладної, сума ПДВ у якій перевищує ліміт реєстрації.

Формулювання цілей статті. Висвітлення проблем розвитку банківської сфери України та обґрунтування шляхів можливої її стабілізації.

Методика дослідження. В процесі обробки фактичних даних використано монографічний, табличний та графічний методи дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. До 2015 р., до впровадження СЕА з ПДВ, підприємства – платники ПДВ складали Податкову декларацію з ПДВ за підсумками звітного місяця або кварталу, надавали її на протязі 20 днів після звітного періоду до ДФСУ. І вже потім на протязі 10 наступних днів перераховували податкове зобов'язання з податку на додану вартість до бюджету. Після впровадження СЕА з ПДВ підприємства фактично авансують державу, перераховуючи грошові кошти на 1–2 місяці раніше. На практиці грошові кошти бухгалтери підприємств перераховують фактично під кожну видану податкову накладну. Крім цього, за результатами звітного періоду взагалі податковий кредит з ПДВ може перевищити податкове зобов'язання і держава мала б відшкодувати

вищезазначені суми підприємству. Однак кошти на протязі всього цього періоду підприємством вже перераховувалися з поточного банківського рахунку підприємства на його електронний казначейський рахунок, і відповідно списувалися до бюджету. По-перше – процедура відшкодування ПДВ з бюджету занадто складна і нереальна. А по-друге – якщо раніше суми відшкодування з ПДВ можна були отримати у виключному випадку на поточний рахунок, або віднести в рахунок погашення зобов'язань за іншими податками, то з 1 січня 2016 р. Податковий кодекс України доповнено положенням про те, що суми податку на додану вартість у випадку їх відшкодування підприємству зараховуються виключно на електронний рахунок в системі електронного адміністрування ПДВ – а фактично лише на папері, тому що кошти ці давно списані до бюджету. Крім цього, на практиці існує ситуація, коли державні або частково державні підприємства (наприклад, ті, що надають комунальні послуги) надають податкові накладні комерційним підприємствам із запізненням - як наслідок, комерційні підприємства ще в більших обсягах авансують державу, тому що не мають можливості віднести суми ПДВ за спожитими послугами до податкового кредиту з ПДВ.

Необхідно визначити переваги та недоліки запровадження системи електронного адміністрування з ПДВ.

Переваги:

1. чіткий своєчасний контроль за поточною діяльністю платників ПДВ;
2. значне прискорення надходжень до бюджету платежів щодо ПДВ;
3. унеможливлення махінацій із податковим кредитом з ПДВ;
4. прозорість механізму нарахування та сплати ПДВ до бюджету.

Недоліки:

1. відволікання грошових коштів підприємств на поповнення електронного рахунку з ПДВ, які можна було використати на господарські потреби та диверсифікацію діяльності;
2. збільшення витрат на розрахункове обслуговування рахунків підприємств;
3. сплата можливо надмірних сум ПДВ;
4. значне збільшення роботи бухгалтерів на підприємствах щодо контролю реєстраційного ліміту з ПДВ, контролю за своєчасністю та повнотою реєстрації податкових накладних у ЄРПН.

Основним і дуже вагомим недоліком впровадження системи електронного адміністрування з ПДВ вважаємо те, що електронні рахунки в СЕА відкриваються підприємствам в Держказначействі. Якщо вищезазначені рахунки відкривалися б у банківських установах,

це сприяло б залученню дуже значних обсягів вільних коштів до банків, які можна було б використати на видачу кредитів фізичним та юридичним особам, сплату більших відсотків за депозитами та відповідно залучити до користування банківськими послугами значний шар населення. На наш погляд, це мало б наслідком розквіт банківської системи України.

Адже останнім часом спостерігається дуже і дуже негативна тенденція щодо згорання вітчизняної банківської системи. Так, у 2014-2016 рр. було відкликано банківську ліцензію та ліквідовано 82 банківських установи. Фахівцями підраховано, що з причини банкрутства банків у 2014-2016 рр. банківська система України втратила біля 100 млрд грн.

В даний час введено тимчасову адміністрацію в наступних банках – банкрутах (табл. 1). Крім цього, в стані ліквідації знаходяться перелічені банки – банкрути (табл. 2).

1. Перелік неплатоспроможних банківських установ, в яких за станом на 1 січня 2017 р. введено тимчасову адміністрацію

№ з/п	Найменування банківської установи
1	Банк Національні інвестиції
2	Банк Петрокоммерц – Україна
3	Банк Софійський
4	Банк Хрещатик
5	Банк Юнісон
6	Діамантбанк
7	Евробанк
8	Класикбанк
9	Платинумбанк
10	Радикал банк
11	Родовід банк
12	ТК Кредит
13	Траст
14	УніКомбанк
15	Фінбанк
16	Форгуна-банк

*Узагальнено автором на підставі публічної інформації

2. Перелік неплатоспроможних банківських установ, які за станом на 1 січня 2017 р. знаходяться в стані ліквідації

№ з/п	Найменування банківської установи
1	2
1	Авант-банк
2	АвтоКразбанк
3	Аксіома банк
4	Актабанк
5	Актив-банк
6	Артем-банк
7	Банк Базис
8	Банк Велес
9	Банк Володимирський
10	Банк Даніель
11	Банк Демарк
12	Банк Золоті Ворота
13	Банк Камбіо
14	Банк Капітал
15	Банк Київ
16	Банк Київська Русь
17	Банк Контракт
18	Банк Меркурій
19	Банк Михайлівський
20	Банк Морський
21	Банк Надра
22	Банк Народний капітал
23	Банк Національний кредит
24	Банк Порто-Франко
25	Банк Преміум
26	Банк Союз
27	Банк Стандарт
28	Банк Столичний
29	Банк Столиця
30	Банк Таврика
31	Банк Фінанси та кредит
32	Банк Форум
33	БГ банк
34	БрокБізнесбанк
35	ВіЕйБі банк
36	Вектор банк
37	Всеукраїнський банк розвитку
38	Градобанк
39	Грін - банк
40	Держаний комерційний банк
41	Дельта банк

<i>Продовження табл. 2</i>	
1	2
42	ЕвроГазбанк
43	Енергобанк
44	ЕРДЕ банк
45	ЗахідІнКомбанк
46	Златобанк
47	Імексбанк
48	ІнвестБанк
49	Інвестиційно – трастовий банк
50	Інноваційно-промисловий банк
51	Інтеграл - банк
52	Інтербанк
53	ІнтерКредитбанк
54	Кредитпромбанк
55	КСГ Банк
56	Легбанк
57	Меліор банк
58	Міський Комерційний банк
59	Омега банк
60	ПівденКомбанк
61	Прайм-банк
62	ПромЕкономбанк
63	ПроФін банк
64	Реалбанк
65	Смартбанк
66	СоцКомбанк
67	СтароКиївський банк
68	Терра банк
69	Укоопспілка
70	УкрБізнесбанк
71	УкрГазпромбанк
72	УкрІнбанк
73	УкрКомунбанк
74	Український професійний банк
75	УФС банк
76	Фідобанк
77	Фінанс банк (ТММ - банк)
78	ФінексБанк
79	ФінРостбанк
80	Чорноморський банк розвитку та реконструкції
81	Експобанк
82	Юніон Стандарт банк

*Узагальнено автором на підставі публічної інформації

Зрозуміло, що підстав для банкрутства банківських установ багато – проблема стабільності курсу іноземної валюти, воєнно-політична ситуація, глобальні виклики. Тому проблема стабілізації та розвитку банківської системи в Україні в даний час є неймовірно актуальною.

Одночасно необхідно зауважити, що збиток діючих банків України за 2016 р. скоротився порівняно з попереднім роком на 16,7 %. Дохід банків України за 2016 р. порівняно з 2015 р. збільшився на 19,4 %. Отже, намітилась позитивна тенденція. При цьому податок на прибуток, сплачений лише десятима

найприбутковішими банками України за 2016 р., склав 304,5 млн грн. Отже, з причини руйнування банківської системи України бюджет держави може недоотримати величезних коштів.

Про зацікавленість іноземних партнерів у здійсненні банківської діяльності в Україні свідчить те, що у ТОП – 15 найбільш надійних банків України у 2016 р. увійшла значна кількість банківських установ з іноземним капіталом (табл. 3).

3. Найбільш надійні банки України у 2017 р.

Найменування банківської установи	Країна
<u>Креди Агриколь Банк</u>	Credit Agricole, Франція
<u>Райффайзен банк Аваль</u>	Raiffeisen Bank, Австрія
<u>Ощадбанк</u>	Україна
<u>Кредобанк</u>	PKO Bank Polska, Польща
<u>Укрсиббанк</u>	BNP Paribas Group, Франція
<u>Сітібанк Україна</u>	Citigroup, США
<u>ПроКредит Банк</u>	ProCredit Bank, Германия
<u>Укргазбанк</u>	Україна
<u>Укрексімбанк</u>	Україна
<u>ОТП Банк</u>	OTP Bank, Венгрия
<u>ІНГ Банк Україна</u>	ING Groep, Нідерланди
<u>Правекс-банк</u>	Intesa Sanpaolo, Італія
ПУМБ	СКМ Фінанс
<u>Укрсоцбанк</u>	ABN Holdings, Люксембург, РФ
<u>Альфа-Банк</u>	ABN Holdings, Люксембург, РФ

*Джерело: <http://forinsurer.com/rating-banks> Рейтинг найбільш надійних банків України в 2017 році, складений аналітиками на базі офіційної статистики українських банків, наданої НБУ (за даними агентства Thomson Reuters)

Інформація про обсяг розміщених в українських банківських установах депозитів фізичних та юридичних осіб свідчить про високий рівень довіри населення та підприємств до банківської системи України (табл. 4). Так, лише у десяти найбільших банках за обсягами депозитів у 2017 р. зосереджено 650 млрд грн вкладів.

4. Рейтинг найбільших банків України за обсягами депозитів фізичних та юридичних осіб на 1 січня 2017 р.

№ з/п	Найменування банківської установи	Депозити, тис. грн	
		фізичних осіб	юридичних осіб
1	Приватбанк	151 039 802	29 906 075
2	Ощадбанк	69 147 979	75 271 271
3	Укресімбанк	24 456 598	59 314 131
4	Райффайзен Банк Аваль	17 054 869	26 674 444
5	УкрСоцбанк	16 154 423	-
6	Альфа-Банк	15 491 390	13 661 716
7	ПУМБ	14 713 185	18 472 333
8	УкрГазбанк	13 558 053	32 622 913
9	УкрСиббанк	11 498 880	24 925 224
10	Сбербанк РФ	11 416 645	-
11	Креди Агриколь Банк	-	19 044 805
12	СІТІ Банк	-	16 753 141
	РАЗОМ	344 531 824	316 646 053

Про необхідність ефективного функціонування та розвитку банківської системи України свідчать обсяги кредитування фізичних та юридичних осіб, затребуваність у кредитах є високою (табл. 5). Так, лише десятьма найбільшими банками за обсягами кредитів в останні роки надано 370 млрд грн.

5. Рейтинг найбільших банків України за обсягами кредитів фізичних та юридичних осіб на 1 січня 2017 р.

№ з/п	Найменування банківської установи	Кредити в іноземній валюті, тис.грн.	
		фізичним особам	юридичним особам
1	УкрСоцбанк	20 786 527	-
2	Приватбанк	19 722 839	34 968 793
3	Альфа-Банк	5 240 164	20 389 335
4	Райффайзен Банк Аваль	5 143 235	22 860 732
5	ОТП банк	4 666 297	-
6	УкрСиббанк	4 556 905	16 121 707
7	ПУМБ	3 432 131	21 323 624
8	Ощадбанк	2 911 063	63 283 432
9	Кредобанк	2 190 859	-
10	А-банк	2 147 347	-
11	УкрСоцбанк	-	-
12	ПтБ	-	-
13	Універсалбанк	-	-
14	Укрексімбанк	-	58 224 790
15	Сбербанк РФ	-	40 038 332
16	ПромІнвестбанк	-	27 121 327
17	Укргазбанк	-	19 204 732
	РАЗОМ	45 736 932	323 536 804

Висновки. З вищенаведеного глибокого аналізу щодо функціонування системи електронного адміністрування з ПДВ в Україні та щодо тенденцій існування вітчизняної банківської системи простежуються значні потенційні можливості взаємодії аспектів адміністрування основного податку та розвитку ринку банківських послуг і відповідного наповнення бюджету податками з прибутків банківських установ. Залучення до банківської системи величезних обсягів тимчасово вільних коштів щодо ПДВ надасть можливість розвиватися підприємствам та досягати добробуту населенню. Адже ці кошти можна направити на здешевлення кредитів, відновлення іпотечного кредитування, сплату більш високих процентів за депозитами. Наслідком розвитку банківської системи автоматично стане розвиток економіки країни в цілому та стабілізація української держави на глобальному рівні. Сподіваємося, що наукова громада підтримає наші обґрунтування та пропозиції.

Бібліографічний список: 1. Богдан Т.П. Глобальні умови та внутрішні ризики функціонування валютно-фінансової системи України [Текст] / Т.П. Богдан // Фінанси України – 2017. – № 1 – С. 53-74. 2. Єфименко Т.І. Інституціональні аспекти реформування державних фінансів [Текст] / Т.І. Єфименко, С.Л. Конопльов // Фінанси України – 2016. – № 6 – С. 7-30. 3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755–VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> 4. Інструкція щодо підготовки та надання податкових документів в електронному вигляді засобами телекомунікаційного зв'язку № 320/15011 від 16.04.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0320-08> 5. Про затвердження форми податкової накладної та Порядку заповнення податкової накладної № 1307 від 31.12.2015: Наказ Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/podatki-ta-zbori/zagalnoderjavni-podatki/podatok-na-dodanuvartist/normativno-pravovi-akti/66323>. Html 6. Порядок ведення Єдиного реєстру податкових накладних: Постанова КМУ №1246 від 29.12.2010р.: Кабінет міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1246-2010 7. Порядок електронного адміністрування податку на додану вартість: Постанова КМУ №1177 від 30.12.2015р. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755–VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

В.В. Карпенко Потенциальные возможности развития банковской системы Украины в аспекте усовершенствования системы электронного администрирования по налогу на добавленную стоимость. В статье раскрыты пути стабилизации банковской сферы Украины. Раскрыт механизм функционирования системы электронного администрирования по начислению и уплате налога на добавленную стоимость. Обозначены недостатки внедрения СЭА по НДС. Внесены предложения по усовершенствованию этапов начисления и уплаты основного налога для эффективного взаимодействия государственного и предпринимательского сектора. Обоснована необходимость развития украинской сферы финансовых услуг, пути развития отечественной экономики через привлечение к системе электронного администрирования налога на добавленную стоимость банковских учреждений.

Ключевые слова: налог на добавленную стоимость, система электронного администрирования, банковская сфера, фискальная служба, счета, депозитная и кредитная политика, коммерческий сектор.

V. Karpenko. Potential Opportunities for the Development of the Banking System of Ukraine in the Aspect of Improving the Electronic Administration System on the Value Added Tax. The article deals with the issues of increasing the efficiency of the functioning of the banking system of Ukraine in the aspect of improving the processes of collecting the value added tax.

Recently there are negative trends in the activities of banking institutions of Ukraine due to the military actions, significant increase in the foreign exchange rate and increase in the cost of living of the population. As a result of these processes we can observe the reduction in the volume of deposit and credit operations in banks. A significant number of financial institutions are in a critical condition - the temporary administration is introduced or they are in the state of liquidation. The above- mentioned calls for the necessity of carrying out scientific researches on possible ways of stabilization and development of the banking system.

In this scientific article we have considered in details the theory and practical aspects of functioning of the electronic administration system on the value added tax; its shortcomings are revealed regarding the state regulation of the opening of accounts of enterprises for payment of VAT in the treasury. Besides, as a result of the established deadlines for registration of tax invoices and the necessity of constantly covering the limit of FSU on VAT, the costs of entrepreneurs are distracted and used inefficiently.

The potential possibility of opening accounts as for the electronic administration on the value added tax in banking institutions and reducing restrictions on payment of the registration limit are founded in the article. The above-mentioned proposals will result in the increase in the number of available funds at enterprises that could be used for deposit investments in banks. The opening of accounts of enterprises for the collection of VAT in banking institutions will involve the raising their funds to banks, which can be used to increase the interest rates on deposits and to issue significantly larger amounts of loans to legal entities and individuals. This will result in the efficiency increase in activities of enterprises, prosperity of the banking system of the country and the increase in the welfare of the population.

Стаття надійшла до редакції 27.03.2017 р.

**О.В. Кручиненко, канд. вет. наук, доцент
Полтавська державна аграрна академія**

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ МАРКЕТИНГОВОГО ПЛАНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА В ГАЛУЗІ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ

В статті розглянуто теоретичні аспекти застосування маркетингу в комерційній ветеринарній діяльності. Розкрито стрижневі принципи та функції маркетингової діяльності ветеринарного підприємства. Проаналізовано основні маркетингові стратегії планування діяльності ветеринарного підприємства. Розроблено цикл маркетингового планування діяльності ветеринарного підприємства. Охарактеризовано головні етапи та особливості складання маркетингового плану діяльності ветеринарного підприємства.

Ключові слова: діяльність, маркетинг, планування, стратегія, маркетинговий план, ветеринарне підприємство.

Постановка проблеми. В складних ринкових умовах, які склалися на сьогоднішній день в країні, бачимо, що сільське господарство є прибутковою, але й найбільш економічно нестійкою галуззю. Різні форми технології ведення тваринництва змушують по новому вирішувати питання ветеринарного обслуговування господарств і дозволяють широко використовувати досягнення науки і передового досвіду в забезпеченні стійкого ветеринарно-санітарного благополуччя стад і навколишнього середовища.

З огляду на це та на умови виникнення й етапи розвитку маркетингу, як виду людської діяльності, яка сприяє розширенню виробництва й торгівлі та збільшенню зайнятості людей шляхом виявлення потреб споживачів та організації досліджень і розробок для задоволення цих потреб спонукало до виникнення інтересу саме цього напрямку в плануванні діяльності ветеринарного підприємства .

Аналіз основних досліджень і публікацій. Теоретико-методичні основи маркетингу досліджували такі вчені як: Алимов О.М., Антонюк Л.Л., Гриньов А.В., Друкер П., Загорна Т.О., Ілленкова С.Д., Купер Р.Г.,

Макгі Л.В., Максимова Т.С., Павленко А.Ф., Перерва П.Г., Савчук В.С., Спіро Р.Л., Телетов О.С., Чухрай Н.І., Яковлев А.І. та ін.

Підходи до планування діяльності на основі маркетингу висвітлені в працях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників: Азаряна О.М., Анн Х., Бабенко Н.О., Багієва Г.Л., Баюри В.І., Руделіуса В., Сокур М.І., Тарасевича В.М., Циби Т.Є. Проте дослідження авторів носять фрагментарний характер, а тому постає необхідність використання комплексного підходу до висвітлення цієї проблеми.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення теоретичних аспектів ветеринарного маркетингу, як функціональної системи, яка здійснює оцінку і прогнозує епізоотичну ситуацію, нозологічну структуру хвороби тварин, потреби споживачів, можливості продавців ветеринарних товарів та послуг, формуючи плани виробництва і реалізації більш ефективних товарів та послуг з метою отримання максимального прибутку як власником так і покупцем (користувачем ветеринарного товару).

З огляду на мету дослідження основними завданнями статті є вивчення змісту поняття планування ветеринарної діяльності, його об'єкту та предмету, а також визначення алгоритму здійснення планування маркетингу в діяльності ветеринарного підприємства, його принципів та функцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нові умови господарювання змінюють застаріле стереотипне відношення до планування, як до процесу, що в повній мірі керований державними установами. Тому, виникає необхідність нового розуміння планування, визначення розвитку ветеринарного підприємства, формування його стійкого становища на ринку завдяки виробництву конкурентоздатної маркетингової стратегії, яка залежить від розробки маркетингових програм діяльності, від стратегічних і тактичних планів виробничо-збутової діяльності та їх оперативного виконання.

Маркетинг підприємницької діяльності в сфері ветеринарії є концепцію господарювання та управління комерційною діяльністю ветеринарного підприємства або підприємця, орієнтованою на умови розвитку ринку ветеринарних товарів і послуг, що сформували економічну кон'юнктуру і запити споживачів – власників тварин (рис. 1).

Рис. 1. Сфера застосування маркетингу в комерційній ветеринарній діяльності.

Джерело: побудовано автором на основі [2].

В умовах ринкових відносин роль маркетингу в сфері надання ветеринарних послуг полягає в сприянні прийняття рішення щодо підприємницьких завдань в сфері ветеринарії, пошуку реальних шляхів розвитку підприємств, формування оптимальної виробничої програми ветеринарної діяльності, інформаційного забезпечення, оперативного реагування на зміну кон'юнктури ринку ветеринарних товарів і послуг та ґрунтуються на певних принципах (рис. 2) [1].

Маркетингове планування діяльності ветеринарного підприємства реалізуються на основі визначення внутрішніх чинників та результатів аналізу зовнішніх факторів ринку [6].

Рис. 2. Основні принципи маркетингової діяльності в області ветеринарії

Джерело: побудовано автором на основі [1].

Так, дослідження внутрішніх факторів, можливостей ветеринарних підприємств полягає у визначенні:

1. показників виробничо-збутової діяльності і ветеринарних заходів;
2. тактики і стратегії в товарній, ціновій, збутової і комунікаційної політики;
3. організаційної структури управління;
4. виробничих витрат;
5. результатів фінансової діяльності;
6. напрямків діяльності підприємства;
7. сильних і слабких сторін діяльності підприємства для пошуку шляхів підвищення її ефективності і рентабельності.

Відповідно дослідження зовнішніх ринків ветеринарних товарів і послуг включає:

1. вивчення маркетингового середовища діяльності ветеринарного підприємства;
2. аналіз сукупних характеристик ринку, кон'юнктурні дослідження та прогнози;
3. аналіз попиту (виявлення і вивчення ринкових сегментів, покупців ветеринарних товарів і споживачів ветеринарних послуг;
4. аналіз конкуренції (виявлення наявних і потенційних конкурентів, вивчення показників їх діяльності, цілей, стратегії, слабких і сильних сторін і ін.);
5. аналіз стану розвитку галузі;
6. аналіз форм і методів ветеринарного обслуговування;
7. виявлення і вивчення ринкових сегментів.

Планування маркетингу діяльності ветеринарного підприємства має відношення до: обслуговування найбільш вигідних цільових покупців; завоювання нових покупців, розширення ринків, переваги над конкурентами; вивчення тенденцій розвитку ринку; максимізація доходів; найбільш вигідне використання ресурсів; мінімізація загроз; визначення сильних і слабких сторін компанії [11].

Отже, ключем до успішної діяльності ветеринарного підприємства в сучасних ринкових умовах є розробка і впровадження маркетингового планування в діяльності вітчизняних підприємств, яка має наступний вигляд (рис. 3):

Рис. 3. Цикл маркетингового планування на ветеринарних підприємствах

Джерело: розроблено автором на основі [5].

Основними функціями маркетингу в діяльності ветеринарного підприємства є: аналітична, виробнича, збутова, функція управління і контролю (табл. 1).

Маркетингові стратегії діяльності ветеринарного підприємства визначають для кожної складової маркетингу: види послуг; виду товарів, встановлення цін на вироблені товари або надані послуги та реклами. При розробці стратегій основну увагу приділяють бажанням і запитам власників тварин та потребам цільового ринку [3].

1. Загальна характеристика функцій маркетингу в діяльності ветеринарного підприємства

Функція маркетингу	Характеристика
аналітична	вивчення попиту споживачів – власників тварин на товари і послуги, їх платоспроможності; вивчення конкурентів; аналіз внутрішньої сфери ветеринарного підприємства.
виробнича	організація виробництва ветеринарних товарів; розробка нових ветеринарних послуг; організація матеріально-технічного постачання; управління якістю і конкурентоспроможністю ветеринарних товарів і послуг.
збутова	формування попиту і стимулювання збуту ветеринарних товарів і послуг; організація сервісу ветеринарного обслуговування; проведення цілеспрямованої цінової політики; проведення цілеспрямованої товарної політики.
функція управління і контролю	стратегічне і оперативне планування на ветеринарному підприємстві; інформаційне забезпечення управління маркетингом; створення іміджу та підвищення престижу ветеринарного підприємства, активний вплив на споживача; реклама, ПР; організація контролю маркетингу: ситуаційний аналіз, зворотні зв'язки, контроль процесу прийняття і реалізації рішення.

Джерело: побудовано автором на основі [10].

З огляду на це, основними стратегіями надання ветеринарних послуг можуть бути: пропозиція нової послуги або ветеринарних заходів (вимагає особливої розробки, так як вимагає витрат часу і ресурсів); зміна або вдосконалення вже існуючої ветеринарної послуги, ветеринарного заходу (поліпшення якості послуги при мінімальному підприємницькому ризику); припинення надання послуг, заходів (табл. 2).

Отже, визначивши маркетингову стратегію, необхідним етапом є розробка плану дій ветеринарного підприємства. У плані дій вказується послідовність робіт, необхідних для здійснення кожної з обраних стратегій.

2. Маркетингові стратегії діяльності ветеринарного підприємства

Стратегія	Характеристика
стратегія «зняття вершків»	встановлення високих цін на нові ветеринарні послуги. В основному застосовується при відсутності конкуренції в зоні обслуговування;
стратегія конкурентних цін	встановлення цін на ветеринарні товари і послуги, орієнтовані на середньостатистичні ринкові ціни конкурентів;
стратегія завоювання ринку	застосовується для широкого рекламування традиційних ветеринарних послуг. Ціна в цьому випадку трохи нижче, ніж ціни у конкурентів;
стратегія пільгових цін	застосовується для усунення можливої конкуренції, а також для збереження своєї клієнтури, споживачів і лідируючого положення на місцевому ринку. На окремі ветеринарні товари і послуги можливо встановлювати низькі ціни.
стратегії поширення інформації про ветеринарних послуг	отримання рекомендацій від рідних і близьких; консультації та виступи; розсилання рекламних проспектів і інші види реклами.
стратегія розширення зони обслуговування	розширення ветеринарної клініки; збільшення кількості ветеринарних фахівців; придбання нового обладнання; залучення транспортних засобів для ветеринарного обслуговування тварин за викликами і т. д.

Джерело: побудовано автором на основі [8].

При розробці плану необхідно виконати наступні операції: сформулювати стратегію; скласти бюджет; з'єднати стратегію з бюджетом і визначити річний бюджет маркетингу; скласти детальний бюджет на найближчий квартал; перевірити скоординованість плану.

Щоб визначити кожен дію маркетингового плану, необхідно детально розглянути кожен стратегію окремо і визначити, які дії необхідно виконати, щоб здійснити цю стратегію, продумати послідовність дій, позначити дату здійснення дій та виконання стратегії в цілому. Потім необхідно скласти бюджет і розписати витрати по кожному виду діяльності. Далі слід розробити певну систему контролю за виконанням плану маркетингу. Контроль допоможе відстежити хід здійснення намічених робіт.

Таким чином, план маркетингу складається з наступних розділів [2]:

1. Опис цілей ветеринарного підприємства, короткострокових (1-2 роки) і довгострокових (3-7 років);
2. Дані про результат прогнозування ринків ветеринарних товарів і послуг;
3. Опис маркетингових стратегій діяльності підприємства на кожному ринку;
4. Опис інструментів реалізації маркетингових заходів;
5. Опис методів контролю виконання плану маркетингу.

План повинен забезпечити роботу підприємства в реальних умовах, схильних до інновацій. Оскільки деякі дані, наприклад результати прогнозування, мають імовірнісний характер, то план маркетингу не є законом, а гнучкою програмою дій і має кілька варіантів: мінімальний; оптимальний; максимальний.

Мінімальний варіант визначає діяльність при самому несприятливому розвитку подій, оптимальний - при оптимальному, максимальний - при найбільш сприятливому.

На етапі попередньої підготовки число планів може бути більше ніж один, тому що багатоваріантний план дає можливість гнучко реагувати на зміни зовнішнього середовища, яке й піддається, так і не піддається контролю підприємства, і адаптує не йти напролом там, де можна і потрібно знайти обхідний маневр.

Саме багатоваріантний план зводить до мінімуму неправильні дії при різкому погіршенні або поліпшенні обстановки, а особливо при виникненні надзвичайних обставин.

Отже, необхідно пам'ятати, що зазвичай 20% покупців (фірм, осіб, сегментів, ринків) забезпечують 80% суми загальних продажів продукції і послуг і прибутку. Бажано, щоб в плані маркетингу були виділені ці 20% і щоб на них було звернуто максимум уваги.

Висновки. Таким чином, маркетингове планування ветеринарного підприємства зводиться не тільки до того, щоб позначити на папері бажані цілі. Планування в маркетингу являє собою безперервний процес, основною метою якого є приведення можливостей ветеринарного підприємства в найкращу відповідність з можливостями ринку, сформованими в результаті цілеспрямованих дій підприємства, а також приведення можливостей підприємства у відповідність з тими факторами ринку, які не піддаються контролю підприємства.

Бібліографічний список: 1. Багиев. Г.Л., Маркетинг [текст] / Г.Л. Багиев, В.М. Тарасевич. – М.: Экономика, 2001. – 719 с. 2. Гаркавенко

С.С. Маркетинг [текст] / С.С. Гаркавенко. – Київ: Лібра, 2002. – 712 с. 3. Євтушенко А.Ф. Організація та економіка ветеринарної справи [текст] / А.Ф. Євтушенко, М.Т. Радіонова. – К.: Арістей, 2004. – 284 с. 4. Круглов М.И. Стратегическое управление компанией [текст] / М.И. Круглов. – М.: Русская деловая литература, 1998. – 767 с. 5. Мескон М.Х. Основы менеджмента [текст] / М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури; [пер. с англ.] – М.: «Дело», 1992. – 702 с. 6. Никитин И.Н. Организация и экономика ветеринарного дела / И. Н. Никитин, В. Ф. Воскобойник. – М.: Гум. изд. центр «Владос», 1999. – 384 с. 7. Основы современного социального управления: [учеб. пособие] / [Под ред. проф. В.Н. Иванова]. – М., 2000. – 270 с. 8. Руделиус В. Маркетинг [текст] / В. Руделиус, О.М. Азарян, Н.О. Бабенко та ін. – К.: Навчально-методичний центр «Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2008. – 648 с. 9. Тейлор Ф. Принципы научного менеджмента / Ф. Тейлор. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ek-lit.agava.ru/books.htm> 10. Федоренко В.Г. Основы менеджменту / В.Г. Федоренко, О.М. Діденко, Є.В. Бондаренко. – К.: «Алерта», 2007. – 11 с. 11. Циба Т.Є. Маркетингове планування [текст] / Т.Є. Циба, М.І. Сокур, В.І. Баюра. – К.: Центр учб. літ-ри, 2007. – 128 с.

Концептуальные основы маркетингового планирования деятельности ветеринарного предприятия. В статье рассмотрены теоретические аспекты применения маркетинга в коммерческой ветеринарной деятельности. Раскрыты главные принципы и функции маркетинговой деятельности ветеринарного предприятия. Проанализированы основные маркетинговые стратегии планирования деятельности ветеринарного предприятия. Разработан цикл маркетингового планирования деятельности ветеринарного предприятия. Охарактеризованы основные этапы и особенности составления маркетингового плана деятельности ветеринарного предприятия.

Ключевые слова: деятельность, маркетинг, планирование, стратегия, маркетинговый план, ветеринарное предприятие.

Conceptual foundations of marketing planning of veterinary enterprise activities. Under complicated market conditions, which have lately been formed in the country, we see, that agriculture is a profitable, but at the same time economically the most unstable branch.

The aim of the research is the determining of the theoretical aspects of veterinary marketing, as a functional system, which performs the evaluation and prognoses the epizootic situation, nosological structure of animal diseases, consumers' demands, the possibilities of the sellers of veterinary goods and services, making production and selling plans for the most efficient goods and

services with the aim of receiving the maximal profits by both the owner and the buyer (user of veterinary goods).

The marketing of business activities in the sphere of veterinary medicine is the concept of economic activities and management of the commercial activities of a veterinary enterprise or businessperson, oriented at the development conditions of the veterinary goods and services' market, which formed the conjuncture and demands of the consumers – the owners of animals.

Marketing planning of the veterinary enterprise activities is made on the basis of determining the internal factors and results of the analysis of the market external factors [6].

Thus, the investigating of the internal factors, the possibilities of veterinary enterprises lies in determining the following: the indices of production-selling activities and veterinary measures; tactics and strategy in trade, price, selling and communication policy; organizational structure of management; production expenditures; the results of financial activities; the directions of enterprise's activities; strong and weak sides of enterprise's activities for searching the ways of raising their efficiency and profitability.

Correspondingly, the research of the external markets of veterinary goods and services includes: the studying of the market environment of a veterinary enterprise activities; analyzing the combined characteristics of the market, research conjuncture and prognoses; analyzing the demand (revealing and studying of the market segments, buyers of veterinary goods and consumers of veterinary services; analyzing the competition (revealing the present and potential competitors, studying the indices of their activities, aims, strategy, weak and strong sides, etc.); analyzing the state of the branch development, and also the forms and methods of rendering veterinary services; finding and studying of market segments.

The main functions of marketing in the activities of a veterinary enterprise are the following: analytical, production, selling, the function of management and control.

Thus, marketing planning of the veterinary enterprise consists not only in noting the desirable aims on the paper. Marketing planning is a constant process, the main aim of which is making the possibilities of the veterinary enterprise corresponding to the market possibilities, formed as a result of expedient actions of the enterprise, and also making the possibilities of the enterprise corresponding to those factors of the market, which are not controlled by the enterprise.

Keywords: activity, marketing, planning, strategy, marketing plan, veterinary enterprise.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2017 р.

О.В. Назаренко, канд. екон. наук, доцент
Сумський національний аграрний університет

СТАН ТА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Формування оптимальних виробничих, фінансових індикаторів діяльності сільськогосподарських товаровиробників на перспективу, можливе за умови реалізації глибокого ретроспективного дослідження. В науковій статті аргументовано, що використання системи показників ефективності дозволяє проаналізувати механізм управління ресурсним забезпеченням фінансово-господарської діяльності, як всього аграрного сектору економіки України, так і окремого суб'єкта господарювання, прогнозувати відхилення, які виникають в процесі функціонування, визначати причини неефективного управління та напрямки корегування обраного вектору руху.

Ключові слова: *аграрний сектор, ефективність використання ресурсів, землі сільськогосподарського призначення, сільськогосподарські угіддя, постійні ціни, рентабельність.*

Постановка проблеми. При формуванні виробничих завдань, враховуючи сучасні особливості ведення бізнесу, аграрні підприємства концентрують увагу на раціоналізації ресурсного забезпечення процесу виробництва (особливо за умов обмеження його кількісно-якісних характеристик). Місією функціонування сільськогосподарських товаровиробників в Україні є забезпечення економіко-еколого-соціальних потреб суспільства в якісних продуктах харчування. Формування оптимальних показників їх діяльності в перспективі можливе за умови реалізації глибокого ретроспективного дослідження. При цьому, вагому роль повинно відігравати раціональне та ефективне використання сільськогосподарських угідь, як однієї з основних складових ресурсного потенціалу товаровиробників аграрного сектору економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У руслі проблематики організації сталого землекористування, наявності, ефективності використання земель сільськогосподарського призначення мають напрацювання вчені економісти-аграрники: В.Я. Амбросов, Б.М. Данилишин, Д.С. Добряк, О.І. Гуроров, І.В. Кошкालда, М.А. Лендсел,

І.І. Лукінов, Т.Г. Маренич, Л.Я. Новаковський, П.Т. Саблук, А.Я. Сохнич, А.Г. Тихонов, В.М. Трегобчук, А.М. Третяк, М.М. Федоров, В.Й. Шиян та ін.

Формулювання цілей статті. Метою написання статті є дослідження показників структури, використання сільськогосподарських угідь, факторів впливу на їх формування у ретроспективній динаміці.

Виклад основного матеріалу досліджень. Земельні ресурси, при використанні яких формується близько 95 % обсягу продовольчого фонду та 70 % фонду товарів народного споживання, виступають первинним фактором виробництва, фундаментом економіки. Середньозважена землезабезпеченість основних галузей народногосподарського комплексу достатня для їх нормального розвитку і функціонування. За експертними оцінками, при раціональній структурі землекористування і відповідному науковому та ресурсному забезпеченні держава здатна виробляти продуктів харчування на 140-150 млн осіб.

Як відомо, до економічних ресурсів в економічній теорії прийнято відносити ресурси, що є в наявності в обмеженій кількості й у зв'язку зі своєю обмеженістю потребують якомога раціональнішого та ефективнішого використання. Із цієї позиції застосування до землі терміну «економічний ресурс» цілком і навіть більш ніж виправдане. Крім кількісної обмеженості, земельні ресурси мають суттєві обмеження щодо способу та напряму їх використання, оскільки разом з виробничою цінністю мають екологічну, історико-культурну і соціальну цінності, що також потребує врахування [1].

Землями сільськогосподарського призначення визнаються землі, надані для потреб суб'єктів господарювання аграрного сектору економіки: виробництва продукції, здійснення науково-дослідної, навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури (у т. ч. інфраструктури оптових ринків), тимчасово законсервовані.

До земель сільськогосподарського призначення, у відповідності до статті 22 Земельного кодексу України [2], належать:

а) сільськогосподарські угіддя (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища та перелоги);

б) несільськогосподарські угіддя (господарські шляхи і прогони, полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, крім тих, що віднесені до земель лісгосподарського призначення, землі під господарськими будівлями і дворами, землі під інфраструктурою оптових ринків сільськогосподарської продукції, землі тимчасової консервації тощо).

Так склалось, що Україна володіє одним із найпотужніших у Європі земельним потенціалом, який є запорукою економічної та продовольчої стабільності держави. В загальній структурі земельних ресурсів України (60,4 млн га) землі сільськогосподарського призначення займають 70,8 %, що становить 42,7 млн га. Дані табл. 1. свідчать, що площа земель сільськогосподарського призначення за 2015 р. зменшилась на 5,1 тис. га. (в т. ч., сільськогосподарських угідь 3,8 тис. га.).

1. Стан та динаміка земель сільськогосподарського призначення в Україні

Види основних земельних угідь	станом на 01.01.2016		станом на 01.01.2015		Динаміка (тис. га)
	всього, тис. га	% до загальної площі (території)	всього, тис. га	% до загальної площі (території)	
Разом (територія)	60354,9	100,0	60354,9	100,0	0
Сільськогосподарські землі	42726,4	70,8	42731,5	70,8	-5,1
У тому числі:					
сільськогосподарські угіддя	41507,9	68,8	41511,7	68,8	-3,8
З них : рілля	32541,3	53,9	32531,1	53,9	10,2
перелоги	233,7	0,4	239,4	0,4	-5,7
багаторічні насадження	892,4	1,5	892,9	1,5	-0,5
сіножаті	2406,4	4,0	2407,3	4,0	-0,9
пасовища	5434,1	9,0	5441	9,0	-6,9
інші сільськогосподарські землі	1218,5	2,0	1219,8	2,0	-1,3

* Джерело: сформовано автором на основі даних [3].

Цьому, як відомо, сприяє вилучення даних земель з обороту та зміна цільового призначення (розміщення на них об'єктів загальнодержавного значення, доріг, ліній електропередачі та зв'язку, трубопроводів, осушувальних і зрошувальних каналів, геодезичних пунктів, житла, об'єктів соціально-культурного призначення, об'єктів, пов'язаних з видобуванням корисних копалин, нафтових і газових свердловин та виробничих споруд, пов'язаних з їх експлуатацією, а також у разі відчуження земельних ділянок для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності, віднесення до земель природно-заповідного

фонду та іншого природоохоронного призначення, земель історико-культурного призначення) [2].

В структурі сільськогосподарських угідь за досліджуваний період збільшився рівень розораності на 0,04 % (тобто площа ріллі збільшилась на 10,2 тис. га, при одночасному зменшенні площі сільськогосподарських угідь на 3,8 тис. га.), що сприяє більш інтенсивному використанню земельних ресурсів. Проте, трансформація (розорювання) перелогів, пасовищ, сіножатей, багаторічних насаджень зменшило їх площу на 5,7 тис. га., 6,9 тис. га, 0,9 тис. га, 0,5 тис. га відповідно. Дана тенденція засвідчує пріоритетність галузі рослинництва та скорочення площі земельних угідь, використання яких передбачено для галузі тваринництва. Крім того, з метою збереження економічної складової цінності земельних ресурсів, слід враховувати особливості землекористування на деградованих та еродованих ділянках сільськогосподарського призначення.

2. Виробництво сільськогосподарської продукції у постійних цінах 2010 р. за групами товаровиробників у 2016 р.

Категорії товаровиробників	Продукція сільського господарства		У тому числі			
			Продукція рослинництва		Продукція тваринництва	
	млн грн	у % до підсумку	млн грн	у % до підсумку	млн грн	у % до підсумку
Господарства усіх категорій	254640,5	100	185052,1	100	69588,4	100
Сільськогосподарські підприємства	145119	57,0	113392,6	61,3	31726,4	45,6
у тому числі:						
державні сільськогосподарські підприємства	2317,1	0,9	1842,0	1,0	475,1	0,7
недержавні сільськогосподарські підприємства	142801,9	56,1	111550,6	60,3	31251,3	44,9
з них: фермерські господарства	22101,4	8,7	20705,3	11,2	1396,1	2,0
Господарства населення	109521,5	43,0	71659,5	38,7	37862	54,4

* Джерело: сформовано автором на основі даних [4]

Основу аграрного сектору економіки України складають недержавні сільськогосподарські підприємства, які в 2016 році на 56,1 % забезпечили виробництво продукції (в т. ч. 60,3 % галузі рослинництва, 44,9 % галузі тваринництва).

Господарства населення займають ключову позицію у виробництві продукції тваринництва – 54,4 % (загальний відсоток виробництва с.-г. продукції складає 43,0 %, продукції рослинництва 38,7 %). Ніша фермерських господарств складає 8,7 % (в тому числі 12,2 % та 2 % продукції рослинництва та тваринництва відповідно). Державними підприємствами виробляється біля 1 % продукції (табл. 2).

Слід визнати, що за часів незалежності виробництво продукції аграрного сектору економіки у постійних цінах 2010 р., за даними Державної служби статистики України, не змогло досягти рівня 1990 року. (рис. 1).

Рис. 1. Індекси сільськогосподарської продукції в порівнянні до значення 1990 р. (у постійних цінах 2010 р.)

*Джерело: авторська розробка на основі інформації [4].

Загальний показник виробництва сільськогосподарської продукції у 2016 р. склав 93,8 % до значення 1990 р. При цьому значення індексу виробництва продукції галузі рослинництва перевищило базовий показник у 2011 році та має позитивне значення до 2016 року (113,2 %, 104,7 %, 123,6 %, 127,6 %, 121,0 %, 132,9 % відповідно).

За досліджуваний період виробництво продукції тваринництва скоротилось майже вдвічі (значення індексу сільськогосподарської

продукції (у постійних цінах 2010 р.) до 1990 р. має значення від 50 % у 2010 р. до 56,0 % у 2013 р.).

Аналіз індексів сільськогосподарської продукції (у постійних цінах 2010 р.) в порівнянні з попереднім періодом показує, що враховуючи залежність аграрного сектору від природних чинників, виробництво носить варіативний характер з найкращими показниками у 2011 та 2013 роках, найменш результативними виявились 2012 та 2014 роки (рис. 2).

Досліджуючи виробництво продукції (у постійних цінах 2010 р.) в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, спостерігаємо чітку тенденцію зростання показника, виробництва продукції рослинництва у господарствах усіх категорій (в тому числі с.-г. підприємствах та господарствах населення (рис. 2)).

Рис. 2. Індеси сільськогосподарської продукції в порівнянні з попереднім роком (у постійних цінах 2010 р.)

Джерело: авторська розробка на основі інформації [4].

Причому, значення показника у 2010-2012 рр. було вище в господарствах населення, а в 2013-2016 рр. роках перевагу мали сільськогосподарські підприємства (табл. 3). Проте більш значне відхилення у значеннях відбувається при розгляді виробництва продукції тваринництва (відповідно по роках за досліджуваний період: 2,16, 1,96, 1,85, 1,73, 1,59, 1,60, 1,63). Стала тенденція більш ефективного використання земельних ресурсів господарствами населення, у порівняння з сільськогосподарськими підприємствами (у постійних цінах 2010 р.), спостерігається протягом всього досліджуваного періоду.

3. Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції у постійних цінах 2010 р. в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн

Роки	Господарства усіх категорій			У тому числі:					
				Сільськогосподарські підприємства			Господарства населення		
	продукція сільського господарства	з неї:		продукція сільського господарства	з неї:		продукція сільського господарства	з неї:	
		продукція рослинництва	продукція тваринництва		продукція рослинництва	продукція тваринництва		продукція рослинництва	продукція тваринництва
2010	525,5	337,9	187,6	440,5	314,7	125,8	641,9	369,8	272,1
2011	632,8	442,4	190,4	574,0	439,0	135,0	711,8	447,0	264,8
2012	608,4	409,7	198,7	541,7	396,0	145,7	697,3	428,0	269,3
2013	691,4	483,6	207,8	653,9	495,5	158,4	741,9	467,4	274,5
2014	708,3	500,6	207,7	688,0	522,1	165,9	735,2	472,2	263,0
2015	674,2	474,2	200,0	649,1	490,0	159,1	707,9	453,2	254,7
2016	715,7	520,1	195,6	706,2	551,8	154,4	728,6	476,7	251,9

* Джерело: сформовано автором на основі даних [4]

Індекси сільськогосподарської продукції у постійних цінах 2010 р. в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь у відсотках до попереднього року по господарствах усіх категорій, сільськогосподарських підприємствах, господарствах населення представлено на рис. 3, 4, 5.

Рис. 3. Індекси сільськогосподарської продукції у постійних цінах 2010 р. в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь (господарства усіх категорій, (у відсотках до попереднього року))

*Джерело: авторська розробка на основі інформації [4].

Рис. 4. Індекси сільськогосподарської продукції у постійних цінах 2010 р. в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь (сільськогосподарські підприємства, (у відсотках до попереднього року))

Рис. 5. Індекси сільськогосподарської продукції у постійних цінах 2010 р. в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь (господарства населення, (у відсотках до попереднього року))

*Джерело: авторська розробка на основі інформації [4].

*Джерело: авторська розробка на основі інформації [4].

Аграрне виробництво за всіх часів було вагомим складовою економіки України. За даними статистичних спостережень, на час розпаду СРСР виробництво сільськогосподарської продукції було рентабельним (табл. 4). Показник рентабельності у 1990 році склав 42,6 %, у 1991 р. - 56,2 % (в т.ч., продукція рослинництва 98,3 % та 114,6 %, продукція тваринництва 22,2 % та 33,9 % відповідно).

З 1992 по 1995 рік показники функціонування аграрного сектору мають високий рівень прибутковості (показник рентабельності склав 118,9 %, 116,2 %, 57,8 %, 13,6 % відповідно), проте, це враження є досить оманливим, оскільки середньорічний темп росту індексу інфляції у той період складав 1627, 4835, 991,2, 477 відповідно.

Наступний період трансформації сільськогосподарської галузі (1996-2000 рр.) був збитковим (рівень збитковості склав 11,7 %, 24,1 %, 29,5 %, 22,1 %, 1,0 % відповідно).

4. Рівень рентабельності виробництва підприємствами продукції сільського господарства

Роки	Продукція сільського господарства	У тому числі	
		Продукція рослинництва	Продукція тваринництва
1990	42,6	98,3	22,2
1991	56,2	114,6	33,9
1992	118,9	206,5	76,1
1993	116,2	214,6	56,7
1994	57,8	123,2	15,7
1995	13,6	55,5	-16,5
1996	-11,7	29,7	-39,7
1997	-24,1	14,5	-54,3
1998	-29,5	-3,3	-49,9
1999	-22,1	8,0	-46,6
2000	-1,0	30,8	-33,8
2001	18,3	35,8	-6,6
2002	4,9	22,3	-19,8
2003	12,6	41,7	-18,8
2004	8,1	20,3	-11,3
2005	6,8	7,9	5,0
2006	2,8	11,3	-11,0
2007	15,6	32,7	-13,4
2008	13,4	19,6	0,1
2009	13,8	16,9	5,5
2010	21,1	26,7	7,8
2011	27,0	32,3	13,0
2012	20,5	22,3	14,3
2013	11,2	11,1	11,3
2014	25,8	29,2	13,4
2015	45,6	50,6	22,1
2016	37,3	44,3	7,7

* Джерело: сформовано автором на основі даних [5]

Після узаконення документального оформлення прав на земельну частку (пай) громадян-членів недержавних сільськогосподарських підприємств (видача їм сертифікатів), запровадження обов’язкового

укладання юридичними особами, що використовують землі в сільськогосподарському обороті, договорів оренди земельних паїв з виплатою орендної плати у фіксованому розмірі, дана норма спонукала аграрних товаровиробників до оптимізації власного землекористування та підвищення ефективності виробництва.

Крім того у 2000 р. відбулась трансформація показників фінансової звітності та методики їх розрахунку. Із запровадженням положень (стандартів) бухгалтерського обліку, було змінено форми річної фінансової звітності, уточнено порядок складання податкової та статистичної. У зв'язку з цим, значна кількість витрат стала відноситись безпосередньо на фінансовий результат діяльності суб'єкта господарювання (адміністративні витрати, витрати на збут, інші операційні витрати). Даний факт значно покращив значення фінансових індикаторів функціонування окремих галузей.

Починаючи з 2001 р. виробництво продукції сільського господарства стало рентабельним (загальний показник 18,3 %, при рентабельності галузі рослинництва 35,8 % та збитковості галузі тваринництва 6,6 %). Подібну тенденцію щодо прибутковості аграрного сектору можна спостерігати до 2008 року.

З 2008 року загальний показник рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції (як рослинництва так і тваринництва) в Україні є позитивним (прибутковим), хоча і носить варіативний характер в залежності від років.

Висновки. Для аграрного сектору однією із основних складових виробництва виступає земля. На підставі статистичних даних, констатовано вагоме зростання виробництва продукції в порівняльних цінах на одиницю площі.

В ході дослідження аргументовано, що використання системи показників ефективності дозволяє проаналізувати механізм управління ресурсним забезпеченням фінансово-господарської діяльності, як всього аграрного сектору економіки України, так і окремого суб'єкта господарювання, прогнозувати відхилення, які виникають в процесі функціонування, визначати причини неефективного управління та напрямки корегування обраного вектору руху.

Вивчення показників використання сільськогосподарських угідь, факторів впливу на їх формування у ретроспективній динаміці дає підстави вважати будь-який бізнес, що приносить стабільний дохід та підвищує цінність основних чинників, що сприяють його функціонуванню, для власника. Тому підвищення цінності земель сільськогосподарського призначення для землевласників є беззаперечним.

Бібліографічний список. 1. Гуторов О.І. Оцінка земельних ресурсів та ефективності інвестицій: монографія / О.І. Гуторов. – Х.: Харк. нац. аграр. ун-т., 2006. – 370 с. 2. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768 (станом законодавства на 23 березня 2017 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1983-19/paran7#n7>. – Назва з екрану. 3. Земельний фонд України станом на 1 січня 2016 року та динаміка його змін у порівнянні з даними на 1 січня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://land.gov.ua/info/zemelnyi-fond-ukrainy-stanom-na-1-sichnia-2016-roku-ta-dynamika-ioho-zmin-u-porivnianni-z-danymy-na-1-sichnia-2015-roku>. – Назва з екрану. 4. Продукція сільського господарства у постійних цінах за 2016 рік (остаточні дані) [Електронний ресурс]: статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm. – Назва з екрану. 5. Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/sg/sg_rik/sg_u/trrv_sgr_u.html. – Назва з екрану.

А.В. Назаренко Состояние и оценка эффективности использования сельскохозяйственных угодий в аграрном секторе экономики Украины. Формирование оптимальных производственных, финансовых индикаторов деятельности сельскохозяйственных товаропроизводителей на перспективу, возможно при условии реализации глубокого ретроспективного исследования. В научной статье аргументировано, что использование системы показателей эффективности позволяет проанализировать механизм управления ресурсным обеспечением финансово-хозяйственной деятельности, как всего аграрного сектора экономики Украины, так и отдельного субъекта хозяйствования, прогнозировать отклонения, возникающие в процессе функционирования, определять причины неэффективного управления и направления корректировки избранного вектора движения.

Ключевые слова: аграрный сектор, эффективность использования ресурсов, земли сельскохозяйственного назначения, сельскохозяйственные угодья, постоянные цены, рентабельность.

Nazarenko O.V. State and evaluation of the use efficiency of agricultural land in the agrarian sector of the Ukrainian economy.

With the development of production tasks, taking into account the current features of business conducting, agrarian enterprises focus on rationalizing the resource support of the production process.

The formation of optimal production, financial indicators of the activity of agricultural commodity producers for the future, is possible subject to the implementation of a deep retrospective study.

Land is one of the main components of production for the agrarian sector. Agricultural lands are recognized lands provided for the needs of economic entities of the agrarian sector of the economy: products production, scientific research, educational activities, placement of the corresponding industrial infrastructure (including wholesale market infrastructure), temporarily suspended.

Significant increase in production in comparative prices per unit area was noted on the basis of statistical data.

In the structure of agricultural land for the period under study, the level of plowing increased by 0.04%. However, the transformation (plowing) of alterations, pasture, hayfields, perennial plantations reduced their area by 5.7 thousand hectares, 6.9 thousand hectares, 0.9 thousand hectares, 0.5 thousand hectares, respectively. This tendency testifies to the priority of plant growing, and the reduction of the area of land, the use of which is foreseen for the livestock sector.

Since 2008, the general indicator of the agricultural production profitability (both crop and livestock production) in Ukraine is positive (profitable), although it is varied depending on years.

The article argues that the use of the system of indicators of efficiency allows us to analyze the mechanism of managing the resource provision of financial and economic activity, both for the entire agrarian sector of the Ukrainian economy and for a separate economic entity, to predict the deviations that arise in the process of functioning, to determine the causes of ineffective management and direction of correction of the chosen vector of motion.

The study of indicators of agricultural land use, factors influencing their formation in the retrospective dynamics gives grounds to consider any business that brings a stable income, increases the value of the main factors contributing to its functioning, for the owner. Therefore, raising the value of agricultural land for landowners is indisputable.

Key words: agrarian sector, resource efficiency, agricultural land, constant prices, profitability.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2017 р.

**І.О. Терещенко, О.В. Решетнікова, кандидати екон. наук,
доценти кафедри маркетингу
Полтавська державна аграрна академія**

МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОЇ СТРАТЕГІЇ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА ПІДПРИЄМСТВА

У статті розроблено методологію формування конкурентної стратегії молочного скотарства в умовах вітчизняних підприємств. Зроблено висновок про доцільність впровадження запропонованого алгоритму формування конкурентної стратегії молочного скотарства підприємства.

Ключові слова: формування конкурентної стратегії, молочне скотарство, моніторинг, аналіз, ефективність конкурентної стратегії.

Постановка проблеми. Молочне скотарство – одна з провідних галузей сільськогосподарського виробництва у багатьох країнах світу, оскільки молоко та молочні продукти належать до товарів першої необхідності, відіграючи важливу роль у підтриманні продовольчої безпеки країни. В Україні проблема забезпечення продовольством населення передусім пов'язана із затяжним перехідним періодом, низьким рівнем ефективності виробництва, реформами в агропромисловому секторі та зниженням купівельної спроможності населення. Саме тому постає гостра необхідність у підвищенні ефективності вітчизняного молочного скотарства, за рахунок формування конкурентної стратегії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування конкурентної стратегії та розробки теоретичних, методичних і методологічних аспектів аналізу й оцінки конкурентоспроможності виробництва досить широко висвітлено у працях зарубіжних авторів, таких як І. Ансофф, Б. Альстред, О. С. Віханський, П. Дойль, П. Друкер, Ф. Котлер, Дж. Лемпел, І. Ліфіц, М. Портер, Г. Мінцберг, А. Стрікланд, А. Томпсон, а також у дослідженнях вітчизняних вчених, зокрема Л.В. Балабанової, К.Г. Бородіна, Л.Є. Довгань С.М. Кваші, Е.Н. Крилатих, А.П. Міщенко, В.Д. Немцова, М.В. Ожерельєвої, Б.Й. Пасхавера, В.В. Писаренка, О.М. Сумця, З.Є. Шершньової, О.О. Школьного та ін.

Формулювання цілей статті. Основною ціллю є розробка методології формування конкурентної стратегії молочного скотарства підприємства.

Виклад основного матеріалу досліджень. Процес формування конкурентної стратегії має свої етапи, структуру, логіку й діалектику, до того ж він є трудомістким, оскільки всі етапи і складові повинні перебувати у взаємозв'язку та взаємообумовленості.

Етап розробки стратегії пов'язаний із вирішенням проблеми якнайшвидшого досягнення поставлених цілей, в умовах внутрішнього середовища та ситуації на ринку. У такому випадку цілі є результатом, а стратегія інструментом їх досягнення. Для стабільного довготривалого розвитку підприємства замало сформувати ефективну стратегію та втілити її в реальність, необхідно також передбачити систему заходів, що допоможуть вчасно реагувати на зовнішні зміни, вимоги ринку, зростаючу конкуренцію.

Оскільки єдиного загальноприйнятого алгоритму формування конкурентної стратегії не існує, то розглянемо найбільш відомі у світовій практиці. Так, З. Шершньова та С. Оборська [1, 246–250] наголошують, що формування стратегії необхідно розглядати як невід'ємну складову системи стратегічного управління, що передбачає визначення особливостей процесу розробки окремих стратегій і «стратегічного набору» підприємства.

У свою чергу, А. Томпсон, А. Стрікланд [2, 19–21] визначають формування стратегії як «...процес, у ході якого керівники встановлюють місію, формують систему цілей, вибирають стратегії, а також визначають усі складені компоненти процесу стратегічного управління».

Мінцберг Г. [3] у 1984 році запропонував використовувати в процесі формування стратегії три підходи, в основі яких використовують планову і підприємницьку моделі, та модель «навчання на досвіді».

Існує також безліч інших підходів щодо формування стратегії. Зокрема, І. Ансофф [4] пропонує наступний шлях формування стратегії: аналіз перспектив підприємства, аналіз позиції в конкурентній боротьбі й вибір стратегії.

У свою чергу, Ф. Котлер [5] спробував виділити й побудувати більш уніфіковану модель процесу розробки стратегії. Він пропонує таку послідовність етапів: формування й декларування програми підприємства, постановка завдань і визначення мети, розробка планів розвитку господарського портфеля, реалізація стратегії росту.

Так, В. Оберемчук [6] вважає, що процес формування конкурентної стратегії має проходити в три етапи: 1) визначення сфери бізнесу, з подальшим формуванням основної стратегічної мети та місії діяльності підприємства; 2) оцінка впливу, факторів макро- та мікросередовищ на діяльність підприємства, сучасної економічної, технічної й технологічної позиції фірми, з аналізом стратегічних альтернатив; 3) формування

конкурентної стратегії з визначенням тактичних завдань та пріоритетів у процесі її реалізації.

На нашу думку, процес формування конкурентної стратегії для кожної галузі національної економіки має свої характерні етапи. Передусім це стосується такої специфічної сфери діяльності, як сільське господарство та його галузей. Тому для сільськогосподарських підприємств пропонуємо наступний алгоритм, що наочно представлений на рис. 1.

Першим етапом формування конкурентної стратегії молочного скотарства є аналітичний, що складається з трьох послідовних стадій:

- аналіз ефективності конкурентної стратегії молочного скотарства на міжнародному рівні й дослідження тенденцій розвитку світового молочного ринку. Зокрема вивчаються обсяг попиту та пропозиції, цінова ситуація, виявляються країни-лідери, їх вагомість і досягнення у молочному скотарстві, прогнозується майбутній розвиток із подальшим встановленням основних причин. Також проводиться дослідження кількісних та якісних показників розвитку молочного скотарства в країнах-лідерах, з подальшою оцінкою ефективності конкурентної стратегії їх галузей;

- дослідження сучасного стану, тенденцій розвитку та оцінка ефективності конкурентної стратегії молочного скотарства на рівні областей і районів. Що передбачає аналіз динаміки й структури обсягу виробництва молока, дослідження кількісних та якісних показників розвитку галузі за період дослідження у країні в цілому, і у розрізі регіонів;

- аналіз сучасного стану розвитку, оцінка конкурентної стратегії молочного скотарства досліджуваних господарств та визначення їх позиції на регіональному рівні.

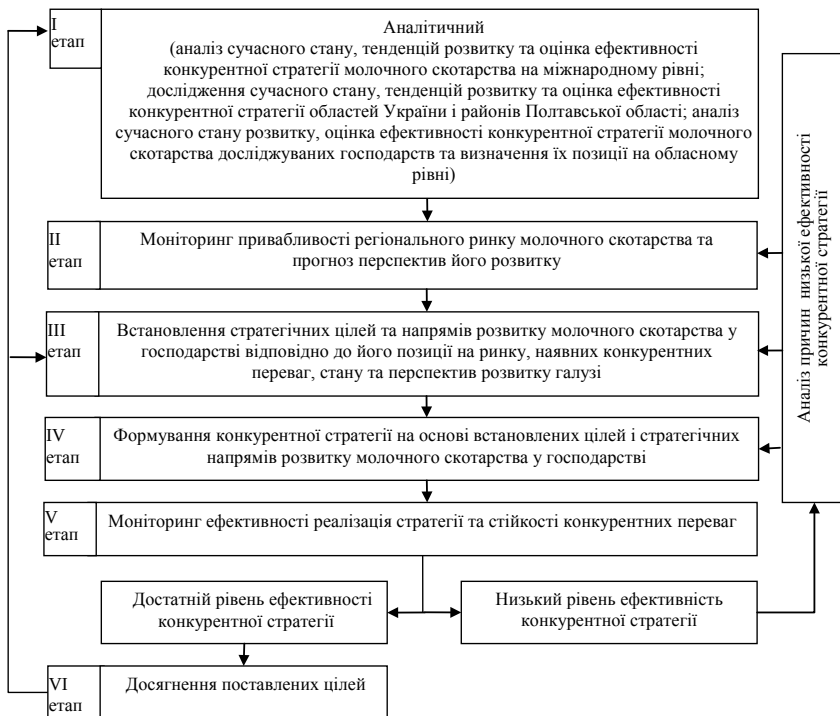
Визначити ефективність конкурентної стратегії молочного сектора однієї країни відносно галузей інших країн непросто. На нашу думку, для визначення ефективності конкурентної стратегії галузі молочного скотарства різних країн та регіонів найкраще підійде метод обрахунку інтегрального показника. За його допомогою можливо визначити спроможність галузі (впродовж наступних десяти років) досягнути високих темпів зростання. Інтегральний показник ефективності конкурентної стратегії обчислюється як сума добутків експертних оцінок п'яти-восьми кількісних показників розвитку галузі (що порівнюються за величиною), та коефіцієнту вагомості їх впливу на якісний показник ефективності функціонування молочної галузі (результативна ознака), й обраховується за наступною формулою:

$$\text{ПЕКС} = (\text{КВВ}_1 \times \text{О}_1) + (\text{КВВ}_2 \times \text{О}_2) \dots + (\text{КВВ}_n \times \text{О}_n), \quad (1)$$

де: ПЕКС – показник ефективності конкурентної стратегії;

$KBB_{1,2, \dots, n}$ – коефіцієнт вагомості впливу першого, другого, n-го показника;

$O_{1,2,n}$ – експертна оцінка першого, другого, n-го кількісного показника розвитку молочної галузі.

Етапи формування конкурентної стратегії молочного скотарства вітчизняних підприємств, [авторська розробка]

Оцінка по кожному із критеріїв визначається експертним шляхом, виходячи з величини показника; максимально допустимий розмір експертної оцінки залежить від кількості аналізованих країн чи регіонів, а мінімальний оцінюється в 1 бал.

Коефіцієнт вагомості впливу кількісного показника обчислюється за допомогою наступної формули:

$$KBB_n = (BB_n) / CBV \quad (2)$$

де: BV_n – вагомості впливу n -го показника;

CBV – сумарна вагомість впливу кількісних показників на якісний.

Вагомість впливу кількісних показників обчислюється за допомогою кореляційного аналізу.

Основною перевагою методу інтегрального показника є простота обчислення, що дає точніші результати, а також одночасно із визначенням ефективності конкурентної стратегії є можливість проведення порівняльного стратегічного аналізу. До його недоліків можна віднести вибір досліджуваних чинників, що впливають на конкурентоспроможність і визначення їх ваги, хоча у нашому випадку, з огляду на специфіку молочного скотарства, рівень розвитку якого відображають кількісні та якісні показники, зробити це буде простіше, – вони характеризують розвиток як світового скотарства, так і регіонального, а також рівня окремого господарства. Вибір того чи іншого показника, їх кількість та коефіцієнт вагомості залежать від стану розвитку молочного скотарства, співвідношення попиту і пропозиції на ринку, рівня конкурентної боротьби на ньому.

На другому етапі проводиться моніторинг привабливості регіонального ринку продукції молочного скотарства та прогноз перспектив його розвитку. Дослідити привабливість галузі можна за допомогою теорії конкурентної переваги М. Портера [7], який зазначав, що привабливість ринку визначається на основі взаємодії п'яти сил, та їх впливу на підприємство.

Зокрема Л. Балабанова [8, 70] пропонує дослідження впливу маркетингового середовища на діяльність підприємств проводити на основі аналізу PEST-факторів.

І лише після дослідження зовнішнього середовища функціонування підприємства, його конкурентної позиції на ринку, аналізу сучасного стану й перспектив розвитку внутрішньогосподарського потенціалу господарства переходимо до третього етапу формування конкурентоспроможності молочного скотарства – встановлення стратегічних цілей та напрямів розвитку галузі у досліджуваному господарстві. До того ж стратегічні цілі та напрями розвитку слід формувати реалістичні, відповідно до наявних у підприємства конкурентних переваг, темпу їх зміни, порівняно з регіональним, національним чи світовим ринком.

Оскільки основною рисою будь-якого ринку, в тому числі й молочного, є мінливість, події на ньому можуть розвиватися за різними сценаріями (реальним, оптимістичним, песимістичним і реалістичним) і результативність вибраних стратегічних дій може бути різною. Тому необхідно передбачити та змоделювати імовірні сценарії в розвитку подій

зовнішнього середовища, з подальшою оцінкою ефективності конкурентної стратегії галузі, за кожним із варіантів обраного сценарію [9, 137]. Тому за допомогою методів стратегічного планування – на четвертому етапі – необхідно сформувати на основі встановлених стратегічних цілей і напрямів розвитку молочного скотарства господарства конкурентну стратегію з виробництва і переробки молока, та переходити до її реалізації.

Моніторинг ефективності реалізації конкурентної стратегії та стійкості конкурентних переваг – п'ятий етап, що за умов стабільності зовнішнього середовища функціонування підприємства проводиться періодично, у протилежному випадку – необхідно здійснювати постійно, оскільки найбільше проблем виникає на етапі реалізації сформованої стратегії, який у процесі стратегічного управління є найскладнішим [10, 279]. Неврахування особливостей цього етапу призводить до кризових ситуацій. У сучасних умовах більш ефективним є стратегічне управління в реальному режимі часу, що можна розглядати як динамічну сукупність взаємопов'язаних етапів і управлінських процесів.

На шостому етапі аналізується стан досягнення поставлених цілей та показників розвитку молочного скотарства, і за умови стабільності зовнішнього середовища й незмінного потенціалу підприємства процес формування починається зі встановлення нових цілей. Якщо відбулися вагомі зміни в оточуючому середовищі чи в самому секторі виробництва молока, процес формування конкурентної стратегії слід розпочинати з першого етапу.

У разі низької ефективності сформованої конкурентної стратегії необхідно проаналізувати причини, основними з яких є: відсутність чіткого переходу стратегічних цілей в індивідуальні планові завдання; відсутність у підприємства довгострокового бачення, фокусування на короткотермінові результати; відсутність визначеності основних процесів на етапі реалізації; неузгодженість особистих цілей виконавців, таких, як рівень оплати праці, формування знань, невідповідність компетенції й кваліфікації; орієнтація системи оцінки ефективності конкурентної стратегії лише на фінансові показники.

Висновки. Провівши детальний аналіз останніх досліджень і публікацій з стратегічного управління та економічної ефективності й врахувавши нинішні реалії галузі молочного скотарства, ми розробили методологію формування конкурентної стратегії молочного скотарства вітчизняних підприємств. В її основі покладено шість послідовних взаємопов'язаних етапів реалізації яких, сприяє формуванню конкурентної стратегії, що відповідає стану зовнішнього середовища функціонування підприємства, його конкурентній позиції й перспективам розвитку.

Таким чином, послідовна реалізація вітчизняними підприємствам розроблених етапів дозволяє сформуванню конкурентну стратегію молочного скотарства, що в реальному часі підвищить ефективність виробництва, а у середньо та довгостроковій перспективі дасть можливість попередити кризові явища, пов'язані з впливом факторів маркетингового зовнішнього середовища, й підвищити конкурентоспроможність національного молочного скотарства.

Бібліографічний список: 1. Шершньова З.Є. Стратегічне управління: [навч. посібник] / З.Є. Шершньова, С.В. Оборська. – К.: КНЕУ, 1999. – 384 с. 2. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа: [пер. с англ., 17-е изд.] / А.А. Томпсон, А.Дж. Стрикленд. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2007. – 928 с. 3. Минцберг Г. Школы стратегий [учеб. для вузов пер. с англ. Ю.Н. Каптуревского] / Г. Минцберг, Б. Альстрэд, Дж. Лэмпел. – СПб.: Питер, 2000. – 336 с. 4. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия: [учеб. для вузов] / И. Ансофф. – СПб: Питер, 1999. – 416 с. 5. Котлер Ф. Основы маркетинга: [учебник, пер. с англ. Е.М. Пеньковой] / Ф. Котлер. – М.: Прогресс, 2009. – 638 с. 6. Обремчук В.Ф. Стратегія підприємства [курс лекцій] / В.Ф. Обремчук. – К.: МАУП, 2000. – 128 с. 7. Портер М. Конкуренция: [учеб пособие., пер. с англ.] / М. Портер. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2001. – 495 с. 8. Балабанова Л.В. Стратегічне маркетингове управління конкурентоспроможністю підприємств. [навчальний посібник.] / Л.В. Балабанова, В.В. Холод. – К.: ВД «Професіонал», 2006. – 448 с. 9. П'янтицька Г. Нові підходи до формування стратегії підприємства в умовах конкуренції / Г. П'янтицька // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – №11. – С.136–140. 10. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента: [навч. посібник Т.2.] / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 2001. – 511 с.

И.А. Терещенко, О.В. Решетникова. Методология формирования конкурентной стратегии молочного скотоводства предприятия. В статье разработана методология формирования конкурентной стратегии молочного скотоводства в условиях отечественных предприятий. Сделан вывод о целесообразности внедрения предложенного алгоритма формирования конкурентной стратегии молочного скотоводства предприятия.

Ключевые слова: формирование конкурентной стратегии, молочное скотоводство, мониторинг, анализ, эффективность конкурентной стратегии.

I.O. Tereshchenko, O.V. Reshetnikova. Methodology of forming a dairy cattle breeding competitive strategy of the enterprise. Subject, goal of

research. The main goal is to develop a methodology of forming a dairy cattle breeding competitive strategy of the enterprise.

Methodology of research. The process of forming a competitive strategy has its own stages, structure, logic and dialectics; besides, it is labor-intensive, since all stages and components must be interconnected and interdependent.

Research results. The process of forming a competitive strategy for each sector of the national economy has its characteristic stages. For agricultural enterprises, we offer the following algorithm, the first stage of which is analysis of the dairy cattle breeding competitive strategy effectiveness at the international scale and the study of development trends of the world dairy market; research of the current state, development trends and evaluation of the dairy cattle breeding competitive strategy effectiveness at the level of regions and districts; analysis of the current state of development, evaluation of the dairy cattle breeding competitive strategy of investigated farms and determination of their position at the regional level.

At the second stage, monitoring of the regional market for dairy cattle breeding products attractiveness and forecasting of the possibilities for its development are held. After that, we proceed to the third stage, the determination of strategic goals and directions of the industry development. At the fourth stage it is necessary to form a competitive strategy of milk production and processing on the basis of determined strategic goals and directions of the farm dairy cattle breeding development, and to proceed to its realization.

Monitoring of the effectiveness of competitive strategy realization and the stability of competitive advantages is the fifth stage, that under conditions of the external environment stability of enterprise operation is held periodically.

The state of achievement of set goals and indicators of the dairy cattle breeding development are analyzed at the sixth stage, and under the condition of the environment stability and the unchangeable enterprise potential, the process of formation begins with the determination of new goals.

Scope of results. The consistent realization of the developed stages by domestic enterprises allows to form a dairy cattle breeding competitive strategy, that will increase the efficiency of production in real time, and in the medium and long term perspective will enable to prevent crisis developments associated with the influence of the marketing environment factors and increase the competitiveness of national dairy cattle breeding.

Key words: forming of competitive strategy, dairy cattle breeding, monitoring, analysis, effectiveness of competitive strategy.

Стаття надійшла до редакції 23.03.2017 р.

**Н.Г. Гончаренко, канд. екон. наук, доцент
Національна академія Національної гвардії України**

ТЕОРЕТИКО – МЕТОДОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ

В статті узагальнено теоретичні та методологічні питання визначення продуктивності праці. Вказано на вирішальний вплив теорії трудової вартості в визначення продуктивності праці. Проаналізовано різні методичні підходи до її визначення, які базуються на затратах живої та уречевленої праці. Вказано на різницю між продуктивністю та ефективністю праці. Проаналізовано сучасний рівень продуктивності праці в Україні та визначені найбільш продуктивні країни.

Ключові слова: *продуктивність праці; теорія трудової вартості; жива праця; уречевлена праця; ефективність праці.*

Постановка проблеми. За сучасних умов ефективність використання праці є одним з найважливіших економічних показників. Слід зазначити, що велике практичне значення має правильне визначення рівня ефективності використання як ресурсного потенціалу в цілому, так і його складових: праці, землі, капіталу. То ж аналізу та розробки методологічних і практичних питань визначення рівня, факторів і резервів продуктивності праці слід приділяти дуже пильну увагу як з теоретичної так і з практичної точки зору. За допомогою теоретичних положень необхідно аналізувати різні підходи до визначення продуктивності праці та знаходити новітні інноваційні напрямки її покращення, а в ході практичного використання знаходити шляхи та резерви її зростання.

Слід зазначити, що Україні завжди поступалася іншим розвинутим країнам за рівнем продуктивності праці. Це пояснюється низьким матеріальним стимулюванням праці, високими затратами робочого часу, непродуманою економічною політикою до використання ресурсів праці та іншими чинниками як внутрішнього так і зовнішнього характеру.

Нами було розраховано рівень продуктивності праці в Україні за 2015 р. Так виробництво валового внутрішнього продукту перерахованого в міжнародних доларах по паритету купівельної спроможності [1] в

розрахунку на одного зайнятого працівника [2, с. 42] в Україні в 2015 р. склало всього 19,5 тис. доларів.

Аналітики компанії Expert Market вивчили продуктивність праці у світі та склали рейтинг найбільш продуктивних країн [3].

Як повідомляє Indu100, фахівці порівняли річне ВВП на душу населення із середньою кількістю відпрацьованих годин одного співробітника. Десять найпродуктивніших країн світу виглядають так:

1. Люксембург – одна година роботи середньостатистичного працівника приносить економіці країни £45,71 (\$59)
2. Норвегія – погодинна продуктивність £36,36 (\$47)
3. Австралія – погодинна продуктивність £29,81 (\$38,5)
4. Швейцарія – погодинна продуктивність £28,35 (\$36,6)
5. Нідерланди – погодинна продуктивність £28,35 (\$36,6)
6. Німеччина – погодинна продуктивність £25,95 (\$33,5)
7. Данія – погодинна продуктивність £24,14 (\$31)
8. США – погодинна продуктивність £23,66 (\$30,5)
9. Ірландія – погодинна продуктивність £23,12 (\$30)
10. Швеція – погодинна продуктивність £22,58 (\$29).

Треба відмітити, що низький рівень продуктивності праці в країні не дає можливості в повному обсязі інтегруватися економіці країни в світовий економічний простір. Це впливає як на конкурентоспроможність Українських товарів так і на низькі економічні показники.

Як вказують Р.В. Янковой та Т.С. Харченко «...економічними лідерами стають не ті країни, які мають значні ресурси, а ті, які досягли високої продуктивності праці. Не випадково в економічно розвинених країнах функціонують спеціальні установи, які займаються дослідженням і розробкою технології управління продуктивністю праці [4].

То ж аналіз рівня, динаміки, сучасного стану, різних методичних підходів до визначення та аналізу рівня продуктивності праці є одним з ключових питань економічного розвитку кожної країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В різні часи вчені економісти значну увагу приділяли такому показнику як продуктивність праці. Аналізувалися різні методичні підходи, намагалися знайти найбільш точне його визначення і головне завжди вказувалось на головну особливість даного показника – здатність підвищувати економічну ефективність підприємства та добробут в країні.

Як зазначає Лепейко Т.І. «правильний вибір методу вимірювання продуктивності, оцінювання факторів, що підвищують або знижують її

зростання, є головними визначальними умовами рівня показника продуктивності праці. Особливе значення для його позитивної динаміки на підприємстві мають внутрішні регульовані фактори і невикористані можливості скорочення витрат праці.» [5, с.112].

Продуктивність праці є найважливішим економічним показником, що характеризує ефективність трудової діяльності працівників - головної продуктивної сили суспільства. Його використання дозволяє оцінити ефективність праці як окремого працівника, так і трудового колективу підприємства [6, с.15].

Семикіна М.В. також звертає увагу на дуже низький рівень продуктивності праці в країні. На її погляд «серед низки ключових проблем економіки України – низька продуктивність праці, неефективне використання усіх видів ресурсів, вкрай низький техніко-технологічний рівень виробництва, не конкурентоспроможність основних видів вітчизняної продукції, низька частка високотехнологічної продукції, низький рівень оплати праці переважної більшості найманих працівників країни, низька якість життя. Активізація людської праці, як свідчить історія людства, є головною умовою досягнення позитивних зрушень у добробуті населення і господарчому розвитку країни. Без зростання продуктивності людської праці є неможливим забезпечення конкурентних переваг країни, її сталий економічний розвиток в умовах всеохоплюючої глобалізації [7].

На необхідність підвищувати рівень продуктивності праці за рахунок удосконалення системи матеріального стимулювання вказує Н.Г. Гончаренко «Розглядаючи та аналізуючи різні фактори конкурентоспроможності підприємства ми прийшли до висновку, що головними із них є саме матеріальне стимулювання праці, так як воно дає можливість працівникам контролювати свою працю і зацікавлювати їх в позитивних кінцевих результатах своєї діяльності» [8, с. 295].

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз теоретичної та методологічної бази продуктивності праці як одного із джерел підвищення ефективності роботи підприємств і головним джерелом зростання валового внутрішнього продукту та підвищення добробуту населення в країні.

Виклад основного матеріалу. При вивченні продуктивності праці як економічної категорії треба виходити з того, що праця витрачена на виробництво тієї чи іншої продукції, складається із живої праці, витраченої в даний момент безпосередньо в процесі виробництва даної продукції, та минулої праці уречевленої в раніше створеній продукції, використаній в тій чи іншій мірі для виробництва нової продукції.

В зв'язку з цим значну увагу приділяють визначенню продуктивності праці через затрати живої та минулої праці, уречевленої в спожитих засобах виробництва.

Як показують дослідження погляди вчених - економістів з цього питання дуже різняться. Так, Д. Карпукін та А. Семьонов указували, що «активним елементом являється тільки жива праця і при обчисленні рівня динаміки продуктивності праці результати виробництва необхідно співставляти з затратами тільки живої праці, спроби ж обчислити продуктивність праці по сукупним затратам є неконкретними, бо такий підхід змінює суть показника продуктивності праці нав'язуючи невластиві йому функції» [9, с.81].

Однак якщо визначати продуктивність тільки живої праці то неможливо отримати повну картину про витрати на виробництво продукції. Тим самим неможливо одержати достовірні дані про зміну продуктивності праці.

Сучасні економічні відносини спонукають «підвищувати» продуктивність праці шляхом економії не тільки живої, але і минулої праці. При цьому ефективність використання уречевленої праці досягається в тому випадку, коли на одиницю капітальних вкладень звільнюється найбільше число одиниць живої праці (людей, людино-днів, людино-годин).

Підвищення продуктивності праці означає економію сукупних затрат, тобто затрат живої та минулої праці. Тільки в цьому випадку забезпечується зниження вартості та ціни одиниці виробленого продукту, підвищення ефективності виробництва.

В різні часи до визначення рівня продуктивності праці використовувалися різні методичні підходи. Але, як уже відмічалось, однією з вузлових економічних проблем сучасності - правильне вимірювання продуктивності суспільної (живої та минулої) праці. Відсутність таких науково обґрунтованих оцінок приводить до інфляційного процесу, перевитрати матеріальних засобів, оплати не за кінцеві, а проміжні результати.

Такі методи вимірювання живої та минулої праці як метод по елементного переведення грошових витрат в трудові; використання матеріалів традиційних лінійних кореляційно-регресивних функцій, тощо не зовсім повно та точну відображують рівень продуктивності праці та можуть дати інколи лише теоретичне передбачення кінцевого показника. Особливою популярністю як у вітчизняній так і закордонній практиці

користується оцінка продуктивності суспільної праці виходячи із теорії трудової вартості. Суспільний продукт створюється живою працею, продуктивність якої визначається рівнем озброєності її минулою працею (фондами). Чим більше матеріальних засобів виробництва припадає на одиницю живої праці, тим більше їх віддача та ефективніше використання трудових ресурсів. Все це свідчить про те, що в моделі, яка характеризує закономірність досліджуваного процесу, використання живої та минулої праці не можуть виступати як рівноправні елементи функції «витрати ресурсів - вихід продукції». Основою затратної, факторної частини науково обґрунтованої моделі, придатної для оцінки рівня продуктивності суспільної праці можуть бути показники, що характеризують рівень продуктивності праці в залежності від рівня його фондоозброєності.

Продуктивність праці, відображаючи ступінь корисного використання не тільки самої живої праці, але і приведених нею в рух засобів виробництва, може характеризуватися затратами як живої так і сукупної праці. В зв'язку з цим розрізняють поняття: продуктивність живої (індивідуальної) та - продуктивність суспільної праці (живої та минулої), про яку неможливо судити тільки по економії затрат живої праці.

Загальна тенденція зростаючої продуктивності праці проявляється в тому, що частка живої праці в продукті зменшується, а частка уречевленої праці зростає, але так, що загальна сума праці, яка міститься в одиниці продукту скорочується. Це і є основою підвищення продуктивності суспільної праці.

Розглядаючи продуктивність праці як економічну категорію, важливо урахувати процеси, виходячи з суб'єктивного фактору - працівника під дією функціонування використаних ним засобів праці.

Розглядаючи категорію продуктивності праці ми прийшли до висновку, що багато вчених економістів зрівнюють її з ефективністю праці, при цьому не розмежовуючи ці категорії, що ні з теоретичного, ні з практичного боку не виправдано.

Але ми поділяємо точку зору більшість економістів, що між ефективністю праці і її продуктивністю вбачають суттєві відмінності.

Головними складовими ефективності суспільного виробництва є ефективність праці та її функція - економія праці.

Це питання особливо актуально постає сьогодні, коли досягати високих кінцевих результатів можна лише за умов інтенсивного розвитку.

Відмітимо, що хоч продуктивність праці та ефективність праці взаємопов'язані і взаємообумовлені поняття, вони мають і певну

самостійну роль. Ототожнення ефективності праці та продуктивності праці можна зустріти в багатьох публікаціях. При цьому іноді стверджується, що дані поняття ідентичні, а використання термінів має лише символічний зміст.

Необхідність розмежування та самостійного дослідження продуктивності праці та ефективності праці була науково обґрунтована ще Д.П. Богінею, А.А. Пивоваровим, В.П. Шамотою та ін. На їх думку «продуктивність праці виражає результативність конкретної праці в сфері матеріального виробництва, тобто розкриває виробничо-економічний аспект діяльності. Ефективність праці, поряд з виробничо-економічною, відображає також соціально-економічну та соціальну його результативність, виступаючи властивістю трудової діяльності і в матеріальному виробництві, і в невиробничій сфері» [10, с.204].

З розвитком продуктивних сил більша частина приросту продукції та національного доходу досягається шляхом зростання продуктивності праці, а менша частина є результатом збільшення кількості зайнятих в виробництві.

Видатні американські вчені Кембел Макконел та Стенлі Брю, також стверджують що, збільшення реального продукту і доходу може здійснюватися двома основними способами: шляхом залучення більшого обсягу ресурсів та шляхом більш продуктивного їх використання. «Розглянемо спочатку зростання трудозатрат. Можна сказати, що реальний валовий національний продукт в будь-який час визначається як трудовитрати (в людино-годинах), помножені на продуктивність праці (реальний годинний виробіток на одного зайнятого» [11, с.101].

Висновки із цього дослідження. Отже необхідно відмітити, що подальший розвиток економіки країни вимагає високих та стійких темпів зростання продуктивності праці, перетворення її в вирішальний фактор збільшення обсягів виробництва продукції. В сучасних умовах тільки на основі підвищення продуктивності праці можна забезпечити високі темпи розвитку суспільного виробництва, вирішальний поворот в підвищенні його ефективності, стійке зростання матеріального добробуту, покращення умов праці та життя людей.

Бібліографічний список: 1. Национальные счета. Валовой внутренний продукт - Gross domestic product based on purchasing-power-parity in constant market prices of 2011 / Мировой атлас данных / <https://knoema.ru/atlas/topics>. 2. Статистичний збірник «Україна у цифрах

2015» / Державна служба статистики України, за редакцією І.М. Жук. - Київ, 2016. – 365 с. 3. Електронний ресурс <http://nv.ua/ukr/style/beauty/nazvano-10-najbilsh-produktivnih-krajiv-svitu-196520.html>; 4. Янковой Р.В., Харченко Т.С. Шляхи підвищення продуктивності та результативності праці на підприємстві / [Електронний ресурс] / Р.В. Янковой, Т.С. Харченко // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2013.– No 1(6).– С. 23-26.– Режим доступу до журн.:<http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n1.html>; 5. Лепейко Т.І. Методологічні засади виявлення і реалізації резервів продуктивності праці на промисловому підприємстві / Т.І. Лепейко // Механізм регулювання економіки. – 2015. – № 1. – С. 108-115. 6. Погосян Г.Р. Жукова Л.И. Экономика труда / Г.Р. Погосян, Л.И. Жукова. – М.: Экономика, 1991. – 303 с. 7. Семикіна М.В. Продуктивність праці: методологія вимірювання, передумови зростання / М.В. Семикіна // Наукові праці КНТУ. Економічні науки, 2010, Вип. 17 http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_17_ekon/stat_17/70.pdf; 8. Гончаренко Н.Г. Матеріальне стимулювання праці як засіб підвищення конкурентоспроможності підприємства України [Текст] / Н.Г. Гончаренко // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва (серія «Економічні науки» - Харків, 2016. – № 1. – С. 295–300. 9. Карпухин Д., Семёнов А. Проблемы роста производительности труда / Д. Карпухин, А. Семёнов // Вопросы экономики. – 1984. – № 2. – С. 81-83. 10. Богиня Д.П., Пивоваров А.А., Шамота В.П. и др. Активизация человеческого фактора и эффективность труда / Д.П. Богиня, А.А. Пивоваров, В.П. Шамота и др. К.: Наукова думка, 1990. – 284 с. 11. Кемпбел Р. Макконнелл, Стенли Л. Брю. Экономикс. – М.: Менеджер, 1993. – 160 с.

Н.Г. Гончаренко Теоретико – методологические вопросы определения уровня производительности труда. В статье обобщены теоретические и методические вопросы определения производительности труда. Вказано на решающее влияние теории трудовой стоимости в определении производительности труда. Проанализированные разные методические подходы к ее определению на основе живого и овеществленного труда. Вказано на разницу между производительностью и эффективностью труда. Проанализировано современный уровень производительности труда в Украине та указанные наиболее продуктивные страны.

Ключевые слова: производительность труда; теория трудовой стоимости; живой труд; овеществленный труд; эффективность труда.

N.G. Goncharenko Theoretical and methodological issues of determining the level of labor productivity. The article summarizes theoretical and methodological issues of determining the productivity of labour. It is indicated on the decisive influence of the theory of labour value in determining the productivity of labour. Different methodological approaches to its definition are analyzed, which are based on the costs of living and settled labour. The difference between productivity and labour efficiency is specified. The current level of labour productivity in Ukraine is analyzed and the most productive countries are defined.

Under current conditions, the efficiency of labour using is one of the most important economic indicators, which characterizes the essence and effectiveness of production processes. In improving the economic mechanism of management, which is one of the most important tasks of modern economic policy, it is of great practical significance to correctly determine the level of efficiency of resource potential as a whole and its components: labour, land, capital. In this regard, it is necessary to emphasize once again the growing relevance of further researches of methodological and practical issues in determining the level, factors and reserves of labour productivity. Labour productivity was and will be one of the main indicators those determine the innovative process of society, characterizing the situation of the state, a specific industry, an each enterprise.

The current level of labour productivity in Ukraine doesn't correspond to the available natural and logistical resources, to modern requirements. With the most favourable opportunities for effective economic management, even in the best years the level of gross domestic product per capita in Ukraine was considerably inferior to other developed countries.

Key words: labor productivity; theory of labor value; living labor; embodied labor; labor efficiency.

Стаття надійшла до редакції 26.03.2017 р.

О.М. Зайченко, аспірант*

Харківський національний університет міського господарства
ім. О.М. Бекетова

ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ РЕКРЕАЦІЙНИХ ЗОН ДЛЯ ПРОЦЕДУРИ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ

Статтю присвячено аналізу літератури в галузі рекреаційного природокористування. Розглянуто існуючі підходи до класифікації рекреаційних зон для спрощення процедури екологічного аудиту. Виявлено основні класифікаційні ознаки зон рекреації. Запропоновано доопрацьоване визначення дефініції «рекреаційна зона».

Ключові слова: екологічний аудит, рекреаційна зона, землі рекреаційного призначення, класифікація рекреаційних зон, системний підхід

Постановка проблеми. На сьогодні досить високою є економічна та інвестиційна привабливість рекреаційних зон (РЗ) нашої держави як складової частини її загального курортно-рекреаційного потенціалу. Оздоровлення населення є провідною функцією даного типу території, як наслідок, РЗ постійно знаходяться під значним антропогенним навантаженням, що призводить до пригнічення природних рекреаційних ресурсів та зниження економічної ефективності від використання рекреаційного потенціалу. Екологічний аудит зарекомендував себе як ефективний інструмент еколого-економічного управління довкіллям, тому проведення цієї процедури на зонах рекреації може стати ключовим етапом збереження національних природних багатств України для прийдешніх поколінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою екологічного аудиту територій в Україні займаються такі вчені, як Галушкіна Т.П., Позаченюк Є.А., Завальнюк І.В. Вони визначають екологічний аудит територій як один з напрямків аудиторського науково-практичного виду діяльності, заснований на аналізі коадаптивності (взаємної сумісності) господарської й природної підсистем за допомогою комплексної геоecологічної оцінки та аналізу територіальної організації об'єкта аудіювання, що спрямований на вироблення заходів зі сталого розвитку

---

* науковий керівник – канд. техн. наук, доцент Є.Г. Пономаренко

регіону [4]. Стосовно такого об'єкту ЕА, як рекреаційні зони, методологічної бази екологічного аудиту для них поки не розроблено.

Дискусійним залишається питання розвитку й уточнення понятійного апарату дослідження, зокрема, щодо визначення й розмежування понять рекреаційних зон, рекреаційних територій та земель рекреаційного призначення та особливостей законодавчих вимог щодо формування і організації процедури екологічного аудиту на них.

Аналіз вітчизняних вимог екологічного законодавства та існуючих наукових праць показав, що на сьогоднішній день не відпрацьована узагальнююча класифікація різновидів рекреаційних зон, що мала б на меті спрощення проведення процедури екологічного аудиту даного типу територій.

Мета і задачі дослідження. Основними завданнями дослідження було:

- уточнити понятійний апарат рекреаційного природокористування;
- розмежувати та систематизувати класифікаційні ознаки рекреаційних зон;
- визначити найбільш вагомі, з позиції процедури екологічного аудиту, ознаки, для класифікації рекреаційних зон та можливості економічної оцінки потенціалу РЗ;

Виклад основного матеріалу дослідження. В національних і міжнародних нормативно-правових актах наведені різноманітні визначення дефініції «рекреаційна зона». Це саме стосується і визначення екологічного аудиту. З позицій системного підходу екологічний аудит, в першу чергу, є різностороннім інструментом управління системами навколишнього природного середовища. Так само, рекреаційні зони є складними системами з безліччю взаємозв'язків як усередині, так і між її підсистемами, які формують своєрідну ієрархію. Основні якості рекреаційних зон у контексті завдань екологічного аудиту (ЕА) наведені в табл. 1.

Аналізуючи поняття «рекреаційна територія» і «рекреаційна зона», вже з позицій логічного аналізу, зрозуміло, що поняття території є ширшим, об'ємнішим за поняття зони. Проте, рекреаційна зона у прямому сенсі є територією, на якій здійснюється рекреаційна та інша господарська діяльність.

В результаті проведеного дослідження законодавчої бази та літератури у галузі рекреаційного природокористування, рекреаційної географії та економіки природокористування було складено узагальнюючу табл. 2.

1. Характерні властивості рекреаційних зон як систем, що мають бути враховані при процедурі ЕА

Завдання ЕА	Властивості рекреаційних зон, на які слід звертати увагу при послідовному вирішенні завдань ЕА			
Збір достовірної інформації про екологічні аспекти господарської діяльності об'єкта екологічного аудиту	Ієрархічність - різна міра обов'язків, покладених на різні групи зацікавлених сторін в процесі здійснення господарської діяльності на РЗ	Динамічність - адекватна реакція РЗ на зовнішні впливи	Різноманітність наявності різнопланових природних ресурсів на території РЗ	Універсальність можливість задоволення будь-яких потреб зацікавлених сторін
Встановлення відповідності об'єктів екологічного аудиту вимогам законодавства про охорону навколишнього середовища та іншим критеріям екологічного аудиту	Спеціалізація - можливість задоволення конкретних потреб населення	Цілісність - узгоджена взаємодія підсистем між собою і з оточенням	Вибірковість - можливість використання окремих ресурсів РЗ для конкретної мети різними групами населення	Комфортність- здатність забезпечити максимальний рекреаційний та економічний ефект оздоровлення населення, підвищення працездатності тощо
Оцінка впливу діяльності об'єкта екологічного аудиту на стан навколишнього середовища	Коадаптивність- РЗ виступає частиною НПС та об'єктом ЕА, тобто чинить вплив на саму себе як частину НПС та піддається впливам з боку оточуючого середовища	Стійкість/Ємність здатність протистояти зовнішнім впливам/ здатність забезпечити комфорт рекреантів без шкоди для себе	Ефективність оптимальне співвідношення витрат на утримання рекреаційної зони та отриманих результатів	Надійність управління - безвідмовність функціонування (відповідно до законодавства, право на користування рекреаційними зонами мають усі групи населення)

*систематизовано та узагальнено автором

Таким чином, проаналізувавши складену таблицю, можна зробити висновок, що існуючі на сьогодні визначення здебільшого переносяться з документа у документ та потребують подальшого доопрацювання на

законодавчому рівні. Запропоновано доповнене визначення дефініції «рекреаційна зона», що не суперечить існуючим законодавчим актам та сучасним науковим дослідженням.

2. Визначення понятійного апарату рекреаційного природокористування

Дефініція	Документ, що закріплює/ Літературні джерела, у разі відсутності законодавчо закріпленого поняття	Значення
1	2	3
Рекреація	-/рекреаційна географія	рекреація – діяльність, яка враховує особливості життєдіяльності людей, задовольняючи їх потреби у відпочинку, лікуванні, оздоровленні та культурно-естетичні потреби. Метою рекреації є отримання рекреантами кінцевого продукту – здоров'я шляхом відновлення життєвих сил.
Рекреаційна територія	-/географічна література	складова земельного фонду, що використовується в туризмі, лікуванні та відпочинку; система взаємопов'язаних природних, природно-соціальних і соціальних компонентів, функціонування яких покликано забезпечувати рекреаційний попит населення.
Рекреаційна зона	Ст. 63 ЗУ «Про охорону НПС»	рекреаційними зонами (РЗ) є ділянки суші і водного простору, призначені для організованого масового відпочинку населення і туризму
	Географічна література	РЗ – території, які в силу притаманних їх природним ресурсам якостей та факторів справляють благотворний вплив на організм людини, відновлюючи її життєві, психофізичні, духовні сили та працездатність
Зона регульованої рекреації	Закон України «Про ПЗФ»	<i>Зона регульованої рекреації</i> – територія, в межах якої створюються умови для короткострокового відпочинку та

		оздоровлення відвідувачів парку, а її режим встановлюється відповідно до вимог, встановлених для охоронних зон об'єктів ПЗФ.
Зона стаціонарної рекреації	Закон України «Про ПЗФ»	<i>Зона стаціонарної рекреації</i> – призначена для розміщення готелів, motelів, кемпінгів, інших об'єктів обслуговування.
Землі рекреаційного призначення	Земельний кодекс України	До земель рекреаційного призначення належать землі, що використовуються для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів.
Природні рекреаційні ресурси	-/рекреаційна географія	До природних ресурсів РЗ належать як окремі об'єкти (земельні ділянки, лісова і нелісова рослинність, водні об'єкти, родовища корисних копалин тощо), так і унікальні природні комплекси, серед яких виділяють ландшафтні, кліматичні, фітотвірні, пляжні, пізнавальні природні ресурси. Основою поділу зазначених ресурсів на зони є санітарно-гігієнічна, лісо рослинна, заповідна та інша значущість природних об'єктів, їх доступність, місцезнаходження.
Економічна оцінка природних рекреаційних ресурсів	-/економічна географія	Економіко-географічна оцінка природних ресурсів пов'язана з оцінкою величини запасів цих ресурсів, потребою у них та територіальною диференціацією.
Економічна оцінка земель рекреаційного призначення	Ст. 201 Земельного кодексу України	Здійснюється на рентній основі, так само як і земель іншого цільового призначення
Економічна оцінка рекреаційного потенціалу	-/економічна географія	Основою економічної оцінки є або об'єкт природокористування загалом, та його одиничні природні ресурси, або вся рекреаційна зона як просторово-господарська система.

*згруповано автором

Рекреаційна зона – *частина території навколишнього природного середовища*, що представлена різноманітними природними рекреаційними ресурсами і використовується *переважно* для задоволення рекреаційно-оздоровчих потреб населення.

Метою будь-якої класифікації є вивчення предмета пізнання через сукупність взаємопов'язаних елементів, які характеризуються відносною самостійністю, виконують певне призначення щодо системи і виокремлені із дотриманням принципів розподілу (взаємовиключеність, безупинність, здійснення на одній основі). Основні існуючі класифікаційні ознаки для зон рекреації були узагальнені автором у таблиці.

3. Можливі основи для класифікації РЗ

Класифікаційна ознака	Типи рекреаційних зон			
	РЗ змішаного типу (Гідропарки, лугопарки)	Лісопарки, сквери	парки	пляжі
За наявністю тих чи інших природних ресурсів				
За тривалістю	Сезонні	Довготривалі (цілорічні)	Короткотривалі (на території об'єктів ПЗФ тощо)	
За рекреаційним навантаженням (ємністю)	З високою рекреаційною ємністю	Середня рекреаційна ємність	Низька рекреаційна ємність	
За метою створення	Для здійснення виключно рекреаційних функцій	Рекреаційна зона виділена у складі території іншого призначення	На території РЗ мають місце території або об'єкти інших видів діяльності	
За походженням	природного	антропогенного	змішаного	
За планувальною структурою	лінійні	компактні	дисперсні	
За місцезоташуванням	В межах урбанізованих територій	За межами міста	Курортні агломерації	
За економічним потенціалом	високий	середній	низький	

*розроблено автором

Як можна бачити, класифікації рекреаційних зон базуються на різноманітних підходах. В географічній літературі розрізняють типи РЗ, виходячи з характеру наявних на їх території природних ресурсів. Проте відкритим залишається питання оцінки економічного потенціалу РЗ.

Законодавчо закріплений рентний підхід до економічної оцінки земель рекреації не дозволяє в повній мірі оцінити РЗ через те, що не отримують вартісної оцінки ресурси з гіршими якостями (їх можна оцінити лише на основі обліку матеріальних затрат на їх освоєння, що веде до необхідності сумації рентної та затратної оцінок). Крім цього, експертної оцінки потребує рекреаційна ємність (потенціал) цих територій.

Висновки. Різновиди рекреаційних зон, наведені у державних нормативно-правових актах, проектній документації і наукових публікаціях, здебільшого мають безсистемний, фрагментарний характер і виділяються для задоволення інформаційних потреб певної групи зацікавлених сторін. Актуальною проблемою є уточнення, систематизація, уніфікація та ієрархізація сукупності класифікаційних ознак рекреаційних зон. Запропоновано доопрацьоване автором визначення дефініції «рекреаційна зона».

Класифікація РЗ - це сукупність різновидів зон рекреації, об'єднаних в систему, що розкриває коадаптивну сутність рекреаційних зон як структурного елементу загальної системи навколишнього природного середовища. Для потреб екологічного аудиту доцільно використовувати такі класифікаційні ознаки, як наявність певних природних ресурсів, рекреаційна ємність, економічний потенціал.

Подальшого дослідження потребують проблеми економічної оцінки рекреаційних зон, прямих та непрямих економічних ефектів від їх використання (оздоровлення населення, підвищення працездатності тощо).

Бібліографічний список: 1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. 2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 № 1264-XII. 3. *Мироненко Н.С.* Рекреационная география / Н.С. Мироненко, И.П. Твердохлебов. – М.: МГУ, 1981. – 207 с. 4. Позаченюк Е.А., Завальнюк И.В. «Экологический аудит территорий на примере равнинного Крыма». – Симферополь, 2006. – 175 с. 5. Бобкова Г.Г. «Правове забезпечення рекреаційної діяльності» – видавництво ДонНТУ, Донецьк, 2008. – 423 с. 6. Гордійчук Є.Г. Ресурсно-екологічна безпека рекреаційних територій / Т.П. Галушкіна, О.О. Карпенко, Є.Г. Гордійчук // Екологія міста та рекреаційних зон: Всеукр. наук.-практ. конф., 17-18 квітня 2008 р.: тези доповідей – Одеса, 2008. – С. 193-196. 7. Артюх-Пасюта О.В., Кравченко І.Ю. Екологічний аудит: теоретичні аспекти і наукові підходи// Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – Вип. 23. – 2013. – С. 87-95. 8. Daly H. and Farley J. Ecological Economics. – Washington: Island Press, 2004. – 454 p. 9. Мішенін Є.В. Екологічний аудит

сільськогосподарського землекористування (організаційно-економічні засади): [монографія] / Є.В. Мішенін, Т.І. Пізняк. – Харків: Бурун і К, 2012. – 176 с. 10. Зайченко О.М. Можливі шляхи розвитку методології екологічного аудиту рекреаційних зон в рамках закону "Про екологічний аудит" // Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених "Сучасні екологічно безпечні та енергозберігаючі технології в природокористуванні" 26-28.04.2011 р., м. Київ, Збірник тез доповідей. – ч. 2. – С. 165-168.

Е.Н. Зайченко. Підходи до класифікації рекреаційних зон для процедури екологічного аудиту. Стаття посвящена аналізу літератури в сфері рекреаційного природопольовання. Рассмотрены существующие подходы к классификации рекреационных зон для упрощения процедуры экологического аудита. Выявлены основные классификационные характеристики зон рекреации. Предложено дополненное определение понятия «рекреационная зона».

Ключевые слова: екологічний аудит, рекреаційна зона, землі рекреаційного призначення, класифікація рекреаційних зон, системний підхід.

O.M. Zaichenko. Approaches for classification of recreation areas for conducting an environmental audit procedure. The article analyses literature in the field of recreational environmental management and national legislation in the sphere of environmental audit. The article describes the different existing approaches for classification of recreation areas in order to facilitate the environmental audit procedure. The basic classification features of recreation areas are revealed. The concepts of “recreational territory”, “recreation area”, “recreation lands” are clarified. An advanced definition of a “recreation area” is proposed.

The article considers the existing classification features for recreation areas in the context of goals and objectives of the ecological audit procedure. Such specific properties of recreation areas as systems are determined as: hierarchy, dynamics, co-adaptability, integrity, diversity, stability, recreation capacity, comfort, control credibility. The article provides that, while conducting environmental audit, the systemic functions of a recreation area shall be taken into consideration, in particular, when determining the ecological aspects of recreation areas and their subsequent expert and/or economic evaluation.

Attention was drawn to the fact that recreation areas as an object of environmental audit have specific (co-adaptive) properties. They are both the object of environmental influence and part of it. Thus, a recreation area influences itself as part of environment, that is also to be taken into

consideration when conducting environment audit. The article determines the need for evaluation of the object's ecological aspects surrounding recreation areas, which influence on the quality of natural resources of the mentioned areas as part of the general system of environment.

The article indicates that the types of recreation areas specified in state regulations, project documentation and scientific publications predominantly are unsystematic and fragmentary, and are determined in order to satisfy the information needs of certain concerned parties. A current problem is to refine, classify and unify the set of classification features of recreation areas. The development of classification of these territories can serve as a basis for further research, particularly, when determining general and specific ecological aspects for different types of recreation areas.

Key words: environmental audit, recreation area, recreational territory, classification of recreation areas, systematic approach.

Стаття надійшла до редакції 21.03.2017 р.

УДК 338.43:631.11

Т.О. Нікітченко, здобувач*

**Національного університету біоресурсів і природокористування
України, м. Київ**

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМНИМИ ЗМІНАМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Метою статті є запропонувати методичний підхід до оцінки результативності управління системними змінами в сільськогосподарських підприємствах для формування необхідної інформації при побудові системи управління стратегічними змінами. У статті проаналізовані методичні підходи до оцінки результативності управління підприємством. Обґрунтовано використання системного

---

* Науковий керівник – д-р екон. наук, професор, професор кафедри менеджменту ім. Й.С. Завадського Національного університету біоресурсів і природокористування України Гудзинський Олексій Дмитрович.

підходу до оцінки результативності управління змінами. Запропоновано методикку оцінки управління системним змінами сільськогосподарських підприємств на основі визначення інтегрального показника, що включає багатокритеріальний вимір функціональних складових господарюючого суб'єкта, що дає можливість використати необхідну інформацію при побудові системи управління стратегічними змінами. Запропоновано рекомендації з удосконалення управління змінами на досліджуваних підприємствах відповідно до стадії їх життєвого циклу.

Ключові слова: зміни, системні зміни, результативність управління.

Постановка проблеми. Важливим етапом при формуванні перспективних напрямків розвитку та ефективному управлінні підприємством, яке дозволяє зменшити негативний вплив нестабільного зовнішнього середовища, є комплексна оцінка рівня розвитку та визначення рівня надійності та ефективності системи стратегічного управління. За ринкових умов підприємство самостійно має розробляти стратегію своєї діяльності та розвитку, знаходити необхідні для її реалізації засоби та кошти, що вимагає значного розширення сфери управління, зростання відповідальності керівництва за результати діяльності підприємства, за якість і своєчасність ухвалення управлінських рішень.

Розв'язання питань підвищення та підтримки ефективності управління діяльністю підприємства неможливо без комплексного оцінювання її рівня. Результати такого оцінювання дозволяють встановити масштаб і зміну спрямованості в управлінні діяльністю підприємства, прогнозувати їх вплив на ключові функціональні підсистеми підприємства, ухвалювати відповідні управлінські рішення щодо підвищення та підтримки рівня ефективності управління діяльністю, вибирати методи, способи, інструменти управління діяльністю підприємства.

Аналіз останніх досліджень. Питання вибору методичного підходу до оцінки результативності управління змінами зокрема та підприємством загалом висвітлено у працях як зарубіжних так і вітчизняних вчених, таких як: Армстронг М., Артур А. Томпсон, Стрикленд А., Лафта Дж.К., Востряков О.В., Іваницька Т.Є., Кабанов В.Г., Судомир С.М., Садеков А.А., Тищенко А.Н., Кизим Н.А., Догадайло Я.В., Барабан О.А., Ільїнський В.В. та ін.

В той же час недостатньо уваги приділено методичним підходам до оцінки результативності управління системними змінами сільськогосподарських підприємств.

Метою статті є запропонувати методичний підхід до оцінки результативності управління системними змінами в сільськогосподарських підприємствах для формування необхідної інформації щодо прийняття управлінських рішень при побудові системи управління стратегічними змінами.

Виклад основного матеріалу. Серед науковців немає єдності щодо конкретизації методів, критеріїв та показників оцінки управлінської праці. Більше того, деякі автори взагалі обмежуються лише визначенням необхідності та загальних методів контролю управлінської діяльності.

На складності сформулювати придатні до практичного використання критерії оцінки результативності управління системними змінами наголошує автор [6]. В більшості випадків керівники підприємств зазначають такі критерії:

- отримання більшого прибутку;
- збільшення обсягів реалізації;
- зростання заробітної плати працівників;
- зміни в системі роботи з постачальниками та споживачами.

Дж.К Лафта [5] стверджує, що оцінку ефективності систему менеджменту можна проводити за загальними кінцевими результатами діяльності підприємства. В той же час, ефективність управління підприємства може розглядатися як сукупний економічний ефект від прийнятих рішень.

Автори [1] пропонують для комплексного аналізу системи менеджменту застосовувати такі методичні підходи як «...співставлення затрат на менеджмент з кінцевими результатами діяльності підприємства; використання показників, пов'язаних з процесом менеджменту; застосування підсумкових показників роботи підприємства; застосування емпіричних формул, які характеризують ефективність менеджменту; розрахунок інтегрованих показників, які характеризують ступінь впливу менеджерів на використання основних факторів виробництва; нормативний підхід; проведення експертних і якісних оцінок». Варто погодитись з автором [4] який стверджує, що оцінювання внутрішньої ефективності управління підприємством має ґрунтуватися на узагальненій оцінці ефективності за окремими елементами, що становлять цілісну систему управління підприємством. При цьому, змінюючи один елемент, варто розуміти як це вплине на інші складові системи.

Так як, управління системними змінами повинне забезпечити досягнення стратегічних цілей підприємства, то оцінку результативності, на нашу думку, необхідно проводити у відповідності із поставленими цілями. Але складність цього процесу полягатиме у довгостроковості

стратегічних цілей, а оцінку результативності управління потрібно проводити постійно.

Визначити і сформулювати проміжні цілі досить складно, тому нами пропонується при оцінці результативності управління змінами керуватися загальними нормами визначених показників, а також загальною цільовою спрямованістю розвитку підприємства:

- задоволення потреб споживачів;
- задоволеність акціонерів та інвесторів;
- ефективність виробничих процесів;
- мотивований та кваліфікований персонал.

При формуванні результативної системи управління змінами слід виходити також з того, що управління змінами підприємств - це система, яка здійснює реалізацію функцій при досягненні цілей стратегічного, поточного та оперативного характеру. Це різні напрямки дій з неадекватною цільовою програмою та механізмами управління, спрямованих на забезпечення конкурентоспроможності підприємств та синергійного ефекту. В цьому зв'язку виникає проблема формування цілісної системи управління змінами підприємств, яка забезпечила б єдність стратегічного управління.

Так як, системні зміни – це зміни, що відбуваються в усіх підсистемах підприємства для забезпечення стратегічного розвитку сільськогосподарських підприємств, то доцільно буде визначати загальну результативність управління як сукупність оцінок результатів діяльності усіх підсистем підприємства: виробничої, маркетингової, кадрової, управлінської, фінансово-економічної, технічної, технологічної, інформаційної. Це можна здійснити за допомогою якісних та кількісних критеріїв. На основі отриманих показників, ми зможемо визначити інтегральний показник результативності.

Для оцінювання кожної з підсистем підприємства ми пропонуємо використовувати як кількісні так і якісні показники їх діяльності. Методика розрахунку наведена в табл.1.

1. Методика розрахунку показників результативності управління системними змінами

Підсистеми	Показники	Розрахунок
Виробнича	1. Вартість валової продукції на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн 2. Коефіцієнт зносу	1.(Вартість валової продукції, тис. грн/площа с.-г. угідь, га)*100, тис. грн 2. Сума зносу основних засобів, грн/первісна вартість основних засобів, грн 3. Вартість валової продукції, тис.

	основних засобів. 3. Фондовіддача, грн. 4. Коефіцієнт доходності виробничих витрат.	грн/середньорічна вартість основних виробничих фондів, тис. грн 4. Виручка від реалізації продукції, тис. грн / собівартість реалізованої продукції, тис. грн
Менеджменту	1. Окупність адміністративних витрат, грн 2. Продуктивність праці, тис. грн 3. ВВП на 1 управлінського працівника, тис. грн 4. Рівень успішності змін, коеф 5. Рівень виконання зобов'язань перед суб'єктами за інтересами, коеф.	1. Прибуток, тис. грн / адміністративні витрати, тис. грн 2. Вартість валової продукції, тис. грн/ середньооблікова кількість працівників, осіб. 3. Вартість валової продукції, тис.грн./ середньооблікова кількість працівників, осіб 4. $K_{рез} = \sum_{i=1}^n \frac{k_i}{n}$; Сума балів визначених за шкалою від 0 до 1/кількість респондентів. 5. Вартість валової продукції, тис.грн./ чисельність управлінського персоналу, осіб. 6. $K_{рез} = \sum_{i=1}^n \frac{k_i}{n}$ Сума балів за критеріями визначених за шкалою від 0 до 1/кількість респондентів.
Фінансово-економічна	1. Рентабельність виробничої діяльності, % 2. Коефіцієнт автономії 3. Коефіцієнт загальної лік-відності 4. Коефіцієнт фінансової стійкості 5. Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	1. (Прибуток, тис.грн./повна собівартість, тис.грн)*100, % 2. Власний капітал/Підсумок балансу 3. Оборотні активи/Поточні зобов'язання 4. Позикові кошти/власний капітал 5. Чиста виручка від реалізації продукції, тис.грн./Середньорічна сума кредиторської заборгованості, тис.грн
Маркетингова	1. Темп зростання обсягів реалізації продукції, коеф. 2. Окупність витрат на збут, тис.грн. 3. Продуктивність збутової діяльності, тис.грн. 4. Рентабельність продажів, %	1. Виручка від реалізації за базовий рік, тис.грн./виручка від реалізації за попередній рік, тис.грн 2. Виручка від реалізації продукції, тис.грн / витрати на збут, тис.грн. 3. Прибуток, тис.грн/ витрати на збут, тис.грн 4. Прибуток, тис.грн./Виручка від реалізації, тис.грн
Соціальна	1. Частка відрядувань на соціальні заходи, % 2. Середньомісячна заробітна плата, грн 3. Частка витрат на оплату праці в загальних витратах підприємства, %. 4. Коефіцієнт плинності кадрів. 5. Рівень соціальної відповідальності, коеф. 6. Рівень і якість життя працівників, коеф.	1. Відрядування на соціальні заходи, тис.грн./ загальні витрати, тис.грн. 2. Середньомісячна заробітна плата, грн 3. Витрати на оплату праці, тис.грн./ загальні витрати, тис.грн. 4. Чисельність працівників за базовий рік/чисельність працівників за попередній рік. 5. $K_{рес} = \sum_{i=1}^n \frac{k_i}{n}$; сума балів за критеріями оцінки (шкала від 0 до 1)/кількість респондентів. 6. $K_{рез} = \sum_{i=1}^n \frac{k_i}{n}$; сума балів за критеріями оцінки (шкала від 0 до 1)/кількість респондентів.

Для оцінки якісних показників ми скористаємось критеріями визначеними автором [7, С.23], а саме: рівень виконання зобов'язань перед суб'єктами за інтересами зовнішнього середовища; рівень задоволення безпосередніх споживачів за кількісними і якісними параметрами та ціною; якість продукції та послуг; рівень соціальної відповідальності; рівень і якість життя працівників фірми. Так як, персонал підприємства є ключовим фактором у забезпеченні проведення нововведень на підприємстві, то доцільно доповнити критерії оцінки коефіцієнтом успішності змін, який покаже як працівники розуміють та оцінюють необхідність та своєчасність змін на підприємстві. Це дасть необхідну інформацію керівникам для корегування процесу впровадження змін.

За допомогою визначених показників ми можемо визначити результативність кожного виду функціональної підсистеми аграрного підприємства. Для цього для обраних показників певної підсистеми у розрізі підприємств складалася матриця на основі визначених раніше показників. Згідно теорії, кожен показник ділився на найкращий показник по району. І таким чином визначалася частка конкретного підприємства у районних показниках. Далі по кожному підприємству визначався інтегрований показник за формулою:

$$I = \sqrt{\sum_{j=1}^n (1 - x_{ij})^2} \quad (1)$$

Завершальним етапом було визначення рейтингу кожного підприємства за певною складовою. Аналогічні розрахунки були проведені по кожній підсистемі відповідно за визначеними раніше показниками.

Далі за допомогою отриманих коефіцієнтів, визначати інтегральний показник результативності управління системними змінами за формулою, яка матиме вигляд:

$$K_{puc3} = \frac{K_{pe} + K_{py} + K_{p\phi e} + K_{pm} + K_{pe}}{5} \quad (2)$$

де, K_{puc3} - коефіцієнт рівня результативності управління системними змінами;

$K_{рв}$ - коефіцієнт рівня результативності виробничої підсистеми підприємства; $K_{ру}$ – коефіцієнт рівня результативності системи менеджменту; $K_{рфе}$ - коефіцієнт рівня результативності фінансово-економічної підсистеми; $K_{рм}$ – коефіцієнт рівня результативності маркетингової підсистеми; $K_{рс}$ – коефіцієнт рівня результативності соціальної підсистеми.

Дана методика розрахунку дозволить виявити слабкі місця в роботі як окремого підприємства, так і адміністративного району чи області в цілому.

Дослідження було проведено на основі даних річних звітів сільськогосподарських підприємств Яготинського району Київської області та за даними статистичної звітності Головного управління статистики Яготинського району. Для оцінювання якісних показників було проведено анкетування працівників та керівників сільськогосподарських підприємств Яготинського району Київської області.

В результаті отримано такі дані.

2. Результативність управління системними змінами за підсистемами господарств у середньому за 2014-2016 рр.

Підприємство	Підсистеми					Інтегральний показник
	Виробнича	Маркетингова	Управлінська	Фінансово-економічна	Соціальна	
Підприємство 1 (стадія зародження)	0,39	1,59	2,11	1,44	0,93	1,47
Підприємство 2 (стадія зростання)	0,79	2,13	2,96	2,78	1,16	2,89
Підприємство 3 (стадія стабільності)	1,03	3,64	5,03	3,36	4,30	6,30
Підприємство 4 (стадія спаду)	0,59	2,82	3,94	1,74	1,46	3,59

* розраховано автором за розробленою методикою за даними управління сільського господарства Яготинської РДА

Результати оцінки можуть бути основою для виявлення слабких місць в роботі підсистем підприємства і вдосконалення результативності управління системними змінами шляхом покращення роботи окремих функціональних підрозділів. Отримані дані вказують, що успіх

підприємства та його розвиток напряму залежить від синергетичного ефекту діяльності його функціональних підсистем.

За результатами проведеного аналізу були надані пропозиції з удосконалення управління змінами на досліджуваних підприємствах відповідно до стадії їх життєвого циклу.

3. План основних змін у підсистемах підприємства для зміцнення їх потенціалу як об'єктів управління

Для підприємств низького рівня розвитку	
Підсистема підприємства	Необхідні зміни
<i>Запропоновані стратегії розвитку:</i> удосконалення виробництва, скорочення витрат, структурних змін, виживання;	
Система менеджменту Кадровий потенціал	Забезпечення необхідної кількості працівників, зміцнення підприємств спеціалістами та створення спеціалізованих служб
Технічна	Система машин згідно осядливих технологій забезпечення врожайності на рівні беззбиткового виробництва
Технологічна	осядливі технології та адекватні їм системи машин, зорієнтованих на мінімізацію витрат
Маркетингова	Інтенсивний розвиток маркетингової діяльності; формування позитивного іміджу; підвищення рівня надійності співпраці із споживачами, постачальниками, інвесторами й іншими контрагентами; розвиток сервісної діяльності
Фінансово-економічна	Удосконалення інформаційної бази та модифікація і поглиблення аналізу та оцінки результативних показників. Пошук резервів фінансування діяльності підприємства.
Соціальна	Формування ефективної мотивації та оплати праці;
Для підприємств середнього рівня розвитку	
<i>Запропоновані стратегії:</i> удосконалення товару, інтенсифікації комерційних зусиль, максимізації поточного прибутку, збалансованого розвитку рослинництва і тваринництва.	
Кадровий потенціал Система менеджменту	Спрямування зусиль на формування управлінської команди, підвищення компетентності управлінської команди; формування позитивного іміджу, забезпечення далекоглядності керівників, підвищення організаційної культури і клімату та системи мотивації
Технічна	Система машин згідно технологій забезпечення врожайності с.г. культур вище рівня точки беззбитковості
Технологічна	Застосування якісного посівного матеріалу, система технологій і технічних засобів, спрямованих на забезпечення врожайності середнього рівня
Маркетингова	Забезпечення маркетингової діяльності; підвищення рівня надійності співпраці із споживачами, постачальниками, інвесторами й іншими контрагентами

Фінансово-економічна	Поліпшення системи планування, обліку і контролю за основними показниками діяльності підприємства.
Соціальна	Забезпечення активної соціальної діяльності; підвищення рівня кваліфікації працівників
Для підприємств високого рівня розвитку	
<i>Запропоновані стратегії:</i> якості товару, розширення географічних сегментів ринку, інтенсивного зростання, цінових уступок, конкуренції та диверсифікації	
Система менеджменту Кадровий потенціал	Створення служб інноваційно – маркетингового спрямування, Підсилення рівня координації та контролю виконання завдань; вдосконалення системи мотивації;
Технічна	Система прогресивних машин, інтенсивних технологій для забезпечення максимальної продуктивності виробництва
Технологічна	Система інтенсивних технологій та прогресивних машин, спрямованих на максимальне використання потенційних можливостей сорту. орієнтація на інноваційну сільськогосподарську продукцію та її переробку
Маркетингова	Розширення ринку збуту продукції, підвищення рівня надійності співпраці із споживачами, постачальниками, інвесторами й іншими контрагентами
Фінансово-економічна	безперервне забезпечення господарської діяльності фінансовими ресурсами; пошук додаткових інвестицій для розвитку підприємства,
Соціальна	Активна соціальна політика; вдосконалення системи оплати праці, благодійна діяльність

Джерело: власна розробка автора

Для підприємств із низьким рівнем розвитку (або підприємств, що знаходяться на стадії зародження або спаду) основним завданням є забезпечити вихід на нульовий рівень рентабельності. В цьому випадку головні зусилля потрібно зосередити на дотриманні технології виробництва: структури сівозмін, строків посіву і обробітку. Результативність цих процесів досягається наявністю висококваліфікованих спеціалістів та їх мотивацією. Також необхідною умовою на даному етапі є пошук інвестицій для забезпечення розвитку підприємства.

Цільова спрямованість підприємств із середнім рівнем розвитку (підприємств, що знаходяться на стадії зростання) визначається як максимізація поточного прибутку та удосконалення продукції. Далекоглядні керівники підприємства спрямовують зусилля на формування ефективної управлінської команди. Це дасть змогу визначити лідерів, які будуть провідниками змін в підприємстві. При підвищенні рівня розвитку підприємства з'являються і нові вимоги до нього: з боку соціального забезпечення - підвищення кваліфікації працівників,

активізації соціальних заходів; в екологічному плані – раціональне використання земельних угідь та безпечне зберігання продукції.

На нашу думку, найскладнішим є розвиток підприємств на стадії стабільності, тому що зберегти досягнутий рівень і забезпечити подальший розвиток підприємства вимагає від керівництва прийняття ефективних управлінських рішень. Підвищуються вимоги до підприємства як з боку зовнішнього середовища, так і з боку працівників. Вже недостатньо просто забезпечувати прибутковість своєї діяльності, пріоритетом стає утримання своїх конкурентних позицій на ринку, розширення сегментів ринку, диверсифікації діяльності.

Висновки. Отже, формування системних змін на підприємстві має відбуватися комплексно, враховуючи стадію його життєвого циклу. Визначення рівня результативності управління системними змінами на підприємстві дає можливість оцінити результативність за окремими елементами, що відображають цілісну систему управління підприємством та є основою для прийняття управлінських рішень при побудові системи управління стратегічними змінами.

Бібліографічний список: 1. Барабан О.А., Ільїнський В.В. Методи оцінки ефективності управління підприємством. Режим доступу: http://www.confcontact.com/2014-alyans-nauk/ek1_baraban.htm 2. Востряков О.В. Стратегічний процес на підприємстві: навч. посібник / О.В. Востряков, О.М. Гребешкова. – К.: КНЕУ, 2009. – 313, [7] с. 3. Іваницька Т.Є. Методичний підхід до оцінки ефективності управління будівельним підприємством на основі логістичних критеріїв // Економіка. Управління. Інновації. – Вип. № 2 (10), 2013. 4. Кабанов В.Г. Оцінка ефективності організаційної структури управління / В.Г. Кабанов, Є.Т. Кривобородько // Економіка і менеджмент культури. – 2013. – № 2. – С. 30-33. 5. Лафта Дж.К. Эффективность менеджмента организации: учеб. пособие. – М.: Русская Делова Литература, 1999. – 320 с. С.124. 6. Садеков А.А. Стратегічне управління підприємством. Управління змінами: навч. посібник / А.А. Садеков, О.Ю. Гусева. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2010. – 414 с. С.101. 7. Судомир С.М. Результативне управління соціально-економічними системами аграрного сектору економіки: монографія. – К.: ЦП «Компринт», 2015. – 113 с. 8. Тищенко А.Н., Кизим Н.А., Догадайло Я.В. Экономическая результативность деятельности предприятий: монография. – Х.: Издательский Дом "ИНЖЭК", 2005. – 169 с.

Никитченко Т.А. Усовершенствование методики оценки результативности управления системными изменениями сельскохозяйственных предприятий. Целью статьи является предложить методический подход к оценке результативности управления системными изменениями в сельскохозяйственных предприятиях для принятия управленческих решений при построении системы управления стратегическими изменениями. В статье проанализированы методические подходы к оценке результативности управления предприятием. Обосновано использование системного подхода к оценке результативности управления изменениями. Предложена методика оценки управления системным изменениям сельскохозяйственных предприятий на основе определения интегрального показателя, который включает многокритериальное измерение функциональных составляющих хозяйствующего субъекта, что позволяет использовать необходимую информацию при построении системы управления стратегическими изменениями. Предложены рекомендации по совершенствованию управления изменениями на исследуемых предприятиях в соответствии со стадией их жизненного цикла.

Ключевые слова: изменения, системные изменения, результативность управления.

Nikitchenko T.A. Improvement of methods for assessing the effectiveness of managing systemic changes in agricultural enterprises. The aim of the article is to propose a methodical approach to assessing the effectiveness of managing systemic changes in agricultural enterprises for making managerial decisions when building a strategic change management system. The article analyzes methodological approaches to assessing the effectiveness of enterprise management. The use of the system approach to the assessment of the effectiveness of change management is justified. A method for assessing the management of systemic changes in agricultural enterprises based on the definition of an integral indicator is proposed, which includes a multicriteria measurement of the functional components of the economic entity, which allows using the necessary information in the construction of a strategic change management system. Recommendations are proposed for improving the management of changes in the enterprises under study in accordance with the stage of their life cycle.

Key words: changes, system changes, management effectiveness.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2017 р.

Л.І. Михайлова, д-р екон. наук, професор
Сумський національний аграрний університет

Л.Г. Бага, канд. екон. наук, доцент
Харківський національний аграрний університет ім. В.В Докучасва

КОНЦЕПЦІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ В СУЧАСНИХ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

В статті розглянуто проблеми формування організаційної культури сільськогосподарських підприємств за депопуляції населення. Оцінено значимість організаційної культури в контексті національних традицій та українського менталітету. Виділено не здатність сучасних технологій замінити людину в ході виробництва, так як вони можуть забезпечити більш лише ефективні умови праці. Виділено основні протиріччя та розкрито необхідність дуалістичного підходу при розвитку організаційної культури підприємств аграрного т національної економіки.

Ключові слова: організаційна культура, національний менталітет, трудові відносини, аграрне підприємство, мотивація, умови праці, депопуляція.

Постановка проблеми. Трудові ресурси в умовах постійного світового прогресу стають ключовим фактором у діяльності організації. Узгодженість внутрішніх суб'єктивних елементів організації з її зовнішніми цілями створює таку організаційну культуру, яка дозволяє забезпечити розвиток підприємства в довгостроковій перспективі. Саме співробітники підприємства забезпечують формування, збереження та зміни в місії організації, котрі є основою його розвитку. З розвитком ринкових відносини в підприємствах аграрного сектору економіки особливо складним стає питання збереження трудових ресурсів на фоні демографічної кризи в Україні [5]. Організація виробництва нового підходу до формування умов забезпечення довгострокового успіху в їх діяльності. Організаційна культура в проявах внутрішнього та зовнішнього середовища діяльності аграрного підприємства стає одним з ключових інструментів вирішення даного завдання. Однак на практиці для українських сільськогосподарських підприємств потенціал організаційної культури, як фактору розвитку, практично не розкрито, проблема є емпіричною і методологічною, яка потребує розв'язання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні та практичні аспекти питань розвитку організаційної культури присвячені праці значної кількості як вітчизняних, так і зарубіжних науковців: М.В. Туленкова, В.Г. Герасимчука, С.М. Судомир, Л.Д. Забродської, А.А. Лучко, О.Д. Гудзинського, Т. Баландіної, А.Н. Асаули, Д. Герлігера, В. Джона, О. Є. Стеклової та ін. В більшості досліджень даного наукового напрямку робиться акцент на розкриття концепцій організаційного розвитку, організаційної взаємодії, культури організації. При цьому специфіка взаємодії менталітетної складової та базових принципів формування організаційної культури потребує розширення діапазону дослідження, особливо стосовно українських реалій діяльності аграрних підприємств.

Формулювання цілей статті. Метою написання статі є оцінка проблеми формування організаційної культури сільськогосподарських підприємств за депопуляції населення та визначення значимості організаційної культури в контексті національних традицій та українського менталітету.

Виклад основного матеріалу. Сучасна організаційна культура – динамічна категорія, яка визначається як рівнем сформованих організаційних цінностей стратегічного, інноваційного, соціального, екологічного, інтелектуального, економічного розвитку підприємства як соціально-економічної системи. Більшість науковців схиляється до думки, що реалізація принципів організаційної культури оцінюється рівнем обґрунтованості інтегрованих цільових установок (як цінностей – цілей) органічної єдності соціальних, екологічних, інтелектуально-людських та економічних складових; рівнем розвитку ціннісної мотивації в системі активізаційної діяльності підприємств; рівнем обґрунтованості пріоритетної соціально-культурної стратегії; рівнем розвитку та цивілізованості підприємницької діяльності; рівнем сприйняття цінностей і організаційної культури як головних конкурентних переваг соціально-економічних систем та ін. [2].

Організаційна культура сільськогосподарських підприємств - надзвичайно специфічна через особливий менталітет аграрного працівника, нестандартність виробничих процесів та умов праці. Ніякі сучасні технології не здатні замінити людину в ході виробництва, а лише можуть забезпечити більш ефективну її працю. Особливо це стосується тих виробничих процесів, де робота з природними об'єктами вимагає не алгоритмованого підходу до виробництва, а є творчою, постійно змінюваною діяльністю. Саме трудові ресурси стають визначальним фактором ефективності виробництва.

Для сільського господарства України реалії сьогодення все більше вимагають від підприємця довгострокової стратегії збереження трудових ресурсів, що особливо актуально для виробництва в сільській місцевості, де демографічна ситуація все більш складна як через звуження природного відтворення населення, так і в результаті значного відтоку жителів з сільської місцевості. На жаль, останні десятиріччя чітко прослідковується скорочення як сільського населення, так і його економічно активної частини, значно зменшуючи трудовий потенціал села.

Депопуляція сільського населення України, як кризове явище, що набуло сталого характеру, розпочалась з 80-х рр. 20 ст. [4, с. 5]. Як бачимо з розрахунків, приведених в табл., спад кількості проживаючих в сільській місцевості має стабільну тенденцію з 1990 р. Причинами зниження кількості селян стали як фактор міграції – постійний відтік молоді в міста, так і виниклий в наслідок цього демографічний дисбаланс через постійне зниження народжуваності в селах. Також значним фактором до розвитку міграції стала відсутність робочих місць та сприятливі умови для еміграції за кордон. В останні роки все більше сіл стає не перспективними [3] саме через відсутність навіть простого відтворення населення в них, що значно ускладнює розвиток аграрних підприємств на таких територіях.

Динаміка сільського населення України в 1990-2017 рр.

Роки	Чисельність наявного населення		Питома частка сільського населення, %	Щорічна динаміка спаду сільського населення, тис. осіб
	Всього	сільське		
1990	51839	16969	32,73	-
1995	51728	16610	32,11	-104
2000	49430	16091	32,55	-125
2005	47281	15272	32,30	-205
2010	45963	14438	31,41	-118
2015	42929	13256	30,88	-833
2016	42761	13176	30,81	-81
2017	42585	13102	30,77	-73

Джерело: досліджено автором на основі [1].

Відповідно до проведеної оцінки, сільське населення України втрачало, в середньому, 143 тис. осіб щорічно. Окрім того, частина сільських жителів невпинно скорочується в загальній кількості громадян країни,

склавши на 2017 р. 30,77 %. Така динаміка спаду населення, зменшує й можливості отримання якісних трудових ресурсів для сільськогосподарських підприємств, котрі, в основному, спираються на використання в своїй діяльності праці селян.

За таких кризових явищ в демографії села підприємцям, котрі планують розвивати довгостроковий бізнес в сільському господарстві України, необхідно значну увагу приділяти вже зараз вирішенню проблем забезпечення перспективного розвитку трудових ресурсів на території їх господарської діяльності. Саме створення ефективної організаційної культури може стати тим важелем, що дозволить створити умови до поступового відродження українського села. Органічне поєднання завдань ринкового підприємництва з віковою національною самобутньою культурою українського народу стає важливим фактором ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств в тривалому періоді.

Формування організаційної культури в агробізнесі на пряму прив'язане до типу підприємств, специфіки відносини працівник-власник в них. Для фермерських підприємств природною є організаційна культура з збереженням сімейних цінностей. Сільськогосподарські товариства співвласників мають орієнтуватись на створення колективу однодумців з спільними цілями. Застосування концепції організаційної культури на аграрних підприємствах корпоративного типу будуються з орієнтирами на розвиток корпоративного духу і корпоративної культури, що поєднує загальні цінності, цінності організації та особисті ціннісні критерії працівників [1]. Одночасно з цим, в будь-якому аграрному підприємстві потрібно спиратись на традиційні цінності українського села.

Важливим завданням реалізації сучасної організаційної культури аграрних підприємств стає збереження національних традицій та цінностей українського села, як коліски національної культури. В національній культурі образ селянина-хлібороба є основою символів стабільності, забезпеченості, а любов до землі – це особливо ціннісний спосіб життя і селянської свідомості українця. Збереження такого ціннісного підходу в умовах розвитку ринкового прагматизму стає основою довгострокової стратегії формування організаційної культури підприємств аграрного сектору України.

Сьогодення формує поєднання матеріальної мотивації праці, організації оптимальних умов праці та моральної складової розвитку працівника, як особистості в виробничих трудових відносинах як основний напрямок розвитку організаційної культури сільськогосподарських підприємств. Враховуючи специфіку розвитку сільських територій, для аграрного підприємства, що зорієнтоване на довгостроковий розвиток, вирішення проблем села, створення умов для відтворення в ньому

трудових ресурсів стає ключовою складовою стратегії формування організаційної культури.

Висновки. Реалії сільськогосподарських підприємств України вимагають нового усвідомлення значимості впливу на працівників для довгострокового стратегічного планування розвитку не лише даної форми бізнесу, але й території, на якій здійснюється аграрне підприємництво. Сучасна організаційна культура аграрних підприємств має реалізовуватись через дуалістичне поєднання національної концепції розвитку української культури та базових принципів трудових відносин в ринковому середовищі. Саме вивчення механізмів реалізації концепції відродження села через розвиток організаційної культури підприємств вимагає особливої уваги науковців в подальших дослідженнях.

Бібліографічний список: 1. Аграрний сектор України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: agroua.net/statistics. 2. Бага Л.Г., Кондратюк Н.В. Глобалізаційні виклики управління агрохолдингами в Україні / Л.Г. Бага, Н.В. Кондратюк / «Глобальні та національні проблеми економіки» – електронне наукове фахове видання, Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського Випуску № 14. Грудень 2016 р. – С. 130-141. 3. Гудзинський О.Д. Організаційна культура у розвитку соціально-економічних систем: наук. вісник Полісся Чернігівського національного технологічного університету, [S. l.], п. 3(3), р. 069-071, Мар. 2016. ISSN 2410-9576. Доступно за адресою: <http://journals.urau.net/nvp_chntu/article/view/60317>. Дата доступу: 26 Сер. 2017. 4. Ковпак Л.В. Неперспективні села [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2010. - 728 с.: іл. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Neperspektyvni_sela. Енциклопедія історії України (Т. 7: Мі-О) в електронній бібліотеці. 5. Населення України. Соціально-демографічні проблеми українського села. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 468 с. 6. Якуба К.І. Безробіття селян: економічний і соціальний аспект / К.І. Якуба // Економіка АПК. – 2010. – № 6. – С. 107–112.

Михайлова Л.И., Бага Л.Г. Концепции реализации организационной культуры в современных аграрных предприятиях Украины. В статье рассмотрены проблемы формирования организационной культуры сельскохозяйственных предприятий за депопуляции населения. Оценен значимость организационной культуры в контексте национальных традиций и украинского менталитета. Выделено

неспособность современных технологий заменить человека в ходе производства, так как они могут обеспечить более только эффективные условия труда. Выделены основные противоречия и раскрыта необходимость дуалистического подхода при развитии организационной культуры предприятий аграрного и национальной экономики.

Ключевые слова: организационная культура, национальный менталитет, трудовые отношения, аграрное предприятие, мотивация, условия труда, депопуляция.

Mikhailova L.I., Baga L.G. Concepts of realization of organizational culture in modern agrarian enterprises of Ukraine. The article deals with the problems of forming the organizational culture of agricultural enterprises for depopulation of the population. For the agriculture of Ukraine, the realities of the present increasingly demand from the entrepreneur a long-term strategy for the preservation of labor resources, which is especially relevant for rural production, where the demographic situation is increasingly complicated both through narrowing the natural reproduction of the population and as a result of a significant outflow of residents from rural areas. Unfortunately, in recent decades there has been a clear decline in both the rural population and its economically active part, greatly reducing the labor potential of the village. Formation of organizational culture in agribusiness is directly related to the type of enterprise, the specificity of the relationship employee-owner in them. For farm enterprises it is natural to have an organizational culture that preserves family values. The agricultural partnerships of the co-owners should aim at creating a group of like-minded people with common goals. The application of the concept of organizational culture in agricultural enterprises of the corporate type is based on the orientations for the development of corporate spirit and corporate culture, which combines the common values, values of the organization and personal values of the workers. At the same time, in any agrarian enterprise it is necessary to rely on the traditional values of the Ukrainian village. Realities of agricultural enterprises of Ukraine require a new awareness of the significance of the impact on employees for long-term strategic planning of development not only of this form of business, but also of the territory on which the agrarian business is carried out. The modern organizational culture of agrarian enterprises should be realized through a dualistic combination of the national concept of the development of Ukrainian culture and the basic principles of labor relations in a market environment.

Key words: organizational culture, national mentality, labor relations, agrarian enterprise, motivation, working conditions, depopulation.

Стаття надійшла до редакції 21.04.2017 р.

М.М. Огієнко, канд. техн. наук, доцент
Миколаївська філія Київського національний університету
культури і мистецтв

РЕГІОНАЛЬНІ МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У РОЗВИТКУ **ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ**

Доведено, що зростання економічних та демографічних відмінностей між країнами, вдосконалення систем комунікації та транспортного сполучення, а також наявність в країнах призначення мігрантів, які можуть сприяти притоку нових іммігрантів, стали основними причинами активізації трудової міграції. Метою нашого дослідження стало дослідження ролі регіональних міграційних процесів у розвитку людського потенціалу.

Визначено, що в Україні міграційні потоки створюють додаткове навантаження на вже переобтяжені системи управління та підсилюють актуальність захисту прав працівників-мігрантів. Проведено детальний аналіз міграційних потоків в світі та Україні. В результаті визначено, що міграційні процеси, які поступово можуть перетворитися на реальну загрозу національній безпеці, повинні перебувати під постійним контролем держави з метою відстеження напрямів міжнародної трудової міграції та спрямування зусиль держави на захист трудових мігрантів в основних країнах – реципієнтах; розуміння причин та наслідків трудової міграції, визначення та корегування економічних показників, які впливають на інтенсивність міграційних процесів; визначення критичного рівня трудової міграції, перевищення якого призведе до незворотних процесів в економіці.

Ключові слова: *людський потенціал, трудові ресурси, глобалізація, людський розвиток, міграційні процеси, регіональні диспропорції.*

Постановка проблеми. На тлі глобалізації ринків товарів та капіталу міжнародна трудова міграція стає дедалі важливішим питанням для учасників світової економічної системи. Зростання економічних та демографічних відмінностей між країнами, вдосконалення систем комунікації та транспортного сполучення, а також наявність в країнах призначення мігрантів, які можуть сприяти притоку нових іммігрантів, стали основними причинами активізації трудової міграції. При цьому кількість незаконних мігрантів продовжує збільшуватися, що ускладнює

співробітництво між країнами походження та призначення в сфері захисту прав мігрантів та справедливий розподіл вигод від трудової міграції. Формальні канали трудової міграції залишаються обмеженими, особливо для жінок та низькокваліфікованих працівників; незаконні мігранти ризикують стати жертвами торгівлі людьми та зазнати трудової або сексуальної експлуатації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідники значну увагу приділяють дослідженню процесів формування та розвитку людського потенціалу, серед них З. Варналій, М. Долішній, О. Грішнова, С. Злупко, П. Гудзь, О. Красносова, О.В. Крушельницька, А. Колот, В. Куценко, Е.Лібанова, С. Мельник, Т. Ткаченко та ін. Але дослідження присвячені впливу міграційних процесів на формування людського потенціалу в глобалізованому світі залишаються особливо актуальними.

Формулювання цілей статті. Метою нашого дослідження стало дослідження ролі регіональних міграційних процесів у розвитку людського потенціалу.

Виклад основного матеріалу. За останні 25-30 років різниця в рівні доходів між країнами світу збільшилася. В 1975 р. ВВП на душу населення в країнах з високим рівнем доходу в 8 разів перевищував цей показник для країн з середнім рівнем доходу і в 41 раз - для країн з низьким рівнем доходу.

До 2010 р. різниця в рівнях ВВП на душу населення між країнами з високим, середнім та низьким рівнем доходу збільшилася до 14 та 66 разів відповідно. Частково це пов'язано з різними системами виробництва, що також спонукає трудову міграцію. Так, у світі налічується 3 мільярди працівників, з них 43% зайняті в сільському господарстві, переважна більшість з яких живе в бідних країнах [1, с.160].

Низький рівень заробітку в сільському господарстві створює надмірну пропозицію працівників, які готові мігрувати з сільських районів до міст, або до інших країн у пошуку кращих можливостей працевлаштування. Економічна нерівність та демографічні зміни в країнах стимулюють трудову міграцію. За оцінками експертів, в країнах, що розвиваються, кількість працівників щорічно збільшується на 40 мільйонів осіб. Кількість працівників в індустріальних країнах збільшується повільно, або зовсім не збільшується, при цьому дві третини осіб зайняті в сфері послуг [2, с.41].

Міжнародна міграція досягла рекордної в 2015 р. кількості, - число міжнародних мігрантів перевищило 250 мільйонів і досягло рекордного рівня. При цьому, особливістю стало те, що полюсами тяжіння стають країни, що розвиваються. Країни, що розвиваються, з більш високими

темпами економічного зростання все частіше стають полюсом тяжіння для жителів інших країн, що розвиваються, але мають скромні показники розвитку.

Ілюстрацією впливу міжнародних мігрантів на економіку служить той факт, що в 2016 вони перевели на батьківщину своїм сім'ям більше 600 млрд дол. США, а обсяг грошових переказів, які надійдуть в країни, що розвиваються, складе 441 млрд дол. США, говориться в доповіді «Міграція і грошові перекази: статистичний довідник - 2016», підготовленому Глобальним партнерством в галузі знань про міграцію і розвиток (KNOMAD), створеним з ініціативи Групи Світового банку [3, с. 85].

Найбільшим джерелом грошових переказів були Сполучені Штати - обсяг коштів, відправлених з цієї країни в 2014 році, оцінюється в 56 млрд дол. США; далі йдуть Саудівська Аравія (37 млрд дол. США) і Росія (33 млрд дол. США).

Найбільшим одержувачем грошових переказів була Індія - обсяг коштів, що надійшли в цю країну в 2015 році, оцінюється в 72 млрд дол. США; далі йдуть Китай (64 млрд дол. США) і Філіппіни (30 млрд дол. США). Міжнародні грошові перекази мігрантів більш ніж втричі перевищують обсяг допомоги націлена розвитку і служать «рятивним колом» для мільйонів домогосподарств в країнах, що розвиваються.

Крім того, річний обсяг заощаджень мігрантів становить понад 500 млрд дол. У сукупності грошові перекази і заощадження мігрантів можуть служити вагомим джерелом фінансування проектів в області розвитку, здатних підвищити рівень життя і доходів в країнах, що розвиваються. В сучасних умовах міграція розвивається по лінії «Південь-Південь» масштабніше, ніж міграції по лінії «Південь-Північ». У 2015 році понад 38 відсотків міжнародних мігрантів переїхали з одних країн, що розвиваються в інші країни, що розвиваються, тоді як з країн, що розвиваються в багатьох економічно розвинутих країнах переїхали 34 відсотки мігрантів.

У десятку провідних країн призначення міграції увійшли Сполучені Штати, Саудівська Аравія, Німеччина, Росія, Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ), Сполучене Королівство, Франція, Канада, Іспанія та Австралія (рис. 1).

У десятку провідних країн-джерел міграції увійшли Індія, Мексика, Росія, Китай, Бангладеш, Пакистан, Філіппіни, Афганістан, Україна та Сполучене Королівство (рис. 2).

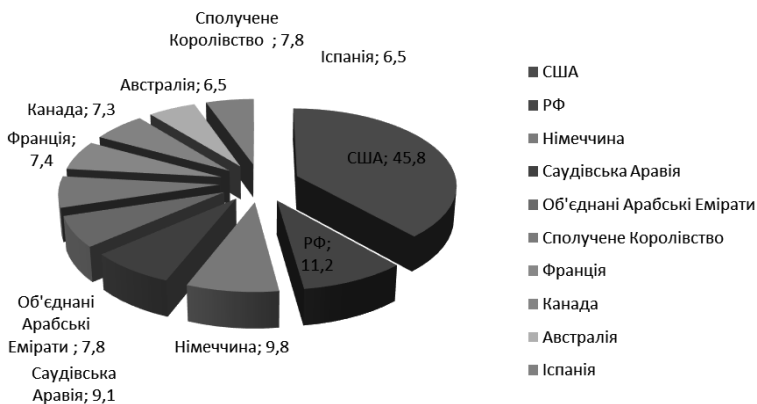

Рис. 1. Країни з найбільшою кількістю мігрантів (млн. осіб)

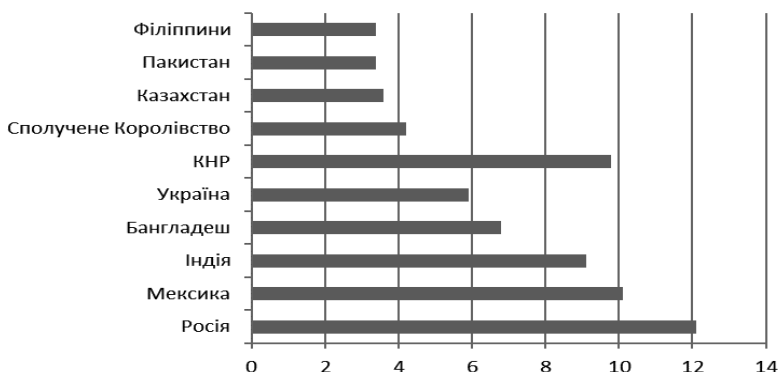

Рис. 2. Країни-донори мігрантів в світі (млн осіб)

Найбільшим каналом міграції в світі був міграційний коридор Мексика-США, за яким у 2015 році пройшло 13 млн мігрантів. Другим по значущості був напрямок Росія-Україна, за яким слідує напрямку Бангладеш-Індія і Україна-Росія. Відповідно до класифікації Організації Об'єднаних Націй, останні три напрямки є коридори міграції по лінії «Південь-Південь». Проведені обширні дослідження, які підтверджують, що міграція як висококваліфікованих, так і низькокваліфікованих працівників приносить різноманітні вигоди і приймають, і відправляють

країнам. Діаспори країн, що розвиваються і поворотна міграція можуть служити джерелами капіталу, торгівлі, інвестицій, знань і передачі технологій.

У 2014 р. в світі налічувалося 14,4 млн біженців (без урахування 5,1 млн палестинських біженців), що становить 6 відсотків всіх міжнародних мігрантів. Близько 86 відсотків біженців прийняли у себе країни, що розвиваються, причому найбільше їх перебувало в Туреччині, Пакистані, Лівані, Ірані, Ефіопії, Йорданії, Кенії, Чаді та Уганді. На противагу цьому, в розвинених країнах знаходилося 1,6 млн біженців. Останнім часом Туреччина стала однією з країн, які приймають найбільша кількість сирийських біженців.

За даними ООН, країни, з яких походить більша частина шукачів притулку, не змінюються з 2014 р.: це Сирія, Афганістан, Сомалі, Південний Судан, Судан, Демократична Республіка Конго, Центральноафриканська Республіка, М'янма та Еритрея.

В Україні міграційні потоки створюють додаткове навантаження на вже переобтяжені системи управління та підсилюють актуальність захисту прав працівників-мігрантів. Після розширення ЄС Україна опинилася між кордонами ЄС, з одного боку, та країнами СНД і, зокрема, Росією, з іншого. В процесах загальної міграції Україна є країною-донором, країною транзиту та призначення, проте в процесах трудової міграції Україна виступає передовсім як країна-донор [4, с. 29].

Разом з тим, згідно з прогнозами розвитку міграційних процесів, у наступні десять-двадцять років для України все актуальнішими ставатимуть проблеми імміграції. Як і в країнах Західної Європи, основною причиною цьому є демографічні зміни, які негативно впливають на чисельність населення працездатного віку. У майбутньому вказані фактори можуть зробити Україну ще більш привабливою для іммігрантів з Китаю, Афганістану, Пакистану, Індії та В'єтнаму, які вже є доволі чисельними в регіоні СНД.

Беручи до уваги геополітичне розташування, Україна є, передусім, країною-донором та транзиту для трудових мігрантів, які прямують до Західної Європи, або до Росії. Меншою мірою вона є пунктом призначення для іммігрантів з СНД та країн Азії, наприклад, Молдови чи В'єтнаму.

Економічна міграція є складовою міжнародного ринку праці, який постійно генерує умови для міжнародного перерозподілу працездатного населення. Правові аспекти цих переміщень врегульовує низка міжнародних договорів з питань соціального захисту трудящих-мігрантів.

Згідно даних Державної міграційної служби, у 2015 році громадянам України видано 11345 дозволів на виїзд за кордон на постійне місце

проживання, із них дорослим (за винятком пенсіонерів) – 5695 дозволів, дітям – 1873 дозволи та пенсіонерам – 3777 дозволів.

Українські трудові мігранти-чоловіки зайняті переважно будівельними роботами. Для вітчизняної робочої сили чоловічої статі будівництво є основною сферою діяльності у всіх країнах, на які припадає хоча б 1,5 % загального обсягу контингенту (Росія, Польща, Чехія, Білорусь, Угорщина, Португалія). В трьох основних країнах-реципієнтах у будівництві зайнята найбільша частка чоловіків. З тих, які працюють у Чехії — 88,2 %, у Росії цей показник становить 72,8 %, у Польщі — 64,6 % (з урахуванням осіб, що назвали будівельну діяльність у якості другої чи третьої за важливістю — 80,9 %). Серед чоловіків, які працювали в Росії, зафіксована підвищена частка зайнятих на транспорті і в зв'язку — 11,1 %. У Польщі 26,1 % чоловіків, що прибули з прикордонних регіонів України, працювали в сільському господарстві, при цьому половина означеного контингенту поєднували сільськогосподарську працю з будівництвом [5].

Галузева структура зайнятості жінок-мігрантів у різних країнах різна залежно від потреб національних економік. Серед жінок, що працюють у Росії, третина зайнята в торгівлі (за наймом) і чверть — у будівництві; серед працюючих у Чехії 45,9 % — у громадському харчуванні і 31,5 % — у промисловості (переважно легкій та харчовій). У сільському господарстві зайнято дві третини українських жінок, що працюють у Польщі, ще майже 20 % виконують роботу домашньої прислуги. Остання сфера діяльності переважає серед українських емігранток, що знаходяться в Італії, причому в якості домашньої прислуги працюють за кордоном переважно жінки середнього і старшого працездатного віку [7].

Гендерний розподіл українських трудових мігрантів наступний: чоловіки – 66 % та жінки – 34 %. Кількість сільських жителів перевищує тих, хто приїхав із міста (відповідно 54 % проти 46 %).

За віковими групами трудові мігранти розподіляються таким чином. Близько чверті – мігранти віком 40–49 років, п'яту частину становлять мігранти віком 30–34 роки, по 15 % припадає на групи віком 25–29, 35–39 та 50–59 років. Таким чином середній вік становить 37 років. 65 % трудових мігрантів мають повну загальну середню освіту, 30 % вищу освіту (проте половина з них лише базову або неповну вищу освіту) [7].

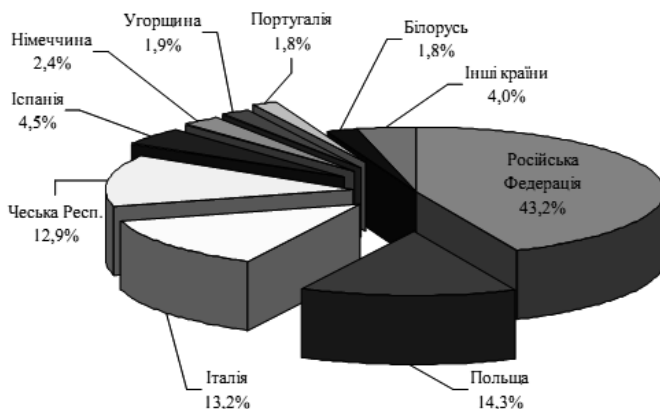
Найпопулярніші сфери працевлаштування українських трудових мігрантів представлені на рис. 3:

Рис. 3. Основні сфери зайнятості працівників-мігрантів у 2012–2015 рр.

Аналіз чисельності трудових мігрантів за країнами перебування свідчить, що переважна частка (51 %) громадян України у питанні працевлаштування зосереджують свою увагу саме на країнах ЄС.

З них майже половина виїжджає до Польщі, Італії, Чехії, Іспанії (рис. 4).

Рис. 4. Основні країни призначення для українських трудових мігрантів, 2012–2015 рр.

Росія є найголовнішою країною перебування через схожість мови та відсутність бар’єрів для мобільності, тоді як країни ЄС є більш привабливими через різницю в рівні оплати праці. Такі країни, як Польща та Чехія, є серед найбільш важливих країн для міграції через географічну близькість та подібність культури. В останні роки зростає популярність Німеччини. Водночас заробітчани полишають Іспанію через високий рівень безробіття.

Причому до Росії та Чеської республіки виїждять в основному чоловіки, де вони працюють на будівництві, тоді як серед мігруючих до Італії та Угорщини переважають жінки, де вони працюють відповідно в якості домашніх помічників та у сільському господарстві.

Рівень участі населення різних регіонів у трудовій міграції та географічна спрямованість також є різними. Найвищою інтенсивність міграції є у західних областях, найнижчою у центральних.

На сході рівень участі визначається як низький. Такий розподіл пов’язаний із близькістю регіону до державних кордонів чи столиці (як альтернативи міграції) України, історичні зв’язки. Лідером за кількістю трудових мігрантів є Закарпатська область. Найбільша країна-реципієнт закарпатців – Чеська Республіка. Жителі Чернівецької області працюють переважно в країнах Євросоюзу; Івано-Франківської, Львівської і Тернопільської обирають Польщу, Росію та Італію; Рівненської та Волинської – сусідню Білорусію та Польщу. Російська Федерація є основною країною призначення для вихідців східних, центральних, північних, і південних областей.

Якщо виходити навіть з мінімальних оцінок та не враховувати міграцію до інших країн СНД, можна зробити висновок, що значна кількість трудових мігрантів з України (більше 45 % від загальної кількості) обирають східний напрям міграції. Для порівняння, в Італії, яка вважається однією з найбільш привабливих для мігрантів з України країн, працюють близько 11 % громадян нашої держави.

У середньому заробіток українського трудового мігранта складає 800 дол. на місяць (від 500 дол. на місяць на сільгоспроботах у Польщі до 1,5 тис. дол. на будівельних роботах у Португалії).

Слід зауважити, що значна кількість випадків виїзду громадян України на постійне місце проживання здійснюється без офіційних звернень до органів влади. Тож на громадян України, які постійно проживають за кордоном і набули іноземне громадянство без проходження відповідних процедур всередині України, чекає свого роду сюрприз, суть якого полягає у тому, що у відношенні з державою Україна вони все ще

вважаються її громадянами, а тому мають не лише права, а й обов’язки, які необхідно виконувати.

На сьогодні однією з головних помилок управління людськими ресурсами в Україні є небажання «починати перехід до сучасних підходів в освіті, адже саме через освітні установи, навчальні заклади відбувається формування ставлення до людей як до найвищої цінності суспільства [9, с. 41]. Зазначені вище причини актуалізують необхідність дослідження мотивів, в першу чергу економічних, які призводять до трудової міграції в країни СНД, та підготовку рекомендацій щодо пріоритетних напрямків соціально-економічних перетворень, що сприятимуть поверненню трудових мігрантів з країн СНД та покращанню трудоресурсної ситуації в Україні.

Міграційні процеси, які поступово можуть перетворитися на реальну загрозу національній безпеці, повинні перебувати під постійним контролем держави з метою:

- відстеження напрямів міжнародної трудової міграції та спрямування зусиль держави на захист трудових мігрантів в основних країнах – реципієнтах, наприклад шляхом пріоритетного розвитку консульської присутності України в таких країнах, підготовки відповідної двосторонньої договірної – правової бази щодо легалізації трудових мігрантів, надання їм соціальних гарантій, пенсійного забезпечення тощо;
- розуміння причин та наслідків трудової міграції, визначення та корегування економічних показників, які впливають на інтенсивність міграційних процесів;
- визначення критичного рівня трудової міграції, перевищення якого призведе до незворотних процесів в економіці;
- прогнозування потреб у трудових ресурсах з метою компенсації їх втрат внаслідок міграції;
- оптимізації напрямів професійної підготовки кадрів, яка має спрямовуватися передусім на забезпечення внутрішнього ринку праці;
- прогнозування навантаження на систему пенсійного забезпечення України за рахунок призначення пенсій громадянам, які працювали за кордоном та не сплачували внески до Пенсійного фонду із заробітної плати, опрацювання відповідних компенсаційних механізмів.

Висновки. Становлення України як незалежної держави з власними кордонами та вільним обміном трудовими ресурсами вимагає принципово нового розуміння зовнішньої міграції. Узагальнюючи традиційні міжнародні підходи до управління людськими ресурсами, треба акцентувати увагу на тому, що управління трудовими ресурсами виходить на повністю новий рівень [10].

Структурна перебудова економіки, банкрутство й ліквідація підприємств видобувної й переробної промисловості, об'єктивне, а іноді й штучно викликане скорочення виробництва призвели до істотного скорочення сукупного фонду робочого часу та вивільнення різноманітної в регіонально-галузевому й якісно-професійному розрізі робочої сили. Водночас дефіцит державного і більшості регіональних бюджетів, незначна порівняно з іншими країнами частка приватних інвестицій в Україну не дають змоги за короткий час і без зростання соціального напруження у суспільстві перепідготувати й перерозподілити значні обсяги вітчизняної робочої сили.

Бібліографічний список: 1. Прибыткова И. Трудовые мигранты в социальной иерархии украинского общества / И. Прибыткова // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2012. – № 4. – С. 159-165. 2. Трудова міграція населення Тернопільської області: кількісний та географічний аспекти / Б.С. Довжук, С.С. Хаба, О.С. Левченко [та ін.]; Тернопільська обласна держ. адміністрація, Тернопільський обласний центр зайнятості. – Тернопіль: Джура, 2006. – 72 с. 3. Правові механізми регулювання міграційних процесів: [монографія] / Кол. авт.: Н.П. Бортник, В.С. Канцір, М.М. Сірант, Р.І. Радейко, Т.В. Бачинський; За заг. ред. Н.П. Бортник. – Львів: НУ «Львівська політехніка», 2016. – 892 с. 4. Черноус Г. Прогнозування процесів міграції населення в Україні / Г. Черноус // Банківська справа. – 2008. – № 4. – С. 28–34. 5. Солодько А., Фітисова А. Міграційна криза в ЄС: статистика та аналіз політики / А. Солодько, А. Фітисова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cedos.org.ua/uk/migration/mihratsiina-kryza-v-yes-statystyka-ta-analiz-polityky>; 6. Гайдуцький А.П. Масштаби доходів українських трудових мігрантів / А.П. Гайдуцький // Економіка держави. – № 2. – 2016 – С. 18-24. 7. Мігранти як рятівне коло. Чи доцільний випуск євробондів для діаспори? [Електронний ресурс] // Європейська правда. – 2015. – Режим доступу: www.eurointegration.com.ua/articles/2015/05/27/7034138/. 9. Іртищева І.О. Особливості управління людськими ресурсами в міжнародних корпораціях [Текст] / Іртищева І.О., Романчук Ю.С. // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Економічні науки: збірник наукових праць / за ред. проф. Івана Кіщак. – № 2 (7), грудень 2016. – Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2016. – 108 с. 10. Стройко Т.В. Особливості управління трудовими ресурсами в глобалізованому світі [Текст] / Стройко Т.В., Романчук Ю.С. // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. – № 2. Серія „Економічні науки”. – 2016. – С. 247-258.

М.М. Огієнко. Региональные миграционные процессы в развитии человеческого потенциала. Доказано, что рост экономических и демографических различий между странами, совершенствование систем коммуникации и транспортного сообщения, а также наличие в странах назначения мигрантов, которые могут способствовать притоку новых иммигрантов, стали основными причинами активизации трудовой миграции. Целью нашего исследования стало исследование роли региональных миграционных процессов в развитии человеческого потенциала.

Определено, что в Украине миграционные потоки создают дополнительную нагрузку на уже перегруженные системы управления и усиливает актуальность защиты прав работников-мигрантов. Проведен детальный анализ миграционных потоков в мире и Украине. В результате определено, что миграционные процессы, которые постепенно могут превратиться в реальную угрозу национальной безопасности, должны находиться под постоянным контролем государства. Необходимо отслеживать направления международной трудовой миграции и направление усилий государства на защиту трудовых мигрантов в основных странах – реципиентах. Необходимо понимать причины и последствия трудовой миграции, определение и корректировку экономических показателей, влияющих на интенсивность миграционных процессов; определения критического уровня трудовой миграции, превышение которого приведет к необратимым процессам в экономике.

Становление Украины как независимого государства с собственными границами и свободным обменом трудовыми ресурсами требует принципиально нового понимания внешней миграции. Структурная перестройка экономики, банкротство и ликвидация предприятий добывающей и перерабатывающей промышленности, сокращение производства привели к существенному сокращению совокупного фонда рабочего времени и высвобождение в региональном разрезе рабочей силы. В то же время дефицит государственного и большинства региональных бюджетов, незначительна по сравнению с другими странами доля частных инвестиций в Украину не позволяют за короткое время и без роста социального напряжения в обществе переподготовить и перераспределения значительные объемы отечественной рабочей силы.

Ключевые слова: человеческий потенциал, трудовые ресурсы, глобализация, развитие общества, миграционные процессы, региональные диспропорции.

М.М. Ohienko. Regional Migration Processes in the Development of

Human Potential. It has been proved that the growth of economic and demographic differences between countries, the improvement of communication systems and transport communications, as well as the presence of migrants in the destination countries that can contribute to the flow of new immigrants, have become the main causes for the intensification of labor migration. The purpose of our study was to study the role of regional migration processes in the development of human potential.

It has been determined that migration flows in Ukraine create an additional burden on already overloaded control systems and increase the urgency of protecting the rights of migrant workers. A detailed analysis of migration flows in the world and Ukraine has been carried out. As a result, it is determined that migration processes, which can gradually become a real threat to national security, should be under constant control of the state. It is necessary to monitor the directions of international labor migration and to direct the efforts of the state to protect labor migrants in the main recipient countries. It is necessary to understand the causes and consequences of labor migration, the definition and adjustment of economic indicators that influence the intensity of migration processes; definition of the critical level of labor migration, the excess of which will lead to irreversible processes in the economy.

The formation of Ukraine as an independent state with its own borders and the free exchange of labor resources requires a fundamentally new understanding of external migration. The structural restructuring of the economy, bankruptcy and the liquidation of mining and processing enterprises, and the reduction of production led to a significant reduction in the aggregate working time fund and the release of the labor force in the regional section. At the same time, the deficit of the state and most of the regional budgets, the share of private investment in Ukraine is insignificant compared to other countries, do not allow for a short time and without increasing social tension in society to re-prepare and redistribute significant volumes of domestic labor.

Key words: human potential, labor resources, globalization, development of society, migration processes, regional disproportions.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2017 р.

M.S. Ponomarova

ph. d. in economics, associated professor

Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchayev

THE SUBSTANTIATION OF STRATEGIC DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISES UNDER MODERN ECONOMIC CONDITIONS

The assessment of the current state of agricultural development is given in the article. The basic conditions of agricultural potential usage, market functioning and the increase of the effective indices of the whole agrarian complex work are revealed. The importance of the agricultural enterprises strategic development under modern economic conditions is underlined. It is substantiated by the condition of the current legislation harmonization and by the standards of the peoples' life quality in coordination with the priorities of European integration of our state.

Key words: *strategy, development, agricultural enterprise, economic effect, strategic goals.*

Statement of the problem. For Ukraine the increase in agricultural production has a strategic importance in raising national interests, as its successful development creates the conditions for overcoming the crisis situation and a number of stages of transformational changes. Increasing the level of strategic development of the agricultural enterprises is the most important task as the food security of the country depends on its solution. Economic and social development of the agro industrial complex in the whole as well as in separate regions of Ukraine is expected to create a holistic economic mechanism of an intensive type (projecting or rationalizing management structures, effective usage of economic methods together with the administrative and socio and psychological methods, rational organization of the administrative apparatus activity, the performance of general and special management functions [1].

The analysis of the last researches and publications. Many scholars are interested in studying the theoretical and practical aspects of the agricultural enterprises development. Among them are: O. Shkolnyii [2], O. Oliinyk [3], M. Yassyn [4], V. Yakubiv [5], etc. The works of many Ukrainian and foreign scientists, such as V.Ya. Ambrossov [6], M. Kulaiets, L. Kutsekin [7],

M. Abdalazyz [8], and others are devoted to the questions of strategic development of the enterprises. However, until now the question of substantiation of the agricultural enterprises strategic development under modern economic conditions is still an actual one as these conditions are constantly changing and this fact requires a systemic and rational approach to the using of the basic resources.

Formation the goals of the article. That is why the aim of the article is the substantiation of the agricultural enterprises strategic development under modern economic conditions.

Exposition of the main material of the research. Agriculture has a great economic potential and, in the first turn, a significant amount of the operating production assets. Therefore, the improvement of their usage is one of the main tasks, the solution of which will promote the strategic development of the agricultural enterprises. The process of social reproduction is always carried out in the specific forms of management [6]. The production of agricultural products is a constant task for all business entities in the agrarian sector and it is aimed at the formation of the food market. The effectiveness of crop growing development is formed under the influence of many factors, in particular, soil-climatic, technological, and biological and others that complicates the search for additional opportunities for its increase. From Greek translation, “strategy” is “an art of the commander”; a general plan of activity, covering a long period of time; a way to achieve a complex goal, and the planned action. The objective of the strategy is the effective usage of the available resources in order to achieve the main goal (the strategy as a way of action becomes especially necessary in the situation when there are not enough available resources for the direct realization of the main goal). In its turn, under the strategy of an enterprises development it is understood the way of achieving the contemplated goals and objectives realization. It is a long-term plan without concrete definition of stages, methods and tactical actions. Each enterprise must formulate its own strategy, and it does not depend on whether it was previously developed or arose during the work. The enterprises that use strategic management face the problem concerning the lack of the technologies for the development of the far-reaching aims. The solution is in the fact that it is necessary to form the strategy independently, focusing on the analysis conducted. Another drawback is the absence of realization mechanism that is important not only to build a plan of development but also to implement it into life correctly. Strategy development is necessary in order to adapt the business to a changing external and internal environment in a market environment. The strategies of the enterprise in the

most general forms are as follows: the strategy of reduction; the strategy of growth; the strategy of limited growth; the liquidation strategy; the mixed strategies; the product development strategy; and the industry development strategy.

Under modern conditions, not only the technologies of development and making of managerial decisions are changing, but also the criteria for their evaluation, that is, the basis of economic calculations are also changing. This requires the significant theoretical studies and the development of practical analytical tools for achieving high performance indicators of management adapted to the Ukrainian economy. At the enterprises with a large number of branches, it is possible to formulate the strategies for the structural units, industries, and spheres of activity. At the same time, they all may not coincide with the general strategy and even be opposed to it. At more private enterprises there are the following strategies: the strategies of differentiation, absolute leadership, focusing or concentration at the market of goods from a certain market segment. The growth of economic relations dynamics and the profound transformation of their intrinsic nature, increasing the role of the innovation factor in ensuring their competitiveness and the long-term efficiency of the agricultural enterprises determine the necessity to reinterpret the analytical instruments for their management.

Since the value of production is determined on the basis of socially necessary level of economic activity (labor costs), the prime cost of production is determined according to the real labor cost, so the difference between the socially necessary and the real level of the agricultural enterprises economic activity is reflected in the profit of the enterprise, which is a modified form of the added value. At a stable price (cost) the decrease in the production prime cost leads to an increase in the company's profit and vice versa. The strategy elaboration for providing the innovative development of the enterprise is of a great importance. Under the term of “innovative strategy” we mean a complex of the innovations that change the traditional, archaic forms of thinking and activity. In the modern sense the innovative development is interpreted as a paradigm of economic, social and political, and information development of the countries, as a prerequisite for their integration into a postindustrial and information society [7].

Economic efficiency implies an increase in the effect with reaching the basic production costs in the previous period. The effect in this case is the amount of the profits received. Recently, the financial concept of the analysis of the enterprises effective activity and development has become widespread. It is

based on the usage of the internal accounting information of the enterprise; is intended for financial management; economic indices are calculated at the level of separate structural subdivisions (business units, income centers); and is also focused on the past period of time and the current moment of activity. The results determined on the basis of financial concept are practically suitable for management only within the limits of a certain enterprise or its groups, their effectiveness is determined by the indices of profitability, economic added value, etc. Turning directly to the profitability analysis, it is necessary to indicate a wide variety of technologies for the analytical indicators synthesis.

The doubtful data about the financial accounting (income) or other aspects of activities of the business entities have a negative influence on decision making at all levels of management, including the state level and lead to a shadow economy. The problems related to the causes, methods and means of distorting the information about the profits are highlighted in numerous foreign and domestic publications, but there are not many practical studies in this area [1]. So, the main reasons for the distortion of the information about the profits in Ukraine at the present moment are the followings: tax pressure, the presence of “shadow” expenditures, and the necessity to present the results of the activity to the investors and creditors. Therefore, the state as the main regulator of economic relations in Ukraine should take all the possible measures to improve the accuracy of financial statements of the enterprises, because the profit as a socio-economic indicator has a direct impact on the level of economic development and life quality of the population. The most actual, to our opinion, are the measures connected with the improvement of tax legislation, the increase of the welfare of the citizens of the country and going the economy out of the shadow. Nor should we forget about the punitive and control measures that have a significant impact, while reducing bureaucracy and increasing the integrity of the employees of the enterprises. To evaluate the modern state of the agricultural development it is important to analyze in details each form of the agrarian crisis manifestation, to trace the trends of the agricultural production volume and structure changing parameters as well as the production efficiency level. Naturally the production of agricultural goods occupies a central place in Ukrainian agricultural sector. The availability of agricultural production volumes permits to ensure the physical accessibility of the population to food products. Since 2000 there has been a gradual increase in the gross output production of major industries. The positive processes are the result of the gradual formation in the village of new organizational and legal structures of a market type as a result of the agrarian reform measures implementation, which,

in particular, were defined by the Decree of the President of Ukraine “On urgent measures to accelerate the reform of the agrarian sector of the economy” adopted on 3.12.1999. The period of recovery of positive dynamics was accompanied by an increase in the efficiency of agricultural production at the agricultural enterprises. With general unprofitableness of the industry during 1990-2000, starting from 2001, the agricultural enterprises are beginning to generate profits, primarily due to crop growing. The peculiarities of agrarian production in the period from 1996 to 2016 are as follows: the rapid decline of gross production of agriculture and its main branches in the first decade turned into its gradual increase in the future and that was due to the formation of multiculturalism in the countryside and the creation of organizational and legal structures of market type; the created new agricultural enterprises of market type facilitated the realization of the entrepreneurial initiative of the peasants in various organizational and legal forms of management.

Taking into the account the given preconditions and factors of development, the formation of a holistic concept of competitive development of agriculture and its enterprises is of a great importance. In this regard we agree with the authors of the model of stable and competitive agricultural development who state that the given model must have in its strategic basis the measures for solving the questions connected with the food security, ecological stability and future economic sustainability of the rural areas [5]. Taking this into consideration, the entrepreneurial structures should ensure the introduction of the investments and innovations, as well as the changes in the organization of production through the allocation of resources, adaptation to the external environment, internal coordination and prediction of new changes in the market of goods. The strategy uses a set of tools for achieving the goal which will combine an integrated approach to the enterprise activity and the ability to implement the plans of development by comparing the achievements of the reporting year with the company's real capabilities and achievements in recent years. For the economy, the question of investing resources is more urgent. The strategic goals of the organization investing activity are the desirable parameters of the strategic investment position [4]. In order to use more fully the agricultural potential it is necessary to create the favorable conditions, first of all the conditions for functioning on the equal in rights economic basis for various organizational and legal forms of management in the agrarian sector; harmonizing the interests of owners, hired workers and rural communities; formation of the competitive production structures at the domestic and foreign markets; ensuring the profitability of agricultural enterprises at the level of 15

per cent from the norm, necessary for ensuring the expended production [10]. Without usage of the modern technologies of grain cultivation and processing, the scientific substantiation of break-even production directions, and the mechanism of interrelations regulation in the regional sub complex, one can not expect to obtain high yields, because the natural fertility of soils, which is exhausted from year to year, will not ensure an increase in the gross harvest of this crop. In this regard, the search for the reserves and opportunities to ensure the break-even production of the regional agricultural enterprises on an intensive base, providing the consumer food market with the qualitative products and the needs of the processing enterprises in the ecologically pure raw materials in sufficient volumes; securing their own market and export expanding demand the necessity to further studying the problems of crops productivity increasing while reducing the acreages of sowing. According to the experts, to reach the effective grain production, the minimum profitability of grain production should be 20%, and the rational profitability (in Ukrainian conditions) should at least be 40%. Only such profitability creates the necessary conditions for the renewal of the fixed assets and the application of grain production technologies, which in the future can allow not reduce, but increase the yields. Besides, the financial and economic stability of the production system functioning must be ensured [9]. In order to improve the market functioning and to increase the effective work indices of the whole agrarian complex it is necessary to ensure the effective inter-industry relations, in particular the relations between the sphere of supplying the tools necessary for grain production, processing, animal breeding and other companies that purchasing grain at the domestic market; between transport infrastructure, exchange markets, credit, ensuring and other institutions. The solution of this problem also demands a strict inter-regional coordination of measures. The elaboration and implementation of a state complex targeted program for the agrarian sector development is conditioned by the necessity of a high quality implementation of the legislative priorities of the state agrarian policy of Ukraine, in particular the priorities concerning the support of the competitive agricultural production development by the state; the introduction of modern mechanisms and methods for the formation of a transparent market for agricultural products, food, capital, productive and labor resources and manpower; creation of favorable conditions for the realization of export potential of the agrarian sector of the economy, etc. The realization of the outlined goals is carried out by the means of implementation the measures aimed at the solution of the main questions of the agrarian sector functioning and increasing its competitiveness.

The conclusions. The enterprises of agrarian sphere for successful functioning must conduct the planning of further economic activity development. First of all the stress is made on the forecasting of the production and sales volume, which will cover all the expenditures (fixed and variable) of production and services. This is achieved through the analysis of the profitability threshold (the break-even points), that is, that value, after the excess of which the activities will be economically effective. The strategic development of the agricultural enterprises under modern economic conditions has a great importance not only due to its special role in the socio-economic life of the state. Its importance is also connected with the fulfilling by Ukraine the undertaken obligations as for the harmonizing the existing legislation and standards of the population's life quality according to the requirements of the EU, the cooperation with which remains one of the priorities of European integration of our state.

Бібліографічний список: 1. Завадський Й.С. Управління сільськогосподарським виробництвом у системі АПК: підручник. – К.: Вища школа, 1992. – 367 с. 2. Школьний О.О. Управління результативним розвитком підприємств. Вісник ХНАУ. Серія Економічні науки. – 2016. – № 1. – С. 253-259. 3. Економічний механізм сталого розвитку сільськогосподарських підприємств: монографія / О.В. Олійник. – Х.: Місьдрук, 2012 URL: irbis-nbuv.gov.ua 4. Яссин М. Інвестиційна стратегія підприємства: поняття й основні етапи розвитку. Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 11. – С. 538-545. 5. Якубів В.М, Абрамик М.І., Бесенюк М.І. Конкурентоспроможний розвиток сільськогосподарських підприємств: фактори і передумови. Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 3. – С. 71-75. 6. Амбросов В.Я. Ринок і стратегія розвитку сільськогосподарських підприємств // Економіка АПК. – 2013. – № 10. – С. 72-79. 7. Куласць М.М, Куцеконь Л.О. Стратегія інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств URL: <http://vuzlib.com/content/view/2545/13/> 8. Мохмад Абдалазиз М. Стратегии сельскохозяйственных предприятий для условий экономических кризисов. Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Сер. Економічні науки. – 2013. – № 4. – С. 192-199. 9. Пономарьова М.С. Конкурентостійкість сільськогосподарських підприємств як запорука стратегічного економічного розвитку. Вісник ХНАУ. Серія Економічні науки. 2016. № 1. С. 285-294. 10. Стратегічні напрями розвитку сільського

господарства України на період до 2020 року URL: <http://agroua.net/docs/strateg>.

М.С. Пономарёва. Обоснование стратегического развития сельскохозяйственных предприятий в современных условиях хозяйствования. В статье дана оценка современного состояния развития сельского хозяйства. Раскрыты основные условия использования потенциала сельского хозяйства, функционирования рынка и повышения результативных показателей работы всего агрокомплекса. Подчеркнуто важное значение стратегического развития сельскохозяйственных предприятий в современных условиях хозяйствования, обоснованное условием гармонизации действующего законодательства и стандартов качества жизни населения, в соответствии с приоритетами европейской интеграции нашего государства

Ключевые слова: стратегия, развитие, сельскохозяйственное предприятие, экономический эффект, стратегические цели.

М.С. Пономарьова Обґрунтування стратегічного розвитку сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах господарювання. У статті дана оцінка сучасного стану розвитку сільського господарства. Розкриті основні умови використання потенціалу сільського господарства, функціонування ринку та підвищення результативних показників роботи всього агрокомплексу. Підкреслено важливе значення стратегічного розвитку сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах господарювання, що обґрунтоване умовою гармонізації діючого законодавства та стандартів якості життя населення, в узгодженні з пріоритетами європейської інтеграції нашої держави

Ключові слова: стратегія, розвиток, сільськогосподарське підприємство, економічний ефект, стратегічні цілі.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2017 р.

Л.П. Рогатіна, канд. політ. наук, доцент
Одеська національна академія харчових технологій

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ

Вивчення проблематики формування ефективної державної політики стосовно забезпечення продовольчої безпеки країни та окремих її регіонів постає актуальним завданням та має шляхетну мету – вирішити питання недоїдання та голоду.

В даній статті на підставі аналізу джерел надана характеристика категорії «продовольча безпека», виділено основні її складові елементи. Проведено аналіз узгодження елементів продовольчої безпеки та принципів її забезпечення. Запропоновано пріоритетні підходи до визначення стратегічної мети та основних завдань формування політики продовольчої безпеки на різних її рівнях.

Автори зробили висновки, що запропоновані в даній статті пріоритетні напрямки необхідно адаптувати до потреб окремих регіонів. Для цього в подальшому планується вивчати проблематику та політику розвитку на регіональному рівні.

Ключові слова: продовольча безпека, пріоритетні підходи, стратегія розвитку, державна політика, регіональний розвиток.

Постановка проблеми. В загальному підході продовольча безпека – офіційно прийняте у міжнародній практиці поняття, яке використовується для характеристики стану продовольчого ринку або групи країн.

Оскільки продовольча безпека представляє собою один із основних напрямів політики держави щодо національної безпеки, її критичний стан є прямою загрозою національним інтересам та національній безпеці в економічній сфері [1]. Вивчення проблематики формування ефективної державної політики стосовно забезпечення продовольчої безпеки країни та окремих її регіонів постає актуальним завданням та має шляхетну мету – вирішити питання недоїдання та голоду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика продовольчої безпеки розглядається у наукових дослідженнях як зарубіжних Е. Барбер, П. Бурдуков, З. Ільїна, Г. Конвей, Р. Саєтгалиєв так і вітчизняних О. Загурський, І.Лукінов, О. Гойчук, Я. Жаліло, Г. Калетнік, С. Кваша, Л. Купінець, Б. Пасхавер, П. Саблук, Р. Тринько тощо.

Цікавим є проблема формування державної політики стосовно стратегічного розвитку продовольчої безпеки країни, якій присвячено багато наукових праць. На наш погляд вивчати це питання слід на різних рівнях та більше уваги слід приділити вивченню питань пріоритетних напрямків формування такої адекватної державної політики, яку можна було б адаптувати до потреб та можливостей кожного окремого регіону.

Мета дослідження: узагальнення інформації щодо складових елементів продовольчої безпеки; провести аналіз узгодження елементів продовольчої безпеки та принципів її забезпечення; виділити пріоритетні напрями пріоритетні підходи до визначення стратегічної мети.

Основні результати дослідження. Для вирішення завдання даного наукового дослідження щодо виділення складових елементів продовольчої безпеки автором статті узагальнено інформацію щодо визначення категорії «продовольча безпека» на двох рівнях:

- на рівні державного законодавства та міжнародних документів;
- на рівні існуючих наукових підходів.

В таблиці представлено результати дослідження категорії «продовольча безпека» на рівні державного законодавства та міжнародних документів

Складові елементи продовольчої безпеки на рівні державного законодавства та міжнародних документів*

Джерело інформації	Визначення категорії «продовольча безпека»	Складові елементи продовольчої безпеки (узагальнено автором)
1	2	3
Римська декларація з всесвітньої продовольчої безпеки (Рим, 1996) [2]	Продовольча безпека (незалежність) – стан національної економіки, за якого може бути реалізована продовольча автономність держави від поставок продовольчих товарів з-за кордону	- фізична доступність продовольства - економічна доступність для населення - продовольча незалежність - стабільність - розширене відтворення національної продовольчої системи
Закон України «Про основні засади державної аграрної політики за період до 2015 року [3]	Продовольча безпека – складова економічної безпеки держави, яка забезпечується шляхом створення сприятливих економічних, політичних, організаційних, а також правових умов здійснення сільськогосподарського виробництва	- створення сприятливих економічних, політичних, організаційних та правових умов

Продовження табл.		
1	2	3
Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» [4]	Продовольча безпека – захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримки її звичайної життєвої діяльності	- захищеність життєвих інтересів людини - економічний доступ до харчування
Загальна декларація щодо ліквідації голоду та недоїдання [5]	Продовольча безпека – стан міжнародної економіки, за якою відбувається забезпечення наявності продовольства і розумної ціни на нього у будь-який час, незалежно від періодичних коливань і зміни погодних умов, а також від політичного та економічного тиску	- наявність продовольства - розумна цінова політика - відсутність залежності від коливань та зміни погоди та різного роду тисків
Міністерство економіки України [6]	Продовольча безпека – рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-економічну та політичну стабільність у суспільстві, стійкий та якісний розвиток нації, сім'ї, особи, а також сталий економічний розвиток держави	- гарантія соціально-економічної стабільності - гарантія політичної стабільності - забезпечення стійкого та якісного розвитку нації, сім'ї, окремої людини
Доповідь Всесвітнього банку «Бідність і голод» [7]	Продовольча безпека – доступ всіх людей в усі часи до достатньої кількості продовольства для активного, здорового життя	- доступність продовольства - забезпечення достатньої його кількості для активного та здорового життя
Проект Закону України «Про продовольчу безпеку України» [8]	Продовольча безпека – соціально-економічний та екологічний стан в державі при якому всі її громадяни стабільно та гарантовано забезпечені продовольством в необхідній кількості, асортименті та відповідної якості	- гарантована стабільність забезпечення відповідної якості продовольства - гарантована стабільність забезпечення продовольства в необхідній кількості та асортименті
Звіт Всесвітньої продовольчої конференції ООН (Рим, 1974) [9]	Продовольча безпека – доступність у будь-який час адекватних поставок продовольства в світі на основні продукти харчування, щоб підтримувати постійне розширення продуктів харчування, щоб компенсувати коливання виробництва і цін	- доступність адекватних поставок харчування - постійне розширення асортименту
Рішення Ради глав урядів Співдружності Незалежних Держав (2008) [10]	Продовольча безпека – система, що чітко функціонує та забезпечує всі верстви населення продуктами харчування згідно з прийнятими фізіологічними нормами за рахунок власного виробництва й необхідного імпорту по тих продуктах, для виробництва яких немає внутрішніх умов	- чітке функціонування - додержання фізіологічних норм щодо продуктів харчування - наявність необхідного імпорту харчування

*Узагальнено автором на підставі аналізу джерел [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9;10]

Напрями державної політики щодо продовольчої безпеки можуть розглядатися в узгодженні із основними принципами її забезпечення (самозабезпеченість, незалежність, доступність, якість) [11]:

- ефективний розвиток агропромислового комплексу (самозабезпеченість);
- зовнішньоекономічна діяльність у сфері АПК (незалежність);
- формування доходів населення (доступність);
- гарантування збалансованого і якісного споживання (якість).

Також необхідно враховувати такі принципи підвищення рівня продовольчої безпеки як: стабільність законодавства в аграрній сфері; динамічність розвитку сільськогосподарської продукції; інноваційність всіх галузей АПК; керованість економічних процесів всіма рівнями влади; рівномірність розвитку регіонів, територій, галузей [12].

Аналізуючи складові елементи категорії «продовольча безпека» та принципи її забезпечення пропонуємо використовувати в подальшому такі пріоритетні підходи до визначення стратегічної мети та основних завдань формування політики продовольчої безпеки на різних її рівнях:

– *Доступність продовольства для населення:*

1) на фізичному рівні: їх фізична наявність в підсобних господарствах, мережі торгівлі, ринках тощо в необхідному обсязі, асортименті та якості;

2) на соціально-економічному рівні: вільний доступ всіх категорій населення до необхідного обсягу та асортименту продуктів харчування незалежно від їхніх доходів, для забезпечення якого використовуються такі соціальні інструменти, як дотації, адресна допомога, державне регулювання цін на життєво необхідні продукти харчування;

3) на фізіологічному рівні: можливість кожної людині, незалежно від доходів, віку та роду заняття задовольнити потреби в продуктах харчування за відповідними науково-обґрунтованими нормами та якістю (екологічністю).

Індикатором економічної доступності є процент витрат на харчування у складі загальних витрат домогосподарства. Значення цього показника у Словенії складає 17%, у Польщі – 30%, в Україні – 61% [13].

– *Продовольча незалежність держави та її регіонів:*

1) на рівні держави:

- самозабезпечення основними продуктами харчування: через розвиток сільськогосподарського сектору, стимулювання розробки інноваційних продуктів харчування та інноваційних технологій;

- мінімізація імпорту дешевих та неякісних продуктів харчування (не більше 30%); через зростання конкурентоздатності харчових продуктів вітчизняного виробництва, розвиток ресурсозберігаючих інноваційних технологій у галузях агропромислового комплексу, державне регулювання цін на фізіологічно-необхідні складові продуктового кошика;

- зміни в структурі експорту в сторону зменшення частки сільськогосподарської сировини та збільшення частки готового продукту за рахунок стимулювання розвитку власної переробки.

2) на рівні регіонів:

- використання режиму розширеного відтворення агропромислового сектору;

- розвиток міжрегіональної кооперації галузей АПК з метою мінімізації впливу кліматичних особливостей розвитку регіонів, сезонних коливань та впливу імпорту;

- стимулювання та підтримка розвитку інноваційних технологій з метою зростання рентабельності продуктів харчування.

- *Самозабезпеченість продовольством:*

- 1) ефективний розвиток виробництва сільськогосподарської продукції, націлений на повне забезпечення потреб внутрішнього ринку продовольства (споживання населенням, забезпечення потреб переробки, створення національних стратегічних резервів, експорт продовольства);

- 2) ефективний розвиток харчової та переробної галузей виробництва (стабільний процес виробництва, постійне відтворення, розвиток інноваційної діяльності, забезпечення якості готового продукту, конкурентність продукції);

- 3) створення Національних стратегічних запасів продовольства для своєчасного реагування на ймовірні катаклізми внутрішнього та зовнішнього характеру;

- 4) дієва міжрегіональна продовольча політика, націлена на забезпечення збалансованого харчування всіх верств населення будь-яких регіонів країни незалежно від їх розташування та кліматичних умов.

Самозабезпеченість основними видами продовольства передбачає перевищення обсягу виробництва над внутрішнім використанням та визначається у процентах і складає щодо м'ясних продуктів 86,1 %, яєць –

108, %, молочних продуктів – 106,4 %, зерна – 144,1 %, картоплі – 97,7 %, овочей – 100,0%, плодів, ягід та винограду – 73,7 % [14].

– *Стабільність продовольчої системи:*

1) здатність незалежно від сезону, клімату, економічної та політичної ситуації постійно забезпечувати населення харчуванням в необхідних обсягах, асортименті і якості;

2) здатність держави та регіонального менеджменту оперативно нівелювати вплив внутрішніх та зовнішніх факторів (сезонні та несприятливі кліматичні обставини, політичну ситуацію, інфляційні процеси тощо) на продовольчу безпеку.

– *Якість харчування:*

1) харчування повинно бути збалансованим та забезпечувати здоров'я людини, її фізичний, соціальний та інтелектуальний розвиток, відтворення населення країни;

2) якість продуктів харчування залежить від екологічності сільськогосподарської сировини, політики держави щодо стимулювання випуску екологічно-чистого продукту та розвитку інноваційних технологій;

3) якість харчування прямо пропорційна розвитку культури харчування населення;

4) якість продуктів харчування забезпечується дієвою системою державного та громадського контролю якості харчування.

Необхідно відзначити, що показникам якості і безпеки не відповідають в Україні 50 % м'ясопродуктів, 70 % молокопродуктів, 60 хлібобулочних і кондитерських виробів, 72 % рибних продуктів. [15]

– *Державна підтримка:*

1) забезпечення на державному рівні системи заходів щодо стимулювання інноваційного розвитку сільськогосподарської та переробної галузей;

2) забезпечення стабільності та адекватності законодавства в сфері АПК;

3) наявність дієвої системи державного управління в системі продовольчої безпеки, т.ч. на рівні окремих регіонів.

Враховуючи думки науковців [16-17], процес формування системи регіонального управління продовольчою безпекою охоплює сукупність взаємопов'язаних елементів, метою взаємодії яких є гарантування стабільного забезпечення продовольством населення регіонів.

Висновки. Необхідно зазначити, що запропоновані в даній статті пріоритетні напрямки необхідно адаптувати до потреб окремих регіонів. Для цього в подальшому планується вивчати проблематику та політику розвитку на регіональному рівні. Запорукою ефективної регіональної адаптованості будь-якої стратегії розвитку, включаючи стратегію розвитку продовольчої безпеки, є державна підтримка.

Бібліографічний список: 1. Про основи національної безпеки України [Електронний ресурс]. – Верховна Рада України. – Закон від 19.06.2003р. – Режим доступу: www.rada.gov.ua. 2. Римська декларація про всесвітню продовольчу безпеку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.feedingminds.org/level3/lesson3/WFSdecl-ru.htm>. 3. Про основні засади державної аграрної політики за період до 2015 року [Електронний ресурс]. – Верховна Рада України. – Закон України від 18.10.2005р. № 2982-IV – Режим доступу: www.rada.gov.ua. 4. Про державну підтримку сільського господарства України [Електронний ресурс]. – Закон України від 24.06.2004 р. № 1877 - IV – Режим доступу: www.rada.gov.ua. 5. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс]. – Міністерство економіки України. – Наказ № 60 від 02.03.2007 р. – Режим доступу: www.rada.gov.ua. 6. Всеобщая декларация о ликвидации голода и недоедания [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/russian/document/declarat/hunger.htm>. 7. Poverty and Hanger [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.worldbank.org/depweb/english/beyond/beyondco/beg_06.pdf. 8. Постанова Верховної Ради України Про прийняття за основу проекту Закону України про продовольчу безпеку України [Електронний ресурс]. – Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3498-vi>. 9. United Nations. 1975/ Report of the World Food Conference. Rome, 15-16 November, 1974. New York. 10. Про комплекс спільних заходів з підвищення продовольчої безпеки держав – учасниць СНД. – Рішення Ради глав урядів Співдружності Незалежних Держав. – 14 листопада 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cis.minsk.by/webnpa/text.aspx>. 11. Джурик Н.Р. Продовольча безпека України / Н.Р. Джурик, С.В. Майкова, Н.Я. Сусол. – Науковий Вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.4. – С.189-195. 12. Надвиничний С.А. Принципи та чинники підвищення рівня продовольчої безпеки в контексті аграрної політики України / С.А. Надвиничний. – Економіка Крима, № 22. – 2008. – С. 43-45. 13. Панорама аграрного сектора України /

Міністерство аграрної політики України. – К., 2010. – 80 с. 14. Сільське господарство України: стат. щоріч. за 2010 рік / за заг. кер. Ю.М. Остапчука. – Держкомстат України. – К., 2011. – 384 с. 15. Корчинська О.А. Соціально-економічні наслідки деградації ґрунтів України / О.А. Корчинська. – Економіка АПК, № 4. – 2006. – С.127-130. 16. Стегней М.І. Аналіз виробництва та споживання аграрної продукції в Україні / М.І. Стегней // Науковий журнал «Агросвіт». – 2014. – № 23. – С. 3-9. 17. Іртищева І.О. Державне регулювання розвитку інтеграційних систем в агропродовольчій сфері України в умовах глобалізації / І.О. Іртищева, Т.В. Стройко, М.І. Стегней // Науковий журнал «Актуальні проблеми економіки», №4 – 2013. м. Київ. С.80-88

Рогатіна Л.П. Теоретические основы формирования продовольственной безопасности страны и ее регионов. Изучение проблематики формирования эффективной государственной политики по обеспечению продовольственной безопасности страны и отдельных ее регионов является актуальной задачей и имеет благородную цель - решить вопрос недоедания и голода.

В данной статье на основании анализа источников дана характеристика категории «продовольственная безопасность», выделены основные ее составляющие элементы. Проведен анализ согласования элементов продовольственной безопасности и принципов ее обеспечения. Предложены приоритетные подходы к определению стратегической цели и основных задач формирования политики продовольственной безопасности на различных ее уровнях.

Авторы сделали выводы, что предложенные в данной статье приоритетные направления необходимо адаптировать к потребностям отдельных регионов. Для этого в дальнейшем планируется изучать проблематику и политику развития на региональном уровне.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, приоритетные подходы, стратегия развития, государственная политика, региональное развитие

Rogatina L.P. Theoretical foundations to the formation for food security of the country and its regions

Abstract. In the study on the formation of an effective state policy in the field of food security and its individual regions there is an urgent task and a noble purpose - to solve the problem of hunger and malnutrition.

This article analyzing characteristics of the category of "food security",

the author describes its main components. Defined presence Connected between the elements of food security and the principles of its software. The author identified priority approach for setting goals and major tasks of food security at all levels.

The authors conclude that proposed in this article priorities need to be adapted to the needs of individual regions. For this plan to further study the issues and policy development at the regional level.

Food security, as a part of the quality of life of the population, is an important component of the list of tasks of the regional state authorities. Considering modern reforms of economic relationships on the national and regional levels, establishing of the mechanisms of regional economic development management system for raising of the standards of living of the population and ensuring food security is important.

There is no complex systematic approach to the process of establishing of food security on regional level in Ukraine, and it threatens food security on the national level and lowers the efficiency of management system. Recently, legislative provision of regional development policy is changing due to the reforms of decentralization of management system. But there are no attempts at establishing of the regional systems of food security.

The process of regional food security management encompasses a package of measures for meeting the needs of population in quality food and water.

At the modern stage of development of Ukraine, two types of management are used at the regional level: active and situational management. The last one is the basis of survival of the region in the competitive environment. It is used for solving urgent current issues and does not permit upholding of long-term development objectives. It can cause negative social, economic and ecological consequences.

Keywords: food security, priority approaches, strategy development, public policy, regional development

Стаття надійшла до редакції 29.03.2017 р.

**Т.В. Стройко, д-р екон. наук, професор
Миколайівський національний університет
імені В.О. Сухомлинського**

РЕГУЛЯТОРНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Метою дослідження стало визначення основних напрямів регуляторної політики в освітній сфері різних країн світу.

Тип освітньої політики держави визначається характером соціально-економічних та політичних відносин у суспільстві, якістю еліт, домінуючою політичною культурою, національними освітніми традиціями тощо. Розробка державної освітньої політики ґрунтується на всебічному аналізі, метою якого є виявлення та порівняння можливих варіантів, встановлення пріоритетних напрямів для фінансування, управління, планування системи освіти та контролю за нею, насамперед в умовах інформаційного суспільства

Державна політика у сфері вищої освіти ґрунтується на принципах сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя. Роль держави при цьому реалізується у трьох напрямках, а саме у якості покупця освітніх послуг, формує асортимент послуг, а також, є гарантом якості освітніх послуг (ліцензування та акредитація).

Національну освітню структуру управління можна класифікувати за такими ознаками: чинними нормативно-правовими актами; за ознакою підпорядкованості ВНЗ; за ознакою повноважень із здійснення видатків Держбюджету України на держзамовлення.

Ключові слова: *освіта, освітня політика, регуляторна політика, державне регулювання, освітні системи.*

Постановка проблеми. Освіта – це процес і результат удосконалення здібностей і поведінки особистості, внаслідок чого вона досягає економічної зрілості і зростання [1]. Саме так зазначено в документах XX сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО. Розвиток освіти

– це важливий пріоритет кожної держави, оскільки саме освіта посідає визначальне місце в інтелектуалізації праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем освітньої сфери присвячували свої дослідження українські науковці, такі як О. Амоша, Б. Адрушків, І. Бережна, М. Бутко, Ю. Василик, В. Гесць, З. Герасимович, Г. Дмитренко, М. Долішній, Г. Задорожній, Т. Качала, О. Ковриго, В. Кремень, А. Мазаракі, О. Мартякова, А. Мельник, В. Олійник, Л. Пашко, Я. Побурко, П. Юхименко та інших. Разом із тим, на нашу думку, в дослідженнях не достатню уваги приділено питанням формування регуляторної політики в цій специфічній сфері.

Формулювання цілей статті. Метою нашого дослідження стало визначення основних напрямів регуляторної політики в освітній сфері різних країн світу.

Виклад основного матеріалу. Системний розгляд місця і ролі регуляторної політики як фактору формування якісного державного управління слід почати з окреслення основних підходів до місця держави в економіці.

Зазвичай під терміном “освіта” розуміють спеціальну сферу соціального життя, унікальну систему, своєрідний соціокультурний феномен, який сприяє нагромадженню знань, умінь і навичок, інтелектуальному розвитку людини. Це “процес і результат засвоєння особистістю певної системи наук, знань, практичних умінь і навичок і пов’язаного з ними того чи іншого рівня розвитку її розумово-пізнавальної і творчої діяльності, а також моральної культури, які у своїй сукупності визначають соціальне обличчя та індивідуальну своєрідність цієї особистості” [2, с. 614].

Освіта містить організовану й сталу комунікацію з метою навчання. Під “організованою” мається на увазі структурно й послідовно спланована комунікація з явними або прихованими цілями, “стала” – тривала та неперервна. При цьому наголошується, що означена комунікація “не спрямована на навчання, а також різні форми неорганізованого навчання”. Інакше кажучи, хоча будь-яка освіта передбачає навчання, проте багато форм навчання не розглядаються як освіта (наприклад якщо навчання є випадковим побічним продуктом якоїсь іншої діяльності, скажімо, робочої зустрічі тощо), оскільки “не мають організованого характеру, не є результатом запланованого втручання з метою навчання” [3, с. 55].

Щодо політики у сфері освіти, вона інтерпретується як “сфера взаємовідносин індивідів, різних соціальних груп з метою використання владних інституцій задля реалізації своїх інтересів і потреб” [2, с. 623].

У цьому випадку суб’єктами освітньої політики постають – індивід, соціальні спільноти та соціальні інститути, а її об’єктами – освіта як суспільне благо, як інтелектуальний і матеріальний ресурс суспільства, як система освітніх інституцій. Тип освітньої політики держави визначається характером соціально-економічних та політичних відносин у суспільстві, якістю еліт, домінуючою політичною культурою, національними освітніми традиціями тощо. Розробка державної освітньої політики ґрунтується на всебічному аналізі, метою якого є виявлення та порівняння можливих варіантів, встановлення пріоритетних напрямів для фінансування, управління, планування системи освіти та контролю за нею, насамперед в умовах інформаційного суспільства [4].

Регуляторна політика, як окремий вид державної політики, зародилася у 70-х роках ХХ ст. у розвинених країнах у вигляді “lessregulation”–дерегулювання (дерегуляції) – максимального зняття обмежень для ведення бізнесу [5, с. 2].

Дерегуляція стала важливою практично-нормативною відповіддю на економічну кризу у розвинених країнах у 1974-1975 рр. Виникненню дерегуляції передувала потужна хвиля інституціональних концепцій в економічній теорії, яка припадає на 1950-1960-ті рр. і пов’язана з іменами таких вчених як Дж. Гелбрейт, Р. Хейлбронер, Ф. Перу, Г. Мюрдал та ін., що, очевидно, мало свій вплив на ідею дерегуляції. Метою регуляторної політики як дерегуляції було зменшити кількість нормативно-правових актів, а також виробити кількісні цільові показники для звільнення економіки від втручання держави (США, Австралія, Нова Зеландія, 1980) [6, с. 1]

Формально регуляторна політика в Україні запроваджена 2003 р. прийняттям Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». Принципи регуляторної політики, закладені у цьому законі, за висновком Н.В. Шибасової, узгоджуються з принципами регуляторної політики, прийнятими у провідних країнах [7, с. 117].

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про вищу освіту» [8], державну політику у сфері вищої освіти визначає Верховна Рада України, а реалізують Уряд України та центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Державна політика у сфері вищої освіти ґрунтується на принципах сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя. Це також принципи доступності вищої освіти, незалежності здобуття вищої освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім вищих духовних навчальних закладів), міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейській простір вищої освіти, наступності процесу здобуття вищої освіти, державної підтримки підготовки фахівців з вищою освітою для пріоритетних галузей економічної діяльності.

Визначено, що держава має підтримувати освітню, наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність університетів, академій, інститутів, коледжів, зокрема шляхом надання пільг із сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів вищим навчальним закладам, що провадять таку діяльність. А також, сприяти здійсненню державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти, відкритості формування структури і обсягу освітньої та професійної підготовки фахівців з вищою освітою.

Регуляторна діяльність держави може реалізовуватись на етапах планування, мотивування, організування та включає регламентацію і упорядкування соціально-економічних процесів у сфері вищої освіти, спрямування їх у певних напрямках відповідно до визначених цілей і пріоритетів, усунення суперечностей, перешкод, відхилень шляхом відповідних заходів. Цілі і принципи державного регулювання освітньої діяльності впливають із загальнодержавної політики і її складової – гуманітарної політики [9,с .6].

У Німеччині приділяється велика увага системі освіти, наданню якісних освітніх послуг, де національна система оцінки якості вищої освіти ґрунтується на взаємодії двох її складових – атестації та акредитації. Щоправда, у цій країні відсутній єдиний державний орган із забезпечення якості освіти. Тут активно застосовується система експертизи, яка є складною процедурою аналізу та оцінки і направлена на виявлення сильних і слабких сторін обстежуваного закладу щодо забезпечення якості освіти. Особливість експертизи в Німеччині полягає в пріоритеті контролю над процесом навчання. Міністерство освіти і культури Німеччини особливу увагу приділяє поліпшенню якості системи загальної середньої освіти, зокрема передбачаючи створення національних освітніх стандартів у сфері початкової та середньої освіти; розроблення національної концепції моніторингу освіти; відкриття Інституту якості освіти в Берліні.

Водночас у цій країні впроваджено стандарти нового покоління для різних освітніх ланок. Для стандартів ланки загальної середньої освіти Німеччини характерне запровадження єдиних наскрізних вимог до результатів, так званих орієнтирів. Запроваджені тут стандарти базуються на:

- сфері компетентнісних характеристик кожного окремого учня й окреслюють основні принципи його навчання;
- визначеному рівні володіння предметними комплексами, які учень має досягти на відповідному етапі навчання у школі;
- орієнтацію кожного учня на систематичне навчання та навчання у мережах;
- окресленому очікуваному рівні знань відповідно до основних вимог різних освітніх програм;
- визначенні рівня навчальних вимог;
- ілюстрації прикладами тестових завдань.

Досвід Німеччини щодо здійснення відповідного контролю та забезпечення якості освіти полягає в тому, що він включає внутрішню і зовнішню процедури оцінки із залученням міжнародних представників, студентських організацій і публікацією результатів, з якими мають ознайомитись батьки, громадськість тощо [10].

Французька система освіти тривалий час характеризувалась як централізована та державницька. Нині у Франції в сфері освіти відбувається децентралізація. З одного боку, вона здійснюється з метою передачі повноважень місцевим органам управління навчальними округами, які є територіальними складовими системи освіти Франції. Процес децентралізації відбувається в напрямі підтримки повноважень навчальних округів. Міністерство народної освіти Франції спирається на сильний регіональний апарат, управління яким здійснює високопоставлений посадовець, призначений Радою Міністрів Франції.

Значна частина повноважень Міністерства освіти Франції спрямована на формування кадрової бази. Формування викладацького складу середньої освіти залишається досить централізованим, що пов'язано з реалізацією якісного підходу в кадровій політиці.

У Нідерландах перевіряють якість освітніх послуг шляхом моніторингу, який здійснює відповідна інспекція. Значна частина діяльності інспекцій – ризикорієнтовані перевірки. Інспекція має сприяти дотриманню законів і правил, зокрема фінансових положень, що є

найбільш важливим для якості освіти та використання фінансових ресурсів.

З початку 2015 р. відбулися зміни шляхом переходу завдань від держави до муніципалітетів. Це розширило повноваження інспекцій. Крім перевірок, вони відповідають за контроль над функціонуванням системи освіти та її якості.

Бельгія однією з перших країн, яка здійснила реформування вищої освіти, запровадила гнучку систему освітньокваліфікаційних рівнів, що має відкрити нові можливості для євроінтеграції, тобто створення єдиного європейського освітнього простору.

Характерною рисою системи вищої освіти у цій країні є її прозорість та відсутність освітньої монополії. Міністерство вищої освіти та науки Бельгії здійснює Стратегію розвитку вищої освіти, реалізує шляхи поліпшення її якості. Останнє забезпечується постійним моніторингом держави для ефективного регулювання системи вищої освіти та своєчасного внесення необхідних коректив шляхом євроінтеграції, тісної співпраці університетів у сфері наукових досліджень та обміну професійним педагогічним досвідом для функціонування єдиного європейського простору.

Високою якістю характеризується освіта Великої Британії. Це забезпечується насамперед завдяки вмілому керівництву Міністерства освіти. Воно розробляє загальнонаціональні стандарти, рекомендації, інспектує навчальні заклади. Освіта тут регламентується відповідними законами, зокрема «Про шкільні стандарти та їхню структуру», «Про освіту та інспекції», «Про вищу освіту» тощо.

Особливу увагу приділяють моніторингові якості освіти, яка розглядається як збалансована відповідність процесові, результатів та самої освітньої системи цілям, потребам і соціальним стандартам, як сукупність характеристик освітніх послуг щодо здатності задовольняти встановлені й передбачені потреби. [10].

В Україні як і в усьому світі - освіта - специфічна галузь що надає послуги, сприяючи підвищенню кваліфікації своїх мешканців, їх соціально-економічному та духовному розвитку. Роль держави при цьому зазначається у трьох напрямках, а саме у якості покупця освітніх послуг (державне замовлення), формує асортимент послуг (встановлюючи необхідний перелік спеціальностей, в також, є гарантом якості освітніх послуг (ліцензування та акредитація). Ще однією цікавою специфікою є те, що послуга навчання спеціалістів працює одразу ж на двох ринках – ринку освітніх послуг і ринку

праці.

Висновки. Організаційна національна освітня структура управління, яка постійно змінюється є непростюю, і яку можна класифікувати за такими ознаками [11].

1) чинними нормативно-правовими актами (за встановленням субординації);

2) за ознакою підпорядкованості ВНЗ, що знаходяться у сфері видання відповідного органу влади. Зміни відбуваються інтенсивно – ВНЗ урядовими рішеннями передаються з підпорядкування одного центрального органу державної влади до Міністерства освіти і науки України;

3) за ознакою повноважень із здійснення видатків Держбюджету України на держзамовлення, зокрема – на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів для державних потреб.

Бібліографічний список: Освіта для сталого розвитку. Національна доповідь за 2012 рік [Електроний документ] – Режим доступу: http://dea.gov.ua/chapter/osvita_dlya_stalogo_rozvitku_nacional4na_dopovid4_skorochoeno. 2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; відп. ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с. 3. Луговий В.І. Проблема понятійно-термінологічного стандарту в моніторингу якості освіти / В.І. Луговий // Вища освіта України. Дод. 3 (т. 7). – 2007. – Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: Моніторинг якості освіти”. – С. 53-60.; 4. Шульга Н.Д. Сутнісні характеристики поняття “державна освітня політика” / Н.Д. Шульга [Електроний документ] – Режим доступу: <http://academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Shulga.pdf>; 5. Эволюция регуляторной политики в странах – членах ОЭСР [Электронный ресурс] / Н. Малышев // Париж: Организация экономического сотрудничества и развития. – 2006. – 35 с. – Режим доступа: www.oecd.org/gov/regulatory-policy/42051724.doc (01.10.2015). – Загл. с экрана; 6. «Умное регулирование»: глобальный вызов для лиц, принимающих решения [Электронный ресурс] / Ш.А. Монтен // 23.04.2012. – Режим доступа: http://www.montin.com/documents/SR1200%20_RUS.pdf (01.10.2015). – Загл. с экрана. 7. Шибасева Н.В. Теорія та практика застосування АРВ як інструмента регуляторної політики // Економіка, менеджмент, бізнес. – 2014. – № 2 (10). – С. 119–125. 8. Закон України «Про вищу освіту» // ВВР, 2014, № 37–

38, ст. 2004. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print1444301441120304>. 9. Антошкіна Л.І. Науково-методичні основи державного регулювання вищої освіти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. екон. наук: спец. 08.02.03. «Організація управління, планування і регулювання економікою» / Л.І.Антошкіна. – Київ, 2006. – 28 с. 10. Руслана Гурака Контроль сфери освіти: досвід країн ЄС - Освіта України. – № 42 від 19 жовтня 2015 року Режим доступу: <http://www.dinz.gov.ua/index.php/uk-ua/interv-іu/61-interv-іu-holovy-dinz-ruslana-huraka-kontrol-sfery-osvity-dosvid-krayin-yes-v-hazeti-osvita-ukrainy-n-42-vid-19-zhovtnia-2015-roku>; 11. Schnittker, J.; Behrman, J. R. (2012). Learning to do well or learning to do good? Estimating the effects of schooling on civic engagement, social cohesion, and labour market outcomes in the presence of endowments. Social science research, March 2012, Vol. 41, No 2, pp. 306–320. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ssresearch.2011.11.010> [accessed 10.4.2013]

Т.В. Стройко Регуляторная политика государства в сфере образования: мировой опыт и национальный аспект. Целью исследования стало определение основных направлений регуляторной политики в сфере образования разных стран мира.

Тип образовательной политики государства определяется характером социально-экономических и политических отношений в обществе, качеством элит, доминирующей политической культурой, национальными образовательными традициями и тому подобное. Разработка государственной образовательной политики основывается на всестороннем анализе, целью которого является выявление и сравнения возможных вариантов, установление приоритетных направлений для финансирования, управление, планирование системы образования и контроля за ней, прежде всего в условиях информационного общества

Государственная политика в сфере высшего образования основывается на принципах содействие устойчивому развитию общества путем подготовки конкурентоспособного человеческого капитала и создание условий для образования в течение жизни. Роль государства при этом реализуется в трех направлениях, а именно в качестве покупателя образовательных услуг, формирует ассортимент услуг, а также является гарантом качества образовательных услуг (лицензирование и аккредитация).

Национальную образовательную структуру управления можно классифицировать по следующим признакам: действующими нормативно-правовыми актами; по признаку подчиненности вуза; по признаку полномочий по осуществлению расходов Госбюджета Украины на госзаказ.

Ключевые слова: образование, образовательная политика, регуляторная политика, государственное регулирование, образовательные системы.

T.V. Stroyko. Regulatory policy of the state in the sphere of education: world experience and national aspect. The purpose of the study was to identify the main directions of regulatory policy in the educational sphere of different countries.

The type of educational policy of the state is determined by the nature of socio-economic and political relations in society, the quality of elites, the dominant political culture, national educational traditions, etc. The development of a state educational policy is based on a comprehensive analysis aimed at identifying and comparing possible options, identifying priority areas for funding, managing, planning, and monitoring the education system, especially in the information society.

State policy in the field of higher education is based on the principles of promoting sustainable development of society through the preparation of a competitive human capital and the creation of conditions for life-long education. The role of the state in this case is realized in three directions, namely as a buyer of educational services, forms an assortment of services, and also, is a guarantor of the quality of educational services (licensing and accreditation).

The national educational management structure can be classified according to the following features: current normative legal acts; on the basis of university subordination; on the basis of the authority to carry out the expenditures of the State Budget of Ukraine for state contracts.

Key words: education, educational policy, regulatory policy, state regulation, educational systems.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2017 р.

Л.О. Кустріч, канд. екон. наук, доцент
Уманський національний університет садівництва

РОЗВИТОК ТЕОРІЇ УПРАВЛІННЯ ЯК ОСНОВА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

В сучасних умовах формування ринкової соціально орієнтованої економіки як ніколи гостро постало завдання підвищення ефективності управління як основи конкурентоспроможності сільського господарства. У статті розглянуто основні підходи до визначення сутності управління, запропоновано основні напрями конкурентоспроможності та ефективного використання у сільському господарстві. Автором доведено потребу відновлення теоретичної бази загальної управлінської науки яка реально існує й об'єктивно обґрунтована процесами трансформації колишньої економічної системи до ринку. Обґрунтовано, що рішення даної проблеми вбачається на шляхах інтеграції вітчизняної теорії й практики управління з досягненнями сучасного наукового менеджменту, освоєнням і розвитком його теоретичних концепцій. Сільське господарство особливо має потребу в реорганізації своєї діяльності й головне завдання в тім, щоб перешикувати систему управління відповідно до економічної ситуації, що змінилася, у країні.

Ключові слова: управління, управління підприємством, стратегічне управління, розвиток, менеджмент, управлінські відносини.

Постановка проблеми. В сучасних умовах формування ринкової соціально орієнтованої економіки як ніколи гостро постало завдання підвищення ефективності управління сільського господарства. Методологія дослідження механізму управління та його ефективності історично і логічно базується на безпосередньо суспільному характері виробництва та законах його розвитку. Адже управління сільського господарства виступає важливою складовою структури процесу виробництва і впливає на якість й результативність останнього. Сама ж ефективність управління сільського господарства функціонально залежить від багатьох зовнішніх факторів, а також від оптимальності функціонування всіх структурних елементів самої системи управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз існуючих на практиці й у літературі точок зору дозволяє, на нашу думку, виділити три

основні парадигми теорії управління, які можна вважати переважними. Перша з них пов'язана з теоретичними поданнями про управління й спробами їхньої модифікації в нових умовах. Теоретичні основи управління економікою досліджувалися в рамках загальної концепції «теорія управління соціалістичним виробництвом». Певний внесок у її розвиток внесли В. Афанасьєв, Д. Гвішиані, Е. Гайдар, В. Дубоносів, А. Злобін, О. Козлова, Э. Корицький, Ю. Лавріков, В. Маршев, Г. Попов, Г. Петраков, В. Раппопорт.

У рамках загальної теорії управління активно розроблялися проблеми функціонування соціалістичного підприємства і його управління. Основні їхні положення викладені в працях таких економістів, як – Л. Абалкін, П.Буніч, А. Булатів, Г. Горланов, С. Дзарасов, М. Єрмолін, В. Камаєв, П. Качур, И. Колесов, Е. Кузнецов, А. Моїсєєв, А. Орлів, С. Сіроткін, М. Панів, В. Порунов, В. Радаєв та інші.

Формулювання цілей статті. Розглянути основні підходи до визначення поняття управління, запропонувати основні напрями конкурентоспроможності сільського господарства.

Виклад основного матеріалу досліджень. На сучасному етапі успішний розвиток проблеми управління сільським господарством здобуває винятково важливого значення. У цей час склалися два основних підходи до розвитку загальної теорії управління, що відбивають умови переходу від однієї соціально-економічної системи до іншої. Перший з них пов'язаний зі спробами модифікації управління на колишній теоретичній базі й обґрунтування його законів у нових ринкових умовах.

У нових умовах господарювання «необхідність обґрунтувати систему законів управління» у достатній мірі виправдана й відбиває наявні реалії. Однак, на наш погляд, дана точка зору не повною мірою враховує системний характер змін, що відбуваються на практиці у всіх сферах життя суспільства. Насамперед, не враховується дія всієї системи об'єктивних економічних законів, зокрема – закону суспільного поділу праці, реалізованого в нових історичних умовах. Крім того, упускаються досягнення сучасного менеджменту – науки про управління в ринкових умовах, що склалася за кордоном, а це розриває єдину теоретичну основу управлінської науки.

Другий підхід до розвитку теорії управління одержує обґрунтування в науковій літературі. У ньому відбивається нова парадигма управління, що базується на принципах і механізмах ринкового господарювання. На макрорівні вони пов'язані з:

а) різким поворотом країни від адміністративно-планової економіки до ринково-підприємницького;

б) широкомасштабною технологічною революцією, що охопила увесь світ і пропонує докорінні зміни у взаємодії між суспільством і природою;

в) потужними інтеграційними процесами, що відбуваються на всіх рівнях економічного розвитку;

г) відновленням соціально-класових відносин, демократизацією громадського життя;

д) появою суверенних незалежних держав на місці колишнього СРСР. На мікрорівні необхідність нової організації управління викликана:

а) різноманіттям економічних і соціальних форм підприємств, заснованих на різноманітті власності;

б) новим виглядом організаційних структур підприємств, включаючи й державний сектор;

в) зміною форм взаємодії учасників відтворювального процесу в рамках самого підприємства, включаючи появу нових економічних суб'єктів, у тому числі менеджерів-професійних керуючих;

г) становленням самостійних систем і механізмів управління на всіх без винятку підприємствах на основі поділу функцій управління між підприємствами й державою.

Ми поділяємо думку тих учених [1; 3; 5], які вважають, що другий підхід до розвитку загальної теорії управління більшою мірою враховує системний характер змін. Одним з найбільш істотних факторів в економічній сфері є поділ функцій управління між підприємствами й державою, що вимагає відповідного теоретичного обґрунтування. Перехід до ринкових відносин об'єктивно поставив перед вітчизняною наукою й практикою завдання вироблення нової парадигми управління в економічній сфері. Об'єктивними її передумовами при цьому є фактори зовнішнього порядку, і в першу чергу трансформація планової економічної системи в ринкову, підприємницьку. Отже, теоретичні й практичні основи управління повинні бути наведені у відповідність із новим етапом історичного розвитку. Насамперед, таке завдання повинна вирішуватися для мікрорівня економіки, тобто для підприємства, як основного суб'єкта всієї системи ринкових відносин. Це об'єктивно припускає вироблення положень концептуального характеру, що визначають теоретичні аспекти управління підприємствами в новій системі суспільних відносин.

У закордонній літературі паралельно вживаються, але не завжди ототожнюються поняття «управління» і «менеджмент». При цьому варто підкреслити двоїстий підхід до вживання категорії «менеджмент». З одного боку, менеджмент розглядається як управлінська діяльність взагалі, тобто специфічна діяльність у сфері суспільного поділу праці, що

характеризує відносини людей у процесі праці по вертикалі незалежно від галузевої приналежності, цехового поділу тощо. З іншого боку, термін «менеджмент» набагато частіше застосовується до конкретної сфери економічної діяльності – підприємництві. У цьому змісті менеджмент – особливий вид управлінської діяльності, пов’язаний з підприємництвом, бізнесом і його структурами.

Ми розглядаємо категорію «управління» і «менеджмент» як синоніми в тому випадку, коли мова йде про сферу підприємництва. При цьому підприємництво є складовою частиною ринкової економічної системи, її основним і найбільш важливим елементом. Тому що менеджмент входить у систему підприємництва, то управління в економічній сфері в умовах ринку відповідає значенню цієї категорії. Визначаючи суть іншої категорії – підприємства – у системі капіталістичного господарства, К. Маркс, наприклад, підкреслював, що «машина – тільки продуктивна сила. Сучасна ж фабрика, заснована на вживанні машин, є суспільні відносини виробництва, економічна категорія» [6].

Указуючи на особливу роль підприємства, французький економіст Кондратьюк І. О. відзначає, що «...для суспільства підприємство є осередок, де здійснюється виробництво благ. Підприємство, одним словом, є, насамперед, орган координації діяльності людей, координації яку воно здійснює через залучення в спільну справу різних факторів виробництва» [5].

Мартиненко М. В. указує, що мета капіталістичного виробництва – витяг прибутку й приватнокапіталістичне присвоєння – зберігаються й у сучасних умовах. Сучасна корпорація контролюється групою великих акціонерів і вищих менеджерів (капіталістів), які здійснюють його по праву володіння лише частиною акцій» [7].

Слід зазначити, що представники різних наукових шкіл і напрямів економічної й управлінської думки систематизували поняття, як про управління, так і про саме підприємство. З наведених визначень видно, що в характеристиці підприємства виділяються економічні, організаційні й управлінські аспекти. Економічна специфіка підприємства, як об’єкта управління, визначається його соціальною значимістю, суть якої в тім, що тут створюються суспільні блага. Організаційно підприємство виступає як деяка замкнута система, взаємодіюча із зовнішнім середовищем за допомогою наявних у неї ресурсів. Управління підприємством, як одна з його функцій, зв’язується зокрема, з координацією факторів виробництва, персоналу, контролем діяльності підприємства з боку менеджерів. Таким чином, поняття «управління підприємством» є складною науковою

категорією, носить інтегрований характер, не має однозначного трактування й вимагає системного підходу до розкриття його сутності.

Останнім часом у науковій літературі [1; 2; 4; 6; 7] є чимало спроб розкрити сутність і зміст процесу управління в цілому й управління сільським господарством, зокрема, через призму системного підходу. Дослідження показують, що при аналізі управління як системи, одні вчені акцентують увагу на соціальних аспектах, розділяючи сучасну науку управління на два рівні знань – теорію соціального управління й прикладні теорії організації й управління [4].

На думку інших «удосконалювання систем соціального управління неможливо без удосконалювання людських якостей керівника й виконавця», тобто вони наголошують на психологічні аспекти управлінської діяльності. Існує велика кількість робіт, монографій, навчальних посібників, у яких система управління досліджується з позицій теорій макро – і мікроекономіки. Спостерігається ріст публікацій, що відбивають правові аспекти системи управління. Мають місце спроби звести управління до політики, елементів влади, різним проявам політичної системи.

В управлінській літературі найбільш часто поняття «система управління» розкривається через призму відносин управління або управлінських відносин. Зокрема, вони являють собою «складний комплекс взаємозв'язків і взаємодій між елементами системи в процесі управлінського впливу» [2]. Цей вплив здійснює суб'єкт управління (керуюча система) на об'єкт управління (керована система) для досягнення певної мети. При цьому об'єкт і суб'єкт управління й система в цілому випробовують вплив навколишнього середовища, у рамках якої відбувається їхня взаємодія. На наш погляд, прагнення розкрити суть управління як системи через аспекти різних наук, підтверджує його інтегральний характер.

Вимагає уточнення класифікація управління сільським господарством на системній основі. Класифікація управління є однією з насущних завдань загальної теорії управління на сучасному етапі її розвитку. Найбільше повне подання про класифікацію управління в цілому як системи, дає схема, запропонована Мартиненко М. В. [7]. При цьому, одним з основних класів управління є соціальне управління, що має два основних підкласи – управління індивідуальною діяльністю людини й управління колективною діяльністю людей. У соціальному управлінні людина є живим суб'єктом пізнання. Об'єктом вивчення виступають соціальні системи, а предметом – системи управління різними сферами суспільства й областями організації соціального життя. Найважливішим

видом соціального управління є управління матеріальним виробництвом, а управління підприємством виступає як його частина. Однак у спеціальній літературі згадується порядку вісімдесятьох різновидів управління [3]. Тому, як підкреслюють багато фахівців, у цій області існують певні проблеми застосування даної методології відносно управління підприємствами.

Висновки. Таким чином, можна зробити наступні висновки про розвиток теорії управління в сучасних умовах. Потреба відновлення теоретичної бази загальної управлінської науки реально існує й об’єктивно обґрунтована процесами трансформації колишньої економічної системи до ринку. Це пов’язане з тим, що теоретична наука тривалий час формувалася під впливом ідеологічних установок централізованої системи управління «соціалістичним виробництвом». Відсутність концептуальних положень по створенню цілісної системи управління економікою, обґрунтуванню її цілей, завдань і функцій, а також складових її елементів, є однією з основних причин критичної ситуації, що зложилася в економіці країни. Рішення даної проблеми вбачається на шляхах інтеграції вітчизняної теорії й практики управління з досягненнями сучасного наукового менеджменту, освоєнням і розвитком його теоретичних концепцій. У міру розвитку ринкових відносин необхідність переходу до нових концептуальних положень підвищується. Потреба в управлінні сільським господарством виникла знову, коли в зовнішнім середовищі сільськогосподарські підприємства з’явилися джерела глобальної нестабільності – політичної, соціальної, екологічної; стало позначатися обмеження обсягів доступних ресурсів і меж росту ринку. Таким чином, коли стратегічні зміни прийняли системний характер, на підприємствах сформувався постійний рівень стратегічного управління.

Весь процес історичної еволюції систем управління відбувався на тлі прискорення й росту частоти зовнішніх змін. Стосовно до них скорочувався обрій, і зменшувалася періодичність планування на всіх рівнях управління. Тому деякі автори в 80-ті роки стали обґрунтовувати потреба відмови від стратегічного планування. Однак варто врахувати, що рівень управління не зв’язаний жорстко з обрієм планування. Стратегічні плани зовсім не обов’язково повинні бути довгостроковими. У той же час посилення тиску з боку зовнішнього середовища викликає необхідність росту самоорганізації системи на відповідних рівнях управління. Іншими словами, наявність зовнішніх стратегічних змін неминуче вимагає управління стратегією й організаційним потенціалом сільського господарства. У нових умовах господарювання необхідні якісні «парадигмальні» зміни системи управління сільського господарства. Наші

пропозиції зводяться до наступного:

- сільське господарство повинне визначити своє місце в господарській системі, орієнтуючись на стратегію кооперування й розвиток контрактних відносин;

- у нинішніх умовах заслуговують на увагу логіка планування, ресурси, стратегія, мети, що сприяє активізації наявного ресурсного потенціалу;

- основний акцент у керуванні необхідно перенести на «індивідуальність» підприємства, використовуючи його унікальні конкурентні переваги;

- еволюція сільськогосподарських підприємств у напрямку зовнішнього й внутрішнього середовища обумовлює потреба розвитку внутріфірмової культури, орієнтації управління на людські потреби й інтереси, їхній облік і втілення у господарській практиці.

Сільське господарство особливо має потребу в реорганізації своєї діяльності й головне завдання в тім, щоб перешикувати систему управління відповідно до економічної ситуації, що змінилася, у країні.

Бібліографічний список. 1. Асаул А.М. Основні напрями підвищення якості та ефективності розробки і прийняття управлінських рішень у підприємницьких структурах / А.М. Асаул [Текст] // Економіка України. – 2012. – № 11. – С. 29–37. 2. Бабко В.М. Державна підтримка сільськогосподарського виробництва як чинник забезпечення його конкурентоспроможності / В.М. Бабко [Текст]. – // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 7 (квіт.). – С. 79–81. 3. Баранов К.В. Привабливість економічного простору як умова конкурентоспроможності національної економіки / К.В. Баранов [Текст]. – // Вісник СумДУ. Серія Економіка. — 2012. – № 2. – С. 30–38. 4. Гилка М.Д. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств та їх державна підтримка / Гилка М.Д. [Текст] // Економіка АПК. – 2012. – № 3. – С. 78–83. 5. Кондратюк І.О. Конкурентоспроможність сільського господарства та шляхи її підвищення / Кондратюк І.О. [Текст] // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 1. – С. 56–63. 6. Маркс К. Нищета философии / К. Маркс // Соч. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1955. – Т. 4. – С. 65–185. 7. Мартиненко М.В. Інформаційні засади управління організаційними знаннями підприємства / Мартиненко М.В. [Текст] // Механізм регулювання економіки. – 2012. – № 1. – С. 118–128. 8. Іртіщева І.О. Державне регулювання інституціональних змін в агропродовольчій сфері України / І.О. Іртіщева, О.А. Обозна // Миколаїв:

НУК ім. адмірала Макарова, 2014. – 164 с. 9. Іртищева І.О. Стратегічні орієнтири розвитку аграрної сфери в контексті національної антикризової політики / І.О. Іртищева, Т.В. Смелянecь, О.А. Обозна // Вісник ХНАУ. Збірник наукових праць. Вип. 11. – Харків, ХНАУ. – 2013. – С. 27–39.

Л.А. Кустрич Развитие теории управления как основа экономического развития сельскохозяйственных предприятий. В современных условиях формирования рыночной социально ориентированной экономики как никогда остро встала задача повышения эффективности управления как основы конкурентоспособности сельского хозяйства. В статье рассмотрены основные подходы к определению сущности управления, предложены основные направления конкурентоспособности и эффективного использования в сельском хозяйстве. Автором доказано потребность восстановления теоретической базы общей управленческой науки реально существует и объективно обоснована процессами трансформации прежней экономической системы к рынку. Обосновано, что решение данной проблемы видится на путях интеграции отечественной теории и практики управления с достижениями современного научного менеджмента, освоением и развитием его теоретических концепций. Сельское хозяйство особенно нуждается в реорганизации своей деятельности и главная задача в том, чтобы перестроить систему управления в соответствии с экономической изменившейся ситуации в стране.

Ключевые слова: управление, управление предприятием, стратегическое управление, развитие, менеджмент, управленческие отношения.

L.A. Kustrich. Development of management theory as the basis for economic development of agricultural enterprises. Formulation of the purpose of the article. To consider the main approaches to the definition of management, to propose the main directions of agricultural competitiveness.

In the current conditions of the formation of a market-oriented socially oriented economy, the task of improving management effectiveness as the basis for the competitiveness of agriculture has never been more acute. The article considers the main approaches to determining the essence of management, proposed the main areas of competitiveness and effective use in agriculture. The author has proved the need to restore the theoretical base of general managerial science really exists and is objectively justified by the processes of transformation of the former economic system to the market.

It is substantiated that the solution of this problem is seen on the ways of integrating the domestic theory and practice of management with the achievements of modern scientific management, mastering and developing its theoretical concepts. One of the most significant factors in the economic sphere is the division of management functions between enterprises and the state, which requires an appropriate theoretical justification.

The transition to market relations objectively put before the domestic science and practice the task of developing a new management paradigm in the economic sphere. Objective prerequisites for this are factors of an external order, and first of all, the transformation of a planned economic system into a market economy, an entrepreneurial one. So, the theoretical and practical bases of management should be brought into line with the new stage of historical development. First of all, such a task should be solved for the microlevel of the economy, that is, for the enterprise, as the main subject of the whole system of market relations. This objectively involves the development of conceptual provisions that determine the theoretical aspects of enterprise management in the new system of social relations. It is proved that in the new conditions of management, qualitative «paradigmatic» changes in the management system of agriculture are needed. The author suggests the following proposals:

- Agriculture should determine its place in the economic system, focusing on the strategy of cooperation and the development of contractual relations;
- in the current conditions, the planning logic, resources, strategy, objectives deserve attention, contributes to the activation of the existing resource potential;
- the main emphasis in management should be transferred to the «individuality» of the enterprise, using its unique competitive advantages;
- the evolution of agricultural enterprises in the direction of the external and internal environment necessitates the development of an intrafirm culture, the orientation of management to human needs and interests, their accounting and implementation in economic practice.

Agriculture particularly needs to reorganize its activities and the main task is to rebuild the management system in accordance with the economic situation in the country that has changed.

Key words: management, enterprise management, strategic management, development, management, management relations.

Стаття надійшла до редакції 07.03.2017 р.

М.П. Стецюк, канд. екон. наук
Національний авіаційний університет МОН України”

ОРГАНІЗАЦІЯ ЗЕМЛЕУСТРОЮ В ПРОЦЕСІ ОБ’ЄДНАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Проведено дослідження щодо внеску органів місцевого самоврядування у здійсненні земельної реформи в Україні. Обґрунтовано потребу реформування системи місцевого самоврядування. Запропоновано землевпорядні дії, необхідні при формуванні території добровільно об’єднаних територіальних громад. Показано місце і значення місцевих громад у контексті включення земельних ресурсів до сфери ринкових відносин.

Ключові слова: *земельна реформа, місцеве самоврядування, децентралізація, формування території, вартісні характеристики земельних ресурсів.*

Постановка проблеми. Як показує аналіз історичного розвитку України, характерною рисою була вагома місцева автономія, яка спиралася на історичні традиції та прагнення населення до самоврядування. За часів Радянського Союзу ці надбання були знівельовані, а впроваджувалася централізована система керування. Україна, зі здобуттям незалежності, “імплементувала” консервативні традиції, які міцно закріпилися у свідомості як єдиний правильний вектор розвитку.

Особливо це яскраво мало прояв у сфері земельних відносин, які, замість розгляду в якості базису локального функціонування, трансформувалися і набули рис тягаря. Як показує порівняльний аналіз, надмірна централізація повноважень органів виконавчої влади в значній мірі відсторонила органи місцевого самоврядування від вирішення питань у сфері земельних відносин, що спричинило соціальну напругу серед місцевого населення. Цей фактор, а також те, що існуюча система органів місцевого самоврядування з урахуванням сучасного адміністративно-територіального устрою України не завжди дозволяє сформувати самодостатні територіальні громади, які б володіли відповідними матеріальними і фінансовими ресурсами, територією та об’єктами соціальної інфраструктури, необхідними для ефективного виконання покладених на зазначені органи завдань та функцій, призвели до того, що

нинішня система місцевого самоврядування не задовольняє потреб суспільства і потребує реформування.

Одним з векторів вирішення проблем, що сформувалися, є впровадження засад децентралізації. У цілому зазначимо, що децентралізація є одним із фундаментальних принципів системи державного управління розвинених країн. Позитивом є той факт, що на поточному етапі розвитку урядом України проводяться активні дії щодо впровадження засад і принципів децентралізації у реальний вимір.

Як важливий елемент природно-ресурсного потенціалу, земельні ресурси та процеси їх форматування також перебувають у контексті децентралізаційних тенденцій. Для місцевих громад земельні ресурси доцільно розглядати як територіальний стимулятор розвитку, здатний вагомо каталізувати місцеві переваги з їх подальшою трансформацією в чинники зростання.

У чому важливість цих процесів? По-перше, місцеві громади отримують пакет повноважень щодо управління земельними ресурсами. Крім того, на початковому етапі у межах громад доцільним є проведення комплексу землепорядних дій щодо формування територій новостворених адміністративно-територіальних одиниць. Це має призвести до суттєвої трансформації засад локального менеджменту у сфері земельних ресурсів. По-друге, є вагомі передумови до зміни ставлення до земельних ресурсів зі сторони місцевих громад, враховуючи той факт, що ресурс виступає як територіальний базис розвитку. По-третє, формується вагомий потенціал для місцевих громад стосовно залучення вартісних характеристик земельних ресурсів до площини ринкових процесів. Не зважаючи на актуальність та нагальність зазначених напрямів, всі вони перебувають на стадії становлення та обговорення, що обумовлює актуальність проведеного дослідження.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Питанням розвитку та реформування системи місцевого самоврядування присвятили наукові роботи відомі учені, зокрема такі, як Батанов О.В., Лазор О.Д., Євтушенко О.Н., Любченко П.М., Трещов М. [1-5] та багато інших. Разом з тим, малодослідженими залишаються питання формування території адміністративних одиниць місцевого самоврядування та можливостей залучення локальних земельних ресурсів до ринкових процесів. У цьому сенсі можливо виділити окремі спроби комплексного розгляду досліджуваної проблеми, але, в основному вони висвітлюють тільки окремі елементи і не формують загальних параметрів. Враховуючи той факт, що тенденції децентралізації щодо земельних ресурсів перебувають тільки на

етапі становлення, доцільним вважається формування концептуального бачення досліджуваної проблеми.

Виходячи з цього, **метою статті** є визначення концептуальних і методологічних аспектів просторового формування території (зокрема, встановлення меж добровільно об'єднаних територіальних громад) та використання потенційних можливостей вартості земельних ресурсів для стимулювання розвитку місцевих громад.

Виклад основного матеріалу. Можливості організації землеустрою в процесі об'єднання територіальних громад доцільно представити у трьох аспектах: як реалізація землевпорядних дій щодо формування територій новостворених адміністративно-територіальних одиниць, розгляд земельного ресурсу як просторового базису розвитку, включення вартісних характеристик земельних ресурсів до площини ринкових процесів (що проходять на локальному рівні і напряму стосуються місцевих громад).

У загальному сенсі відзначимо, що базовими актами, дія яких спрямована на активізацію цього процесу, є такі: Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні” № 333-р від 01.04.2014 р., Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні” № 591-р від 18.06.2014 р. та інші. З метою законодавчого унормування засад децентралізації пропонуються зміни до Конституції, які перебувають в стадії розробки.

Одним з важливих аспектів землеустрою в процесі об'єднання територіальних громад є формування пакету повноважень щодо управління земельними ресурсами. Крім того, на початковому етапі у межах громад доцільним є проведення комплексу землевпорядних дій. Ці завдання тісно пов'язані між собою, так як рух повноважень до локального рівня (місцеві громади) зумовлює реалізацію комплексу дій, спрямованих на формування територій новостворених адміністративно-територіальних одиниць.

У контексті формування територій (визначення меж) необхідним видається врахування наступних факторів. По-перше, історичні. При формуванні територіальних кордонів місцевих громад важливо дотримуватися історичних зв'язків, що сформувалися протягом тривалого періоду часу. Особливо це стосується земельних ресурсів при об'єднанні декількох населених пунктів в одну громаду. Не можливо допустити, щоб були характерні територіальні конфлікти між громадами через поділ земельних ресурсів та їх використання.

По-друге, географічні. Існують природні обмеження, які необхідно враховувати під час формування територіальних кордонів місцевих громад. Такими можуть бути ліси, водойми тощо. Вони виступають певними природними кордонами земельних угідь, що належать конкретній громаді.

По-третє, соціальні. На момент формування територій громад вже існують усталені зв'язки між мешканцями населених пунктів. Процес визначення меж необхідно проводити таким чином, щоб ці контакти були стимулюючими за своїм характером.

Формування меж необхідно максимально наближати до загальноприйнятих критеріїв. Зокрема, межі території новостворених громад повинні встановлюватися з врахуванням наступних критеріїв (таблиця).

Критерії встановлення меж для місцевих громад у контексті політики децентралізації

№ п/п	Локація	Критерій
1.	на суходолі	за характерними точками на місцевості та по лініях рельєфу
2.	на річках та струмках	по середині головного фарватеру судноплавних річок, по середині несудноплавних річок або по середині їхнього головного рукава, по середині струмка
3.	на природних водоймах	по лінії, розташованій на середині водного простору, між берегами суходолу адміністративно-територіальних одиниць
4.	на штучних водоймах	відповідно до лінії меж, що проходили на місцевості до їхнього утворення, а у разі утворення чи зміни меж адміністративно-територіальних одиниць після утворення штучних водойм – по середині водного простору
5.	на залізничних і автодорожніх мостах, греблях та інших спорудах, які проходять через ділянки річок та струмків	таким чином, щоб відповідні споруди повністю були в межах однієї адміністративно-територіальної одиниці
6.	на автомобільних дорогах та залізницях	таким чином, щоб полотно доріг та полотно залізничних колій було винятково в межах однієї адміністративно-територіальної одиниці

Добровільне об'єднання територіальних громад є частиною державної політики щодо децентралізації влади. Тому, наступним кроком

у цьому напрямку необхідно провести законодавчу ініціативу щодо внесення змін до земельного законодавства з метою передачі частини земель державної власності, розташованих за межами населених пунктів, до комунальної власності добровільно об'єднаних територіальних громад та надання керівним органам територіальних громад права управління та розпорядження земельними ресурсами в межах їх територій.

Трансформація ставлення до земельних ресурсів зі сторони місцевих громад. З рухом повноважень до локального рівня відбувається зміна ставлення до ресурсу. Характерною рисою є той факт, що джерелом подібних трансформацій є суб'єкти місцевого рівня. Трансформація стосується як економічних показників, так і екологічних.

Зміна ставлення в економічній площині напряму пов'язується з процесами управління, адже, використовуючи управлінські важелі, можливо суттєво коригувати економічні характеристики. Під час проведення процедури формування меж для місцевих громад важливо враховувати економічний вимір цього процесу. Мова йде про економічну доцільність формування територій місцевих громад. Якщо, до прикладу, існує варіант А чи Б (визначення меж), то необхідно провести моделювання, яке б показувало можливі економічні наслідки того або іншого сценарію.

Також місцеві користувачі земельних ресурсів будуть оперувати стимулами, щоб, у процесі використання ресурсу, дбати про його екологічний стан та зберігати екологічні властивості. У цьому сенсі роль центру вагомо зменшується, а локального рівня – зростає.

Як бачимо, процес залучення земельних ресурсів до сфери управління місцевих громад зумовлює зміну ставлення до них. Варто зауважити, що ці зміни є позитивними і стимулюючими, адже спрямовані на збереження і примноження властивостей локальних земельних ресурсів.

На процес організації землеустрою вагомо впливає можливість залучення ресурсу до площини ринкових процесів. Як показує практика, поточні характеристики вартості земельних ресурсів в основному обмежуються нормативною оцінкою, яка, в силу різних причин, не повною мірою відображає реальну вартість. Коли місцева громада ефективна, то формуються необхідні передумови для того, щоб активізувалися і проявилися приховані (потенційні) вартості. Таким чином, формується ситуація, коли вартість за нормативним підходом поєднується із потенційними вартісними характеристиками, які разом можливо залучити до площини ринкових процесів.

Існує така закономірність: чим вищий рівень розвитку країни, тим більше розвинуті і використовуються потенційні вартості. Зрозуміло, що, зважаючи на реалії України, складно орієнтуватися на рівень розвитку

західних країн, однак, для місцевих громад є вихід: не зважаючи на загальний фон, формувати локальні переваги і можливості для розвитку.

Важливою рисою є і розгляд земельного ресурсу як локального концентратора інвестиційної активності. Про що йде мова ? Йдеться про позиціонування ресурсу як базису для розвитку перспективних видів діяльності як тих, що напряму пов'язуються із земельними ресурсами (агробізнес, зелене виробництво), так і менш орієнтованих на природні властивості (зелений туризм зокрема).

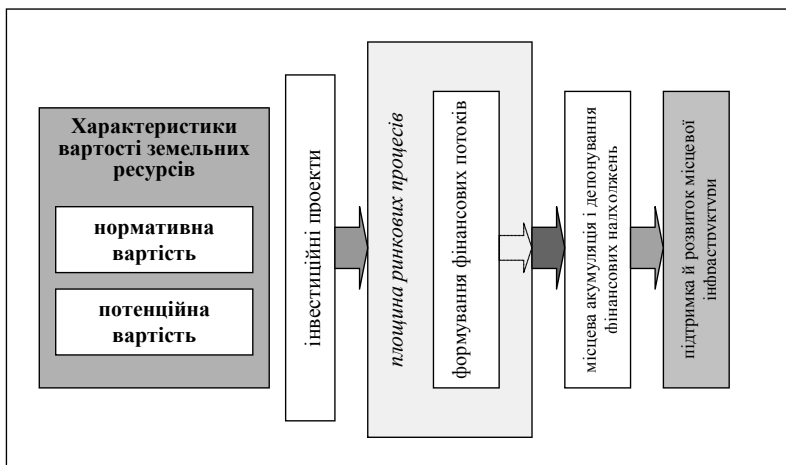
Кожний регіон і місцева громада зокрема мають власні специфічні властивості, які є унікальними. Подібне твердження стосується і земельних ресурсів цих територій. У цьому сенсі завданням для місцевих громад є формування інвестиційного профілю земельних ресурсів, у якому б повною мірою відображалися їх специфіка, пріоритетні напрями залучення до обігу і використання. Такий профіль буде чітким орієнтиром для потенційного інвестора і сформує його бачення щодо доцільності конкретного виду діяльності для конкретної території. Згаданий профіль має формуватися експертами місцевої громади з тією метою, щоб максимальним чином були враховані локальні особливості та локальне бачення перспектив розвитку.

Після активізації залучення земельних ресурсів до площини ринкових процесів, а також інвестиційних проєктів відбувається місцева акумуляція і депонування фінансових надходжень (рис.). Більша частина фінансів від територіального використання земельних ресурсів має залишатися на місцях і спрямовуватися на підтримку й розвиток місцевої інфраструктури. Безперечно, до сфери центрального управління належить забезпечення базової фінансової підтримки розвитку галузі, однак, потоки, що генеровані локально, повинні і орієнтуватися на задоволення локальних потреб. На нашу думку, за умови успішного впровадження політики децентралізації з кожним роком питома вага такого фінансового самозабезпечення повинна збільшуватися.

На перший погляд, з точки зору фінансових відносин (генерація грошових потоків) земельна сфера не є досить привабливою (відносно, наприклад, банківської або страхової). Однак, окремі її сектори оперують значними фінансовими ресурсами.

Такі величини можуть свідчити про капіталоємність сфери та її здатність до рецепції суттєвих коштів. Крім таких консервативних інструментів регулювання, необхідно використовувати і більш інноваційні – капіталізацію, корпоратизацію, сек'юритизацію, хеджування та ін., що спираються на можливості залучення додаткових латентних ознак земельних ресурсів. Їх активізація дасть змогу генерувати конкретні

ринкові характеристики. Переважна більшість інноваційних інструментів спрямована на формування потенційної вартості, про яку говорилося вище.

Алгоритм залучення земельних ресурсів до площини ринкових процесів у контексті функціонування місцевої громади

Відзначимо, що подібний інструментарій позитивно себе зарекомендував у країнах ЄС і цей досвід можливо адаптувати до українських реалій. Водночас, для адаптації іноземних форм ведення економічної діяльності необхідно сформувати внутрішні передумови (законодавчі, регуляторні та ін.), що сформує загальний стимулюючий фон для використання такого інструментарію.

У контексті впровадження принципів децентралізації застосування наведених інструментів сприятиме: а) залученню додаткових ресурсів, б) використанню стимулюючих переваг від залучення системи земельних ресурсів та процесу управління нею до нових фінансових площин (входження у сферу), в) набуттю нових технічних вмінь і досвіду ведення бізнесу, який може бути корисним (особливо через застосування інноваційного інструментарію).

Алгоритм використання наведених інструментів у контексті політики децентралізації можна представити наступним чином: формування сприятливих передумов для використання інструменту – активізація інструменту 1...n – формування фінансових потоків на місцевому рівні – їх спрямування до місцевих суб'єктів управління земельними ресурсами = поліпшення функціонування суб'єктів управління

як наслідок ресурсної забезпеченості. Для окремих територій (місцевих громад), за умови сталого формування фінансових потоків, їх окремі складові можуть бути спрямовані на вирішення інших завдань, характерних для місцевості. У цьому випадку йдеться про перерозподіл фінансових ресурсів між різними видами діяльності.

Таким чином, в якості **висновків** можливо зазначити, що процеси децентралізації суттєво впливають на політику місцевих громад щодо земельних ресурсів. Для місцевих громад земельні ресурси доцільно розглядати як територіальний стимулятор розвитку, здатний вагомо каталізувати місцеві переваги з їх подальшою трансформацією в чинники зростання. У контексті процесів децентралізації організація землеустрою в процесі об'єднання територіальних громад торкається таких аспектів, як формування пакету повноважень для громад щодо управління земельними ресурсами, земля як територіальний базис (трансформація ставлення), залучення вартісних характеристик земельних ресурсів до площини ринкових процесів. **Напрямами подальших досліджень** можуть бути наступні: розробка прикладних рекомендацій щодо параметрів використання земельних ресурсів у межах компетенцій місцевих громад, розробки щодо місцевого досвіду визначення меж місцевих громад, дослідження можливостей використання новітніх інструментів регулювання земельних процесів тощо.

Бібліографічний список: 1. Батанов О.В. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні : [монографія] / О.В. Батанов. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корещького НАН України, 2001. – 260 с. 2. Лазор О.Д. Місцеве самоврядування. Вітчизняний та зарубіжний досвід: навч. посібник / О.Д. Лазор, О.Я. Лазор. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Дакор, 2005. – 560 с. 3. Євтушенко О.Н. Державна влада і місцеве самоврядування: теорія й методологія взаємодії / О.Н. Євтушенко // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. – Харків. – № 1. – 2009. – С. 163–174. 4. Любченко П.М. Зарубіжний досвід організації контролю у сфері місцевого самоврядування / П.М. Любченко, О.А. Смоляр // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2015. – Вип. 29. – С. 18–31. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dbms_2015_29_4. 5. Трещов М. Децентралізація як засіб ресурсної самодостатності територіальних громад: теоретичний аспект / М. Трещов // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2015. – Вип. 2 (25). – С. 60–69. 6. Іртіщева І.О. Децентралізація системи управління в забезпеченні сталого розвитку сільських територій / І.О. Іртіщева, Ю.М. Хвесик, М.І. Стегней // Економіка АПК. – 2015. – № 4. – С. 64–70.

М. Стецюк. Организация землеустройства в процессе объединения территориальных громад. Произведено исследование вклада местного самоуправления у проведении земельной реформы в Украине. Обосновано необходимость реформирования системы местного самоуправления. Предложено землеустроительные действия необходимые для формирования территории добровольно объединенных территориальных общин. Показано место и значение местных общин в контексте включения земельных ресурсов в сферу рыночных отношений.

Ключевые слова: земельная реформа, местное самоуправление, децентрализация, формирование территории, стоимостные характеристики земельных ресурсов.

Stetsiuk M. Organization of the earthquake in the process of the association of territorial communities. The research was conducted about local government in the implementation of land reform in Ukraine. The necessity was substantiated about reforming the system of local government. The proposition was made about land actions that needsin the formation of the territory of the voluntarily unified territorial communities. The place and significance of local communities in the context of including land resources in the sphere of market relations is shown.

The process of organizing land management is significantly influenced by the possibility of attracting the resource to the plane of market processes. As practice shows, the current characteristics of the value of land resources are mainly limited to a normative estimate, which, for various reasons, does not fully reflect the real value. When the local community is effective, the necessary preconditions are formed in order to intensify and reveal hidden (potential) costs. Thus, a situation arises when the value of the normative approach is combined with the potential cost characteristics that can be combined together to the level of market processes.

There is such a pattern: the higher the level of development of the country, the more developed and used the potential value. It is clear that, given the realities of Ukraine, it is difficult to focus on the level of development of Western countries, however, for local communities there is a way: regardless of the general background, to form local preferences and opportunities for development. An important feature is the consideration of land resources as a local concentrator of investment activity. It is about positioning the resource as a basis for the development of promising activities as those that are directly associated with land resources.

Keywords: land reform, local governance, decentralization, formation of the territory, cost characteristics of land resources.

Н.В. Якименко-Терещенко, д-р екон. наук, професор
Харківський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету
І.В. Токмакова, д-р екон. наук, доцент
Український державний університет залізничного транспорту

ПРИНЦИПИ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ В МЕТАЛУРГІЙНОМУ КОМПЛЕКСІ

У статті досліджено зміст наукової категорії «ресурсозбереження» та розкрито основні підходи до трактування терміна «ресурсозбереження». Перший підхід заснований на понятті ресурсозбереження як тенденції дбайливого ставлення до природних ресурсів, а другий - на економії будь-яких видів ресурсів. Зроблено висновок, що ресурсозбереження являє собою комплекс технічних, економічних, організаційних заходів, спрямованих на раціональне використання ресурсів та забезпечення зростаючих потреб, що супроводжується впровадженням ресурсозберігаючих технологій та прийняттям ефективних управлінських рішень стосовно них. Ґрунтуючись на тому, що формування принципів ресурсозбереження є вихідним етапом створення базису управлінського процесу, що може забезпечити в достатній мірі загальну ефективність ресурсоспоживання, сформовано авторську систему принципів ресурсозбереження, які включають в тому числі і принципи ощадливого виробництва.

Ключові слова: ресурсозбереження, управління, принципи, ощадливе виробництво, металургійний комплекс.

Постановка проблем. Нинішні кризові тенденції у вітчизняній металургії сформувалися в результаті взаємодії як несприятливої світової ринкової кон'юнктури (під впливом глобальної фінансово-економічної кризи), так і накопиченої критичної маси внутрішніх проблем галузі, серед яких значну вагу займають проблеми ресурсоемності. Так показники питомої витрати основних використовуваних ресурсів природного газу і коксу – на українських металургійних підприємствах помітно гірше середньосвітових. Загалом, як зазначається в Державній програмі активізації розвитку економіки на 2013-2014 рр. енергоемність галузі на 30% перевищує світові аналоги [1]. Це пов'язано як з використанням морально застарілих технологій і фізично зношеної техніки, що виробила

свій ресурс, так і з низьким рівнем впровадження наукових досягнень у галузі енергозбереження та використання внутрішніх вторинних ресурсів.

Сучасна ситуація в металургійному комплексі України зумовлює не тільки доцільність, але і необхідність його орієнтацію на ресурсозберігаючий тип відтворення, який вимагає підвищення ефективності використання всіх без винятку видів ресурсів: матеріальних, енергетичних, техніко-технологічних, фінансових, інформаційних, трудових, інтелектуальних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні основи ресурсозбереження є предметом дослідження таких вчених як Ю.В. Дзядичев, Б.Р. Гевко, Н.О. Кондратенко, В.М. Тарадій, В.Л. Корінєв, М.С. Карпуніна, Л.Г. Мельник, І.М. Сотник, О.Ю. Чигрин [2-6], у тому числі окремі аспекти ресурсозбереження в металургійному комплексі розкривають в своїх працях такі вчені як Т. Г. Логотова, О. В. Полторацька, М. М. Полторацький, А.І. Амоша, В.І. Большаков [1, 7] та інші. Однак з метою формування ефективної системи управління ресурсозбереженням потребують першочергової уваги дослідження щодо принципів ресурсозбереження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення принципів ресурсозбереження в металургійному комплексі.

Виклад основного матеріалу досліджень. Сучасний вигляд світової металургії формуються під впливом цілого ряду глобальних трендів. Частина з них має універсальний міжгалузевий характер і пов'язана із загальним підвищенням ресурсної ефективності світової економіки, що і обумовлює необхідність активного впровадження принципів ресурсозбереження в діяльність українського металургійного комплексу.

Формування принципів ресурсозбереження є вихідним етапом створення базису управлінського процесу, що може забезпечити в достатній мірі загальну ефективність ресурсоспоживання.

Для визначення принципів ресурсозбереження звернемося до сутності-змістовної характеристики даної економічної категорії.

Виділяють два основних підходи до трактування терміна «ресурсозбереження» [2, 4]. Перший підхід заснований на понятті ресурсозбереження як тенденції дбайливого ставлення до природних ресурсів. У цьому сенсі ресурсозбереження припускає будь-яку діяльність, спрямовану на охорону природного середовища. Найчастіше єдиною функцією згаданих коштів є зменшення екологічної неспроможності використовуваних технологічних систем основного виробничого призначення. Такий підхід в екологічній політиці - взагалі, і в ресурсозбереження - зокрема, передбачає орієнтацію на консервування

природних ресурсів. Це означає багато в чому відмову від їх використання або їх експлуатації на такому рівні, який забезпечує їх 100% відновлення протягом певного періоду часу.

Другий підхід заснований на тому, що ресурсозбереження передбачає: 1) залучення до кола предмета ресурсозбереження будь-яких ресурсів (а не тільки природних), які забезпечують життєдіяльність людини; 2) трактування поняття «заощадження» не від терміна «збереження» (консервація), а від поняття «економія». В англomовній термінології для позначення поняття «економія» у сенсі ресурсів) використовується саме термін «берегти», «зберегти» - «to save». Таким чином, другий підхід до трактування поняття ресурсозбереження пов'язаний з економією будь-яких видів ресурсів.

Проаналізувавши підходи до визначення економічної сутності категорії «ресурсозбереження», можна зробити висновок, що більшість науковців визначає ресурсозбереження як комплекс технічних, економічних, організаційних заходів, спрямованих на раціональне використання ресурсів та забезпечення зростаючих потреб, що супроводжується впровадженням ресурсозберігаючих технологій та прийняттям ефективних управлінських рішень стосовно них.

Зважаючи на окреслені вище підходи проблему ресурсозбереження можна розглядати в двох основних аспектах. По-перше, економія і раціональне використання ресурсів розуміється як важливий і обов'язковий елемент стратегії і тактики господарювання. В даному випадку можна говорити про сукупність вимог, складових режим економії. Ці вимоги повинні бути враховані в процесі розвитку системи планування, ціноутворення, фінансово-кредитного механізму, матеріально-технічного забезпечення і збуту. По-друге, ресурсозбереження виступає в якості самостійного напрямку наукової та практичної діяльності, що охоплює процеси забезпечення якості та ефективності.

Виходячи з вищесказаного принципи ресурсозбереження можуть бути виражені двома альтернативними цільовими орієнтирами: 1) принцип мінімізації — досягнення певних (заданих) результатів при найменших витратах; 2) принцип максимізації — досягнення найбільших результатів при заданому обсязі ресурсів.

Забезпечити досягнення окреслених цілей-орієнтирів можливо за умов дотримання наступних принципів здійснення ресурсозберігаючої діяльності:

1) принцип стратегічної обумовленості - конкретні заходи у сфері ресурсозбереження повинні відбуватися з єдиної стратегії розвитку;

2) принцип гуманізму - процес ресурсозбереження не зобов'язаний

вести до зміщення в бік погіршення матеріального і морального стану людей, заподіяти шкоду знаходиться навколо середовищі, створювати техногенні небезпеки;

3) принцип комплексності - результативне заощадження може бути досягнуто за умови цілого оптимального застосування абсолютно всіх типів виробничих ресурсів;

4) принцип інтеграції з іншими областями роботи - процес ресурсозбереження повинен бути ґрунтовно узгоджений з іншими тенденціями управління, зокрема з фінансовим менеджментом, управлінням персоналом і т.д.;

5) принцип достатності інформації - перед тим, як здійснювати будь-які дії у сфері ресурсозбереження, необхідно розташовувати як можна більш великими і точними відомостями ресурсоспоживання, даними про наявність альтернативних технологій, технологій, використання вторинної сировини, про зарубіжний досвід і т.д.;

6) принцип першочерговості - на початку активізації процесу заощадження ресурсів першочергову увагу варто приділити найбільш дорогим ресурсів і найбільш об'ємним втратам (відходів).

7) принцип доступності мінімальних витрат - у кожен момент часу є малі втрати ресурсів (наприклад, тепла, сировини, матеріалів), зменшити які можна при невеликих і доступних витратах;

8) принцип непогіршення умов праці - реалізація заходів заощадження ресурсів, особливо спрямованих на екологізацію, не повинні погіршувати умови праці в самому виробництві;

9) принцип доцільності - найбільшу увагу слід приділяти таким заходам, які можуть принести найбільший ефект економічного, а також неекономічного характеру;

10) принцип людської участі - рушій будь-якої сторони ресурсозбереження - людина, тому слід приділяти особливу увагу залученню людей у всі процеси ресурсоспоживання;

11) принцип системності – впровадження ресурсозбереження з урахуванням взаємозв'язків та взаємодії між керованою та керуючою підсистемами;

12) принцип регулярності – система ресурсозбереження має діяти на постійній основі;

13) принцип вимірюваності – ефективність діяльності системи має визначатися певним набором вимірюваних показників;

14) принцип відкритості – система має керуватися принципом «зсередини-назовні», тобто впроваджувати та стимулювати ресурсозбереження не лише на підприємстві, а також в його найближчому

зовнішньому середовищі;

15) принцип динамічності – здатність системи адаптуватися та змінюватися відповідно до потреб підприємств та зовнішнього середовища.

Враховуючи багатогранність ресурсних проблем у металургійному комплексі управління ресурсозбереженням повинно представляти собою комплексний процес, пов'язаний з управлінням якістю продукції, що актуалізує впровадження комплексу принципів ощадливого виробництва. До останніх слід віднести [7-8]: визначення цінності конкретного продукту; визначення потоку створення цінності для цього продукту; забезпечення безперервного (протягом всього потоку) створення цінності продукту; витягування продукту; прагнення досконалості. Ощадливе виробництво дає змогу створити систему організації і управління розробкою продукції, виробничими операціями, взаємовідносинами з постачальниками і клієнтами, під час якої продукція виготовляється в точній відповідності із запитами споживачів і з меншим числом дефектів. При цьому скорочуються витрати праці, капіталу і часу.

Висновки. Ресурсозбереження відіграє важливу роль у досягненні головної мети розвитку металургійної промисловості – перетворення її в таку, що динамічно розвивається, високотехнологічну та конкурентоспроможну галузь, інтегровану у світову металургію в рамках міжнародного поділу праці. Досягнення поставленої цілі вимагає формування ефективної системи управління ресурсозбереженням, фундамент якої формують принципи ресурсозбереження. Розкрито принципи управління ресурсозбереженням, які доповнено принципами ощадливого виробництва, що в сукупності дозволяє отримати вітчизняній металургійній галузі вагомі конкурентні переваги.

Бібліографічний список: 1. Украинская металлургия: современные вызовы и перспективы развития: монография / А.И. Амоша, В.И. Большаков, А.А. Минаев, Ю.С. Залознова, Л.А. Збарзская, Ю.В. Макогон и др.; НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2013. – 114 с. 2. Дзядикевич Ю.В. Теоретичні і практичні аспекти ресурсозбереження [Електронний ресурс] / Ю.В. Дзядикевич, Б.Р. Гевко // Інноваційна економіка. – 2016. – № 3/4. – С. 103-107. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2016_3-4_17 (дата звернення: 27.02.17). – Назва з екрана. 3. Кондратенко Н.О. Основы формирования и внедрения государственной ресурсосберегающей политики / Н.О. Кондратенко, В.Н. Тарадий // БизнесИнформ. – 2011. – № 11. – С. 20–23. 4. Корінев В.Л. Сутність поняття ресурсозбереження та шляхи підвищення ефективності

на металургійних підприємствах [Електронний ресурс] / В.Л. Корінсв, М.С. Карпуніна // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2014. – № 3. – С. 67-70. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2014_3_14 (дата звернення: 13.03.17). – Назва з екрана. 5. Мельник Л. Г. Передумови і тенденції ресурсозбереження на сучасному етапі економічного розвитку // Економіка природних ресурсів: навч. посіб. для студентів ВНЗ / Л.Г. Мельник, І.М. Сотник, О.Ю. Чигрин; М-во освіти і науки України. – Суми, 2010. – С. 162–177. 6. Логутова Т.Г. Проблеми ресурсозбереження металургійних підприємств: теоретичні та практичні аспекти: монографія / Т.Г. Логутова, О.В. Полторацька, М.М. Полторацький. – Маріуполь: ПДТУ, 2016. – 326 с. 8. Левинсон У. Бережливое производство: синергетический подход к сокращению потерь / У. Левинсон, Р. Рерик. – М.: РИА «Стандарты и качество», 2007. – 272 с. 9. Вумек Дж. Бережливое производство: Как избавиться от потерь и добиться процветания вашей компании / Джеймс Вумек, Дэниел Джонс; Пер. с англ. – 7-е изд. – М.: Альпина Паблишер, 2013. – 472 с. 10. Іртищева І.О. Обґрунтування концепції стратегічної програми в антикризовому управлінні / І.О. Іртищева, С.М. Мінакова // Економіст. – 2014. – № 11. – С. 38-40.

Якименко-Терещенко Н.В., Токмакова І.В. Принципы ресурсозбережения в металлургическом комплексе. В статье исследовано содержание научной категории «ресурсосбережение» и раскрыты основные подходы к трактовке термина «ресурсосбережение». Первый подход основан на понятии ресурсосбережение как тенденции бережного отношения к природным ресурсам, а второй - на экономии любых видов ресурсов. Сделан вывод, что ресурсосбережение представляет собой комплекс технических, экономических, организационных мер, направленных на рациональное использование ресурсов и обеспечение растущих потребностей, что сопровождается внедрением ресурсосберегающих технологий и принятием эффективных управленческих решений в отношении них. Основываясь на том, что формирование принципов ресурсосбережения является исходным этапом создания базиса управленческого процесса, что может обеспечить в достаточной мере общую эффективность ресурсопотребления, сформировано авторскую систему принципов ресурсосбережения, которые включают в том числе и принципы бережливого производства.

Ключевые слова: ресурсосбережение, управление, принципы, бережливое производство, металлургический комплекс.

Yakimenko-Tereshchenko N.V, Tokmakova I.V. Principles of

resource savings in the metallurgical complex. It was determined that the current situation in Ukraine's metallurgical complex determines not only the desirability, but also the need to him saving orientation type of reproduction that requires all efficiency without exception, types of resources: material, energy, technical-technological, financial, information, labor, intellectual. Researched scientific content categories “resource saving” and the basic approaches to the interpretation of the term “resource saving”.The first approach is based on the concept of resource-saving trends of the careful attitude to the natural resources, and the second on the economy all kinds of resources.It is concluded that the resource saving represents a complex of technical, economic, organizational measures aimed at the rational use of resources and growing needs, accompanied by the introduction of resource-saving technologies and the adoption of effective management decisions against them.Based on the idea that the formation of the principles of resource saving is the initial step in creating baseline management process that can provide sufficient overall efficiency of resource use, shaped the author's system the principles, which include the principles of resource saving: strategic conditionality, humanism, complexity, integration with other areas of work, the adequacy of information, the lowest cost, availability of priority good working conditions, feasibility, human participation, regularity, measurability of entertainment, openness and dynamism. Justified by the importance of the use of the set of principles of lean manufacturing, including: determining the value of a particular product; determination of flow create value for this product; ensuring continuous (throughout the value stream; extension of the product; the pursuit of excellence.Was concluded that lean manufacturing provides an opportunity to create a system of organization and management of product development, manufacturing operations, relationships with suppliers and customers, in which products are manufactured in strict according to the demands of consumers and with fewer defects.When the costs of labor, capital and time are reduced. Thus, the formation of the concept of resource conservation on the basis of principles played an important role in realizing the overall objective of the development of metallurgical industry-transforming it into a dynamic, high-tech and competitive industry, integrated in the global steel industry in the framework of the international division of labor.

Key words: resource saving, management, principles, lean, metallurgical complex.

Стаття надійшла до редакції 13.03.2017 р.

Зміст

Nitsenko V., Sharapa O., Burdeina N., Hanzhurenko I. Accounting and analytical information in the management system of a trading enterprise in Ukraine	3
Svyatova O.V., Soloshienko R.V., Vydrina O.N. The expansion of the internal market sugar consumption and increase sugar exports as a priority to improve the efficiency of Russia sugar beet subcomplex	19
Нестеренко С.А. Методичні підходи до оцінки ефективності маркетингової діяльності будівельних підприємств	31
Горох О.В., Скоромна О.Ю., Міщенко В.С. Шляхи удосконалення кредитування аграрних підприємств	39
Горященко Ю.Г., Дронова Т.С. Стратегічні напрями розвитку інтелектуального капіталу сільськогосподарських підприємств	47
Греськів О.Б. Теоретико-методологічні засади організаційним розвитком підприємств	61
Даниленко В.І., Калюжна Ю.П., Кошова Л.М. Рекламна діяльність аграрних підприємств у контексті міжнародних економічних відносин	67
Єфанов В.А. Проблеми та перспективи логістики на українському ринку зерна	75
Макушок О.В., Приліпко С.М. Проблеми становлення та розвитку обслуговуючої кооперації в Україні	83
Мисник Т.Г. Теоретико-методичні основи фінансової безпеки підприємств	91
Пономарьова М.С., Фесенко А.С. Удосконалення операційного менеджменту в сільськогосподарському підприємстві в умовах зростання його конкурентостійкості	99
Торосов А.С., Зусв Є.С., Харченко Ю.В. Удосконалення фінансової системи лісової галузі	110
Устік Т.В. Порівняльна характеристика цілей розвитку тисячоліття (2000-2015) та порядку денного в сфері сталого розвитку на період до 2030 року (2016-2030)	115
Шелудько Р.М., Шелудько Л.В. Цінова політика держави у аграрному секторі економіки	131
Шовкун Л.В. Вплив системи управління на ефективність використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств	139
Богачик П.П. Шляхи підвищення ефективності збуту експортоорієнтованої продукції рослинництва у	148

сільськогосподарських підприємств	
Нетяга С.І. Сучасний підхід до планування у птахівництві. міжнародний досвід	157
Павлюк С.І. Доходи та витрати населення сільських територій Миколаївської області	169
Карпенко В.В. Потенційні можливості розвитку банківської системи України в аспекті удосконалення системи електронного адміністрування з податку на додану вартість	179
Кручиненко О.В. Концептуальні основи маркетингового планування підприємства в галузі ветеринарної медицини	192
Назаренко О.В. Стан та оцінка ефективності використання сільськогосподарських угідь в аграрному секторі економіки України	203
Терещенко І.О., Решетнікова О.В. Методологія формування конкурентної стратегії молочного скотарства підприємства	215
Гончаренко Н.Г. Теоретико – методологічні питання визначення рівня продуктивності праці	223
Зайченко О.М. Підходи до класифікації рекреаційних зон для процедури екологічного аудиту	231
Нікітченко Т.О. Удосконалення методики оцінки результативності управління системними змінами сільськогосподарських підприємств	239
Михайлова Л.І., Бага Л.Г. Концепції реалізації організаційної культури в сучасних аграрних підприємствах України	250
Огієнко М.М. Регіональні міграційні процеси у розвитку людського потенціалу	256
Ponomarova M.S. The substantiation of strategic development of the agricultural enterprises under modern economic conditions.....	268
Рогатіна Л.П. Теоретичні засади щодо формування продовольчої безпеки країни та її регіонів	276
Стройко Т.В. Регуляторна політика держави в освітній сфері: світовий досвід та національний аспект	285
Кустріч Л.О. Розвиток теорії управління як основа економічного розвитку сільськогосподарських підприємств	294
Стецюк М.П. Організація землеустрою в процесі об’єднання територіальних громад	303
Якименко-Терещенко Н.В., Токмакова І.В. Принципи ресурсозбереження в металургійному комплексі	312

Contents

Ниценко В., Шарапа О., Бурдейная Н., Ганжуренко И. Учетно-аналитическая информация в системе управления торговым предприятием	3
Svyatova O.V., Soloshienko R.V., Vydrina O.N. The expansion of the internal market sugar consumption and increase sugar exports as a priority to improve the efficiency of Russia sugar beet subcomplex*	19
Nesterenko S.A. Methodical approaches to the assessment of the effectiveness of marketing activities of construction enterprises	31
Gorokh A., Skoromna O., Mishenko V. Ways of improving crediting of agricultural enterprises	39
Horyaschenko J.G., Dronova T.S. Strategic directions of development of intellectual capital of agricultural enterprises	47
Gres'kiv O.B. The oretical and methodological principles of enterprises organizational development	61
Danylenko V.I., KaliuzhnaYu.P., Koshova L.V. Advertising activity of agrarian enterprises in the context of international economic relations	67
Yefanov V.A. Problems and prospects of logistics Ukrainian grain market	75
Makushok O.V., Prylipko S.M. Problems of formation and development of the service cooperatives in Ukraine	83
Mysnik T.G. Teoretiko-methodical bases of economic safety of the enterprise	91
Ponomarova M.S. Fessenko A.S. Improving of operational management at an agricultural enterprise under the conditions of its competitiveness raising	99
Torosov A.S., Zuev E.S., Kharchenko Y.V. The improvement of the financial system of forestry	110
Ustik T.V. Comparative analysis of Millennium Development Goals (2000-2015) and Sustainable Development Goals (SDGs) (2016-2030)	115
Sheludko R.M., Sheludko L.V. Price policy of the state in the agricultural sector of economy	131
Shovkun L.V. The influence of managerial system on the effectiveness of agricultural enterprises' resource potential usage	139
Bohachyk P.P. Ways to increase marketing efficiency of export-oriented crop production in agricultural enterprises	148

Netiaha S.I. Modern approach to planning in the poultry farming. International experience	157
Pavliuk S.I. Incomes and expenditures of rural population in Mykolayiv region	169
Karpenko V. Potential Opportunities for the Development of the Banking System of Ukraine in the Aspect of Improving the Electronic Administration System on the Value Added Tax	179
Krushinenko O. Conceptual foundations of marketing planning of veterinary enterprise activities	192
Nazarenko O.V. State and evaluation of the use efficiency of agricultural land in the agrarian sector of the Ukrainian economy	203
Tereshchenko I.O., Reshetnikova O.V. Methodology of forming a dairy cattle breeding competitive strategy of the enterprise	215
Goncharenko N.G. Theoretical and methodological issues of determining the level of labor productivity	223
Zaichenko O.M. Approaches for classification of recreation areas for conducting an environmental audit procedure	231
Nikitchenko T.A. Improvement of methods for assessing the effectiveness of managing systemic changes in agricultural enterprises	239
Mikhailova L.I., Baga L.G. Concepts of realization of organizational culture in modern agrarian enterprises of Ukraine	250
Ohienko M.M. Regional Migration Processes in the Development of Human Potential	256
Пономарьова М.С. Обґрунтування стратегічного розвитку сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах господарювання	268
Rogatina L.P. Theoretical foundations to the formation for food security of the country and its regions	276
Stroyko T.V. Regulatory policy of the state in the sphere of education: world experience and national aspect	285
Kustrich L.A. Development of management theory as the basis for economic development of agricultural enterprises	294
Stetsiuk M. Organization of the earthquake in the process of the association of territorial communities	303
Yakimenko-Tereshchenko N.V, Tokmakova I.V. Principles of resource savings in the metallurgical complex	312